T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

DOKTORA TEZİ

RASİM KOÇ

İSTANBUL 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
CUMHURİYET TARİHİ BİLİM DALI

FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ

DOKTORA TEZİ

RASİM KOÇ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SÜLEYMAN BEYOĞLU

İSTANBUL 2009

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Rasim Koç'un "Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

		İmza
Tez Danışmanı Üniversitesi	: Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Emel Kefeli Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd.Doç.Dr. Bülent Bakar Marmara	.....
Üye Üniversitesi	: Prof.Dr. Ali Arslan İstanbul	.....
Üye Üniversitesi	: Yrd.Doç.Dr. Ali Satan Marmara	.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ..14./..12../ 2009 tarih ve ..23-4.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **I**
ÖNSÖZ ..... **IV**
ÖZET ..... **VI**
SUMMARY ..... **IX**
KISALTMALAR ..... **XI**

I. BÖLÜM: FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN HAYATI **2**
1.2. EVLİLİĞİ 7
1.3. MEMURİYET YILLARI VE SONRASINDA YAŞADIKLARI 8

II. BÖLÜM: SİYASETE GİRİŞ **26**
2.1. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ (1945 – 1950) 26
2.2. DP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANA HATLARI 31
2.3. 1954 – 1960 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ZORLU 37
2.3.1. Bandung Konferansı ve Sonrasında İç Politikada Yaşanan Gelişmeler 41
2.3.2. Zorlu'nun Dış İşleri Bakanı Oluşu 49
2.3.3. Ortak Pazar (AB) 56
2.3.4. Zorlu'nun Uğraştığı Farklı Konular 61
2.3.5. Zorlu'nun Zor Yılları (1958–1960) 65
2.3.6. Sona Doğru Türk Sovyet İlişkileri 67
2.4. 1950–1960 YILLARI TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ 72
2.4.1. Türk-ABD İlişkileri ve Dış Yardımlar Meselesi 72
2.4.2. Bağımsızlık Hareketleri Karşısında Türk Dış Politikası 74

III. BÖLÜM: KIBRIS SORUNU VE ZORLU **78**
3.1. 1950- 1960 YILLARI ARASINDA KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELER 78
3.1.1. Londra Konferansı ve 6–7 Eylül Olayları 85
3.1.2. Londra Konferansı Sonrasında Adada Yaşanan Gelişmeler 90

3.1.3. TMT'nin Kuruluşu ve Zorlu'nun Rolü 95
3.1.4. Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru..... 98
3.1.5. Zurich ve Londra Antlaşmaları..... 106

IV. BÖLÜM: 27 MAYIS 1960 İHTİLALİNİ HAZIRLAYAN SEBEPLER..... 110
4.1. SİYASİ VE TOPLUMSAL SEBEPLER..... 110
4.1.1. DP'nin Din Anlayışı Karşısında Oluşan Siyasi Ve Toplumsal Tepkiler 121
4.1.2. DP'nin Aydınlarla ve Üniversite Öğrencileriyle Olan İlişkisi 125
4.2. EKONOMİK SEBEPLER 133
4.3. DP İCRAATLARI 142
4.4. İKTİDAR-ORDU İLİŞKİSİ 144

V. BÖLÜM: İHTİLAL GÜNÜ VE SONRASINDA YAŞANANLAR 155
5.1. 27 MAYIS SABAHI VE SONRASINDA ANKARA'DA YAŞANAN GELİŞMELER 155
5.2. SANIKLARIN YASSIADA'YA GÖTÜRÜLÜŞÜ VE ORADA GEÇEN GÜNLERİ 166
5.3. YASSIADA DURUŞMALARI VE FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN SAVUNMASI 174
5.3.1. Anayasayı İhlal Davası 178
5.3.2. 6/7 Eylül Davası..... 180
5.3.3. Radyo Davası 186
5.3.4. İpar Transport Davası 188
5.3.5. İstanbul ve Ankara Öğrenci Olayları Davası 189
5.4. ZORLU HAKKINDAKİ YÜKSEK ADALET DİVANI KARARLARI..... 190
5.5. YASSIADA'DAN İMRALI'YA SON YOLCULUK VE ZORLU'NUN İDAMI 196
5.5.1. Fatin Rüştü Zorlu'nun İdamı 201
BİBLİYOGRAFYA 207

EKLER 215

BASINDA FATİN RÜŞTÜ ZORLU 322

RÖPORTAJLAR

1) Büyükelçi Gündüz Aktan 332
2) Büyükelçi İlter Türkmen 335

ÖNSÖZ

Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Demokrat Partinin 1950–1960 iktidarı dönemi ve bu dönemi sona erdiren 27 Mayıs 1960 İhtilali siyasi ve toplumsal hayatımızda etkisini hala göstermektedir. Bu dönem cumhuriyet tarihimizin ilklerini içerir. Birincisi cumhuriyetin kuruluşuyla beraber devlet hayatını şekillendiren ve yöneten CHP iktidarının 1950 seçimleriyle sona ererek yerini DP'ye bırakmasıdır. İkinci ilk ise milli mücadeleden sonra gerçekleşen ilk askeri müdahale ile ordunun fiili olarak yönetime el koymasıdır. Siyasi ve sosyal hayatımızda etkisini hissettiğimiz bu dönemin önemli şahsiyetleri, politikaları ve 1960 İhtilali hakkında birçok şey yazılmıştır. DP'nin iktidarı sırasında Türk dış politikasına ve ekonomisine yön veren önemli şahsiyetlerden biri olan Fatin Rüştü Zorlu'nun hayatı ve savunduğu ilkeler hakkında kapsamlı bir akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmadaki amacımız Zorlu'nun ailesini, mesleki hayatını ve nihayetinde idamla son bulan siyasi hayatını araştırarak bir dönemin bilinmeyen ve gözden kaçan noktalarını aydınlığa kavuşturmak oldu.

Bu çalışma dört bölüm halinde planlandı. Birinci bölüm Fatin Rüştü Zorlu'nun aile hayatını, öğrencilik yıllarını ve mesleki hizmetlerini içerir. İkinci bölümde siyasete girmesiyle birlikte başlayan bakanlık dönemindeki çalışmaları, üçüncü bölümde de DP idaresi dönemindeki siyasi, sosyal, ekonomik ve hükümet-ordu ilişkileri ana hatlarıyla incelenmeye çalışıldı. Son olarak dördüncü bölümde sanık olarak yargılandığı Yassıada duruşmaları ve burada yaşananlar ele alındı.

Çalışmamız esnasında karşılaştığımız en büyük zorluk dışişleri bakanlığının bu döneme ait arşiv belgelerini araştırmacılara açmaması nedeniyle döneme ait bakanlık belgelerine ulaşamamamız oldu.

Demokrat Parti iktidarının Türk dış politikasının temel çizgilerini, o dönemde yaşamış siyasetçi ve diplomatların hatıratlarından yararlanarak ayrıca gazete ve dergilerde yayınlanmış yazılardan hareket ederek belirlemeye çalıştık.

Tez çalışmalarım sırasında bana emek ve katkılarıyla yardımcı olan Hocam Süleyman Beyoğlu'na teşekkür ederim.

Ayrıca tez konum hakkında bilgilerini benden esirgemeyen merhum Sayın Gündüz Suphi Aktan ve Albay Ömer Faruk Erus'u rahmetle anıyorum.

Yine bilgileriyle çalışmalarıma ışık tutan İlter Türkmen'e, Altemur Kılıç'a, Fatin Rüştü Zorlu'nun torunu Fatin Rüştü Erdem'e, Artvin Yusufeli ilçesine bağlı Zor köyünde yaşayan halk ozanı araştırmacı Ahmet Özer'e ve Albay Faruk Erus'un kızı Ayşegül Gündoğdu'ya teşekkür ederim.

Ve her türlü yardımını benden esirgemeyen manen desteğini her zaman yanımda hissettiğim eşim Nazan Deniz Koç'a ve kardeşim Ergin Koç'a da ayrıca teşekkür ederim.

Rasim KOÇ

ÖZET

1910 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Zorlu orta ve yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra 1932 yılında meslek memuru olarak girdiği Hariciye Vekâleti bütün hayatını kapsar. Cumhuriyetin ilk dışişleri bakanlarından Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel hanımla evlenir

Birincilikle meslek memuru olarak girdiği Dışişleri Bakanlığında yurtiçi ve yurtdışında çeşitli görevlerde bulundu. Atatürk'ün önemle üzerinde durduğu Hatay meselesinin çözümüyle ilgili uluslararası toplantıya katılan heyette yer alır. Bütün dünyayı çok yakından ilgilendiren ve etkileyen 2. Dünya Savaşı sırasında savaşın en sıcak yaşandığı bölgelerde önemli görevler yapar.

1950 yıllında Fatin Rüştü Zorlu'nun ileride kaderini değiştirecek önemli bir gelişme olur. 1946 yılında çok partili parlamenter hayata geçişten dört yıl sonra yapılan seçimlerde Demokrat Parti iktidara gelir. 1954 yılında dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in davetiyle Büyükelçilik görevinden ayrılarak Demokrat Parti'den siyasete girdi. Çanakkale'den milletvekili seçildi ve 1954 seçimleri sonucunda Adnan Menderes tarafından kurulan kabinede devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev alır. Çok hızlı bir şekilde siyasete atılan Zorlu yabancı olduğu bu ortama ve parti içi siyasetin çekişmelerine zaman zaman uyum sağlamada zorlanır.

Meslek memuru olarak göreve başladığı Dışişleri Bakanlığının 1957 yılında en tepesine oturur. Bakanlığı döneminde aktif bir dış politika izleyerek 1876'da fiilen, 1923'te ise hukuken terk ettiğimiz Kıbrıs adasının tekrar kazanılması için büyük bir gayret gösterir. Zürich ve Londra Anlaşmalarının mimarı olarak Türk devletinin Kıbrıs Türk halkının ve yeni kurulacak olan Kıbrıs devletinin üç garantör devletinden biri olmasını sağlar. Ayrıca bakanlığı döneminde ekonomi bakanı gibi çalışarak birçok uluslararası kredinin temin edilmesinde önemli rol oynar. CHP İktidarı döneminde başlayan batı eksenli dış politika anlayışını DP İktidarının da benimseyerek devam ettirmesi ve hızla geliştirmesi Türk kamuoyunun yanı sıra özelikle bağlantısız ve bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler tarafından Türkiye'nin emperyalizme destek vermesi olarak algılanarak hükümetin dış politika anlayışının eleştirilmesine neden olur.

Zorlu bakanlığı döneminde uluslararası birçok konferansa katıldı bunlar içinde hiç muhakkak ki Londra Konferansı ve Bandung Konferansı unutulmayacak olanlarındandı. Ortak Pazar'a (AB) giriş konusunda ilk çalışmalar ve müracaat bakanlığı döneminde kendi girişimleri sonucunda olacaktır.

Yerli ve yabancı basın tarafından özellikle 1957–1960 arasında büyük ilgiyle izlenir. Zorlu kamuoyunun karşısına genelde Türkiye için kredi bulan başbakan Adnan Menderes'in çok yakın mesai arkadaşı olarak çıktı. Dışişlerinde bakanlığı döneminde yapmış olduğu çalışmaların yanı sıra özel hayatıyla da ilgili olarak Türk kamuoyunun büyük ilgisini çeker.

1957 yılından sonra iç politikada olumsuz toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmelerin hısla siyasi tansiyonu yükseltmesiyle birlikte dış politikadaki gelişmelerin de etkisiyle ülke 27 Mayıs İhtilali'ne doğru sürüklenir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonucunda tutuklanan Demokrat Parti mensuplarıyla birlikte Harp Okulu'ndan askeri bir uçakla bir gece yarısı Ankara'dan İstanbul'a getirilen Fatin Rüştü Zorlu buradan Fenerbahçe vapuruyla Yassıada'ya götürülür. Yaklaşık 1.5 yıl süren yargılamalar boyunca hem tutuklu bulundukları yassıada da hem de yargılamalar sırasında Zorlu'nun da içinde bulunduğu DP'li sanıklar insanlık dışı muamelelere maruz kalacaklardır.

Zorlu duruşmalar esnasında kendisine yöneltilen iddialara karşı kendisini korkusuzca savunması arkadaşları arasında onu bir kahraman yaparken mahkeme heyetinin de zor anlar yaşamasına neden olur. Duruşmalar esnasında kabine arkadaşlarının haksız iddialarıyla karşılaşır.

Yassıada duruşmaları devam ederken basında Zorlu'yla ilgili özellikle yolsuzluklar ve haksız kazançlardan dolayı doğru olmayan abartılmış birçok haber yayınlandı. Bunun yanında devlet radyosundan da Yassıada duruşmalarıyla ilgili haberler tek taraflı olarak verilir.

Yassıada yargılamaları sonucunda Yüksek Adalet Divanı Zorlu'nun da içinde bulunduğu 15 sanığa idam kararı verir.

MBK' nin onayıyla Fatin Rüştü Zorlu'nun idam kararının infazı İmralı' da 16 Eylül 1961 günü sabaha karşı Maliye Bakanı Hasan Polatkan'dan sonra hazin bir şekilde gerçekleşir.

SUMMARY

Born in Istanbul in 1910; Zorlu as a civil servant entered into the foreign ministry in 1932 and remained there untill the end of his life. In his later years, Zorlu married Ms Emel, the daughter of Tevfik Rüştü Aras who was one of the first foreign ministers of the republic.

Zorlu had entered into the ministry of foreign affairs as a civil servant and served locally and abroad in different duties. He was a member of the committe that negotiated issues such as Hatay which was a top priority of Ataturk. During the second world war he worked in critical duties within regions that were close to the war.

In the year 1950 an important development tookplace which changed his future for good. In 1946, after 4 years of multi-party democracy, the Democratic Party was elected. With the invitation of the president Adnan Menderes, in 1954 Zorlu left the Embassy embarked on his political career. He became a member of parliament from Çanakkale and as a result of the 1954 elections, he served as the deputy of the prime minister and a minister of the state in the cabinet that was formed by Adnan Menderes. Zorlu who had entered had hastilly entered domestic politics, faced difficulties adapting to internal party conflicts and political affairs.

In 1957, starting as a civil servant, Zorlu became the foreign minister. During his tenure, Zorlu implemented an active foreign policy and made great efforts in regaining Cyprus which was effectively lost as in 1876 and legally relinquished in 1923. As a result of the Zurich and London agreements; he managed to make the Turkish republic one of the 3 garantors to the Turkish Cypriots of the newly estabilished state of Cyprus.

During his tenure, he also worked as a de facto minister of economy and played an important role in securing international credits. The western oriented foreign policy that was established by CHP and continued with DP was criticised as yielding to imperialism by the Turkish media. Zorlu participated in many international conferences and among these the London and Bandung conferences were unforgettable. His efforts led to Turkey's application to the EU.

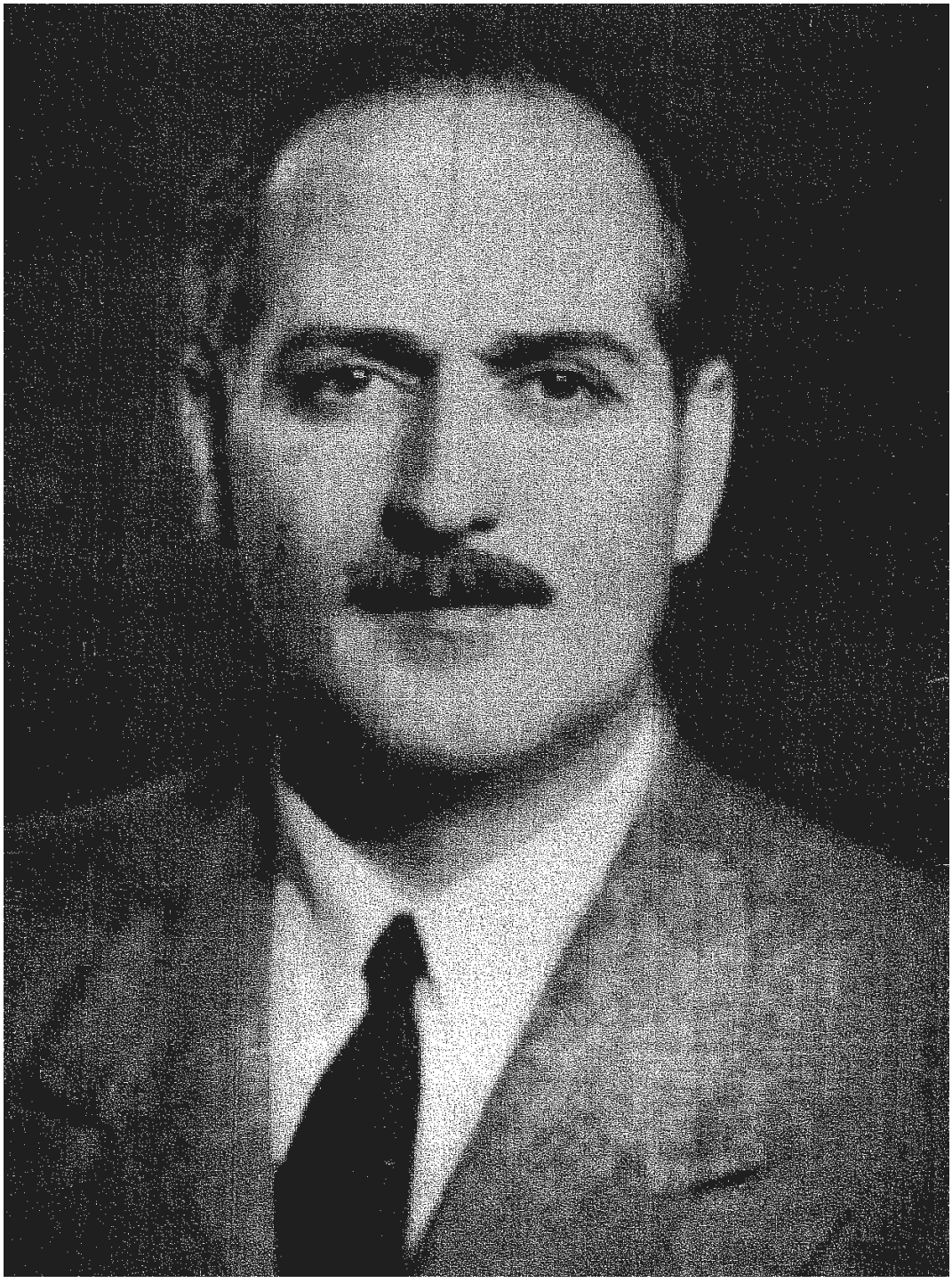
During the years 1957–60, locally and globally, Zorlu was followed by the press with interest. The general public opinion saw Zorlu as a close friend of prime minister Adnan Menderes and a minister that obtained international credits. Besides his work; the Turkish public opinion was also intrigued by Zorlu's private life. With the effect of foreign policy on internal politics, during 1957, due to internall turmoils of social, economic and political affairs, the country slid towards the military coup May 27. On the 27th of May 1960, as a result of the military coup, the members of DP were arrested and Fatin Rustu Zorlu was transported with a military plane from Ankara's military academy at midnight to Istanbul where he was sent to the Island of Yasıada along with other DP officials.

During the trial, which lasted for 1.5 years, along with the other accused members of DP, Fatin Rüştü Zorlu was subjected to inhumane treatment. Zorlu's fearless defence against the allegations made him a hero amongst his friends and put pressure on the judges. During the trial, Zorlu faced unfair allegations from his cabinet (ministry) friends. In the course of his trial many inaccurate news stories pertaining to corruption and ill-gotten gains were published. Besides these injustices, the government radio broadcast of the Yasıada trial was biased. As a result of the trial; the High Court of Justice, along with FATİN Zorlu Rüştü, convicted 15 members to death. Sadly, following the finance minister Hasan Polatkan's execution, with MBK's approval, Fatin Rustu Zorlu was executed in İmralı in the morning of September 16, 1961.

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devleti
AET	:	Avrupa Ekonomik Teşkilatı
ALB	:	Albay
AT	:	Avrupa Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
CECA	:	Avrupa Kömür Ve Çelik Birliği
CENTO	:	Merkezi İşbirliği Teşkilatı
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
COMECON	:	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi(Doğu Bloğu Ülkelerinin Kurduğu
DP	:	Demokrat Parti
EFTA	:	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi Ekonomik İşbirliği Örgütü)
EURATOM	:	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
FAO	:	Dünya Gıda Ve Tarım Teşkilatı
GATT	:	Ticaret Ve Tarifeler Genel Anlaşması
HP	:	Hürriyet Partisi
IBRD	:	Dünya Bankası
IFC	:	Uluslararası Maliye Kurumu
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KTC	:	Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MİT	:	Milli İstihbarat Teşkilatı
MP	:	Millet Partisi
MSB	:	Milli Savunma Bakanlığı
NATO	:	Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı
OECD-OECE	:	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OIT-ILO	:	Uluslararası Çalışma Teşkilat

SEATO	:	Güneydoğu Asya Ortak Savunma Antlaşması Örgütü
TMO	:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TMT	:	Türk Mukavemet Teşkilatı
UEP	:	Avrupa Tediyeler Birliği
UNDP	:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YRB	:	Yarbay

FATİN RÜŞTÜ ZORLU
1910–1961

I. BÖLÜM
FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN HAYATI

Türk siyasi tarihinde adından çeşitli vesilelerle söz ettiren pek çok isme rastlamak mümkün olmakla beraber, kaderinin kendine yüklediği meşum hükmü aşarak, adını "Devlet Adamı" sıfatıyla tarihe yazdıran çok az isme rastlanır ki, Fatin Rüştü Zorlu böylesi müstesna isimlerden biridir. Ona devlet adamlığı vasfını kazandıran en önemli özelliklerinden birisi Kıbrıs davası karşısında göstermiş olduğu kararlılık ve fedakârlık sayesinde kaybettiğimiz bir vatan toprağının yeniden kazanılmasında oynadığı rol olmuştu.

Zorlu'nun hayatında devlet ve millet kavramlarının çok önemli bir yer tutmasında onun yetiştiği ortamın ne denli önemli olduğuna bakmak gerekmektedir. Nitekim sosyal ve aile çevresi siyasetten orduya, bilimden sanata farklı birçok alanda kendini göstermiş şahsiyetlerden müteşekkildi.

Fatin Rüştü Zorlu'yu ülke sınırlarını aşarak bir devlet adamı yapan ve onu idam sehpasına giderken bile devleti düşünmeye sevk eden amil de onun ailesinden ve çevresinden kendine tevarüs eden devlet erkânı zihniyetiyle yakından ilgilidir. Çünkü Zorlu'nun babası 1906'da İngiliz emperyalizminin Ortadoğu'yu topyekûn kontrol altına alma teşebbüsü karşısında önemli bir görev üstlenmiş, II. Abdülhamit devrinin Mirlivası İbrahim Rüştü Bey'dir.[1]

Mısır'ı işgal eden İngiltere, ardından Kuveyt'i ele geçirmiş, Kızıldeniz'in iki yakasında Sina yarımadasıyla, Arap yarımadası arasındaki Hicaz demiryolu hattının Kızıldeniz'e açılan kapısı konumunda olan son derece stratejik öneme sahip Akabe Kalesine göz dikmiş bulunuyordu. İngilizler için hayati önem taşıyan Hindistan sömürge yolunun emniyet ve kontrolü ise, ancak Arap yarımadası, Akabe, Kuveyt ve San'a (Yemen) üçgeni içinde Süveyş Kanalı'nı elde tutmakla mümkün olacaktı. Bunun farkına varan II. Abdülhamit, İbrahim Rüştü Bey'i bir fırka askerle Akabe'yi elde tutmak için görevlendirdi. Rüştü Bey, cansiperane bir gayretle Akabe'yi müdafaa ederek, 1

[1] İbrahim Rüştü Bey, Akabe krizinde gösterdiği dirayetten dolayı paşalığa terfi eden, II. Abdülhamit'in yaveridir. Bkz. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1989, c.2, s.212.

Ekim 1906 tarihinde İngiltere ile imzalanan bir anlaşmayla Akabe'nin Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasını sağladı.[2]

19. yy.ın sonu, dünyanın yeniden paylaşımı için acımasız bir savaşın arifesinde Batı emperyalizminin Doğu'ya açılmada tek engel olarak gördükleri Osmanlı Devleti üzerine son hesapları yaptıkları bir dönemdi. Zamanın en büyük emperyalist devletlerinden olan İngiltere, dünyayı kontrol altına alma yolunda engelin Osmanlı Devleti olduğunun bilinciyle salt bu gaye için, uluslararası arenada müttefik bir güç oluşturmak yolunda "la question de L'Est" (Doğu Meselesi) adıyla oluşturduğu proje çerçevesinde hedefini doğrudan Osmanlı Devletine çevirmişti. Bu yoldan olmak üzere kısa süre sonra bilindiği biçimiyle Osmanlı Devleti'nin pek çok yerinde ardı ardına isyanlar ve ayaklanmalar patlayacaktır ki, bunlardan en önemlileri Yemen ve Arap yarımadasındaki İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Doğu Dairesi tarafından plânlanan isyanlardır. Ortadoğu'da Türk/Osmanlı hâkimiyetinin bu plân çerçevesinde son bulduğu bir gerçektir. Devlet için son derece hayati öneme haiz Akabe'yi İngilizlere karşı savunma görevi tüm zorluklar ve imkânsızlıklara rağmen İbrahim Rüştü Bey'e verilir. Müdafaası ve elde tutulması oldukça zor olmasına rağmen, bir avuç Türk askeriyle, olağanüstü İngiliz gücü karşısında Akabe'yi kahramanca savunan ve İngilizleri buradan atarak onlara unutulmaz bir ders veren Rüştü Bey, Akabe'nin Osmanlı Devletinde kalmasını sağlayacak, ancak İngilizler bunu hiçbir zaman unutmayacaklardır[3].

Tarihe, Akabe kahramanı olarak geçen ve böylece hak ettiği unvanına kavuşan Rüştü Paşa, işte böyle bir vatansever insandı. Zorlu ise böyle bir babanın oğluydu.[4]

Fatin Rüştü Zorlu, babasının Akabe kahramanlığından dört yıl sonra 1910 yılında dünyaya geldi. Zorlu'nun çocukluk yılları Osmanlı Devletinin parça parça elden gittiği, Trablusgarp'ın, Edirne'nin işgalleri, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan cephelerdeki bozgunların ve acıların meydana getirdiği toplumsal çöküş ve çözülme döneminin hatıraları içinde geçti.

Fatin Rüştü'nün doğmuş olduğu Zorlu konağı, o devrin önemli devlet erkânıyla Harbiye Nezareti ile Keçecizade Fuat Paşa konağının (Bugünkü İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi) hemen yanında yer almaktaydı. Konağın devletin yönetim

---

2 A.g.e., s.211.
3 Orhan Cemal Fersoy, *Devlet ve Hizmet Adamı Fatin Rüştü Zorlu, İstanbul 1979,* s.26.
4 Orhan Cemal Fersoy, *a.g.e.*, s.28.

merkezine yakın olması hemen her gün cephelerde ki çözülmenin, uzun ve trajik göçlerin, hükümet değişiklerinin yarattığı acıların daha yakından hissedilmesine neden olacak, bu da adeta Zorlu'nun çocukluğunu yaşamadan büyümesine neden olurken içinde millete hizmet aşkının oluşmasında önemli bir yer tutacaktı.

Zorlu'nun gelecekte üstleneceği devlet adamlığında I. Dünya Savaşı'nın etkileri, Milli Mücadele sonrası kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkede yarattığı heyecan ve gurur önemli bir yer tutacaktı. Annesi Güzide Hanım'ın babası Hacı Hüseyin Rıfkı Paşa[5] onda babasından sonraki kahramanlık ve ülke sevgisini artıracak diğer örnek isim olacaktı. Büyüdüğü tarihi atmosfer içinde, yetiştiği aile ortamından aldığı terbiye, Zorlu'da vatan ve millet dışında hemen her şeyin anlamını yitirmesine neden olacaktı. Nitekim bu anlayışın ona bu aile çevresinden tevarüs ettiğini, ağabeyi Nejat'ın Galatasaray Lisesi'nden nasıl atıldığını anlatan şu hadise teyit etmekteydi:

"… Efendim, ağabeyim Nejat Galatasaray Lisesi'nde okuyordu. Ben de Galatasaray mezunuyum. Arkadaşları ona Toto Nejat derlermiş. Bir gün okulda Matematik hocası olan Fransız Montengerand adında biri Türk milleti aleyhinde gelişi güzel sözler etmiş. Öğrenciler toplu halde tepki olarak dershaneyi terk etmişler. Fransız hocanın öğrencileri şikâyeti üzerine, o sıralar Galatasaray'ın müdürü olan Hasan Tahsin Bey, konuyu tatlıya bağlayacağına, soruşturmayı genişletmiş. Öğrenciler toplu bir dayanışma örneği göstererek, olayın elebaşlarını ele vermemeleri üzerine, Tahsin Bey sınıftan üç kişiyi kur'a ile seçerek okuldan atmış"[6] Bu üç kişiden biri de atıldıktan bir süre sonra ölen ağabeyi Nejat'tı.

1.1. ZORLU'NUN DÜNYAYA GELİŞİ VE AİLESİ

Fatin Rüştü Zorlu (1328) 1910'da İstanbul'un Eminönü kazasında, Beyazıt Veli Mahallesi, Merkepçiler Çıkmazı sokakta[7], bahçeli ve kırk odalı bir konakta dünyaya

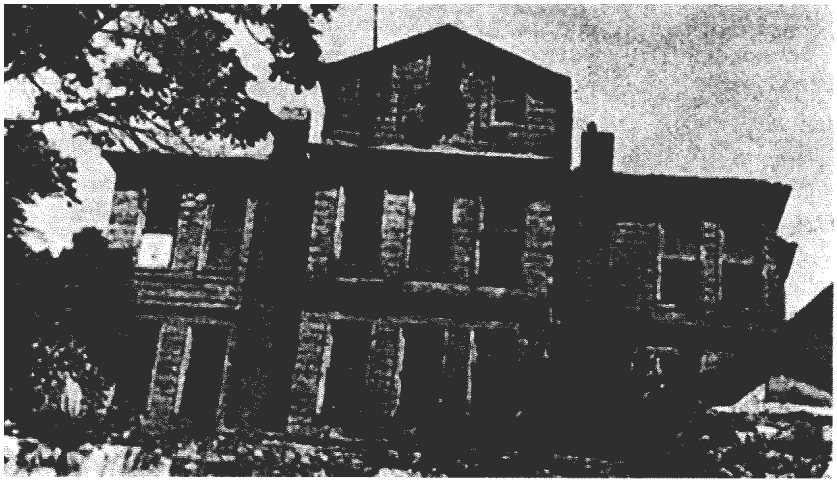
---

[5] Hüseyin Rıfkı Paşa Hicri 1324 yılında vefat etmiştir. Kabri Fatih Camii'ndedir. Mezar taşındaki kitabade adı Hacı Hüseyin Rıfkı Paşa olarak yazılmış olup 1826 yılında Yeni çeri ocağının kaldırılması üzerine bir grup arkadaşıyla beraber Padişah II. Mahmut tarafından Viyana'ya Harp Eğitimi almak üzere gönderilirmiştir. Burada kaldığı üç yıl boyunca topçuluk eğitiminin yanı sıra Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalarda da bulunur. Osmanlı tarihini anlatan bir eseri Almancaya çevirerek Avusturya-Macaristan İmparatoruna hediye eder.

[6] Taşkın Tuna, *Adnan Menderes'in Günlüğü, İstanbul 2002,* s.242. Ayrıca bkz. Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü*, s.14

[7] Ankara Nüfus Dairesinden 14.5.1954 tarihiyle verilen (018229) numaralı Nüfus Hüviyet Cüzdanı suretinde adı soyadı Ahmet Fatin; Baba adı, İbrahim Rüştü; Ana adı, Güzide; Doğum Tarihi 1326 olarak geçmektedir.

gelir.[8] Babası İbrahim Rüştü Paşa, II. Abdülhamit'in başyaverlerinden olup, annesi Hatice Güzide Hanım'dır. [9] Anne tarafından Kafkaslar'dan gelen Zorlu'nun baba tarafı ise Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı bugünkü adı Esenyaka[10] olarak bilinen Zor köyündendir. Annesi Güzide Hanım'ın Bedirhan aşiretinden olduğu söylenmekteyse de Zorlu ailesinin Bedirhanlarla akrabalığı sadece o aileden kız almalarına dayalıdır.[11] Cumhuriyet döneminde Soyadı kanununun çıkmasıyla Zorlu soyadını büyük dedesinin yaşadığı Zor köyünden alan Zorlu ailesi, köyde Tuvologiller sülâle adıyla bilinmektedir.[12]

Fatin Rüştü Zorlu'nun Doğduğu Konak

Zorlu'nun 1910 yılında İsviçre'de dünyaya geldiği aile tarafından söylenmekte ise de resmi evraklarda İstanbul gözükmektetir.

8 Zorlu'nun doğduğu bu konak bugünkü İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi yanında yer alan Darülfunun Caddesi üzerindedir. Bir süreliğine MEB bağlı bir lise olarak kullanılan konak 1950 yılın da İstanbul Üniversitesi'ne hibe edilerek 1969 yılına kadar ilaç üretim birimi olarak kullanılmış daha sonra çıkan bir yangında yanmıştır. Bugün 40 odalı tarihi konağın yerinde İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'ne bağlı Farmakoloji Anabilim dalı binası yapılarak eğitime devam edilmektedir.

9 İbrahim Rüştü Paşa, II. Abdülhamit'in başyaverlerinden olup 31 Mart Vakası sonrasında Midilli adasına sürgün edilmiş, 1928 yılında da orada vefat etmiştir. İbrahim Rüştü Paşa'nın babası İbrahim Paşa da Osmanlı Devletinde Nazırlık yapmış hicri 1322 yılında vefat etmiştir. Kabri Fatih Camii'nin avlusundadır. Annesi Güzide Hanım ise 1883 yılında İstanbul'da doğmuştur. Onun annesi Melek Hanım ise Kafkasya doğumludur. Güzide Hanım 1977 yılında vefat etmiştir. Kabri Fatih Camisi avlusunda diğer iki oğlu ve babası ile birlikte akrabası oldukları Gazi Osman Paşa'nın kabrinin hemen yanındadır.

10 Esenyaka ismi sonradan verilmiş olup, halk arasında halen eski adı Zor kullanılmaktadır. Selçuklular devrinde Horasan'dan Anadolu'ya gelip yerleşen 12 Türkmen aşiretinden 11.sinin yerleştiği Yusufeli ilçesine bağlı bir Türkmen köyüdür.

11 Bedirhan beyin beşinci kuşaktan torunu Celile Hanım'la Zorlu'nun amcasının oğlu Muzaffer Zorlu ile evliliği, Mahmut Çetin, Muzaffer Zorlu'yu F.Rüştü Zorlu'nun kardeşi diye yazmaktaysa da esasında amcasının oğludur. Bedirhanlar'la ailenin tek akrabalığı budur. Bkz. *Mahmut Çetin, Kart-Kurt Sesleri*, İstanbul 2005, s.50.

12 Konu hakkında Zor köyünden bizzat kendisiyle görüşülen Araştırmacı ve halk ozanı Ahmet Özer şunları anlatır. Köy halkından Sabit Akyürek'in (Vefatı 1956) Kore'deki Türk Tugayında askerlik görevini yapıp yurda döner. Daha sonra bir grup askerle birlikte Başbakan yardımcısı olan Zorlu tarafından makamında kabul edilir. Bu kabulde hazır bulunan askerlerden biride Sabit Akyürek'ti. Kendisiyle yaptığı konuşmada büyük dedesinin Zor köyünden geldiğini dolayısıyla hemşerisi olduğunu söyler. Sabit Akyürek'in halen hayatta olan kızı Sebahat Akyürek'in babasının ifadesine göre Fatin Rüştü Zorlu' nun kendi akrabaları olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bkz: Taner Artvinli, *Yusufeli*, Ankara 2000, s.369.

Beş çocuklu bir ailenin en küçük evladı olarak dünyaya gelen Fatin daha çok küçük yaşta iken babası ölmüştür. Kendinden büyük olan İsmail, Fatin doğmadan, diğer iki ağabeyinden Efdal Paris'te tahsil yaparken (intihar ederek), Nejat ise Galatasaray Lisesi'nden atılması üzerine kederinden ölmüş, anne Hatice Güzide Hanım'ın bütün sevgi ve şefkati ağabeyi Rıfkı ile küçük Fatin Rüştü üzerine yoğunlaşmıştı.[13]

Zorlu, zamanının en iyi okullarından Galatasaray Lisesinin ilkokul kısmında okula başlar. İstanbul'un işgal edilmesiyle birlikte eğitimine bir yıl ara vermek zorunda kalır. Daha sonra eğitimine kaldığı yerden devam eder. Ortaokulda en iyi dersleri Fıkıh ve İslam Tarihi'dir. Lisenin ticaret bölümüne 665 numarayla kaydolan Zorlu'nun başarılı olduğu dersler arasında hukuk, iktisat, maliye gelirken Türkçe en zayıf olduğu dersler arasındadır.(Bkz. Ekler 1)

Fatin, okul yıllarında, mahcup, sıkılgan, içine kapanık, az konuşan, sakin tabiatlı bir çocuktur. Öğrenci arkadaşları arasında, hemen her okulda olduğu gibi lâkabı "Karga"dan mülhem "Gak Fatin"dir. Derslerinde orta dereceli bir öğrenci olup, uğraştığı tek alan yüzme sporuydu.

Fatin, liseyi bitirdiğinde tek istediği diş hekimi olmak, bunun için de en iyi eğitimin verildiği Amerika'ya dişçilik okumak için gitmekti. Ancak, anne Hatice Güzide Hanım buna karşı çıktığı gibi, oğlunun diplomat olmasını istemektedir.[14] Ne var ki, Galatasaray diploması onun diplomat olması için yeterli değildir.

Zorlu Galatasaray'ı bitirdikten sonra, annesinin de teşviki ile Paris'e Siyasal Bilgiler Fakültesine yazılır. Sonra tahsilini Cenevre'de Hukuk okuyarak tamamlar.

Zorlu'nun yurtdışında üniversite hayatı ile ilgili pek malûmat yoktur. Bilinen şeyler, üniversiteyi başarıyla 1932'de bitirdiği, Fransızca ve İngilizceye olan hâkimiyetidir.

Aynı yıl (1932) Türkiye'ye döndüğünde Hariciye Vekâletinin açmış olduğu imtihana girip, birincilikle aday memur olarak Hariciyeye intisap eder. İlk görevi Dışişleri Bakanlığı, Siyasî İşler Dairesi Birinci Şube'de başladığı kâtiplik görevi olacaktır.

---

[13] Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü, İstanbul 1985*, s.15.
[14] Semih Günver, *a.g.e.,* s.15.

1.2. EVLİLİĞİ

Genç, atak, ihtiraslı, iyi bir eğitim almış genç bir diplomat için Hariciye koridorları her zaman dikkat çeken bir unsur olagelmiştir. Fatin Rüştü, mesleğe girişinin ikinci senesinde tam da diplomasiye yakışan bir şekilde evliliğin yolunu tutacaktı. Henüz Atatürk hayattadır. Onun ünlü Dışişleri Bakanı ise Tevfik Rüştü Aras'tır. Bir gün Alman Büyükelçiliğinin vermiş olduğu davete katılan Fatin Rüştü'yü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın eşi Makbule Hanım[15] görür ve çok beğenir.

O devirde evlenecek gençlerin tanışmaları adetten olmadığından Makbule Hanım, Tarım Bakanlığı müsteşarı olan Atıf Benderlioğlu'nun eşi Rukiye Hanım aracılığıyla haber gönderir. Zorlu'nun konuyu İstanbul'da oturan annesi Hatice Güzide'ye açması üzerine, Hatice Güzide Hanım hemen Ankara'ya gelip, Rukiye hanımla beraber, Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanım'a görücü olurlar.[16] Aileler kendi aralarında anlaşmıştır, fakat yine de Atatürk'ün rızasını almak gerekmektedir. Rüştü Paşa'yı tanıyan ve oğlu Zorlu'ya değer veren Atatürk durumu öğrendiğinde genç diplomatın sadece Emel Hanım'la evlenmesine razı olmakla kalmamış, düğün merasiminin Dolmabahçe Sarayı'nda kendi himayesinde (masrafları üstlenerek) yapılmasını da emretmiştir. [17] Bunun üzerine kısa bir süre sonra Cumhuriyetin 10. yılında yani 1933'ün 29 Ekim gecesinde bizzat Atatürk'ün nişan yüzüklerini taktığı görkemli bir törenle Ankara Palasın salonunda nişanlanırlar. Nişan yüzüklerini bizzat

---

[15] Makbule Hanım; Emel Aras'ın annesi, Fatin Rüştü Zorlu'nın kayınvalidesidir. İzmir'in tanınmış ailelerinden Evliyazadelerin kızıdır. Makbule hanımın diğer kardeşi Naciye Hanım ise Adnan Menderes'in eşi Berrin Hanımın annesi, Menderes'in kayınvalidesi olup, Zorlu, Menderes'le bu itibarla hısım olurlar.
Son zamanlarda matbuat âleminde çıkan yazıların bir kısmında Türkiye'deki sabetayist aileler ve bu ailelere mensup ünlü kişilerin siyasi ve devlet hayatımızda oynadıkları role değinilerek neredeyse ülkeye hizmeti geçmiş önemli bütün şahsiyetlerin hepsi bu gruba mensup olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan bazı yayınlarda ise bu kişiler adeta din ve devlet düşmanı gibi gösterilmeye çalışılarak ülkeye yaptıkları hizmetler görmezlikten gelinmektedir. Zorlu'nun yaptığı evlilik dolayısıyla tanınmış sabetaist ailelerden Evliyazadelere damat olarak gitmesini sabetaist olmasına delil olarak gösteren araştırmacılar yazılarında Zorlu ailesini de bu grubdan göstermektedirler. Zorlu'nun isminin de geçtiği Sabetaysitlik meselesi kamuoyunun gündemini meşgul etmeye devam etmektedir. Zorlu'nun torunu Fatin Rüştü Erdem'le yaptığımız özel görüşmede aile içinde konuyla ilgili en küçük bir konuşma, en küçük bir cümle, kelime geçmediği ısrarla belirtilmiştir. Konu daha önce Zorlu'nun kızı Sevim Zorlu tarafından 1977–1978 yıllarında "Son Havadis" gazetesinde "Zorlu'nun Mektupları" adlı dizi yazıda da dile getirilmiştir. Bu meselenin son yıllarda memleketimiz matbuatında gündeme getirilmesi daha ziyade, popülarite peşinde koşan gazetecilerle, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ekalliyetlerin yeniden gündeme getirilmesiyle ilgilidir. İlter Türkmen'le de yaptığımız röportajda kendisine sorduğumuz Zorlu'nun sabetaist olup olmadığı konusunda ki soruya kesinlikle doğru olmadığını biz bakanlıkta kimin sabetayist olduğunu bilirdik. Bunların sayısı da çok fazla değildi diyerek İsmail Cem'in ve Coşkun Kırca'nın isimlerini verdi. Ayrıca sabetaist olan bakanlık çalışanları arasında ülkeye büyük hizmetleri geçmiş kişilere de değinerek Ermeni saldırıları sonucunda şehit olan bu gruba mensup vatanperver kişilerinde varlığına dikkat çekmektedir.

[16] Aileler bu evliliği kaçınılmaz bir fırsat olarak görmelerine karşılık, Emel Hanım buna: "Hayır, çok yakışıklı, iddialı ve haris bir genç. Ben güzel değilim. Fatin, benimle Bakanın kızı olmam sebebiyle evlenmeye razı olmuştur" diye itiraz eder. Fatin Rüştü'yü bu sözler bir hayli üzerse de, anneler harekete geçerek, Emel'i bu evliliğe razı ederler. Bkz., Semih Günver, *a.g.e.*, s.22.

[17] Orhan Cemal Fersoy*, a.g.e.*, s.32.

takan Atatürk, genç nişanlılar için, devlet erkânı ve yabancı davetliler önünde yaptığı kısa konuşmada : "Cumhuriyetin 10. yılını kutlarken, size Dışişleri Bakanım Tevfik Rüştü Aras'ın kızı Emel Hanım'la, Dışişleri Bakanlığı genç meslek memuru Fatin Rüştü'nün nişanlandıklarını açıklıyorum"[18] diyerek kendilerini tebrik edecekti. Ertesi yıl, 30 Ağustos 1934'te düğün merasimi yine Atatürk'ün huzurunda Dolmabahçe Sarayı'nın küçük muayede salonunda yapıldı. Devletin önde gelen isimleri, büyükelçiler, yabancı misyon şeflerinin katıldığı düğün oldukça muhteşem olmuş, Atatürk gelinle dans ederek düğünü açmıştı.

Davetliler arasında, büyükelçiler devletleri adına, başta Atatürk olmak üzere, Başbakan, bütün Bakanlar ve İstanbul'un tanınmış simaları genç çifte birbirinden değerli hediyeler sunmakta birbirleriyle adeta yarışmışlardı.[19] Atatürk'ün geline taktığı elmas broş Yassıada yargılamalarında haksız kazançlar listesinde Zorlu'nun karşısına çıkar.

Bu gösterişli düğünden sonra genç hariciyeci Çankaya Köşkünde sık sık rastlanacak, devlet erkânı arasına girerek çok kısa zamanda terfi edecektir.

Zorlu, 1934–1935 yılları arasında vatani görevi gereği İstanbul Halıcıoğlu İhtiyat Zabit Okulunu bitirerek, Muhafız Alayı Süvari Bölüğünden takım subayı olarak 30 Ekim 1935'te terhis teskeresini alır. Askerlikten hemen sonra Hariciyeye bağlı Siyasî Dairedeki görevine başlar. 1936'da Zorlu, dairenin hukuk müşaviri muavini olur.

1.3. MEMURİYET YILLARI VE SONRASINDA YAŞADIKLARI

Fatin Rüştü Zorlu'nun Hariciyeye intisap ettiği dönemin genel dünya siyasetindeki durumu göz önüne getirildiğinde, dünyanın hâlâ kalıcı bir istikrara kavuşmadığı görülür. Hatta bir anlamda I. Dünya Savaşı'nın tortularıyla, o yıllarda askıya alınmış pek çok problemleri yeniden tartışmaya açılmaya, dahası II. Dünya Harbine giden yolun taşları yavaş yavaş döşenmeye başlamıştı. İşte böylesine bir ortamda Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren iki problem çözüm beklemektedir.

---

[18] Semih Günver, *a.g.e.*, s.2.

[19] Bu hediyeler hususunda Orhan Cemal Fersoy daha sonra şöyle diyecektir. "Şu talihsizliğe bakınız ki bir gün gelecek, genç diplomatın hepsini hemen o gece eşine devretmiş olduğu bu düğün hediyeleri Yassıada mahkemelerinde onun vurgunculuğunu ispat edici delil olarak ortaya konacak, tertemiz Türk devlet adamı Fatin Rüştü Zorlu suiistimal yapmakla töhmetlendirilecektir. 27 Mayıs saldırısı bütün mücevherlere el koyacaktır. Gerçi sonradan normal mahkeme, durumu inceleyerek hakikati meydana çıkaracak ve hepsini zamansız dul kalmış eşine geri verecektir.

Bunlardan biri, Hatay meselesi, diğeriyse Montreux Konferansı'na konu teşkil eden "Boğazlar" meselesidir.

Fatin Rüştü Zorlu'nun devlet adamlığına giden uzun yolun başlangıcı işte bu Montreux Konferansı'yla başlayacaktı.

22 Haziran – 20 Temmuz 1936'da İsviçre'de Montreux'da toplanacak milletlerarası konferansta boğazların statüsü tespit edilecektir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başkanlığında oluşturulan bu konferansa Türkiye oldukça kalabalık ve liyakatli diplomat kadrosuyla katılır. Konferansa büyükelçilik sekreteri sıfatıyla katılan Zorlu için bu konferans, daha mesleğinin başında olan genç bir diplomat için gelecekte diplomatik görüşme ve müzakereler için son derece önemli rol oynayacaktır.[20]

Konferansın başarıyla tamamlanması üzerine, Dışişleri Bakanı bütün heyet üyeleri takdirname ile mükâfatlandırılacaktır. Fakat Zorlu için asıl mükâfat, konferans çalışmaları devam ederken Leman gölü civarında kızı Sevin'in dünyaya geldiği haberiyle olacaktır.[21]

Zorlu, konferansın ardından Bern Büyükelçiliği kadrosunda Cenevre'deki "Cemiyet-i Akvam" çalışmalarını takiple görevlendirilerek, çok yönlü kuruluşların, o dönemdeki çalışmalarından diplomasinin inceliklerini öğrenecektir. Nitekim bu yoldan olmak üzere Zorlu için ikinci büyük tecrübe yine Cenevre'de yapılan "Hatay Meselesi" müzakereleri olacaktır.

1937 senesi ilkbaharında başlayan müzakerelerde Türk heyetine, Hariciye Vekâleti Siyasî Müsteşarı Numan Menemencioğlu riyasetinde Zorlu da katılarak, müzakerelerde göstermiş olduğu başarılı hizmetlerinden dolayı takdirname ile mükâfatlandırılacaktır.[22]

---

[20] Montreux Konferansına katılan heyet içinde Tevfik Rüştü Aras başta olmak üzere, Londra Büyükelçisi Fethi Okyar, Paris Büyükelçisi Suat Davaz, Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Asım Gündüz, Roma Deniz Ateşesi Deniz Binbaşısı Fahri Korutürk, Paris Askeri Ateşesi Kurmay Yüzbaşı Seyfi Kurtbek, Heyet Genel Sekreteri Cevat Açıkalın, Büyükelçilik Sekreteri olarak Fatin Rüştü Zorlu yer almaktadır. Bkz. Semih Günver, a.g.e., s.23. Ayrıca konferansa katılan heyet üyeleri için Bkz; Seha L. Meray, Osman Olcay, *Montreux Boğazlar Konferansı,Ankara 1976,* s.20.

[21] Çocuğun ismini dedesi Tevfik Rüştü Aras koyar. Ancak, yukarıda bahsedildiği üzere bir takım çevreler tarafından Sevin adının Sabetay Sevi'den mülhem olarak bu isim tercih edildiği söylenmesine rağmen, aslında Montreux görüşmelerinin Türkiye lehine gelişmelerden duyulan sevinçten dolayı "Sevin" olunduğunu ailenin kendisi ifade etmişlerdir.

[22] Zorlu'nun taltif kararı, Numan Menemencioğlu tarafından 15.5.1937 tarihli telgraf ve 18.5.1937 tarih ve 6/224 sayılı telyazısı ile bildirilmiştir.. Hatay görüşmelerine Türkiye adına Numan Menemencioğlu başkanlık etmiş, heyette Fatin Rüştü Zorlu, Abdullah Zeki Polar, Tarık Emin Yenisoy, Cemal Vasfi ve Şemseddin Mardin yer almışlardır.

1938 yılının Aralık ayında Bern Büyükelçilik başkâtipliğine, ardından Cemiyet-i Akvam nezdinde daimi büro şefliğine atanır. [23] Zorlu'nun hızlı yükselişi, 1938 sonbaharında Atatürk'ün ölümüyle kısa süreli de olsa duraklayacaktır. Atatürk'ün ölümüyle Tevfik Rüştü Aras Dışişleri Bakanlığından çekilmiş, yerine İnönü'nün atadığı Şükrü Saraçoğlu tayin edilmiştir.

Nice zamandır beklenen ama kimsenin ne zaman, nerede olacağını telaffuz edemediği 2. Dünya Savaşı nihayet patlamıştır. Zorlu, tam da bu savaşın ortasında Temmuz 1939'da Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Başkâtipliğine atanır. Bu göreve atanmasından kısa bir süre sonra Almanya'nın Fransa'ya karşı başlattığı yıldırım harbinin bütün şiddetiyle devam ettiği günlerin akabinde, savaşın bir dönüm noktası kabul edilen Maginot hattının yarılıp, Manş üzerinden Alman birliklerinin Paris'e doğru hareket edişi ve ardından Paris'in düşüşü, tabii olarak yabancı misyon şeflerinin konumlarıyla, siyasî ve istihbarı durumu da hareketlendirmiştir.

Zorlu Paris'te görev yaptığı sırada birçok Fransız diplomatı ve devlet adamıyla yakın ilişki içine girerek savaş hakkında karşılıklı değerlendirmelerde bulunur. Fransa'nın ünlü devlet adamı ve siyasetçisi Eduard Herriot'la yaptığı bir söyleşi de Almanlar karşısında Fransızların yenilgisini değerlendirirken söylediği sözler bu devlet adamı tarafından yıllar sonra unutulmayarak hatıratında yer alacaktır. Zorlu, Herriot'a Almanların harıl harıl çalışırken Fransızların nasıl uyuduklarını anlatır.

Zorlu bu sıcak savaş içinde bir yandan Türk elçiliğinin Paris'ten Vichy'e taşınmasını gerçekleştirirken, diğer yandan da devlet adamlığına yakışır bir tarzda – Türkiye'nin harbe girmesinde ısrar eden Fransız ve İngilizlere karşı- aldığı istihbarat bilgilerini ve intibalarını Ankara'ya ileterek Türkiye'nin savaşa girmeden tarafsız kalmasına büyük katkı sağlayacaktır. Zorlu, Vichy'de geliştirdiği destek ve iyi ilişkiler sebebiyle Fransız hükümeti tarafından "Legion d'onheur" nişanıyla mükâfatlandırılır.[24]

Bu dönemde Zorlu siyasî desteğini kaybetmiş gibidir. Meslek hayatında en başta gelen insanî zaaflardan olmak üzere, Ankara'daki meslek arkadaşlarının aleyhte

---

[23] *Türk Parlamento Tarihi,X. Dönem, c.2, s.189.*

[24] Almanların 2. Dünya savaşı sırasında Fransa'yı işgal etmesinden sonra Nazi işgaline uğrayan bütün yerlerde olduğu gibi Paris'te yaşayan Yahudiler de toplama kamplarına götürülmek üzere toplanırken, başta Paris Büyükelçisi Behiç Erkin olmak üzere aralarında Zorlu'nun da bulunduğu bazı büyükelçilik görevlilerimiz 10.000 Türk vatandaşı ve 10.000'de Fransız vatandaşı Yahudi'ye Türk kimliği vererek Türkiye'ye gönderilmelerini sağlamış böylece onları ölümden kurtarmışlardı. Bkz. Emir Kıvırcık, *Büyükelçi, İstanbul 2007,* s.99.

beyanatlarıyla merkeze çağrılan Zorlu, adeta tenzil-i rütbe ile bakanlıkta sıradan bir memurluk olan şifre müdürlüğüne getirildi. Söz konusu daire sıradan işlerin yapıldığı bir yer olmakla beraber, aynı zamanda pek makbul sayılmayan memurların istihdam edildiği bir yerdi. Zorlu kendisine verilen bu dairenin ne anlama geldiğinin çok iyi idrakindeydi. Nitekim o güne kadar biraz da hakaret içeren bu görev yerini nasıl olup da aktif hale getirebileceği düşüncesiyle, şifre müdürlüğünün adını "Siyasî Malûmat Bürosu" olarak değiştirilmesine yetkilileri ikna ederek, gerekçeleri uygun bir faaliyet çabası içine girer.

Bu faaliyetlerden olmak üzere Zorlu, dış temsilciliklerden gelen telgraflardan siyasi ve önemli olanlarını hiç bekletmeden doğrudan dışişleri bakanlığı genel sekreteri veya bakana şahsen götürüp, bilgi vererek icap eden muamelâtın hızlanmasını sağlıyordu. Bu durum dikkatlerden kaçmayacaktır. Diğer yandan 2. Dünya Harbi bütün şiddetiyle devam ederken, Alman orduları Doğu cephesinde Rusya içlerinden Moskova'ya doğru ilerlemeye başlamışlardır (1941). Bunun üzerine Sovyet hükümeti, başşehri Moskova'dan, Kuybişev'e taşır. Bu sırada Türk Dışişleri Bakanlığı, Rusya Büyükelçiliğinin Kuybişev'e taşınma işini Fatin Rüştü'nün ağabeyi Rıfkı Zorlu'ya teklif eder. Rıfkı'nın kabul etmemesi üzerine,[25] Fatin Rüştü bu görevi severek kabul eder ve Kuybişev'e giderek Türkiye'yi temsilen 1942 Ağustos'unda maslahatgüzar olarak Türk Büyükelçiliğini idare eder.

Zorlu'nun diplomasi hayatında olduğu kadar, memleketin sanayi yatırımları açısından da Sovyet dönemi, Rusya intibaları önemli olsa gerektir. Bilindiği üzere Sovyet devrimi sonrası Stalin ne pahasına olursa olsun, kapitalist ülkelerle yarış adına, ölümüne bir sanayileşme hareketi başlatmış, verimli olup olmamasına bakılmaksızın Sovyetlerde hantal ve devasa bir sanayileşme hareketi meydana gelmiştir. Daha sonraları Sovyet-Türkiye yakınlaşma politikalarında Zorlu'nun Kuybişev zamanlarına atıf yapılarak Sovyet taraftarlığı vurgulamasına sebep olduğu da bilinmekteydi.[26] Ünlü

[25] Rıfkı Zorlu, kardeşi Fatin Rüştü'nün aksine hırslı olmadığı gibi, rahatı seven bir insandır. Kendisine teklif edilen Kuybişev görevi karşısında, "Fatin'e diş geçiremiyorlar, bana çullanıyor teresler, gitmeyeceğim" diye tepki göstermesi üzerine görev Fatin Rüştü'ye teklif edilir. Bkz. Semih Günver, *a.g.e.*, s.28.

[26] Konu hakkında İlter Türkmen'le yaptığımız 25 Temmuz 2008 tarihindeki özel mülâkatta Sayın Türkmen, Zorlu'nun Sovyet intibalarına dair şunları anlatmıştır: Zorlu Sovyetlerden çok etkilenmişe benziyordu. Bana anlattı. Bir ara dedi ki, ben dedi, müthiş etkilendim. O fabrikaları gördüm, o komünizmin işleyişini falan. Ancak bu Amerika'dan kopmak anlamını taşımıyordu. O doğrudan doğruya Türkiye'nin politik çaba alanını genişletmek istiyordu. Yoksa Amerika'dan kopmak falan söz konusu değildi. Amerika o zamanlar, bugünden daha güçlüydüler.

Sovyet kışında ve harp ortasındaki başarısından dolayı Zorlu terfi ederek, Moskova Büyükelçilik Müsteşarı oldu.

Bu gözü pek ve atılgan hariciyecinin Kuybişev faaliyetlerindeki başarısının ardından Ankara hükümeti onu, o dönemde son derece nazik bir konum arz eden Lübnan'a başkonsolos olarak naklen tayin edecektir (1943).

Beyrut'ta yeni görevine başlayan Zorlu, aynı yüksek tempo içinde önce Lübnan'daki Fransız çevreleriyle ilişki kurar, ardından sınır komşumuz olan Suriye ile ilgilenerek, Türk Dışişlerine haberler, tahminler ve değerlendirmeler göndererek teyakkuz halinde olmasını sağlar. Bu sebepledir ki, Şam'da görevli Başkonsolos, Zorlu'nun bu faaliyetlerini kendi yetki alanına müdahale olarak görmekle bakanlığa şikâyette bulunacak, ancak Zorlu bundan da haklı çıkacak, hatta bu konuda tam yetki alacaktı.[27]

II. Dünya Savaşının cepheleşme hareketi içinde, Türkiye'nin müttefikler grubuna dâhil olması hususundaki ağır baskı karşısında Türkiye'nin tarafsızlığını yitirmesine yönelik[28] uluslararası kışkırtmalar dikkate alındığında İngilizlerin Doğu sınırlarımıza yönelik plânlarıyla birlikte döneminde Türkiye hassas bir noktaya gelmiştir. Bu plânlardan olmak üzere İngiltere ile olan münasebetlerimiz oldukça soğumuştur. Tam da bu sıralar Suriye ve Beyrut çevrelerinde Türkiye'nin Suriye hududunda İngilizlerin yığınak yaptıkları, ordugâh kurdukları ve yakında büyük ekmek fırınları kurulacağına dair yoğun bir söylenti dolaşmaya başlar. Konunun doğruluğunun merak edildiği günlerde Beyrut Konsolosu Fatin Rüştü Zorlu imzalı şifreli bir telgrafta; "kendisinin sınıra kadar gittiği, çadırları bizzat gördüğü, çadırların içi boş olmakla beraber, yakın bir vakitte büyük bir askeri birliğin mevzileneceğine dair hiçbir emarenin görülmediği" bildirilmekteydi. Hadise, İngilizlerin Almanlara karşı uyguladığı bir blöften başka bir şey değildi. Pek tabii ki Türk hükümeti rahatlayacaktır.[29]Zorlu'nun Lübnan'da görev yaptığı sırada yabancı misyon şefleri ve devlet adamlarını ağırlama ve ikram masraflarını konsolosluğun parası olmadığı için annesi Güzide Hanım'ın gönderdiği paralarla karşılar.[29]

---

27 Semih Günver, *a.g.e.*, s.28.

28 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi,* Ankara 1991, s.393.

29 Turgut Menemencioğlu'ndan aktaran, Semin Günver, a.g.e., s. 29. Fatin Rüştü Zorlu, Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu tarafından çalışmalarındaki başarısından dolayı 12 Haziran 1944'te mesleğine dördüncü takdirnamesini siciline kaydettirir. Ayrıca, Lübnan Başvekili Sami Beysul tarafından verilen davetle, Lübnan Cumhurbaşkanı adına "Cédres" nişanının "Komandör" rütbesiyle mükâfatlandırılır.

Zorlu, Beyrut'tan döndüğünde sağlamış olduğu başarının kendine vermiş olduğu güvenle 1946'da dışişlerine bağlı ticaret dairesinin başına geçer. İnönü, Cumhurbaşkanı; Başbakan, Şükrü Saraçoğlu; Dışişleri Bakanı, Hasan Saka; Dışişleri Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin'di.

II. Dünya Savaşı'nın ardından "Yeni Dünya"nın ne üzerine kurulmakta olduğunun farkına varmış olmasıyla Zorlu, Dış Ticaret Dairesinin dünya ve memleket gerçekleri çerçevesinde yeniden yapılandırılmasını ve buna paralel olarak Türkiye'yi milletler camiasında yalnızlıktan kurtararak, dış yardım akışını sağlamayı, sanayi yatırımları için finans kaynağı bulmak için yeni açılımlar yapmak gerektiğini idrak etmiştir. Zorlu, bu anlamda temel hedeflerini belirlemiştir. Bundan hareketle, çalışmalarına büyük bir azimle uluslararası işbirliğini geliştirmeye yönelik Küba'da toplanan 1947 Havana Konferansı'na güçlü bir ekiple katılarak başlar.[30] Ardından 1950'de BM'nin tertiplediği gümrük ve ticaret politikalarının uyumunu konu alan İngiltere'nin Trecadero şehrinde yapılan GATT toplantısına katılarak ikinci adımını atar.

Bu sıralar, Avrupa savaşın yaralarını sarma ve yeni bir Avrupa oluşturma yolunda ilk uyum çalışmalarına başlamış, ilk olarak da İtalya ve Fransa, daha sonra oluşturulacak Avrupa İktisadi İşbirliği için gümrük birliği kurma müzakerelerine girişmişlerdi. Zorlu bu sebeple çalışmalarda önceliği merkezi Paris'te bulunan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na[31] verecek bu çalışmalara uygun olarak hemen aynı dönemde Ankara'da Hazine Müsteşarlığına benzer bir Devlet Bakanlığı kurulmasını sağlamış, dış yardımlar, milletlerarası ilişkilerin yürütülmesi bu bakanlığın uhdesine verilmiştir. CHP'nin tanınmış simalarından Nurullah Esat Sümer'in bakanlığında, Zorlu, Devlet Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevine getirilir. Zorlu bu haliyle yarım gün Dışişleri Bakanlığında, yarım gün de Devlet Bakanlığında çalışmaktadır.

Avrupa, Amerika ve Sovyet ittifakıyla, Hitler belasından kurtulan dünya, bu defa kendisinin yeniden yarattığı Stalin Sovyetlerinin tehdidiyle karşı karşıya kaldığından, yeniden yapılanarak dünyada emniyeti sağlamak için yeni bir savunma sistemi kurma

---

[30] 21 Kasım 1947'de Havana'da toplanan Ticaret ve İş bulma Konferansına Türk heyeti içinde yedek üye olarak bulunan Zorlu, Konferansın Türkiye adına bütün yükünü, heyet sekreteri olan Cahit Hayta ile birlikte taşımışlardır. Semih Günver, a.g.e., s.35.

[31] Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından önce 1949'da bir kararname ile OECD (Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliği'ne vekâleten atanan Zorlu, 1951'de "Milletlerarası İşbirliği Teşkilatı"na vekâleten Genel Sekreterliğe atanır. Bkz. *Türk Parlamento Tarihi.*

çabalarına girişecektir. Bu sistem daha sonraları üzerinde çok konuşulacak ve halen varlığını devam ettirmekte olan NATO'dur.

Savaş sonrası Stalin'in Türkiye'ye yönelik cüretkâr tavrı pek tabii olarak Türkiye'yi böylesi bir milletlerarası savunma sistemi arayışlarına ittiğinden, Türkiye Kuzey Atlantik Paktı'na girmek için diplomatik girişimlere başlar. Türkiye'nin bu talebine İngiltere, Türkiye'nin içinde olacağı (belki) bölgesel başka bir savunma sistemi kurulması, Norveç ve Danimarka ise, Paktın Avrupa ile sınırlı tutulması noktasında muhalefet etmektedir. Tam da bu yıllarda başlayan Kore harbine ABD'nin isteği doğrultusunda gönderilen Türk Tugayı'nın,[32] Kunuri'deki destansı direnişi ve bu direnişin dünya kamuoyunda yarattığı etkiyle, ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliğini istemeyen ülkelere karşı yapmış olduğu baskı sonucunda Türkiye ile birlikte Yunanistan 1952 yılında NATO'ya girer.[33]

Türkiye'nin NATO'ya girişiyle Zorlu, teşkilâtın Türkiye Daimi Temsilciliğine atandığından meslek hayatında önemli bir kariyer atlaması daha yapmış oluyordu. Zorlu, bu kariyerin gereği ne ise yapmak gerekiyorsa, neredeyse önüne geleni yıkıp geçmek azmiyle çalışmaktadır. Ondaki bu azmi anlamak açısından Büyükelçi Zeki Kuneralp hatıralarında onu şöyle anlatacaktı:

"… NATO, Türk dış siyasetinin merkezi olmuştu. Türkiye'yi bu siyasetle güden, buna ruh ve istikamet veren Zorlu idi. Fikirler, insiyatifler hep ondan çıkıyordu. Hedefleri o tayin ediyor ve tayin ettikten sonra amansız şekilde bütün gücü ile yine o kovalıyordu. Takatinin sınırı yoktu. Bizleri, maiyetinde çalışanları sürekli olarak mesaiye kamçılıyordu, işe dürtüyordu. Bunu yaparken pek çok kere paylıyor, bazen bu paylamalar ağır oluyordu. O zaman kendisine içerliyorduk, fakat yine takdir ediyorduk. Çünkü o çalışmasını görünce takdir etmemek mümkün değildi. Okşamayı, gönül almayı da biliyordu, mükâfatlandırmayı da. Etrafını hem kızdırıyor, hem hayran ediyordu. Fakat hiçbir zaman lakayt bırakmıyordu. Bu konuda karakterine dair bir misal vereyim:

Ege adalarının birinde bir NATO Enfakstrüktür projesinin gerçekleştirilmesi bahis konusu idi. Nispeten önemsiz bir projeydi. Bir akaryakıt deposu veya ona benzer

---

[32] Türk Tugayının Kore'ye gönderilmesi TBMM'den karar alınmadan verilmiş istisnai bir durum olup muhalefet tarafından uzun yıllar iç siyasette önemli bir malzeme olarak kullanılmıştır.

[33] Türkiye'nin NATO'ya girmesinin bedelini Mehmetçik Kore'de kanıyla ödemiş oluyordu. Konu, hakkında tafsilatlı bilgi için Bkz. Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Altında Türkiye'nin NATO'ya Girişi.*

bir şeydi. Ben bunu normal karşılamıştım. Zorlu, projeye muhalifti ve NATO Konseyinde bunu engellemeye karar vermişti. Ben bunu doğru bulmuyordum; Yunanlılarla dostuz, müttefikiz. Bu proje müşterek düşmanımıza karşı savunmamızda müşterek kullanacağımız bir tesistir, bunu niçin engelleyelim? Diyordum. Büyük bir safdilmişim, çok sonra anladım.

Zorlu; hayır, Ege adaları hiçbir suretle tahkim edilemez diyordu. Hava kızıştı, o ısrar etti, ben de. Nihayet beni fena halde haşladı. Esasta haklı o idi, ben bulutlarda geziyordum o zaman".[34]

Zorlu'nun gayesi Türkiye'yi NATO'nun sıradan bir uzvu yapmak değil, memleketin yararına olabilecek her şeyi, tabir yerindeyse "limon sıkarcasına onu sıkmak, içinde ne varsa son damlasına kadar almaktır." Bu konuda çoğu zaman Zorlu, tahammül sınırlarını aşma derecesinde gerçekleri zorluyor, muhataplarını taciz ediyordu.[35]

Milletlerarası ilişkilerde trampa esas olmasına rağmen, Zorlu'nun tıpkı adıyla müsemma olan tabiatı sayesinde, NATO imkânlarıyla memlekete hava meydanları, haberleşme tesisleri, akaryakıt boru hatları yapılmış, zamanın şartlarına uygun silahlara sahip olunmuştu. Konu hakkında o yıllarda Zorlu'nun yanında genç bir katip olarak çalışan İlter Türkmen hatıralarında o yıllar ve Zorlu için şöyle diyecektir: "Meslek hayatımın ilk yılları idi. NATO'daki görevim bana büyük tecrübeler kazandırdı. Zorlu'nun, özellikle ordumuzun modern silahlarla teçhizini sağlaması ve bazı birliklerimizin motorize edilmesi yolunda yapmış olduğu dramatik mücadele hâlâ hafızamdadır. Bundan çok etkilenmiştim."[36]

Zorlu, diplomaside, inatçı ve ısrarcı bir müzakerecidir. Zorlu, bir makine gibi sabahlara kadar yorulma bilmeden çalışabilen dayanıklı bir insandır. Kararlı, azimli, cüretkâr, atak bir devlet adamıdır. Memleket meseleleri ve devletin varlığı söz konusu olduğunda kendisine karşı bile acımasız ve hoşgörüsüzdür.

---

[34] Zeki Kuneralp'ten aktaran Semih Günver, *a.g.e*., s,. 43. Ayrıca Bkz. Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomat,* İstanbul 1981.

[35] Meselâ, bu konuda çarpıcı örneklerden biri memleketin Güney sınırlarına zırhlı birliklerin mevzilendirilmesi ve bunun NATO tarafından teçhizi konusunda göstermiş olduğu ısrar ve inatta görülmektedir. Bu istek üzerine NATO uzmanları Türkiye'nin henüz yeterli eğitim görmüş personele sahip olmadığını, önce bu personelin yetiştirilip daha sonra birliğin kurulmasına dair verdikleri raporlarına karşılık, Zorlu; Türk insanının dünyaca bilinen maharet ve mekanik konulara olan aşinalığından bahsederek, adeta eksperleri bunaltacak, en sonunda eksperler bu inada dayanamayıp kabul etmek zorunda kalacaklardır. İlter Türkmen ile yapılan özel mülakat.

[36] İlter Türkmen'le yapılan özel mülâkat. 25 Temmuz 2008

Zorlu'nun insanî yanının en uç örneğini 1945'lerde başlayıp, idamına kadar devam edecek, bir insana ait imkânsız ve imkânsız olduğu kadar hüzünlü bir aşk hikâyesi oluşturur. Devlet adamlığı yolundaki baş döndürücü yükselişte kışkırtıcı bir ihtirasla yolunun kesilip, mezara kadar gidecek hikâye, iki insan arasındaki bir kader oyunu gibidir.

Son derece garip bir rastlantıyla ilk olarak Çankaya'da dikkatsiz bir kız çocuğunun bisikletle kendisine çarpmasıyla başlayan bu tanışma, yıllar sonra Ankara Palas'ta ikinci kez tanışmayla başlayacak, yakıp kavurucu bir aşk hikâyesine dönecek, diplomatik mahfillerde skandala, siyaset kulislerinde muhaliflerin hedef tahtasına, aile hayatında derin sarsıntılara yol açacaktır.

Ankara Palas'ta, son derece alımlı, zarif ve Batı kültürüyle yetişmiş Vesamet (Kutlu) Hanım'ın, Zorlu ile tanışmasıyla başlayan bu derin aşkın en vahim tarafı, hem Vesamet hanımın, hem de Zorlu'nun evli olmalarıdır. Ne var ki, aklın ve mantığın dışında cereyan eden bu aşk, hiçbir engel tanımayacak, ülke sınırlarını aşıp Hindistan'dan, Paris'e, Cenevre'den Amerika'ya kadar uzayıp gidecek, ümitsiz bir aşka dönüşecektir. Zorlu'nun o yılmaz devlet adamlığı ve zorlu çalışma azmi, yiğitliği ve mertliği yanında insan Zorlu'ya ait belki de bu tek "insanî" vasıf bir garip hatıra olarak kalacaktır.[37]

---

[37] Fatin Rüştü Zorlu'nun dillere destan olan yasak aşk hikâyesi 50'li yılların Türkiye'sinde pek çok yerli yersiz dedikoduların konusu haline gelir. Bu hikâye aslında Zorlu'nun, askerlik yıllarında Çankaya Muhafız Alayında asker arkadaşını ziyareti esnasında başlayacaktır. Aradan yıllar geçer ve yıllar sonra Hariciye köşkünde bir devlet büyüğü için davet verilir. Vesamet hanım ve eşi de bu davettedirler. Bir başka grup içinde Zorlu, Vesamet hanımın dikkatini çeker ve Zorlu'yla tanıştırılmasını ister. Tanıştıktan kısa bir süre sonra Zorlu, Vesamet hanımı dansa kaldırır. Zorlu'nun Vesamet hanımla dansının uzayışı, davetlilerin ve İsmet Paşa'nın eşi Mevhibe hanımın dikkatini çeker. Mevhibe hanım, İsmet Paşa'nın yaveri, Vesamet hanımın ağabeyine (aynı zamanda Zorlu'nun görev yaptığı Muhafız Alayındaki subay arkadaşı) "Git kardeşinle dans et" diyerek, daha abes bir durumun önüne geçer. Vesamet hanım, eşiyle birlikte o günlerde ev bulamadıklarından Ankara Palas'ta kalmaktadırlar. O günlerden sonra Zorlu, Kutlu ailesiyle daha sık görüşmeye, Vesamet hanımla uzun konuşmalara başlar. Ankara çevreleri bu aşk dedikodusuyla çalkalanmaktadır. Zorlu'nun eşi Emel hanımla araları bozulur. Emel hanım ayrılma isteğinde, Zorlu ise Vesamet hanımla evlenmeyi düşünmektedir. O sırada Vesamet hanımın eşi Orhan (Kutlu) beyin Hindistan'a tayini çıkar. Zorlu'nun diretmesine rağmen, Vesamet hanım kızı olduğunu söyleyerek, evliliğe yanaşmaz ve Hindistan'a gider. Vermiş olduğu söz üzerine Vesamet hanım Hindistan'dan Zorlu'ya uzun aşk mektupları yazar. Bu mektuplardan birinin kocası Orhan beyin eline geçmesiyle boşanma gündeme gelir. Bu esnada Orhan beyin tayini Cenevre'ye çıkar. DP iktidara gelmiş, Zorlu henüz politikaya girmemiştir ama, Dışişleri Bakanlığında önemli bir Genel Müdürlük görevini ifa etmektedir. Zorlu, bundan sonra sık sık Cenevre'ye giderek, Vesamet hanımla buluşmaya başlar. Bu buluşmalardan birinde Vesamet hanım hamile kalması üzerine, durumu kocasına bildirir ve boşanma kararı alırlar. Vesamet hanım çocuğu aldırır ve İstanbul'a döner. Buluşmalar her hafta sonu Çınar Otel'de (Yeşilköy) devam ederken, Zorlu'nun NATO nezdinde Paris Büyükelçiliğine tayini çıkar. Bunun üzerine Vesamet hanım sık sık Paris'e gitmek zorunda kalır. İki kişi arasında cereyan eden bu tutkulu aşk, pek çok kişi tarafından bilinmesine rağmen kamuoyu Nazarında o güne kadar dillendirilmez. Ancak Zorlu'nun DP'den politikaya girip, Dışişleri Bakanı olmasıyla siyasî muhaliflerinden CHP'nin yayın organı Akis dergisi onu yıpratmak için konuyu gündeme getirir. Bkz. Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür,* s, 288, İst., 2006. Zorlu'nun özel hayatında, Vesamet hanımın çok önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Yurtdışı gezilerine Vesamet hanımla katılmakta, resmi toplantılarda herkes Vesamet hanımı

II. Dünya Savaşının yaratmış olduğu sarsıntı tek parti (CHP) iktidarıyla atlatılmıştı. Ancak iktidar ve çevrelerinin halk üzerinde meydana getirdiği ağır baskı, Marshall Plânı çerçevesinde yapılacak savaş sonrası yardımın ABD tarafından "çok partili hayata geçmeyi şart koşması"[38] sonucu, Türkiye'de DP adıyla bir döneme damgasını vuracak yeni bir partinin iktidarına yol açmıştı. Nispeten hafif bir siyasî krizle atlatılan ilk seçimlerin ardından CHP'den ayrılan genç bir grup tarafından kurulan DP, 1954'te ezici bir çoğunlukla Adnan Menderes başbakanlığında yeni kabineyi kurmuştu.

Zorlu, o dönem Türkiye'nin NATO Daimi Temsilciliği yanında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı ilişkilerini yürütmektedir. Adnan Menderes, her karşılaşmalarında: "Fatin, sen bu işleri iyi bilen bir insansın, artık Ankara'ya gel de daha yakın çalışalım"[39] demektedir. Zorlu kararını vermiştir. Yakınlarının istememesine rağmen,[40] Zorlu 1954 seçimlerinde Çanakkale'den milletvekili seçilerek başbakan yardımcılığına getirilir. İktisadi işlerle beraber NATO delegeliğini de uhdesinde tutmaktadır.[41]

Zorlu'nun eşi olarak bilmektedir. Hatta İlter Türkmen, Amerika'ya Vesamet hanımla birlikte gittiklerini, Vesamet hanımın Bandung Konferansına Zorlu ile birlikte geldiğini, neredeyse Bakanlık hayatının içinde olduğunu belirtmiştir. (Konu hakkında İlter Türkmen'le yapılan özel görüşme) Nitekim 1960 İhtilâlinin artık iyice yaklaşmakta olduğu günlerde, geliyorum diyen ihtilâl söylentilerini kendilerinin dinlemeyeceğini düşünerek Vesamet hanım vasıtasıyla duyurmayı tercih edeceklerdir. Vesamet hanım, durumu ve korkularını Zorlu'ya anlattığında; Zorlu "artık yapacak fazla bir şey yok. Menderesi böyle zamanlarda tek başına bırakamayacağını" söylemekle yetinir. Bkz. Emin Çölaşan, *Unutulmayan Söyleşiler*, (Vesamet Kutlu'yla Röportaj, s.133, İst., 2006) Vesamet hanımın ifadelerine göre Zorlu özel hayatında, son derece duygusal, esprili, şakacı, hazır cevap, çocuk ruhlu bir insandır. Zorlu'nun hayatında idamına kadar dolu dolu bir yer işgal eden Vesamet hanıma olan aşkı sebebiyle, vasiyetini yazarken onu unutmayacak ve çok sevdiği annesine "benim sevdiklerimi, siz de sevin" demesi üzerine, Zorlu'nun annesi oğlunun aldığı Ankara'daki evi Vesamet hanımın üzerine yapmaya karar verecek, fakat Vesamet hanımın kabul etmemesi üzerine, centilmenlik anlaşmasıyla ev, Fatin Beyin kızı Sevin'in üzerine yapılacaktır. Vesamet hanım bu durumu şöyle anlatacaktır:
"Ankara'daki ev … Evi benim üzerime yapmak istemişlerdi. Ama ben istemedim. Eşyalar bendedir. Evi, Fatin'in kızı Sevin üzerine yaptırdık. Ama aramızda bir centilmenlik anlaşması yaptık. Onun evini ben kullanıyorum. Türkiye'ye dönünce Fatin'in annesi ve kızıyla uzun süre birlikte oturduk (1964)" Bkz. Emin Çölaşan, a.g.e. aynı yer. Ayrıca Zorlu'nun torunuyla yapılan röportaj da F.R.Erdem Vesamet hanımın Ankara'daki bahsi geçen evde Türkiye'ye geldiğinde kaldığını söyledi.

38 Erol Kaymak, "İhsan Sabri Çağlayangil'le Ropörtaj, NATO'ya Nasıl Girdik?", *Metropol Dergisi,* S.1.

39 Vesamet Hanımdan aktaran Emin Çölaşan*, a.g.e*., s.126.

40 Semih Günver bu gelişmeleri hatıralarında şöyle anlatacaktır: "1954 başlarında bir gün Zorlu telefon etti. Acele Ankara'ya çağırıldığını, Brüksel'den transit edeceğini, havaalanına gelmemi, benimle görüşeceği önemli bir mesele olduğunu söyledi. Uçaktan inişinde bir hayli heyecanlı olduğunu hissettim. "Adnan Bey beni çağırdı. Galiba Mayıs seçimlerine katılmamı, siyasi hayata atılmamı isteyecek. Ben kendisinden böyle bir talepte bulunmadım. Israr ederse reddetmem zor olur. Bazı tereddütlerim var. Sen ne dersin?" dedi. "Kabul etmeyin," dedim. "Mesleğinin zirvesine varmışsınız. Göreviniz de başarılı, özel hayatınızda mutlusunuz… Dışarıdan Başbakanın akrabası olarak meclise gireceksiniz, muhtemelen Bakan olacaksınız… Dostunuz olmayacak, sizi evvelâ mensubu olduğunuz partinin adamları yiyecek…" "Senin bu işlere aklın ermez" dedi. Dedi ama biraz düşünceye daldı. Pistten uçağın kapısı önündeki Basamağa ayağı çarpıp, tökezledi. Dudakları arasında bir şeyler mırıldandı. Bkz. Semih Günver, *a.g.e*., s.25.

41 Konu hakkında özel olarak görüştüğümüz, E. Büyükelçi İlter Türkmen böylesi bir durumun Teamüllere uygun olup olmaması konusunda şöyle diyecektir: "Kendi istiyordu. Her şeyi kendi Kontrolü altında tutmak, her şeyi kendi yapmak istiyordu. NATO'yu elinde tutmak istiyordu.

Adeta siyaset sahasına zorla çekilen Zorlu, milletvekili olur olmaz, muhaliflerinden belki de daha fazla, mensubu olduğu parti kadrolarının şimşeklerini üzerine çeker. Muhalefet onu, rakibi olduğu DP nezdinde yıpratmaya çalışırken,[42] kendi partili arkadaşları ise belki de onun kendine olan güveniyle, çalışkanlığı, minnetsizliği ve medeni cesaretteki pervasızlığından dolayı aleyhinde pek çok dedikodu üretmeye çalışırlar. Konu hakkında Yassıada duruşmalarındaki savunmasında Zorlu bu durumu şöyle dile getirecektir:

"… Kabineye girdikten sonra, bana o zamana kadar sempatiyle ve takdirle bakan pek çok kimselerin bu tavrının değiştiğini müşahede ettim. Bu, muhalefet çevrelerinde olduğu gibi, iktidar çevrelerinde de böyle olmaya başladı. Matbuat da tabii bu siyasî çekememezliği besleyecek ve onlara malzeme temin edecek sebep ve vakalar icat ediyordu. Bilhassa, bu kabil dedikodularla ve namuslu insanların şerefine taarruzla sürüm temin etmek, şantaj yapmak yolunu seçmiş olan gazete ve bazı dergiler, benim hakkımda faaliyete başladılar.

Paris'te daimi delegeliğe ait ve hâlâ haleflerim tarafından kullanılan binanın resmini basarak Zorlu'nun satın aldığı şato, yine Ağa Han'ın oğluna ait otomobiller ve atların resimlerini basıp, Zorlu'nun diye gösterdiler. Ve bu kabil dedikodularla, tahkikat komisyonunun karşısına kadar çıktık".[43]

Nitekim bundan dolayı olmalı ki, o zamanlar DP kurucularından ve Dışişleri Bakanı olan Prof. Fuat Köprülü ile hayli uzun süren bir çekişmeden sonra 25 Kasım 1957'de Dışişleri Bakanı olacaktır. Milletvekili olarak seçildiği tarihten itibaren ilk önce Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığına (17 Mayıs 1954), yine 1954'te Milli Savunma Bakanlığı, 1 Ekim 1954'te Dışişleri Bakanlığı, 10 Kasım 1954'te Milli Savunma Bakanlığı, 16 Kasım 1954'te Devlet Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığına vekâleten bakan Zorlu, 5 Ocak 1955 ve 29 Ocak 1955'te Dışişleri Bakanlığı 17 Şubat 1955'te Milli Savunma Bakanlığı, 29 Temmuz 1955–29 Aralık 1955'te Devlet Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini üstlendi.[44]

---

[42] Muhalefetin önde gelen yayın organlarından "Akis" Dergisinde o yıllarda aleyhinde yazılan her şey daha sonra idamla yargılanırken, başsavcı tarafından delil olarak kullanılacaktır.

[43] Hulusi Turgut, *Yaptırılmayan Savunmalar, İstanbul 1988,* s.28.

[44] *Türk Parlamento Tarih.*

Kararlılığı, azmi ve çalışkanlığı ile tanınan Zorlu, siyasî hayatında iç politikayla ve mensubu olduğu parti (DP) politikalarıyla hemen hemen hiç ilgilenmemiş, "ben ayrı bir meslekten geldim" dediği "Dış Politika" meselelerini memleketin yararına yöneltme çabaları onun adeta varlık sebebi olmuştur.[45] Onun siyasi hayatıyla ilgili olarak Yassıada duruşmalarında kendine suç isnadı olarak sorulan sorular kabinedeki bazı arkadaşlarının bilinen şahsi kıskançlıklara dayanan hatıra parçaları ve notları içeren irtikâp, 6–7 Eylül olayları, seçime gidilip gidilmemesi gibi mesnetsiz konulardı.[46]

Zorlu, bu noktada hükümete teknik eleman olarak girmiştir. Başbakan yardımcısı olarak üç konudan sorumludur. Milli savunma, iktisadi işler ve dış siyasetimiz. Bu konularda yetkin bir uzman ve yirmi beş yıllık bir birikim ve tecrübeye sahiptir. 1932'den itibaren silahsızlanma konferanslarına katılmış, 1947'de askeri anlaşmaların müzakerelerinde yer almış, NATO'ya giriş süreciyle, devamında hemen bütün mevzuatın aktörü, Türk ordusunun modernizasyonunun mimarı, Avrupa Ortak Pazarına (bugünkü AB) girme çabalarının öncüsü olmuştu.

Yassıada sorgulamalarında kendisine yöneltilen bir soru üzerine yine kendi ifadesine göre şöyle diyecektir: "İç politikayla hiç alâkam olmadı. 7 Nisan'da grupta bir konuşma yapıyorum. Yapmakta olduğum ve yapacağımız faaliyetten bahsediyorum. Amerikalılardan, atom silahı alma anlaşmasını imzalamışım. İtalyan istikrazına 25 milyon dolar daha ilave ettirmişim. Başbakan 27 Nisan'da benimle beraber Tahran'a gidecek, 30 Nisan'dan itibaren Hariciye Nazırları (Dışişleri Bakanları) İstanbul'da NATO toplantısına gelecek ve 7 Mayıs'a kadar Türkiye'de kalacaklar.

Ben, 7 Nisan'da bu konuşmayı yaptığım zaman ne Tahkikat Komisyonundan, ne de Salahiyet Kanunundan haberdarım. Ne kadar mühim müzakerelerle meşgul olduğum belli… Ben ne 18 Nisan, ne de 21 Nisan grup toplantısında bulunuyorum".[47]

---

[45] Zorlu bu hususta şöyle der: "… Hiçbir milletvekiliyle benim fazla ahbaplığım, senli benliliğim olmamıştır. Çok başka bir memuriyet camiasından geldim. Daima çok işim oldu ve iş akışında, resmi toplantılar akışında hiçbir vekille de ahbaplık ettiğim olmadı." Bkz. Hulusi Turgut, a.g.e., s.37.

[46] Bu tür hatıra defteri ve notlara mevzubahis olan kişi, Ethem Menderes ve tutmuş olduğu hatıra defteriyle, geçmişte Refik Koraltan ve Abdullah Aker ile yaşadıkları bazı kişisel kırgınlıklardır. 6–7 Eylül hadiseleri münasebetiyle açılan Meclis Soruşturma Komisyonunda ise Zorlu muhalefetin sorduğu birkaç soruyu cevaplamış, olaylardan dolayı Fuat Köprülü muhalefet tarafından sorumlu tutulmuştur. Zorlu'yla bu konuda Yunan hükümeti dahi en küçük bir tarizde bulunmamıştır. Hatta Yunan hükümeti, Türk Yunan münasebetlerinin gelişmesine yaptığı çalışmalardan dolayı Zorlu'yu madalya ile kendini taltif etmiştir.

[47] Hulusi Turgut*, a.g.e.*, s.37.

Bu anlamda Zorlu'nun siyasi hayatını dış politika oluşturmaktadır. Özellikle 1958–59 yıllarında Zorlu'nun mesaisini Kıbrıs meselesi doldurur. Daha önce selefi olan ve sarfettiği "bizim Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur" diyen Fuat Köprülü'nün aksine Zorlu, Kıbrıs meselesini, milli meseleler sıralamasında ilk sıraya alacaktır. Adada Türk ve Rumlar arasında başlayan çalışmaların, çok ciddi bir gerilime yol açması üzerine, Zorlu müdahil olarak İngiltere ve ABD ile görüşmelerine müteakip, NATO, Bağdat Paktı, Balkan Paktı ve Sovyetlerle olabilecek ilişkiler bağlamında TBMM'de izahat verdikten sonra cansiperane bir gayretle konuyu gündeme getirerek, yaptığı başarılı ve parlak savunmada 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına ve Kuzey Kıbrıs'ın bağımsızlığına giden yolu açacaktır.[48]

Zorlu'nun dış politika ajandasında hiç şüphesiz Kıbrıs'ın milli mesele olarak uluslararası arenada gündeme gelmesi ve Türkiye'nin geleceğe yönelik politikalarının ayrıcalıklı bir yeri vardır. Buna ilişkin olarak, beraber yargılandıkları sabık Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Kayseri Cezaevi'nde dostlarıyla yaptığı sohbetlerden birinde; "Kıbrıs davasında alınan sonuç, rahmetli Zorlu'nun şahsi başarısının eseridir. Zorlu, az zamanda, iç politikada da mükemmel hale gelecek yetenekteydi. Ben, onun şahsında, istikbalin başvekilini görüyordum"[49] demekten kendisini alamayacaktır.

DP döneminin dış politika faaliyetleri çerçevesinde Türkiye'nin de dâhil olduğu "Balkan Paktı", "Bağdat Paktı" ve "Bandung Konferansı" gibi bölgesel barışın korunmasına yönelik önemli adımların atılmasında, ilişkilerin yönlendirilmesinde Zorlu, bu paktların gündemine Türkiye'yi sokarak memleket menfaatleri yönünde en iyi şekilde değerlendirmiş, yalnızlık içindeki Türkiye'yi uluslar arası sahaya çıkarmıştır.

Zorlu meslek hayatında ve bakanlığı döneminde hep açık sözlü, atak, lafını esirgemeyen, ilişkilerde hassasiyetlere pek bakmayan, maiyetinde çalışanları azarlayan ve onları çok çalıştıran bir mizaca sahipti. Zorlu'nun bu özelliğini onunla çok yakından çalışan Oğuz Gökmen şöyle anlatacaktı; "Zorlu'yla çalışmak hem çok zor, hem de çalışmayı sevenler için çok kolaydı. Kendisi çok çalışır, kendi seçtiği arkadaşlarını da insafsızca çalıştırırdı. Normal bir ev yaşantısı ve alışkanlığı olmadığı için mesai saatleri konusunda da hiçbir kayıt ve bağlılığı yoktu. Çalışmalarımız çoğu zaman normal ve

---

[48] BM'lerde yapılan bu toplantıların ardından Yunanistan Dışişleri Bakanı Averof, Londra'da verdiği demeçte, "Davayı kaybettik. Zorlu kazandı" diyecektir. Bkz. Semih Günver, *a.g.e.,* s. 87

[49] Adnan Selek'ten aktaran, Semih Günver, *a.g.e.,* s.156.

resmi saatlerin dışına taşar ve geceleri geç vakitlere kadar sürerdi. Yemek içmekle fazla alakası yoktu. İçkiyi sevmezdi içmezdi. Çoğu zaman odasında simitle çayla idare ettiğimiz olurdu. Bazen çok ender olarak cömertliği tutarsa İnegöl köftecisinde köfte getirtir birlikte yerdik"[50] Bundan dolayı olsa gerektir ki onu tanıyan yerli ve yabancı arkadaşları, dostları tarafından Sevilmezdi fakat sayılırdı, çünkü söylediklerinde her zaman fikir ve mana vardır. Hayatı hep çalışma üzerine kuruludur. Bu da etrafında kendisine karşı kırgınlık ve kin yaratacaktır. Nitekim bu kırgınlıklar ve kin 27 Mayıs sabahı kendini göstermeye başlayacaktır. Ayrıca askerlerle de pek geçinemiyordu. "Onları da maiyetindeki memurlar gibi görür hatta bazen azarlardı."[51] Bu hırçın fakat kin tutmayan hali yaptığı ve söylediklerinin doğruluğuna bakılmaksızın sivil, asker herkesin şimşeklerini üzerine çekmesine neden olur.

İbn-i Haldun'un o ünlü öngörüsünde[52] ifadesini bulan mukadder düşüş DP iktidarının gidişatını daha 1957'lerde haber vermeye başlamış gibidir. DP iktidarında barajlar, yollar yapılmış, genelde ekonomik yapısı tarıma dayalı Anadolu çiftçisi ürününü pazara çıkarmış, geçmişin savaş dönemi sosyo-ekonomik yapısı değişmiş, keza tek parti, tek şef döneminin ünlü "jandarma devlet" baskısı halkın üzerinden kalkmış, yılların ağırlığını taşıyan insanlar, geçmişin acısını çıkarırcasına seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Ancak bütün bunlara karşı 1955'ten sonra ekonomi bozulmaya başlamış, enflasyon yüzde yirmilere yükselmiş, kâğıt, demir ve çimentoyla birlikte temel tüketim mallarına zam gelmesiyle halkın şikâyetleri artmaya başlamıştır.

Buna paralel olarak yükselen muhalefeti anlamak yerine, onu susturma yoluna giden iktidar, bir yandan muhalif aydınları hapse atarken, muhalefet partisine karşı acımasız bir saldırıya geçerek "vatan cephesi"[53] adıyla, halkı birbirine düşürücü yandaş bir bölüntü oluşturmaya başlamıştır.

Dönem, genel dünya kapitalizminin ulusal ekonomileri tröstleşme ile en çok sıkıntıya soktuğu bir dönem olup, bu bunalımın sosyo-politik yansımaları 60'lı yıllar boyunca Avrupa'dan, Uzak doğuya, Orta Doğudan, Latin Amerika'ya kadar uzanan

---

50 Oğuz Gökmen, *Bir Zamanlar Hariciye,* İstanbul 1999, s.215.

51 Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomat,* İstanbul 1981, s.73.

52 İktidarların, hanedanların ve devletlerin insanoğlu gibi büyüme, gelişme ve çöküşünün kaçınılmaz olduğunu söylemektedir.

53 DP ile CHP'nin birbirlerine karşı kıyasıya mücadeleye giriştikleri bu dönemde ana muhalefetin (CHP) siyasi partilerle, vatandaşları güç birliği yapmaya çağırırken, Başbakan Adnan Menderes çıktığı Ege gezisinde vatandaşları "Vatan Cephesi"ne katılmaya çağırır.

büyük öğrenci ve kitle gösterilerinde dünyayı derinden sarsacak bir dönemdir. İktidarların çoğunun darbelerle devrildiği, bağımsızlık savaşları, sosyalist devrimci gerilla hareketleri, Sovyet-Amerikan hinterlant mücadelesinin keskinleştiği bu dönemde olanlardan Türkiye'yi soyutlamak elbette mümkün değildir.

Kore'de üniversite öğrencileriyle, polis ve askerler arasında meydana gelen çatışmaların Türkiye'deki gazetelerde resimleriyle birlikte, ima yüklü manşetleri, Irak'ta Nuri Sait Paşa'nın öldürülmesiyle ve halkın katledilmesi yönündeki haberler, Türkiye'de kıpırdanmaya başlayan öğrenci olaylarıyla, ihtilal söylentileri pek tabi olarak iktidarı rahatsız etmenin ötesinde hırçınlaşmasına yol açıyordu.

Nihayet, ortaya çıkan sosyo-ekonomik bunalıma çözüm bulma noktasında iktidar, bunu bir erken seçime giderek aşma yerine, iktidarın kendine verdiği güvenle, inatla seçime gitmez. Bu arada örgütlenme aşamasını tamamlayan silahlı kuvvetler beklenen 27 Mayıs darbesini gerçekleştirecektir.

Ülkemizde modern demokrasi ölçüleri içinde o günden bugüne kadar tartışıla gelen 27 Mayıs darbesinin sonuçları açısından konu aslından kaydırılarak çoğu zaman "Hum zamirine"[54] uygun olarak, vaka'larla, vakıa (olay ve olgular) birbirine karıştırılmasıdır. Sözün gelişi konu demokrasinin vazgeçilmezliği midir, yoksa bozulan toplumsal barışın tesisi mi, yoksa bir takım suçlarla itham edilen sabık hükümet yetkililerinin yargılanmalarındaki hukuk dışı adaletsizlik midir? Bu sorulara verilecek cevap pek tabii olarak ayrı bir çalışmanın konusu olduğundan biz burada konumuza ad olan Fatin Rüştü Zorlu'nun yargılanmasındaki hukuk meselesine değinmekle yetineceğiz.

Mahkeme heyetinin devrik hükümeti yargılamadaki en önemli delillerinin hemen hemen tamamı ülke içindeki sosyal ve siyasal düzene karşı iktidarın yanlış uygulamaları ve diktaya gitme çalışmaları olurken, yapılan çalışmaların çoğu da mahkemenin asıl konuya dava olmayacak özel hayata ilişkin konular oluşturmaktaydı. Oysa yukarıda zikrettiğimiz üzere, özellikle Fatin Rüştü Zorlu'nun ne mecliste, ne parti içinde, ne de sosyal sistemin geleceğine ilişkin durumda hiçbir dahli yoktu. Duruşmalarda bunu Zorlu açık bir şekilde; "İç siyasete gelince, ben bu saha ile hemen

[54] "Hum Zamiri" kavramı ilk olarak Prof. Dr. Cemal Oktay tarafından siyaset bilimi literatürüne sokulmuş, Kur'an'dan bir ayete dayanmakta olup, iktidarla-muhalefet arasında yer değiştirme durumlarında birbirine karşı daimi olarak kullanılan "öteki" anlamındadır. Bkz. Cemil Oktay, *Hum Zamirinin Serencamı*.

hemen hiç iştigal etmedim. Fakat 1955'te Başbakanın nasıl vaziyete hâkim olamadığını gördüm."şeklinde dile getirecektir. Yine benzeri şekilde yöneltilen bir soruda Menderes'in "dikta rejimine" gitmek arzusunda olduğunu söyleyen Başsavcı Egesel'e Zorlu'nun cevabı "NATO'ya girdik, CENTO'YU kurduk ve temaslarımız çok taraflı olsun istedik. Temaslarımız daima demokratik memleketlerle idi. Bu vaziyet ve bu halde diktaya gitmek isteyen liderlerin tenvir edeceği bir politika bu olamaz." diyecektir. Ama yine de memlekette meydana gelen gerilimi kastederek: "… Bu kadar işlerle meşgul olurken, iç politikanın üstüne daha fazla eğilmiş olmamam belki bir ihmal olabilir ama herhalde suç olmaz"[55] dedikten sonra; Zorlu krizin halli için seçimden başka çare görmediğini, çünkü davanın, bir muhalefet-iktidar kavgası olduğunu söyleyerek, seçim gerçeğine vurgu yapmayı ihmal etmeyecektir.

Zorlu, darbe gecesinden bir gün önce 25 Mayıs'ı - 26 Mayıs'a bağlayan geceyi, sabaha karşı 2.30'a kadar Sovyet Rusya ile yapılacak bir dizi görüşmelerin hazırlıklarını yapmak, verilecek notaları hazırlamakla geçirmiştir. Keza aynı yıl içinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (Ortak Pazar) giriş hazırlıklarıyla, Keban Barajı inşası için finansman konusunun halli için Fransız Büyükelçisiyle görüşmeler yürütmektedir.

27 Mayıs sabahı, Zorlu Ankara'da bir yakının evinde tevkif edilirken, Zorlu'nun annesi Güzide Hanım İstanbul'daki evinde sabah saat 5'e doğru tank gürültüleriyle uyanır. Annesi Güzide Zorlu Meşrutiyeti görmüş, Cumhuriyetin ilanına şahit olmuş paşa kızı ve eşi "ordudan zarar gelmez" diyerek ilk iş olarak Taksim'de oturduğu evin balkonuna torunu Sevin'in itirazlarına rağmen Türk bayrağı asacaktır.

İhtilal hükümetinin olağanüstü yetkilerle donattığı Yüksek Adalet Divanı'nın Başkanı Salim Başol ve Başsavcı Egesel'in Yassıada Duruşmaları sırasında bıktırıcı, çoğu gayri ciddi uzun sorgulamalar, mevkuflarla, ailelerine uygulanan maddi ve manevi baskılar, hukuk harici sorular ve hakaretlerle mahkeme kamuoyu nazarında ciddiyetini yitirdiği gibi, maşeri vicdanda "adaletsizliğin" ne demek olduğu sorusunun da adeta sembolü olur.

Bu adalet (!) sembolünün (Yüksek Adalet Divanı) yargıladığı sanıklar içinde müstesna bir karakter ve mizaca sahip olan ender şahsiyetlerden biri de Fatin Rüştü Zorlu'dur.

---

[55] Hulusi Turgut, *a.g.e.,* s.38.

Zorlu yargılama süresince, gerek hâkimler karşısında, gerekse mahkûm arkadaşları arasındaki hayat içinde hiçbir şekilde şikâyet ve ıstırap belirtisi göstermeksizin, sanki dışarıda bakanlığının başında yürütmekte olduğu işlerden bahseder. Diplomatik görüşmelerdeki karar, azim ve ısrarını burada da devam ettirir. Suçsuz olduğunu bildiği için, er geç mahkemenin de suçsuzluğuna karar vereceğine inanmaktadır.

Belki de mahkûm arkadaşları nazarında, kendilerine son derece garip hatta sinir bozucu gelen Türkiye'nin meselelerini, dış politika ilişkilerini bu denli rahat (sanki hapishanede değilmişçesine) ve ateşli bir şekilde anlatması bundandı. Yani suçsuz bulunup, dışarı çıkacağına inanmaktaydı.

Ancak bir başka husus daha var ki bu gerçekten düşündürücüdür. Zorlu, bir müddet sonra artık idam edileceğine kanaat getirmiştir. İşte kendisinde bu kanaat oluştuktan sonraki davranışı çok ilginçtir. Zorlu hakkında idam kararını takip eden günlerde Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren bir konuda darbe hükümeti konu hakkında tıkanmış, ne yapacağını bilememektedir. Konuyu bilen ve hâkim olansa idam kararı verilmiş eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'dur. Yapılacak iş Zorlu ile görüşmektir. Sonunda gizli yollardan İlter Türkmen, Yassıada'da Zorlu ile görüştürülerek, memleket ile ilgili konu hakkında bilgi alınıp, ona göre karar alınır.

İşte Zorlu'yu Zorlu yapan ve başta ifade edildiği üzere onun devlet adamlığındaki sır burada yani söz konusu devletin bekası olunca her şeyi unutabilmesinde gizlidir. İlk başta Zorlu'nun devlet meselelerini rahatlıkla anlatması belki dışarı çıkacağı inancıyla ilgili olabilir ama ikinci davranışı var ki idam hükmü almıştır ve bunun tek bir izahı vardır, o da "Devlet i ebed müddet"e olan iman ve inancıdır. Bu sebepledir ki, Zorlu'nun devlet adamlığı trajik idam kararıyla, bu kararı veren mahkemenin üzerine çıkarak aşkınlık kazanmıştır. Bu noktada tarihte varsayıma yer olmamakla beraber, Zorlu, idam edilmeyip sağ kalsa ve politikaya devam etseydi, çalışmaları ve başarıları dikkate alındığında Celal Bayar'ın deyişiyle: "Türkiye'nin Bismarc'ı" olabilirdi.

Zorlu tam da bu anlayışa uygun olarak çıktığı son duruşmada, üstün bir cesaret ve vakar örneği sergileyerek, savunmasını şöyle bitirmişti: "51 yaşındayım. Milletim benden hiçbir şerefi esirgemedi. Bakan oldum. Bir fani olarak başka ne isteyebilirim?

Ama yüce divandan isteğim, sadece adalettir. Adaletin gösterdiği yolda gözümü kırpmadan yürüyeceğim."

Gerçekten de Zorlu dediğini yapmış, 16 Eylül sabahı idam sehpasına hiçbir tereddüt göstermeden yürümüş, hatta boyunun uzunluğundan dolayı zahmet çekmemesi için cellâda boynunu eğmiş, yine aynı şekilde idam sehpasına çıktığında, sandalyeyi kendi tekmelemişse de ölümü yine cellâdın son hamlesiyle olmuştur. Zorlu bu dünyadan ayrıldığında 51 yaşındaydı. Yaşarken en çok istediği şey, her şeyden elini çekip, Mudanya civarında Vesamet Hanım'la ömrünün geri kalanını tamamlamaktı.[56] Gariptir ama Zorlu ömrünü tam da Mudanya'nın karşısında yer alan İmralı'da tamamlamıştır.

[56] Zorlu'nun bu isteği, hayatında önemli bir yer işgal eden Vesamet hanımın hatıralarına dayanmaktadır. Bkz. Yılmaz Çetiner, *a.g.e.*, s.29.

II. BÖLÜM
SİYASETE GİRİŞ

2.1. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINA GENEL BİR BAKIŞ (1945 – 1950)

2. Dünya savaşı sonrasında mihver devletlerinin oluşturduğu bloğun (Almanya, İtalya ve Japonya) ağır yenilgiye uğraması, özelikle orta Avrupa'da boşluk oluşturması, müttefik kuvvetlerin karasızlığı karşısında Stalin Sovyetlerinin dikkatini yeniden kıta Avrupa'sı üzerine teksif etmişti.

1945 yılı yaz ortalarında savaşın kaderini belirleyen üç büyük devletin İngiltere, Amerika ve Rusya'nın liderleri, savaş sonrası barışın nasıl sağlanacağını müzakere etmek üzere Almanya'nın Potsdam şehrinde bir araya gelirler. Tarihe "Potsdam Konferansı" olarak geçen bu görüşmelere damgasını vuracak olan lider Stalin olacaktır. Sovyet liderinin hâkim olduğu konferansta Stalin, Sovyet ordusunun doğu cephesinde bütün dünyayı tehdit eden Alman ordusuna karşı kazanılan zaferin o kadar kolay olmadığını savaş boyunca Rus halkının katlanmak zorunda kaldığı maddi ve manevi sıkıntılara değinerek, bunun bedelinin Sovyetlere toprak olarak ödenmesi konusunda ısrar edecektir. Diplomatik gözlemcilerin daha sonraları ifade edecekleri gibi, görüşmelerde Truman ve Churchill'in başarısız Stalin'in başarılı olduğu bu konferansta Stalin, genel toprak talebinin yanında[57] bir dizi sınır düzenleme ve üs talebini içeriyordu ki bu durum Türkiye'nin savaş sonrası "Dış Politika" sorunlarıyla, bu sorunun sonuçlarında olacak yeni açılımların esasını teşkil edecektir.

Bu yoldan olmak üzere Stalin'in Kafkasya sınırlarının Sovyetler lehine değiştirilip, genişletilmesini, Türk boğazlarında Sovyet askeri üssü oluşturulması ve güney sınırlarında yapılacak yeni bir düzenleme ile Ermenistan ve Gürcistan üzerinde Türkiye'den toprak talebiyle, İran üzerinden vesayet oluşturmayı içeriyordu.[58]

Sovyetlerin savaşın galibi olarak Avrupa'yı kontrol etme politikası karşısında iktisadi toplumsal ve askeri yönden ağır darbe almış Avrupa'nın Batılı devletleri, Sovyet

---

[57] Henry Kissinger, Çeviren İbrahim H. Kurt, *Diplomasi,* İstanbul 2002, s.421.

[58] Stalin'in güneye yönelik bu talepleri yanında İran'da yer alıyordu ki, zaten savaş esnasında İran petrollerinin Almanların eline geçmemesi için müttefikler tarafından bir anlaşma gereği Kızıl ordu'nun kuzey İran'a yerleşmesine izin verilip, Sovyetler savaş sonrası uzun müddet orada kalmışlardır. Bkz. John Lewis, *a.g.e.*, s.34.

tehdidi karşısında ortak konvansiyonel bir askeri güç oluşturma yönünde 1949'da NATO'yu kurmuşlardır.

NATO'nun kurulması (Kuzey Atlantik Birliği) o güne kadar şekli de olsa bir bütün olan Avrupa'nın hem şeklen hem de ideolojik olarak ikiye bölünerek, adına "soğuk savaş yılları" denecek yeni bir politik ve stratejik döneminde başlangıcı olmuştur.

Stalin, Avrupa'nın inisiyatifinde gerçekleşen bu yeni durumun (NATO'nun kuruluşu) siyasi ve toplumsal yanını göz ardı ederek biraz da demagoji taşıyan konuya yaklaşımı şöyle olacaktır. "Sovyet siyasi sitemi, diğer sitemlerden sonra hayat dolu ve daha istikrarlı olduğunu ispatlamıştır. Sovyet sosyal sistemi diğer herhangi bir sosyal sistemden daha iyi bir toplumsal örgütlenme şeklidir".[59]

ABD'nin başını çektiği yeni askeri, siyasi ve sosyo-ekonomik sistemin varlığını devam ettirebilmesi için hiç şüphesiz bunun güçlendirilmesi gerekiyordu. Bunun gerekliliği olarak, ABD Başkanı Truman tarafından bir döneme damgasını vuracak olan "Marshall Planı" adı verilen demokratik Batı değerlerini savunan savaş sırasında ekonomisi zayıflamış ülkelere mali yardımda bulunmak amacıyla geliştirilen bir politika icraya konacaktır. Bu politika hayata geçirildikten kısa bir süre sonra Sovyet gücünün kontrol altına alınması için kullanılacak en temel unsur olur. [60]

Petrolün 2. Dünya Savaşı sonrasında ekonomideki öneminin iyice artmış olması, ABD ile SSCB arasında çıkar mücadelesinde Ortadoğu'nun önemini daha da artırmış ve merkez üs haline getirmişti. Daha önce İngiltere'nin aynı Sovyet tehdidine karşı Yunanistan, İran ve Türkiye'ye askeri, ekonomik yardımlarda bulunmasına karşılık, şimdiki yeni dönemde (savaş sonrası 1947) kendisi de ağır bir ekonomik buhran içinde bulunduğundan Marshall yardım programının kapsamına Yunanistan ve Türkiye'nin de alınmasını istiyordu. Nitekim Truman Doktrini adı verilen plan çerçevesinde, maddi ve teknik yardımı öngören plana Yunanistan ve Türkiye de dâhil edilerek, kongreye sunulup kongreden geçirilecektir.

Adının kim tarafından, nasıl konduğu bilinmeyen ve yaklaşık 75 yıl sürecek olan "soğuk savaş" süreci artık başlamış bulunuyordu. ABD ve müttefiklerinin attığı bir

---

[59] Tevil yoluna sapan Stalin için, dünyayı kan gölüne çeviren I.ve II. Dünya savaşlarının sebebi, doymak bilmeyen kapitalizmin kendisidir. Bknz. Henry Kissinger, a.g.e., s.421.

[60] Daniel Yergin, *Petrol,,* Çeviren Kamuran Tuncay, İstanbul 2003, s.402.

adımı Sovyetler birkaç atakla cevap vermeye çalışıyorlardı. Bundan hareketle SSCB, ilk olarak çoğu I.Dünya Savaşı öncesine uzanan Batının hâkimiyetinde olan sömürgelerdeki bağımsızlık hareketlerini uyandırmayı, ikinci olarak ise yine Batı Avrupa Komünist parti ve hareketlerini destekler.[61] (özellikle Fransa, İtalya ve Yunanistan) bu ülkelerde iktidara gelmelerini sağlayarak, hinterlandını genişletme politikası takip ediyordu.

NATO, üye ülkelerin içişlerine karışmama ilkesi üzerine, Sovyet yayılmacılığına karşı kurulmuş bir kalkan güç olması, tehdidin boyutunun salt bir güvenlik konusu olmadığını ortaya koymuştu. Savaş sonu Avrupa'sı maddi ve manevi yıkımın ortaya çıkardığı toplumsal umutsuzluğun, karamsarlık ve yokluğun yarattığı huzursuzluk, toplumsal bir patlamaya yol açarak, Sovyetlerle ilişki halinde olan komünist partilerin iktidara tapması mümkündü. Bu ihtimaller karşısında ABD yeni bir stratejik konsept oluşturacak[62] ve istenmeyen muhtemel durumların önüne geçmek için iki blok arasındaki (SSCB ve BATI) çelişkiyi diktatörlükle-demokrasi üzerine kuracaktır. Konu hakkında Amerikan başkanı Truman 1947'de yaptığı açıklamada şöyle diyecektir: "Birinci çeşit hayatta, çoğunluğun iradesine dayanmakta ve hür kurumlar, temsili hükümet, serbest seçimler ile kişisel, konuşma ve din hürriyeti noktalarında diğerinden ayrılmaktadır. İkinci çeşit hayat biçimi ise azınlığın çoğunluğa zorla kabul ettirdiği iradelerine dayanır. Terör ve baskıyla, basının ve televizyonun denetimiyle uydurma seçimlerle ve kişisel hakların bastırılmasıyla ayakta kalır".[63]

Bu durum SSCB ile Batı arasında yaşanan askeri gerginliğin bir arka planı olduğunu, bunu da ideolojik farklılıklara dayandığını gösteriyordu. Kutuplaşma olarak somutlaşan bu durum, uzun süre ilan edilmemiş bir soğuk savaşla, diplomatik seviyede ilişkiler halinde devam edecektir.

ABD himayesinde geliştirilen askeri, siyasi ekonomik ve ideolojik yapı başlangıçta Sovyetler nezdinde, caydırıcı bir unsur olmakla birlikte zaman içerisinde ABD'nin ekonomik – politik etki alanını genişleterek bu durum 60'lı yıllardan itibaren emperyal bir güç politikasına dönüşecektir.

---

61 Adnan Sayılgan, *Yeni Sol,* s.99.

62 Konuya ilişkin olarak ABD hükümeti 1 Nisan 1946'da hazırladığı bir raporda Finlandiya, İskandinav ülkeleri, Yunanistan, İran, Irak, Afganistan ve Doğu Türkistan Sovyet tehdidi karşısında stratejik öneme sahip ülkeler ve topluluklar olarak belirtilmektedir. Bkz. Henry Kissinger a.g.e., s.431.

63 Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşü*, İstanbul 2001, s.443.

Dünya siyasal sisteminin kutuplaşmaya gittiği bu dönemde Türkiye, bir yandan 2. Dünya savaşında uyguladığı tarafsız politikası sebebiyle Batı karşısında, diğer yanda Sovyet karşıtı tutumu sebebiyle Sovyet bloğu tarafından adeta tecrit politikasına tabi tutulur. Savaşın galibi olarak görülen Stalin tarafından, Türk devleti sınır düzenlemesiyle birlikte, boğazlarda söz sahibi olma talebiyle karşı karşıya kalmıştı.[64]

Türk hükümeti tecrit politikasından kurtulma yolları ararken, bu fırsat onu 1945 San Francisco'da toplanan konferansta karşısına çıkacak ve ilk olarak BM anayasasına imza atarak kendine bir yol olarak bulmaya çalışacaktır. Nitekim atılan bu imzanın ardından Türk Dış politikasının omurgasını oluşturacak olan Türk – ABD ilişkilerinden olmak üzere Missouri zırhlısının Türkiye ziyareti ve 1947 tarihli Marshall yardımıyla önemli bir ivme kazanmıştır.

Türkiye'nin ABD eksenli geliştirmeye başladığı diyalog, dış politikada olduğu gibi, iç politikaya da yansıyarak Batı'nın temel ilke olarak kabul ettiği barış, hürriyet ve demokrasi söylemlerini Türkiye'ye dayatacaktır. Köklü bir imparatorluk geleneğine dayanan hatta mevcut tek parti, tek şef hâkimiyetinin CHP sembolü altında imparatorluk bakiyesi subay ve idarecileri tarafından yönetilen Türkiye'de çok partili demokratik sistemin yabancısı olarak, ekseri kesim buna karşı olacak, ancak bunun böyle devam etmeyeceğini ve Batı dünya sistemine eklenmenin tek yolunun da bu olacağı fikrinden hareketle İsmet İnönü çok partili demokratik sisteme geçme kararı verecektir. 1946'da yapılan tartışmalı seçimler sonucunda TBMM'ye CHP ve DP birlikte girecektir. Dört yıl sonra yinelenen seçimde ise CHP yıllar süren iktidarını DP'ye bırakmak zorunda kalmıştır.

DP, iktidarı devraldığı CHP'nin dış politika çizgisinin esası olan Batı eksenli güvenlik anlayışına dayalı ilişkilerde herhangi bir değişikliğe gitmeksizin olduğu gibi benimsemenin yanında, bu politikayı daha da geliştirme yolunu tercih edecektir. Çünkü Sovyet tehdidi ağırlığıyla[65] ülkenin içinde bulunduğu iktisadi geri kalmışlık devam ediyordu. DP'nin dış politika kurgusunda "Sovyet tehdidi" karşısında "Sovyet uydusu"[66] olma yahut da "Amerika'nın yanında" olmak üzerine kuruyordu. Daha sonraları muhalif

---

64 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi,* İstanbul 1992, s.235.

65 Sovyet tehdidi konusunda Daniel Yergin şu tespitte bulunmaktadır. "…Sovyetler Türkiye'yi ablukaya almaya çalışıyordu. Türkiye'nin en uzun kara sınırını teşkil eden Doğu ve Güneydoğudaki komşuları İran, Irak ve Suriye güvenlik açısından en hassas noktalar olup özellikle İran başta olmak üzere bölgede Sovyet tehdidi altındaydı. Bkz. Daniel Yergin, *Petrol,* s.403.

66 David E. Weingast, *Komünizmin İçyüzü,* Ankara 1977, s.245.

aydınlar tarafında sert tenkitlerin öznesi haline gelecek bu durum Türkiye'nin Batının kontrolüne girmesi şeklinde algılanır.

Ne var ki burada göz ardı edilen üç hususta birincisini Türkiye'nin savaş esnasında uyguladığı tarafsızlık politikası sırasında Sovyetlerin Türkiye'den herhangi bir talepte bulunmamış olmasıdır. İkincisini, savaş sonrası Sovyet tehdidinin devam etmesi karşısında Türk ordusunun Kızıl ordunun teknik donanımı karşısında tek başına direnecek gücünün olmamasıdır. Üçüncü ise Mısır ve Hindistan gibi hiçbir blokta yer almayarak tarafsız ve bağımsız bir politika takip etmesine ülkenin jeo-politik durumunun müsaade etmemesidir.[67]

Önceliğin "Sovyet tehdidi" olarak algılanması 1950'li yıllarda Kore'de çıkan savaşta, Türkiye'nin BM'ler çağrısına olumlu cevap vererek asker göndermesiyle ABD ile birlikte komünizmle karşı karşıya geldiği ilk çatışma olacaktır. ABD'den sonra müttefikler arasında en çok asker gönderen ülke olarak Türkiye'nin göstermiş olduğu fedakârlık, iki müttefiki birbirine daha yaklaştırmış ve bu icraatla DP hükümeti, CHP iktidarının 2. Dünya Savaşı esnasında göstermiş olduğu tarafsızlık politikasından vazgeçerek, hür dünya" olarak tanımlanan Batı"nın yanında olduğunu resmen ilan etmiş oluyordu.

Türk ordusunun Kore'de göstermiş olduğu kahramanlık, başta ABD olmak üzere pek çok ülkelerin dikkatlerini Türkiye üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuş, bunun sonuçlarından olmak üzere ABD'nin de baskısıyla Türkiye 1952'de NATO'ya girmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye NATO üyesi olarak dünya siyasetinde Batı davasının (Hür Dünya) savunucusu olarak daha aktif bir siyaset takip etmeye başlayacaktır.[68]

Sonuç olarak Türkiye 1945'lerde başlayan Batıyla ilişkilerin genişletilmesine yönelik dış politika açılımı 23 Şubat 1945'de ABD ile yapılan "ödünç verme ve kiralama" anlaşmasıyla, (1945) BM'ler Anayasasını imzalaması, 1946'da Missouri zırhlısının Türkiye'yi ziyareti, 1947 Marshall yardımının kabulü gibi anlaşmalarla

---

[67] DP'nin dış politikadaki bu tutumu daha sonradan sert tenkitlere uğrayacak, tenkit edenler, Hindistan ve Mısır örneğinden yola çıkarak Atatürk dönemimde olduğu gibi tarafsızlık politikasını benimseyerek, Batı veya ABD vesayeti altına girmekten kurtulabileceği iddiasında bulunacaktır. Türkiye'nin konumu Mısır ve Hindistan'la mukayese edilemezdi çünkü bu ülkelerin Sovyetlere sınırı olmadığı gibi, çarlık Rusya'sından itibaren Rusların Türk boğazlarıyla ilgili tarihten gelen bir genişleme politikası vardı.

[68] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu,* İstanbul 1999, s.144.

devam etmiştir. 1950 genel seçimleri sonucunda Milli Şef döneminin kapanmasıyla birlikte ülkede daha liberal ve uluslararası ilişkilere daha açık DP dönemi başlayacaktır.

2.2. DP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ANA HATLARI

1950 genel seçimleriyle iktidara gelen DP, selefi CHP'nin başlatmış olduğu Batı ile bütünleşme sürecini, Sovyet tehdidi karşısındaki endişelerini 1949'da NATO'ya girerek pekiştirmiş, bundan sonra merkez gücün Batı ve ABD olduğu bir dış politika zeminini daha da geliştirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu hedefin belirlenmesinde denklem kurulmasında SSCB yer alacaktır. Nitekim DP iktidarının başında bulunan Celal BAYAR ve Adnan MENDERES yeni politika hedeflerini belirlerken şu iki hususu daha baştan ortaya koyuyorlardı. Bunlardan birincisi 2.Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan ve dünyayı tehdit eden Sovyet tehdidi karşısında genel bir güvenlik anlayışının hâkim olması, ikincisi ise savaşa girmememize rağmen en az savaşa giren ülkeler kadar ekonomik zarar görmüş olmakla, ülkenin kalkınması yönünde yeniden yapılandırmaya gidilmesidir.

İnönü döneminde olduğu gibi, Türk dış politikasının öncelikleri değişmediği gibi DP döneminde de değişmeyecek, hatta İnönü hükümetinin zaman zaman gösterdiği geri çekilme veya hoş karşılama (özellikle sola karşı) politikaları terk edilerek, Sovyet tehdidinin, ülke içi uzantılarına karşı kısmi tavır alınmayacaktır. Bu yolda kuşkusuz Türkiye'nin NATO'ya girişi ve bunu takiben Kore Savaşı'na Türkiye'nin asker göndermesi bir mesele, bir dönüm noktası olacaktır. [69] Çünkü Kore'de savaşın taraflarından biri komünist Çin olup, Bayar ve Menderes'e göre komünizm; 2.Dünya Savaşı sonrasında dünyayı tehdit eden ve insani değerleri hiçe sayan, güçlü ve yıkıcı bir emperyalist anlayış olup, Atatürk'ün deyimiyle "nerede olursa olsun bununla mücadele edilmeliydi"

Bunun sonucunda Türk – ABD ilişkilerinin zirveye ulaştığı "bahar yılları" Kore Savaşı ve onu takip eden yıllar oluşturacaktır. [70] Bu konuda Türk dış politikasının önemi teşkil edecek olan NATO üyeliği ve bağlayıcılığı karşısında muhalefetle, iktidar

[69] Kore savaşında NATO üyesi ülkeleri arasında ABD'den sonra sayıca en fazla asker gönderen ülke Türkiye olmuştur. Hükümetin (DP) asker gönderme kararı Türk kamuoyu tarafından desteklenmiş, ancak muhalefet tarafından konunun TBMM'ye getirilmemiş olması açısından eleştirilmiştir. CHP Kore'ye asker gönderilmesine esas itibariyle karşı çıkmıyor sadece meselenin şekil yönünden yanlış olduğuna değiniyordu.

[70] Mim Kemal Öke, *Unutulmayan Savaşın Kronolojisi,* İstanbul 2000, s.125.

mutabakat içinde olup, kamuoyu ve aydınlar nezdinde itibar görerek; NATO bünyesinde küçük bir devlet olmayı, orta şarkın lideri olacak bir devlet olmaya tercih edilmesi Türk devlet adamlarının realistliğinin göstergesi olarak kabul edilecektir.[71]

Türkiye'nin NATO'ya girişi o zamanki şartlar içinde son derece önem arz ediyordu. Çünkü Türkiye için NATO sadece askeri bir ittifak ve emniyet tedbiri değil bunun ötesinde ülkenin gelişmesi ve Batı'ya açılması yolunda bir mihenk taşı gibidir. NATO'nun ülke için öneminin anlaşılması yönünde örnek olması bakımından DP, NATO nezdinde ayrı bir daimi temsilcilik bürosu açarak, başına daha sonra dışişleri bakanı olacak olan Fatin Rüştü Zorlu' yu getirecektir.[72] NATO nezdinde başlatılan Türk – ABD ilişkilerinin niteliğini ortaya koymak açısından konu hakkında Zeki Kuneralp'in tespiti şöyledir: "Dış siyasetimizin ana düsturu o devirde Batıya dayanmaktı. Batıda o yıllarda her şeyden evvel Amerika idi. Amerika her sahada yanımızda idi, askeri teçhizatımızı sağlayan o idi. İktisadi olsun askeri olsun iki taraflı olsun, çok taraflı olsun her yardımın menşei Amerika idi.[73]

Türkiye ile ABD arasında gelişen bu dostluk ve işbirliği sadece bu iki ülke arasında kalmayacak, bu ilişkilere dayanarak, başta Avrupa ülkeleriyle iktisadi ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi yanında "Bölgesel ittifakların" kurulması yönünde bir dizi anlaşmanın yapılmasına da yol açacaktır. Bu ilişkilerden olmak üzere, özellikle "soğuk savaşın" en şiddetli hissedildiği 1950 – 1954 yılları arasında Stalin'in siyasi ve ekonomik baskı uyguladığı Balkan ülkeleriyle temasa geçecektir. Bunlardan en ağır baskıya maruz kalan Yugoslavya devlet başkanı Mareşal Tito, bu baskıdan kurtulmak için ABD ve başka ülkelerden yardım arayışına girmiş bulunuyordu.[74]

1953 yılında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında başlayan görüşmeler 1954'te Ankara anlaşmasının imzalanmasıyla son bulan Balkan Paktı bölgede istikrarı sağlamaya yönelik çalışmaların Atatürk'ten sonra adeta ikinci bir denemesi niteliğindedir.[75]

---

71 *Forum Dergisi,* 15.6.1956.

72 NATO'nun, Türk dış siyasetinin mimarı olduğunu ifade eden ünlü hariciyecilerden Zeki Kuneralp, Türk-ABD ilişkilerinin "altın yılları"nın Kore savaşına dayandığını ilave eder.

73 Zeki Kuneralp, a.g.e., s.106.

74 David E. Weingast, *a.g.e.,* s.196.

75 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 50'li Yıllar,* Ankara 2001, s.66.

Bu anlaşmanın ardından atağa geçen Türk hükümeti aynı hedef doğrultusunda 1955 yılında, Irak, İran, İngiltere ve Pakistan'la "Bağdat Paktı"[76]nın kurulmasına öncülük edecekti. Ne var ki bu gelişmeler olurken içten içe büyüyen Kıbrıs meselesi karşısında hükümetin bunu sessizce geçiştirdiği dikkat çekicidir. Fakat bu durum uzun sürmeyecek, Stalin'in ölümüyle Yugoslavya ile Moskova arasındaki buzların erimesiyle, daha önce büyük umutlarla geliştirilen Balkan Paktı, Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesiyle neredeyse anlamını yitirecektir.[77]

Dönemin şartları göz önüne alındığında, hemen hemen bütün dünya kamuoyunda 2. Dünya Savaşı'nın ağır yıllarından sonra, genel bir barışın tesisinde azami bir hassasiyet gösteriliyordu. Türk devleti ve hükümetinin politikası da tam anlamıyla buna uygun ve uyumlu hareket içindedir. Bu durumu DP iktidarının dış işleri bakanlarından ve aynı zamanda ünlü Türkologlardan Prof. Fuat Köprülü şöyle ifade ediyordu. "…bir emniyet sistemi veya birbirini tamamlayacak emniyet sistemleri kurmak, sulh ve hürriyet aşığı bütün milletler gibi, bizim de başlıca gayemizdir."[78] Türkiye'nin Batı bloğu nezdinde oluşturacağı her girişim dünya barışının devamı, kendi emniyeti ve ekonomik yönden gelişme üzerine kuruluydu. Uluslararası çabaların bu minval üzerine devam ettiği bu yıllarda SSCB lideri Stalin'in aniden ölümü, sadece dünya için değil, Türkiye içinde genel durumda olmasa da, özel durumda gelecek için umut verici bir gelişmenin habercisi olacaktır. Özellikle Kruşçev'in "yumuşama politikası" söyleminde somut ifadesini bulan; Sovyetlerin Türkiye'den üs ve toprak talebinden vazgeçtiğini bildirmesi, Türkiye'nin temkinli yaklaşımı yanında, Sovyetlerle sınırlı da olsa, karşılıklı ticari ilişkilerin başlamasına yol açmıştı. Ancak bu durum tam bir itimat telkin etmediği, iki ülkenin zaman zaman gerginleşip – yumuşama eğilimi gösteren ilişkilerinden anlaşılıyordu.

Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in yumuşama politikasının Sovyet politikasının geliştirdiği bir taktik olduğu kısa sürede anlaşılacaktır.

Sovyetlerin 1950'de başlayıp, 55'lerde hız kazanan Ortadoğu ilişkileri çerçevesinde İran, Suriye ve Mısır'la geliştirmeye çalıştığı ilişkiler, bölgede Sovyetlerin

---

[76] "Bağdat Paktı", 1958'de Irak'ta gerçekleşen ihtilal sonucunda yeni Irak hükümetinin pakt'tan çekilmesiyle Türkiye, İran ve Pakistan'la CENTO adıyla devam edecektir.

[77] Türk dış politikasının uzun yıllar belli başlı meselelerinden biri uluslararası Kıbrıs meselesi, özellikle 1954'ten itibaren daima gündemi işgal edecek 1959'da imzalanan Zürih ve Londra anlaşmalarının arasından 1974 barış harekâtı ve devamını içeren uzun bir sürecin de adı olacaktır.

[78] Kemal Girgin, *T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız,* Ankara 1993, s.28.

etkinliğini hissettirmesi ABD ve Batı bloğu tarafından tedirginlikle karşılanmış ve Sovyetlerin bölgeye sızma politikası olarak algılanmıştı. Sovyetlerin bu politikasını teyit edecek bir takım gelişmeler oluyordu. Sovyetler bu yoldan olmak üzere, İran'da Sovyet yanlısı Musaddık'ı destekleyerek bir darbeyle şah ve taraftarlarının iktidardan uzaklaşmasını sağlamış ordudan seri olarak giriştiği ataklarla Mısır ve Suriye ile ilişkileri geliştirerek, Şam ve Kahire'nin Sovyet yanlısı, bir kamuoyu oluşmasını sağlamıştı.

Sovyet dış politikasının bu atağı pek tabii olarak Batı dünyasını son derece tedirgin etmiş olduğundan, yeni Sovyet tehdidi karşısında ABD bölgenin korunmasına yönelik tedbir arayışına girecektir. Bu tedbir, kısa süre sonra ABD Dışişleri Bakanı ve meşhur bir anti-komünist olan John Foster Dulles tarafından bölgenin korunmasına yönelik "bölgesel ittifak" oluşturulması biçiminde ortaya koyuluyordu. Ancak Dulles 'in bölgede yaptığı nabız yoklama ziyaretlerinde, bölgenin geniş çaplı böylesi bir "ittifaka" hazır olmadığını dolayısıyla vazgeçileceğini göstermişti. Gelişmeleri takip eden DP hükümeti ve başbakan Adnan Menderes, Sovyet tehdidi karşısında "Balkan Paktı" benzeri bir ittifakın bölgede de gerçekleşebileceği düşüncesiyle hemen harekete geçecek, Suriye, Lübnan ve Irak'a ziyarete çıkacaktır. Ziyaretin sonucunda Menderesin fikrine evet diyen Irak'la 1955'te Bağdat'ta Türk – Irak anlaşması imzalanacak, hemen akabinde bu anlaşmanın çerçevesi genişletilerek, İngiltere, Pakistan ve İran'ın da katılımıyla "Bağdat Paktı" kurulacaktı.

Pek tabii olarak Bağdat Paktı'nın gerçekleştirilmiş olması, bölge için Sovyet tehdidi açısından önemli bir başarı olmasına karşılık, özelde bölge ülkelerinden bazılarının politik hesaplarını alt üst etmiş ve ciddi olarak rahatsız etmişti. Bunlar arasında özellikle, Arap birliği kurmak için uğraşan Cemal Abdülnasir, Bağdat Paktı'nın kuruluşunu, Arap birliği politikalarını baltalaması olarak gördüğünden, Türkiye başta olmak üzere, ittifakı hedef alan açıklamalara girişiyordu.

Bu pakt sonucunda Ortadoğu siyasi aşıdan üçe bölünmüştü. Bunlardan birincisi Bağdat Paktı"nın ittifak ülkeleri, ikincisi "Arap Birliği"[79] projesinin mimarı Abdülnasir, üçüncüsü bunların dışında kalan diğer Arap ülkeleriydi. Ancak mesele sadece bölgenin üçe bölünmüş olması değildi. Sözün geliş Nasır, Paktın sadece Arap Birliğini

[79] Fahir Armaoğlu, *20. yy Tarihi,* Ankara 1991, s.491.

engellemediğini aynı zamanda İngiltere'nin bu "pakt" içinde yer almakla klasik sömürgeciliğe devam edeceği endişesini dile getirirken Adanan Menderes'te İngiltere'nin Ortadoğu'daki bu savunma ittifakı içinde yer almasından rahatsızdır.[80] ABD Başkan Yardımcısı Richard Nixon'un 10 Temmuz 1960'ta Ankara'ya yaptığı ziyaret esnasında Menderes ile yapılan görüşmede öncelikli olarak bu konu ele alınıp, teferruatlı olarak değerlendirilecektir

Türk hükümeti Bağdat Paktı'nı öncelikli bölgesel bir istikrar alanı oluşturmak ve Sovyetlerin yayılmacılığının önüne geçilmesi olarak görürken Irak ve Pakistan daha çok bu paktı ekonomik yardım sağlanması ve uluslar arası sorunlarını çözmek için bir platform olarak görür. Örneğin Pakistan'ın Hindistan'la arasındaki Keşmir olayından dolayı aralarındaki sınır ihtilafının çözümünde batılı devletlerin desteğini almak istemesi, Irak ise İsrail'le arasındaki Filistin meselesinden dolayı ihtilafın BM'lerde çözümü için öncelikli ABD'nin desteğini almak istemesi vardı..

"Bağdat Paktı'nın" kurulmasından kısa bir süre sonra yukarıdaki gelişmelere paralel olarak Suriye ile SSCB arasında imzalanan anlaşma, 17 Ağustos 1956'da Suriye Genelkurmay Başkanlığının talebi üzerine FKP (Fransız Komünist Partisi) üyesi olmuş bir Fransız Albay'ın Suriye ordusunu eğitmek için çağırılması Türkiye başta olmak üzere Irak, Ürdün, Lübnan ve İsrail'de büyük şaşkınlık yaratacaktır.[81]Türkiye bu durumu, Sovyetlerin Suriye'yi köprübaşı yapma girişimi olarak değerlendirecektir. Bu olay sonrasında Türkiye ile Mısır arasında yaşanmakta olan gerginliğin bir benzeri Suriye ile yaşanmasına neden olacaktır. İki ülkenin sınırlarına asker kaydırmasıyla bölgede sıcak gelişmelerin yaşanmasına neden olacaktır. Türkiye ve Suriye arasında ki gerginliğin bir çatışmaya dönüşmemesi için başta Suudi Arabistan ve İran iki ülke arasında arabuluculuk girişiminde bulunurlar. Zorlu bu iki ülke liderleriyle 1957 yılında iki kez bir araya gelir. Türkiye – Suriye arasındaki gerginlik Amerika'nın araya girmesiyle çözümlenecektir. CHP iki ülke arasında yaşanan bu krizin nedeninin iktidar partisinin 1957 genel seçimlerine yönelik bir manipülasyon olarak değerlendirir.

Sonuç olarak Ankara hükümetinin, gerek Balkanlar gerekse Ortadoğu'da da giriştiği bu dış politika kombinezonları ABD ve Batı nezdinde ona saygınlık

---

[80] Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.66.
[81] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.492.

kazandıracak, fakat Balkan Paktı gibi Bağdat Paktı da ümit edildiği biçimde uzun ömürlü olmayıp, önce anlamını yitirecek, daha sonraki yıllarda ise dağıtılacaktır.

DP hükümeti Dış politika mevzusunun başlangıçta sessizce geçiştirmeye çalışıp, daha sonra en önemli konusunu "Kıbrıs meselesi" oluşturacaktır. Zeki Kuneralp bu yeni durum için şu değerlendirme de bulunuyordu: "Kıbrıs Meselesi dış ilişkilerimizi en çok etkileyen, dışişleri bakanlığını en çok meşgul eden, en pürüzlü mevzulardan biriydi."[82] Kıbrıs o günden bugüne hala Türk hükümet ve dışişlerinin en önemli konularından biri olmaya devam etmektedir.

Bu meselenin ortaya çıkmasına sebep Yunanistan'ın Kıbrıs'ı kendisinin tabii bir parçası olarak görmekle "Enosis" idealini gerçekleştirmek için İngiltere'den Kıbrıs adasının kendisine devredilmesiydi. Adanın stratejik konumu münasebetiyle İngiltere'nin Yunanistan'ın isteğini reddetmesi üzerine Yunanistan 1954 Ağustos'unda konuyu BM' ye taşıyordu. Türk hükümeti ilk defa konunun birinci dereceden müdahil olmak zorunda kalacağı bir meseleyle karşı karşıya kalıyordu. Konu hakkında herhangi bir hazırlığı olmadığı gibi, ayrıntılı bir malumata da sahip değildi.[83] Tam da o günlerde Hürriyet gazetesinin sahibi ve başyazarı olan Sedat Simavi Kıbrıs'la ilgili başlattığı (Adanın tarihi ve kültürel yapısı) bir yazı serisi ile kamuoyu tarafından benimsenmesini sağladı. Başbakan Menderes, konuyla ilgili olarak Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'yu görevlendirdi. Gerekli çalışma ve görüşmelerin ardından 1955'te Kıbrıs meselesi Londra'da toplanan bir konferansta gündeme gelir. Türk dış politikası ve Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesi yüzünden bu konferans bir dönüm noktası olacaktır. Konferansa müdahil olarak katılan Türkiye, meselenin muhataplarından bir olduğunu İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirmekle Kıbrıs'ta geçmişten gelen hakları olduğunu resmen kabul ettirmiş oluyordu. Yunanistan diplomasisi için büyük bir hata olarak nitelenen bu durumda İngiltere'nin hedefi Türkiye'yi Kıbrıs meselesinin içine çekip Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine düşürerek adadaki varlığını devam ettirmekti. Ne var ki İngilizlerin bu hesabı dört yıl gibi kısa bir süre sonra ada yönetimini Türk ve Rumlara bırakmakla son bulacaktır.[84]

---

82 Zeki Kuneralp, *a.g.e*,. s.115.
83 Hüseyin Bağcı*, a.g.e.,* s.108.
84 Kemal Girgin, *Diplomatik Anılarda Dış İlişkilerimiz,* İstanbul 2007, s.38.

Ülkenin kendi iç meselesi olmakla beraber, sistemin gereği uluslararası ilişkilerden ayrı düşünülmeyecek konulardan biri de ülkenin özellikle 1954'lerden itibaren bozulan ekonomik yapısının düzeltilmesine yönelik yapılan yatırımların devamı noktasında dış yardım ve yatırımlar konusuydu. Yine bu işlerle ilgili olarak Kıbrıs konusunda olduğu gibi Fatin Rüştü Zorlu görevlendirilmişti. Konu hakkında hariciyecilerimizden Semih Günver'in tespitiyle; "…azami dış yardım sağlamak iktidardaki DP'nin sloganlarından ve Bayar – Menderes ikilisinin ideallerinden olan kalkınmayı gerçekleştirmek için dışarıdan para bulmakta dış işlerimizin uğraşlarından olmuştu".[85]

Dönemin Türk Dış politika girişimlerinden önemli bir konu ise 1959'da Yine dış işleri Bakanı Zorlu tarafından başlatılan bugünkü Avrupa birliğinin nüvesi olan Ortak Pazar'a üyelik konusu olup, daha o yıllarda başlatılan müzakere çabalarıydı. [86]

DP dönemi, Türk Dış politikasında bir açılımın başlangıcında olmakla beraber, bu açılımın mimarı olarak Zorlu bu çabalarda önemli bir isim olacaktı.

2.3. 1954 – 1960 ARASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ZORLU

Menderes, Hariciyede çalışkanlığı ve sıra dışı tavrıyla dikkat çeken Zorlu'yu Çanakkale milletvekili yaparak yeni kurduğu kabinede dışişleri bakanı yapmak ister. Ancak o dönem Dışişleri Bakanlığını yürütmekte olan Prof. Fuat Köprülü' nün DP kurucularından olduğu ve bakanlıktan ayrılmaması Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığını engelliyordu ancak Menderes ise Zorlu'ya dış politika konusunda yol açarak geleceğin dışişleri bakanlığına hazırlıyordu.

Zorlu'yu hariciye tarihimizde nevi şahsına mahsus kılan yanı onun klasik devlet memurluğu yapısının dışında insiyatif alabilme, icra gücü ve kararlığı olup bu yönde hem DP kabine üyelerinden, hem de Fuat Köprülü'den ayrılıyordu. Nitekim Köprülü ile münasebetleri 1954'te Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini BM'ye götürdüğünde Türk delegasyonun ne yapacağını bilmemesi ve daha önce 1950'de Köprülü'ye Yunan gazetecilerin Kıbrıs konusunda ne düşündüğü sorusu karşısında Köprülü'nün

---

85 Semih Günver, *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü,* İstanbul 1985, s.48.
86 Kemal Girgin, *a.g.e*., s.38.

"Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur" cevabı daha baştan itibaren sıkıntı yaratmıştı.[87]

1953'ten itibaren iyi giden hava şartlarına bağlı zirai mahsul verimi ve Kore Savaşı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisinin giderek azalması, 1954'ler Türkiye'sini iktisadi sıkıntıya sürüklemesi Menderes'i yabancı yardım ve yatırımcılar konusunda daha atak bir dış politika yürütülmesi kanaatine sürüklemişti. Fakat seyahat etmekten pek hoşlanmayan, işlek bir yabancı dil bilmeyen (daha ziyade akademisyen yanı ön plandadır.) Köprülü'nün böyle bir görevi yürütmesi pek de mümkün değildir. Daha önce NATO daimi temsilciliği sırasında üstün çalışma anlayışına sahip olan Zorlu bu iş için son derece uygun bir isimdir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi, parti içinde ve Bayar nezdinde Köprülü'nün ağarlığını bilen Menderes dışişleri Bakanlığı için Zorlu'yu bir müddet daha bekletecektir. 1954 seçimlerinde DP'den siyasete giren Fatin Rüştü Zorlu, ikinci (üçüncü) Menderes hükümetinde Devlet Bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı görevine getirildiğinde, zaman zaman kesintiye uğrayan Bakanlık döneminde[88] adeta gölge dışişleri bakanı gibi çalışarak, Türk dış politikasına yön veren Bayar ve Menderes'in yanında üçüncü bir isim olarak yer alacaktır. Bundan hareketle Menderes, Zorlu'ya sıcak gündem maddesi olarak Kıbrıs meselesiyle, ülkedeki iktisadi faaliyetlerin ve münasebetlerin fevkalade yoğun olduğu bir dönemde ekonomik gelişme konularını verdiğinde Zorlu dışişleri bakanlığında beraber çalıştığı arkadaşları Melih Esenbel, Hasan Işık, Oğuz Gökmen ile temasa geçer.[89] Bu arkadaşlarıyla yaptığı planlama ve çalışmalarla Köprülü'ye rağmen gölge dışişleri bakanı gibi çalışacaktır.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Başbakanın talimat ve müsaadesine rağmen Zorlu'nun çalışmalarından oldukça rahatsızlık duyar. Bunu sezinleyen Zorlu ise çalışmalarını yürütmek için dışişleri bakanlığındaki bürokratlarla geceleri bir araya gelir. Bazı geceler ise dışişleri bakanlığının servis kapısından giriş yaparak kimseye görünmeden arkadaşlarını toplayarak onlarla dış politik ve ekonomik konularda

---

87 Fuat Köprülünün bu cevabı Yunanlıları son derece memnun etmişse de Türkiye'de çok ciddi tenkitlere uğramıştır. Gerçi Köprülü bu sözleri söylediğinde Sovyet tehdidine karşı, Yunanistan'la iyi dostluk kurmaya ve Balkan ittifakının kurulmaya çalışıldığı döneme denk geliyordu. Köprülü, ittifakın kurulmasını engelleyecek bir pürüz çıkmasını istemiyordu.

88 1956'da DP grubu tarafından düşürülen hükümetteki görevinden istifa eden Fatin Rüştü Zorlu, 1957 seçimlerine üç ay kala kabinede tekrar devlet bakanı olarak görev alacaktır.

89 2. Dünya Savaşını izleyen dönemde Türkiye'de ekonomik işlerin pek çoğu dünyanın her yerinde olduğu gibi Dışişleri Bakanlığı'nda toplanıyordu. Adeta diplomasi ile ekonomi içi içe girmiş bir bütünün parçaları gibiydi. Bu durum 27 Mayıs 1960 darbesine kadar sürer.

değerlendirmelerde bulunur.[90] Zorlu'nun yetkisi dışında dış politikayla ilgili yaptığı çalışmalara en güzel örnek, 1954 yılında Türkiye Suriye heyetlerinin bir araya gelerek ülkeler arasındaki "Fırat sularından, emlak meselelerine" kadar pek çok konunun görüşüldüğü bu toplantı sırasında yaşanan gelişmeler verilebilir. Türk heyetine Fuat Köprülü başkanlık etmektedir. Zorlu bu görüşmelerden haberdar olmuş imzalayacağı anlaşma metnine karşılıklı kaçakçılığın önlenmesine dair bir madde eklenmesi için heyette bulunan Oğuz Gökmen'e şu hatırlatmada bulunur: "Bu fikri kendin icat etmiş gibi yapacaksın" der. Ve Gökmen'de söyleneni aynen yapar. Türk tarafının ortaya koyduğu bu tasarı karşısında Suriye heyeti şaşırır ve şiddetle karşı çıkarak biz böyle bir maddeyi imzalarsak Suriye'ye dönmemiz bile mümkün olmayabilir. Çünkü o tarihlerde Türkiye'den Suriye'ye kaçırılan mallar Türk ekonomisine büyük zarar vermekteydi. Maddenin yumuşatılmasıyla Suriye heyeti istemeyerek de olsa bu anlaşmayı imzalar.[91]

Zorlu'nun bu dönemde uğraştığı en önemli konu Kıbrıs meselesi olacaktır. Rumlar 1950'li yıllardan itibaren neredeyse ülke ülke gezerek Kıbrıs meselesini anlatmak ve kamuoyu oluşturmak için yoğun bir faaliyet başlatmışlar, bunun neticesinde Kıbrıs sorununu dünya Rumların anlattığı şekliyle biliyordu. Buda Enosis demekti. Böylesi bir ortamda Başbakan Menderes tarafından konunun bütün cepheleriyle ele alınıp, buna göre politika belirlenmesi Zorlu'ya verildiğinde, zorlu ilk önce konuyla ilgili bir komisyon kurar. Komisyonda yedi dil bilen Genelkurmay 2. Başkanı Rüştü Erdelhun başta olmak üzere Dışişleri genel sekreteri Nuri Birgi, Atina büyükelçisi Settar İlksel, Dışişleri Genel Müdürlerinden Orhan Eralp ve Mahmut Dikerdem gibi isimler yer alır.

Zorlu oluşturduğu bu komisyon Kıbrıs meselesi üzerindeki çalışma metodunu şöyle belirlemişti:

1 – Kıbrıs meselesi üzerinde en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuzu belgelerle ispatlayarak, dünya kamuoyuna duyurmak

2 – Dava hallolana kadar Kıbrıs Türklerine gerekli her türlü yardımda bulunarak, baskıya direnme güçlerini ayakta tutmak[92]

---

[90] Oğuz Gökmen, *a.g.e*., s.200.
[91] Oğuz Gökmen, *a.g.e*., s.233.
[92] Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları,* İstanbul 1977, s.75.

Özellikle ikinci maddede öngörülen Kıbrıs Türklerine sağlanacak yardım konusu, Kıbrıs Türklerinin kendi başlarına EOKA terör örgütün karşı can ve mal güvenliğinin sağlanmasına yönelik Volkan ve TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı) gibi silahlı direniş hareketlerinin kurulmasına da zemin hazırlayacaktır.

Bunlara ilave olarak, Zorlu dünya kamuoyunun aydınlanmasına yönelik olarak Kıbrıs meselesini enine boyuna ele alan "Beyaz Kitap" adıyla bir yayın hazırlayıp dış temsilciler aracılığıyla yabancı ülkeleri bilgilendirir.

Zorlu, bu çalışmaları yürütürken 1955'te önemli bir gelişme olur. İngiltere, Kıbrıs meselesini görüşme üzere Türk ve Yuna tarafını Londra'da düzenlenecek bir konferansa davet eder. Davete Türkiye olumlu yaklaşırken Yunan tarafı başlangıçta direnmişse de daha sonra kabul etmek zorunda kalarak konferansa katılmıştır.

1955 Ağustosunda iyi bir kadro ve sağlam bir çalışmayla hazırlıklı giden Zorlu ve ekibi, ilk defa Türk tezini bu konferansta dile getirir.

Zorlu'nun Kıbrıs meselesi hakkında kısa sürede üst üste yaptığı ataklarla mesafe alması Yunan hükümeti ve istihbaratını harekete geçirmiş ve New York'ta "Time" dergisinde zorlu ile ilgili "yüzde oncu Fatin Rüştü Zorlu" manşetiyle bir haber yayınlatarak, onu küçük düşürmeye çalışmışlardır.[93] Bu haber Kasım Gülek'in ABD'ye yatığı ziyaret sonrasında Türk siyasetine taşınacak ve Zorlu'nun idamına kadar devam edecektir.[94]

Zorlu'nun kısa sürede kat etmiş olduğu yol ve takip ettiği politika herkesin dikkatini çektiği gibi Menderesin de takdirini kazanır. Başbakan yurt dışı seyahatlerinde artık Zorlu'yu yanından ayırmayacaktır. Menderes'in 1954 yılında ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında yanında dışişleri bakanı yerine Zorlu'yu tercih etmesi bazı DP'lilerle, Köprülü'nün şimşekleri üzerine çekmesine neden olur. Bunun yanı sıra Zorlu'nun dış politika ile ilgili çalışmalarında inisiyatif kullanma girişimi, dış politikanın merkezin talimatıyla yönetilmesi fikrini benimsemiş olan Celal Bayar'ı da rahatsız edecektir. Böylece Zorlu Bakanlığının ilk yıllarında Menderes'e çok yakın olması ve bağımsız çalışmaları hükümet ve DP içinde çok fazla sevilmeyen kişi olmasına neden olacaktır. Zorlu bakanlığı döneminde ki çalışmaları sayesinde başta Celal Bayar olmak üzere bazı

[93] Semih Günver, *a.g.e.*, s.44.
[94] İlter Türkmen ile Röportaj 25 Temmuz 2008.

DP'lilerin de güvenini ve takdirini kazanmasına karşın Fuat Köprülü ile arası hiç düzelmeyecektir.

Zorlu bir yandan Kıbrıs meseleleriyle uğraşırken, diğer yandan da Batıyla ve ABD ile geliştirilecek ekonomik işlerle uğraşıyordu. Bu dönemde, özellikle "Bağdat Paktı'nın imzalanmasını takip eden tarihlerde Türkiye ile ABD arasında bir dizi gizli anlaşmanın imzalanması oldukça dikkat çekicidir.[95] Bu ilişkiler o denli yoğunlaşmıştı ki Amerikan yardım heyeti başkanı bu durum karşısında, "Amerika'nın Türkiye'yi ekonomik felaketten kurtaracağına inanıyorlar. Bu nedenle Türkiye'nin stratejik konumunu istismar ediyorlar"[96] demekten kendini alamayacaktır.

Tıkanan ülke ekonomisi söz konusu olduğundan, ABD ile ilişkileri geliştirmekten başka çare yoktu. 1950'lerde başlatılan yeni ekonomik gelişme hamlesinin 4 yıl gibi kısa bir sürede durgunluğa girmesini Zorlu şöyle dile getiriyordu: "Türkiye'nin üç sene üst üste maruz kaldığı kuraklık ve tabii afetler, mevcut bütün zorluklara rağmen başlanmış bulunan enfrastrüktür ve sanayileşme gayretlerinin semeresini alabilmek için bu projeleri uzun vadeli krediler yerine orta ve kısa vadeli kredilerle tahakkuk ettirmek mecburiyetinde kalınmış olması ve bu yatırımların rantabilitesinin alınmasına zaman kalmadan taksit vadelerinin hulul etmiş bulunmasıdır."[97]

Zorlu ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıdan dışarıdan temin edilecek yardımlarla ancak çıkabileceğine inanıyordu. Amerika'dan temin edilen yardımlar karşısında İsmet İnönü "Allah böyle yardımları tekrar etmesin" derken Zorlu İsmet Paşa'ya Amerikan yardımları için verdiği cevap da " Allah, bu gibi yardımları daima Türkiye'ye müyesser eylesin, bizim davamızı bugünün davası değildir." [98]diyerek dış yardımların önemine dikkat çekecektir.

2.3.1. Bandung Konferansı ve Sonrasında İç Politikada Yaşanan Gelişmeler

Dönem, soğuk savaş ile birlikte dünya ekonomisindeki daralmanın getirdiği sıkıntılı bir evre olup dünya ülkelerinden özellikle sömürgelerin bağımsızlık savaşı

---

95 Mehmet Arif Demirer, *Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği,* İstanbul 2009, s.19.
96 Mehmet Arif Demirer, *a.g.e*, s.19.
97 TBMM Zabıt ceridesi, 87 İnikat, c.4, s.829, 21.8.1958.
98 TBMM Zabıt Ceridesi, 87 İnikat, c.4, s.820, 21.8.1958.

sonrası yeni sosyo politik yardım arayışlarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu arayışlardan biri Asya ve Afrika'dan yaklaşık 29 devletin bir araya gelerek Endonezya'da düzenleyecekleri uluslar arası bir konferanstır. Bu konferansa Türkiye'de davet edilecektir. Zorlu konferansa başkanlığında yer aldığı kalabalık bir heyetle hazırlıklı olarak gider.

Asya ve Afrika devletinin katılmasıyla Nisan 1955'te Endonezya'nın Hollanda sömürgeciliği sırasında kurulmuş lüks evleriyle bilinen Bandung şehrinde yapılan konferans diplomatik adı "Asya ve Afrika Konferansı"dır. Bu konferansın temeli 28 – 29 Aralık 1954 yılında Bagos'ta Birmanya, Seylan, Hindistan, Pakistan ve Endonezya temsilcilerinin bir araya gelerek yaptığı toplantı sırasında atılır.

Bazı çevrelerce bu konferansın önceden belirlenmiş bir hedefi bulunmadığı ortaya konmuştur. Bunun yanında genel kanaat ise 2.Dünya savaşı sonrası bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ve Afrika ülkelerinin iki kutuplu Dünya'da büyük devletlerin nüfuzu altına girmekten endişe duymaları ve kendi aralarında iş birliği yaparak bu endişelerini gidermek niyetiyle bu organizasyonu düzenlediği yönündedir.

Siyasi literatüre "bağlantısızlar" veya "bağımsızlar" hareketi olarak geçen bağımsızlığını yeni kazanmış bu ülkelerin kendi aralarındaki iş birliğinin ilk uygulamaları 1950'li yıllarından itibaren BM toplantılarında kendini göstermektedir. Bu toplantılara yeni iktidar olan DP hükümetinin onayıyla Türkiye'nin BM temsilcisi de gözlemci sıfatıyla katılır. Her geçen gün sayıları ve BM'de ağırlıkları artan bu yeni ülkeleri taraflarına çekmek isteyen ABD ve SSCB'nin aralarındaki yeni mücadele alanı bu ülkelerin ortaya koyduğu bağımsızlık hareketi olur.

Bandung Konferansına katılan devletlerin tek başlarına yürüttükleri uluslar arası ilişkilere bakıldığında bu ilişkilerin birbirinden çok farklı olduğu görülür.[99] Bu konferansa iştirak eden ülkeler milletlerarası münasebetlerindeki durumları itibariyle şöyle tasnif edilebilir:

1. Komünist bloğuna dâhil olan ve SSCB ile ilişkileri iyi olan ülkeler; Çin, Mısır ve Hindistan.

[99] Fahir Armaoğlu, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi,* s.62.

2. Batı bloğuna ve onun savunma sistemine dâhil olan ülkeler; Türkiye, Pakistan, Irak, İran, Tayland ve Filipinler.

3. Hiçbir bloğa dâhil olmayanlar.

Hint ve Pasifik Okyanusunu tamamen kontrolünde bulunduran ABD konferansa davet edilmez. Ancak batı güvenlik şemsiyesi altında Manila paktı üyesi Tayland, Filipinler ile Bağdat Baktı üyesi Türkiye, Irak, İran ve Pakistan gibi ülkeler aracılığıyla da olsa ABD ve batının güvenlik anlayışı dolaylı olsa da temsil edilmekteydi. Öte yandan her hangi bir pakta üye olmayan Ürdün, Lübnan, Seylan ve Libya gibi ülkeler de bu konferansta yukarıdaki devletlerle beraber hareket edeceklerdi.

Bunun karşısında Çin Halk Cumhuriyeti de konferansa davet edilmeyen Sovyetler Birliğinin temsilcisi durumunda idi.[100]

Ayrıca tarafsızlık iddia etmesine rağmen Hindistan başbakanı Nehru'nun güttüğü politika özellikle Çin'i ve Sovyetleri bayağı memnun edecektir.

Birbirinden farklı uluslar arası ilişkilere sahip devletlerarasında yapılacak olan konferansta bir görüş birliğine varmanın zorluğu ortadaydı. Konferansa Nehru, Çu-En-Lai ve Nasır gibi birçok önemli lider katılmıştı.

Konferansın bir lideri olmamasına rağmen Hindistan başbakanı Nehru adeta başkan gibi davranmaktaydı. Bunun en önemli nedenleri Nehru'nun istiklallerine yeni kavuşmuş olan milletlerin bir nevi rehberi sayılıyor olmasıydı.[101]

Konferans başlamada bir gün önce SSCB ile ekonomik ve siyasi ilişkiler içinde olan üç ülkenin devlet ve hükümet başkanları Nehru, Çu-En-Lai ve Nasır bir araya gelerek kendi aralarında konferansın gündemini belirlemişler ve konferansın yönetimi konusunda aralarında bir prensip kararı almışlardı. Bu üç liderin kendi aralarında aldığı karara göre Sovyet Rusya'nın karşısında oluşturulan ABD öncülüğünde kurulan paktların ülkeler arasında gerginliği artırdığına dikkat çekilerek bu durumun dünyayı bir savaşa sürükleyebileceği ve sisteme dâhil olan ülkelerin de bu gidişata yardımcı olacaklarını söyleyerek batı yanlısı politika izleyen devletlerin kınanması kararı alınmıştı.

---

[100] Zeki Kuneralp, *a.g.e,* s.60.
[101] Zeki Kuneralp, *a.g.e.,* s.60.

Nehru toplantının açılışında yaptığı konuşmada sözü edilen liderlerin kendi aralarında aldığı bu prensip kararını açıklarken usul hakkında söz alan Türk Delegasyonu Başkanı Fatin Rüştü Zorlu bu uygulamaya itiraz eder. Üç liderin kendi aralarında bir araya gelerek konferansla ilgili karar almalarının diğer katılımcı 26 devlete karşı yapılmış büyük bir saygısızlık olduğunu söyler. Zorlu'nun çıkışı diğer delegeler tarafından desteklenince Nehru'nun konferansın gündemini Batı bloğu karşıtı kararlar alacak şekilde yönlendirme girişimi boşa çıkacak ve bu durum Zorlu ile Nehru arasında konferans boyunca yaşanacak gerginliklerin ilk işaretlerinden biri olacaktı.

Zorlu'nun bu sert çıkışının altında yatan esas neden bu üç liderin kendi aralarında yaptığı ilk toplantı ve aldıkları ilk karar olmayışıydı. Bu toplantının bir benzeri konferans başlamadan 10 gün önce daha kapsamlı bir şekilde 10–11 Nisan'da Yeni Delhi'de aralarında SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti, Mısır ve Suriye'nin de bulunduğu 18 devletin bir araya gelmesi ile yapılmıştı. Toplantıda alınan kararda konvansiyonel ve nükleer silahlanmaya karşı çıkılması gerektiği dile getiriliyordu. Bu görüş Sovyet görüşleriyle neredeyse aynıydı. Sovyetlerin nükleer silahlanmaya karşı çıkmasının en önemli nedeni Amerika'nın o tarihlerde nükleer güç ve silahlanmada Sovyetler karşısında çok ilerde olmasıydı.

Sovyet Rusya demokratik ülkelerde komünizm hareketlerinin de etkisiyle silahlanmaya karşı propagandalara başvurmuştu. Bu hareket batılı ülkelerde olduğundan daha çok 3. Dünya ülkelerinde etkili olmuştu. "Nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya için silahlanmaya hayır" şeklinde gelişen toplumsal bir harekete dönüşmüştü. Buna karşın Sovyetler de hızlı bir şekilde atom silahını geliştirmeye yönelik araştırmalara devam ediyordu.

Nehru Türkiye'nin de içinde olduğu NATO, Bağdat Paktı ve SEATO gibi paktlara karşıydı. Bu antlaşmaların bir savaşa sebep olabileceğini ileri sürüyordu. Ayrıca Mısır lideri Nasır'la ilişkilerinin iyi olmasından dolayı Türkiye'nin Sovyet yayılmacılığına karşı kuruluşunda önemli rol aldığı Bağdat Paktı'nın Arap birliğini parçaladığını düşünüyordu.

Nehru'nun bu fikirlerini ve bağlantısızlar üzerindeki ağırlığını bilen ABD ve Batı bu konferansa önem verir. Batılı devletler için önemli olan daha çok emperyalist çıkarlarının zedelenmemesi iken, Amerika, komünizm tehlikesi karşısında SEATO ve

Bağdat Paktı ile oluşturduğu güvenlik koridorunun tehlikeye düşmemesini hedefliyordu. Bandung'da komünistler bu paktların emperyalist bir zihniyetle ve bir tecavüz gayesiyle hazırlandığını iddia ediyorlardı. Nitekim konferansın son gününde komisyonlarda alınan kararlar için Nehru ve Zorlu arasında "karşılıklı düello" şeklinde beliren fikir çatışmaları toplantının en hararetli görüşmelerine sahne olmuştu.

Zorlu 21 Nisan'da yaptığı konuşmada komünist tehlikesine ve tarafsızlığa yönelik politikaların tehlikesine işaret ediyordu. Zorlu, tarafsızlığı ülkelerin güvenliği açısından bir alternatif olarak görmüyordu. 2. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidi karşısında tarafsızlığı bir alternatif olarak görmeyen Türk Hükümetleri Bandung Konferansında da bu fikri savundu.

Zorlu'ya göre böyle bir tarafsızlık politikasının sonucu olarak, Çekoslovakya örneğinde olduğu gibi bütün ülkeler böyle bir politika takip ettikleri sürece bir tehlikeye maruz kalacaklardı. Zorlu'nun konuşmalarından sonra Nehru ise direkt Zorlu'yu hedef alarak konuşmaya başlayacak ve bu konuşma karşılıklı sözlerin alınmasıyla adeta bir söz düellosuna dönüşecektir.

Hindistan başbakanı Nehru Akdeniz'deki tüm ittifakları reddediyor ve her ittifakın kendisine üye olarak katılan ülkelere güvenlik yerine güvensizlik getirdiğini söyleyerek Türkiye'nin de NATO ve Bağdat Paktı üyeliğini kınıyordu.

Zorlu cevap olarak Türkiye'nin NATO üyeliğindeki amacının Sovyet tehdidi karşısında toprak bütünlüğünü koruyarak varlığını devam ettirmek olduğunu söylüyordu. Ayrıca Türkiye'nin barışın bir kalesi olduğunu ve bağımsızlık mücadelesi veren ulusların üzerinde Türk milletinin ve Atatürk'ün etkilerini görmemenin mümkün olmadığını belirtiyordu [2].

Nehru, NATO'nun "Kolonyalizm"in en güçlü koruyucularından biri olduğunu Türkiye'nin de NATO'yu savunmasından dolayı Batı'nın avukatı gibi göründüğünü söylüyordu. Hindistan Başbakanı'nın Zorlu'nun şahsında batı ittifaklarını hedef alan bu sert açıklamanın nedenleri Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliğiyle var olan ilişkilerini zedelemek istememesi ve en önemlisi SEATO ve Bağdat Paktı dolayısıyla Amerika ve Batı Bloğuyla askeri ittifaklara girmiş olan Pakistan'la arasında sınır ihtilaflarının olmasıydı. Nehru Pakistan'ın bu ittifaklar yoluyla BM'de daha etkin bir hale gelerek Keşmir ile ilgili avantaj elde edeceğini düşünüyordu. Nehru'nun "Hür

Dünya"yı "Koloniyalizm" ile suçlamasına karşılık başta Zorlu ve Seylan Başbakanı Sir Jhon Kotelvalaw ise dünyada başka bir kolonizmin daha var olduğunu dile getirerek komünist hâkimiyetinde bulunan Sovyetlerin uydu devletleri olan Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Çekoslovakya ve Polonya gibi ülkelere dikkatleri çekiyordu. Batı koloniyalizmine karşı çıkılacaksa bunun yanında Sovyet koloniyalizmine de karşı çıkılması gerektiğini dile getiriyorlardı. Zorlu'nun ısrarlı girişimleri sonucunda bütün kolonizm türlerinin kınanması fikri Pakistan, İran, Irak, Liberya, Filipinler, Libya ve Sudan delegelerinin desteklemesiyle kabul gördü.

Bandung Konferansında çetin müzakerelerin sonucunda koloniyalizmin her türlüsü kınanırken, Asya ve Avrupa ülkelerinin kendi aralarında ekonomik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğine de vurgu yapılarak barış içinde bir arada yaşamanın ilkeleri belirlenir. Ayrıca komünist "Çin'in muhalefetine rağmen BM'n İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi de desteklenmiş ve benimsenmiştir".[102] Bu kararların alınmasında Zorlu'nun rolü büyük olmuştur.

Zorlu'nun Bandung'da sergilediği tavır Sovyetlerin hiç hoşuna gitmeyecekti.

Zorlu'nun müzakereci kimliğinden pek hoşlanmayan Türkiye'deki İngiliz yetkililer ise, Zorlu'nun konferansta takındığı tavrın arkasındaki amacın "Amerika'dan ekonomik yardım talep etmek olduğunu ileri sürüyorlardı".[103] Türkiye'de bazı aydın çevreler ve basın Zorlu'nun ortaya koyduğu fikirlerin Batı'nın emperyalist çıkarlarını savunmak olduğunu söyleyerek kendisine ağır tenkitlerde bulunurlar. Dönemin büyükelçilerinden Mahmut Dikerdem yapılan tenkitlere katılarak Zorlu'nun konferansa Amerika'nın sözcülüğünü yapmak için gittiğini, bu durumdan dolayı da konferansa katılan ülkelerin tümünün Türkiye'ye Amerikan Uydusu damgasını vurmasına neden olur diyecektir.[104] Türk basınında bazı gazetelerde çıkan haberlerde "Zorlu'nun Bandung'da ortaya koyduğu tavrın Nehru gibi liderlerin emperyalizme karşı oluşturmaya çalıştıkları bir cephenin çabalarını baltalayarak Amerika'dan alınan yardımların artırılmasına yönelik bir girişim olduğunu yazarlar.[105]

---

[102] Kemal Girgin, *Çağdaş Politika ve Diplomasi, Ankara 1975,* s.73.
[103] Mehmet Arif Demirer, a.g.e., s.33.
[104] Mahmut Dikerdem, *a.g.e.,,* s.118.
[105] *Cumhuriyet,* 20.04.1955.

Bu görüşlerin doğru olmadığını, Zorlu'nun konferans boyunca savunduğu sömürgeciliğin her türlüsünün kınanması fikrinin katılımcı ülkelerin büyük bir kısmı tarafıntan desteklenmesi ve kabul görmesi ortaya koymaktaydı.

Zorlu'ya göre Bandung konferansında ortak emniyet sistemlerine mensup memleketlerin bakış açısı galip gelmiştir. Bu konferansta dikkat çeken diğer bir husus da Irak, Pakistan, Lübnan, İran ve Libya heyetleri arasında teessüs eden sıkı bir iş birliği olmuştur.

Zorlu 1958 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada Bandung konferansı sırasında Nasır'la yaptığı konuşmaya da değinerek bağlantısızlar hareketiyle ilgili görüşünü söyle anlatır: "… Yeni doğan devletlerin iki blok arasında cereyan etmekte olan mücadelenin müspet veya menfi tesirleri altında oldukları idi, bu devletlerin içinde, komünist Çin ve uzak Şark'ta tamamlamakta olan Doğu Bloğunun tahakküm veya nüfuz sahasını büyütme arzusuna karşı kendi yeni müstakil mevcudiyetlerini demokratik cephenin yardımıyla müdafaa etmek arzusunda olanlar görüldüğü gibi, bir müdafaa cephesinin kurulmuş olması neticesi teessüs etmiş gözüken muvazeneden bir istifade doğu ile batı arasında da bu siyasetlerine Doğu'ya mütemasil şekilde istikamet vermek suretiyle onun teveccühünü kazanmak isteyenlere hakiki bir muhtelif cereyanların bir arada tezahümünü ve muvazeneye gelmesine sahne olmuş ve komünist Çin'in iştirak ettiği bu konferans hakikaten makul ve doğu Bloğunun propagandalarına rağmen onun o günkü ve bugünkü tutumu ile yeni bir tehlike arz ettiğini irade eden bir karala neticelenmişti."[106]

Zeki Koneralp ise Zorlu'nun Bandung Konferansı'nda sergilediği tutumun ve müzakereci tavrın yanı sıra klasik müstemlekecilikle birlikte yanında Sovyet müstemlekeciliğine de dikkat çekerek kınanması için gösterdiği gayretin Türkiye'nin nam ve şöhretini arttırdığını savunuyordu.

Fransız L'EPRESU Dergisi ise Zorlu'nun "Bütün parlaklığı ile konferansın tek yıldızı olduğunu yazacaktı".[107]

Gerçekleştiği dönemde olduğu kadar, daha sonraki yıllarda dahi adında söz ettirip büyük yankı uyandıran Bandung Konferansı'nın ardından Zorlu yeniden ülke

[106] TBMM Zabıt Ceridesi, 25.02.1958.
[107] O. Cemal Fersoy, *a.g.e.*, s.30.

ekonomisinin içinde bulunduğu şartlara geri dönecektir. Bulunacak kredi ve hibelerle ülke ekonomisi yeniden harekete geçirilebilirdi. Çünkü Türkiye'de mevcut özel sektör sermayesinin ve neredeyse ihtiyaç duyulan her şeyin ithal edilmesi, yabancı dövize ihtiyaç duyulmasını gerektiriyordu.

Hükümet bu sebeple bir takım tedbirlere başvurmuş ve bunun sonucunda ithalatın azalmasıyla, hızla düşen hammadde ve yedek parça sağlayacak döviz temininde karşılaşılan güçlük fabrikaları durma noktasına getirmişti. Döviz temininin acil bir hal alması karşısında Başbakan Menderes, içlerinde Zorlunun da yer aldığı dört bakan ve demokratlardan meydana gelen bir "Döviz komitesi" kurarak, döviz kaynaklarının verimli kullanılabilmesi için çalışma başlatılacaktır.

Çalışmalar bu temelde devam ettiği günlerde İstanbul'da meydana gelen 6 – 7 Eylül olaylarıyla ekonomik sıkıntılarında etkisiyle, hükümet üyelerinin yolsuzluklara bulaşmış oldukları iddialarının cevapsız kalması, DP'nin kendi içinde bir muhalefete geçirecektir. 29 Aralık 1955'te gerçekleşen grup toplantısında üç Bakanın istifasıyla hükümet düşürülürken, daha önce adı hiç telaffuz edilmeyen Zorlu'da istifaya zorlanacaktır. Zorlu önce "döviz komite" sinden istifa ettiğini beyan etmesine rağmen Köprülünün hâkim olduğu grubun diretmesiyle 1, 5 yıl süren bakanlıktan istifa ediyordu.[108]

Zorlu DP Meclis grubunun hükümeti düşürmesinden sonra İstanbul'a gider. Zorlu, 1956 yılında Fuat Köprülü'nün kabineden istifası üzerine, aile yakınlarının da telkiniyle uzunca bir aradan sonra tekrar Ankara'ya geri dönerek parlamentoya devam etmeye başlar. Bu sırada Bangok'da gerçekleşecek Dünya Parlamenterler Birliğinin toplantısına katılmak üzere başbakan tarafından heyet başkanı olarak seçilir. Zorlu bu

[108] İstifası istenen Bakanlar arasında Zorlu'nun da adı geçtiğinde Zorlu'nun yanında oturan Fuat Köprülü'nün itmesiyle Zorlu kendini kürsüde bulur. Döviz Komitesinden istifasını yeterli bulmaması DP grubunun Bakanlıktan da istifasını istemeleri üzerine Bakanlıktan da istifa eden Zorlu için DP grubu daha sonra Sıtkı Yırcalı ve Hasan Polatkan'la birlikte Meclis Tahkikatı açılmasını talep edecektir. Zorlu'nun düştüğü bu duruma en çok sevinen Köprülü olur. Ne var ki kendisinin politikasına girmesinde ısrar eden Menderes'in bütün bu olaylar karşısında sessiz kalması Zorlu'yu müthiş bir hayal kırıklığına uğratacak, Milletvekilliğinden de istifa ederek İsviçre'ye Büyükelçi olarak gitmeyi düşünür. Hâtta İsviçre'den akriman bile istenir. Daha sonra araya giren dostlarının ve Adnan Menderes'in ısrarıyla Zorlu bu fikrinden vazgeçirilerek yeniden meclise devam etmeye başlar. Menderes'in yakın çevresinde iç politika tartışmalarına en az katılan ve başbakanın omuzlarındaki teknik sorumlulukları hafifletmek için var gücüyle çalışanlardan ender isimlerden birisi Fatin Rüştü Zorlu'ydu. Zorlu sadece Köprülü tarafından değil DP grubunun büyük bir kısmı tarafından Menderes'e çok yakın olması ve bakanlığında asla partizanlık yapmayarak atamalarda partililerin isteklerini dikkate almadığı gibi DP karşıtı bilinen memurların bakanlıktan uzaklaştırılmasını isteyenleri de dikkate almaz bundan dolayı parti içinde seveni çok azdır. Ayrıca.1954–57 devresinde Bayar'da Zorlu'ya karşı mesafeliydi. Bunun iki nedeni vardı birincisi Köprülü'nün etkisinde kalması ikincisi ise dış politikada Zorlu'nun kendine buyruk davranışlarıydı. Bayar'ın Zorlu hakkındaki düşünceleri 1957'den sonra değişecek Bayar'ın büyük takdirini kazanacaktı.

toplantıda o günlerin en sıcak konuları olan Sovyetlerin Macaristan'ı işgali ile İngiltere ve Fransa'nın İsrail'le beraber Süveyş kanalına yaptıkları askeri müdahaleye değinen konuşması dinleyiciler tarafından dakikalarca alkışlanır.[109] Zorlu yurda dönüşünden sonra yeniden moral bularak bıraktığı yerden ülke meseleleriyle yeniden ilgilenmeye başlar. Kısa bir süre sonra genel seçimlere üç ay kala yeniden Devlet bakanı olarak kabineye tekrar geri döner.

2.3.2. Zorlu'nun Dış İşleri Bakanı Oluşu

1957'de yapılan Genel Seçimlerde DP oy kaybetmiş olmasına rağmen tek başına yeniden iktidara gelmiş, yeni kabinenin kurulmasının zaman alması muhalefetin "hükümet buhranı" tenkitlerine uğramışsa da 45 günlük bir süre sonra Menderes yeni kabineyi açıklamıştı. Muhalefetin iç içe geçmiş üç kabine var diye bahsettiği yeni hükümette Zorlu beklenildiği gibi dışişleri bakanı olacaktır.[110]Zorlu Dışişleri bakanlığı döneminde aktif dış politika ve ekonomik meselelerdeki kabiliyeti ve müzakereci tavrıyla Başbakan'a en yakın isim olarak belirecekti. Bu dönemde hükümet politikalarını BMM başta olmak üzere her yerde Menderes'den sonra en hararetli savunan kişi olacaktır. Artık meclis görüşmelerinde muhalefetin DP'ye yönelik eleştirilerine meclis kürsüsünden o cevap verir. Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmalarda iktidarı eleştiren İnönü'ye karşı amansız bir söz düellolarına girmekten de kaçınmayacaktır. Nitekim 1958 BMM görüşmelerinde Zorlu ile İnönü arasında karşılıklı konuşmalar o günün en önemli konularından olacaktır. Zorlu'nun bu çıkışları başta İnönü olmak üzere muhalefetin ve basının şimşeklerini üzerine çekecektir. Bu dönemde özel hayatı dâhil olmak üzere bütün yaşamı gazete sütunlarına ve meclis kürsülerine taşınacaktı.

Zorlu dışişleri bakanı olduğu sırada ülke ekonomik bir krizle karşı karşıyaydı. DP'nin ülkede başlatmış olduğu kalkınma hamlesi oldukça yavaşlamış, özellikle şehirlerde bazı temel ihtiyaç maddelerinde yokluklar başlamış, döviz sıkıntısı yüzünden fabrikalar kapanma aşamasına gelmiş, Merkez bankasındaki döviz rezervi iki milyon doların altına düşmüştür. Bu ortamda Türkiye'nin üyesi olduğu IMF ve IBRD gibi uluslar arası kuruluşların Türkiye'nin ekonomik yapısının çok ciddi problemlerle karşı

[109] Nusret Kirişcioğlu, *Yassıada Kumandanına Cevap*, İstanbul 1971, s.141.
[110] Akis Dergisi, 28.10.1957

karşıya olduğunu açıklamasıyla, söz konusu problemlerin çözümü için tavsiye edilen gerçekçi bir kur ayarlaması, denk bütçenin sağlanması ve bu kuruluşların DP iktidarının ülkede başlattığı sanayi ağırlıklı kalkınma hamlesini tasvip etmemelerinden dolayı özellikle Dünya Bankası Türkiye'ye kredileri kesecektir.

Ekonomik darboğaz kapısında Menderes yalnız ve çaresiz oluşu kendinden kaynaklanan bir durum değil, gerçekten de ekonomiden anlayan siyasetçi ve bürokratların - Semih Ünver 'in tespitiyle Zorlu hariç – hemen hemen yok denecek kadar azlığıydı. Bu durum sadece DP'ye özgü olmayıp, CHP içinde geçerli olup, CHP'nin 2. Dünya savaşı sonrası ekonomik meselelerin çözümünde Batıyla bütünleşme çabasına gidilmesi ve uluslar arası iktisadi kuruluşlara hemen üye olunması ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar kadar yetişmiş bürokratın olmaması da önemli bir yer tutmaktaydı. Zorlu bunun farkında olduğundan durumu biraz da sitem kokan bir eda ile şöyle dile getirecektir. Türkiye ilk yardımı 1947- 1950 yılları arasında aldı. Marshall'ın ilk toplasında Türkiye, hasta olup sanatoryuma gitmesi gereken bir vekilin (Bakan) riyasetinde bir heyetle iştirak etti. Müttefiklerin savaş sonrası kalkınması için Amerika'nın yapmış olduğu maddi yardırmaların çok yüksek olduğu bir dönemde Türkiye bu insanlar sayesinde ancak 50 milyon dolar yardımla yetinmişlerdir.[111]

Meslekten bir hariciyeci ve iktisat formasyonuna sahip uzman olduğu kadar, çalışma tarzında ki farklılıkla, dış işleri tarihinde müstesna bir yere sahip olacak olan Zorlu, 1957'de resmen Dış işleri bakanlık koltuğuna oturduğunda ilk yaptığı işlerden biri, kendi çalışma tarzına uygun bakanlık bünyesinde yeni bir yapılanma ve uygulamaya gider.[112] Ülkenin öncelikli meseleleri arasında ekonomik vaziyetin düzeltilmesi başta gelmekteydi. Zorlu ekonomik sorunların çözümü için yoğun bir çalışma temposuna girer.[113]

Ülkeyi ekonomik darboğazdan çıkarmanın ancak dış yardımlarla, uzun vadeli barış ortamında gerçekleşebileceğine inanan Zorlu, bu inancını TBMM'de yapmış olduğu konuşmada şu şekilde açıklayacaktır: " Harici siyasetimizin ana hedefleri bir yandan memleketimizin bütünlük ve istiklaline müteveccih her türlü tehdidi önleyecek

[111] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.2.1959. C.3, İçtima 1, 46 İnikat, s.655
[112] *Akis Dergisi,* 5Nisan 1958.
[113] Semih Günver*, a.g.e.,* s.132.

emniyet tedbirlerini sağlamak, diğer tarafında milletimizi sulh ve hürriyet içinde daha büyük maddi ve manevi terakki ve refaha ulaştırmaktır."[114]

Krizin giderek derinleştiği bu dönemde Zorlu, çalışmaya başladığı yeni ekiple ilk olarak 500 milyon dolara yaklaşan dış borcun yeniden yapılandırılması ve yeni kredilerin bulunması için harekete geçer. Zorlu için ilk hedef Almanya ve Amerika'dır. Almanya, savaş sonrası yetişmiş insan gücü sayesinde kısa sürede toparlanmış, Avrupa'nın kalkınması yönünde önemli miktarda kaynak ayırabilen bir ülke haline gelmişti. Bu yolda Alman ekonomisini ayağa kaldıran ünlü iktisatçı ve devlet adamlarından Ludwig Erhard ile ilişkiye geçilmiş, Avrupa'da 5 ülkenin bir araya gelerek kurdukları, bugünkü AB olacak olan, AET'ye girmek için Zorlu tarafından dışişleri bakanlığında ayrı bir birim kurulacaktır.

Zorlu'ya göre bu ortak Pazar Türkiye açısından iki yönden önem taşıyordu ki, bunlardan birincisi; Türkiye'nin kalkınmasında önemli rol oynayacağı, ikincisi; selefi Fuat Köprülü'nün aksine Türk-Yunan dostluğunun sonsuza kadar devam etmeyeceğinden, Yunanistan'ın bulunduğu uluslar arası bir teşkilat içinde Türkiye'nin yer almasıyla, Yunanistan'ın Batıyla girişebileceği (Türkiye'ye karşı) kombinezona engel olmaktı. Kaldı ki, 1950'leri takip eden yıllarda SSCB, Balkanlar üzerinden, Ortadoğu'ya doğru hâkimiyet sahalarını genişletmek için, yerli sol ve komünist örgütlerle sıcak temasa geçtiklerinde, Yunanistan bu temasın adeta deneme sahası olarak, Yunan iç savaşı çıkmıştır. Bu durumda Yunanistan'da iktidara gelecek komünist bir iktidar, sadece Türkiye'yi değil aynı zamanda NATO'nun varlığını da tehlikeye sokacaktır.[115] Pek tabii olarak Türkiye'nin bölgede batı merkezli bir güvenlik anlayışını benimsemesi onu SSCB ile karşı karşıya getirdiğinden, Türkiye'nin hem kendi güvenliğini, hem de bölgedeki NATO ve Amerika'nın çıkarlarını tek başına koruması imkânsız görünüyordu. Türkiye askeri ve iktisadi açıdan büyük bir sorumluluk altına girmiş, bu sebeple sorumluluğun ortak şartları gereği Amerika da üzerine düşeni yapmalıydı.

Ortadoğu'da komünizmin hâkim olmasının Türkiye'nin etrafında tehlikeli bir çember oluşturacağını, bunun Türkiye için olduğu kadar, NATO'nun güney kanadının

[114] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.02.1958. C.2, İçtima 1, s. 606
[115] Daha teferruatlı malûmat için Bkz. Tahsin İskeçeli (Adnan Sayılgan), *Yunanistan Buhranı*.

ciddi tehdit ortamına geldiğini hatırlatan[116] Zorlu, hür milletler camiasında yapabileceğimiz yardım ve bu cephenin müdafaası hususunda sarf ettiğimiz gayretler nispetinde yardım almak zorunda olduğunu bildiriyordu. [117] Bütün bunlara rağmen Amerikalıların böyle düşündüğünü söylemek pek mümkün değildir. Türkiye'nin taleplerine karşı oldukça duyarsız davranıyordu. Zorlu, şartların bu denli ağırlaştığı ortamda fevkalade bir çabaya girecek ve 1958 ekonomik buhranının etkilerini ABD, OECD ve IMF'den sağladığı yardımlarla kısmen de olsa azaltarak ülke ekonomisine rahat bir nefes aldırmasını sağlayacaktır. Elbette bunun bir faturası olacaktı bu fatura da işçi, emekli, memur ve köylünün kemerleri daha fazla sıkmasıyla ödenecektir. Ancak Zorlu her şeye rağmen Türkiye'nin ekonomisinin düzelmesinin Amerikan yardım ve desteğine bağlı olduğuna inanıyor, bunun için sık sık Amerika'ya giderek, Türkiye'nin Ortadoğu'daki stratejik konumuna vurgu yaparak, ilişkileri geliştirmeye çalışıyor, dış politikayı bu yolda kullanmaya çalışıyordu. Hatta bu durumdan dolayı sık sık muhalefetin tenkitlerine maruz kalıyordu. Muhalefet lideri İsmet İnönü, Zorlu'nun dış politikayı ekonomik sorunların çözümünde araç olarak kullanmasına şu sözlerle karşı çıkıyordu: "Fatin Rüştü Zorlu için dış politika demek, para demektir. Dış politikayı daha fazla yardım kredi almak için geçerli bir yol sayarak, dış borçlardan hiç korkmamaktadır."[118]

Ekonomik sıkıntılarla boğuşan Türkiye için Kıbrıs konusu gündemdeki yerini koruyarak özellikle 1958 yılı ortalarında Türk dış politikasının önemli meselelerinden biri olacaktır.

Zorlu'nun dışişleri bakanlığı döneminde çok yakından ilgilendiği konulardan birisi de "Bağdat Paktı" ve Türk- Arap ilişkilerinin geliştirilmesi olmuştur. Her ne kadar bu pakt Menderes'in girişimleri sonucunda gerçekleşmişse de 1957'den sonra bütün yükü Zorlu'nun omuzlarına biner. Zorlu, homojen olmayan bir bölgede herkesi memnun ederek ortak bir tavır ve ses oluşturmada oldukça zorlanır. Bir de bu duruma Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında Türk kamuoyu ve bazı devlet adamları Ortadoğu ile ilişkilerin geliştirilmesinin sadece Türkiye'nin istekleri doğrultusunda olması gerektiğini, aksi yönde düşünenler ise Arapların birinci dünya savaşa sırasında Türklere karşı yaptıkları "ihanet" in bir benzerini bu sefer Sovyetlerle gerçekleştirmek niyetinde

[116] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 21.08.1958. C.4, 87 İnikat, s.828.
[117] *TBMM Zabıt Ceridesi* 25.02.1958. C.3, 46 İnikat, s.658
[118] Metin Toker*, Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları*, Ankara 1992, s.276

olduğu kanaatini taşıyorlardı. Özellikle Mısır ve Suriye ise Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında Ortadoğu'daki ittifak arayışlarını Arap Birliğinin emperyalist batıyla birlikte engellemeye yönelik bir girişim olarak görmesi Türkiye'nin bu ülkelerle arasındaki siyasi ilişkilerin giderek soğumasına neden olur.

Türkiye'nin Mısır'la diplomatik ilişkilerinin tek taraflı kesilmesine kadar varan bu durumun normalleştirilmesi için F. R. Zorlu büyük bir çaba harcar.

Zorlu 1955 yılından itibaren iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmak için bulduğu her fırsatı değerlendirir. Bu amaçla Bandung Konferansı'na katılan Mısır lideri ile bir araya gelerek baş başa yaptığı 2,5 saatlik görüşmede kendisine Türkiye'nin Mısır'la çok eskiye dayanan bir dostluğunun olduğunu bu ilişkinin dostluktan öte kardeşliğe dayandığını söyler. Türkiye'nin Ortadoğu'daki girişimlerinin sadece bölgedeki Sovyet tehdidine karşı bölgesel güvenliği sağlamaya yönelik olduğunun ve Arapların iç işlerine karışmak gibi bir niyetlerinin olmadığının da altını çizer.

Bandung sonrasında Zorlu dışişleri bakanı olduğu dönemde de Mısır'la ilişkilerin düzeltilmesi hususunda çaba gösterir.

1958 yılında yaşanan bir gelişme Zorlu'ya aradığı fırsatı verir. Türk Dışişleri diplomatlarının yanlışlıkla gönderildiğini düşündükleri ve önemsiz olarak niteledikleri Mısır hükümetinin Kahire'de Arap ve İslam ülkelerinin katılımıyla gerçekleşecek fuara davet mektubuna Zorlu büyük önem verir. Meseleyi başbakana açarak bu davete Türkiye'nin üst düzey bir heyetle katılması noktasında Menderes'in desteğini alır.

Ticaret Bakanı Abdullah Aker başkanlığında bir heyet oluşturulur. Zorlu'nun isteğiyle bu heyete çok güvendiği Dışişleri Bakanlığı Ticaret ve Ticari anlaşmalar Dairesi Genel Müdürü Oğuz Gökmen de katılır.

Heyet Kahire'ye hareket etmeden önce heyet üyeleriyle İstanbul'da bir araya gelen Menderes ve Zorlu heyete katılan Gökmen'e zemin ve zamanın müsait olduğu bir sırada Nasır'a selam ve hürmetlerimizi söyleyerek şu mesajımızı iletiniz: "Eskiden adetlerimiz başka imiş, aileler çok daha kalabalıkmış, çoğu bir evde bir arada yaşarlarmış, kardeşler kardeş çocukları aynı çatı altında doğarlar, aynı yerde büyürlermiş. Biz de Mısır ile büyük bir konakta yaşayan bir büyük ailenin mensuplarıyız, kardeş çocukları sayılırız. Aynı konakta doğmuşuz, bir arada büyümüşüz, bir birimizi kardeş bilmişiz. Sonraları ergenlik, delikanlılık çağına gelince

konağın dışında, sokakta, başka mahallerde başka arkadaşlar, dostlar edinmişiz onlarla haşır neşir olurken bu arada aynı konakta yaşayan bir ailenin çocukları olduğumuzu, birbirimizin kardeşi olduğumuzu unutmuşuz. Esef edilecek nokta bence budur... Biz Sovyet tehlikesine karşı güvenliğimizin teminatını NATO'ya girmekte bulmuşuz... Batı ile kaynaşmaya, bütünleşmeye yönelmişiz... Mısır ise, aksine Sovyetlerle dost olmuş, Suriye ile birlikte bizim üzerimizden çelik çomak oynamaya başlamışlar. Kardeş olduğumuzu unutmuşuz. Şimdi zannederim artık zamanı ve sırası gelmiştir, Türkiye ile Mısır, sonradan edindikleri dostlukları, ahbaplıkları isterlerse mahfuz tutsunlar. Ama hiç olmazsa aynı büyük ailenin evlatları, İslam camiasının asil mensupları olduklarını unutmasınlar..."[119]

Bu atmosfer içerisinde Kahire'ye varan Türk heyeti Zorlu'nun talimatına uygun olarak, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın özel defterini imzalayarak fuara katılır ve burada çeşitli görüşmelerde bulunur.

Türk heyeti dönüş hazırlığına başladığı bir sırada gelen bir davet üzerine Nasır ile arasında Mısır liderinin özel ikametgâhında bir görüşme gerçekleşir. Bu görüşme esnasında Oğuz Gökmen aldığı mesajı Nasır'a iletir. Bu mesajdan memnun olan Mısır Devlet Başkanı Gökmen'e teşekkür ettikten sonra Türkiye ile Mısır ilişkilerine değinerek Türk devletinin kurucusu Atatürk'ün Mısır halkı için ne kadar önemli olduğuna değinerek şunları söyler: "Sayın Menderes'e çok müteşekkirim, bu sözleri için kendisine şükran borçluyum. Biz Türklerle kardeş olduğumuzu hele din kardeşi olduğumuzu hiçbir zaman unutmuş değiliz. Bizim neslimiz Atatürk idealleri ile yetişmiştir. Atatürk'ün hayatı, yaptıklarını anlatan kitaplar bizlerin yastık altı kitabımızdı. Daha okul sıralarında iken düşünür, Atatürk'ün yaptıklarını bizler nasıl ve ne zaman yapabileceğiz diye kendi kendimize sorardık. Nihayet beklediğimiz gün gelip Necip ile birlikte Kral Faruk'u İskenderiye'de "Mahrusa" yatıyla ülkeden uzaklaştırdıktan sonra General Necip ile birlikte bir jeep içinde Kahire'ye dönerken yorgunluktan ölüyorduk. Tam üç gündür hiç uyumamıştık. Bu süre içinde yemeyi içmeyi bile unutmuştuk. Evlerimize gidip bir duş almak biraz dinlenmeyi düşlerken, haydi dedik önce Türkiye Büyükelçiliğine gidelim. Bir yorgunluk kahvesi içelim ve yıllarca sonra nihayet bizlerin de Atatürk'ün yaptığını yaptığımızı söyleyelim istedik. Lakin umduğumuz yorgunluk kahvesi yerine Türkiye Büyükelçisinden adeta bir tokat

[119] Oğuz Gökmen, *a.g.e.*, s.345.

yiyerek kendimize geldik. Adam bizleri sanki birer eşkıya imişiz gibi kabul etti. Meyus ve münkesir ayrıldık. Sefirin devrik kralla ailevi yakınlığını doğrusu düşünmemiştik, daha doğrusu, bu akrabalığın bize yaptığı muameleyi haklı gösterebileceğini hiç aklımıza getirmemiştik. Kardeş olduğumuzu hatırlamanın zamanıdır. Benim de aynı düşünceleri içtenlikle paylaştığımı lütfen kendisine söyleyiniz".[120] Nasır'ın bu mesajı üzerine Türk heyeti kısa bir süre sonra açılışı yapılacak olan İzmir Enternasyonal Fuarı'na Mısır Ticaret Bakanını da Türkiye'de görmekten büyük mutluluk duyacaklarını söyler. Nasır da bu davet karşısında ticaret bakanını Türkiye'ye göndermeyi vaat eder.

Zorlu'nun iki ülkeyi yakınlaştırmaya yönelik siyasetinin ilk ayağı olan Mısır'daki görüşmeler amacına ulaşırken bu girişimin devamını sağlayacak Türkiye ayağında ise diplomatik skandal niteliğinde bir gelişme olacaktır.

1958 Ağustos'unda Mısır Ticaret ve Sanayi Bakanı, İzmir Fuarı'nın açılışına katılmak üzere Türkiye'ye gelir. Açılışa katıldıktan sonra Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri bakanı ile görüşmelerde bulunmak üzere misafir bakan İstanbul'a geçer. O günlerde, yaz aylarında başta Cumhurbaşkanı olmak üzere hemen bütün hükümet üyeleri ve üst düzey bürokratlar İstanbul'da bulunurken neredeyse bütün devlet işleri ve diplomatik görüşmelerin hepsi burada gerçekleşir.

Dışişleri diplomatları tarafından hazırlanan programa göre Mısırlı Bakan önce Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, sonra Başbakan Adnan Menderes, en sonunda da Florya'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile görüşecektir. Zorlu'nun yurtdışı seyahatinden zamanında dönememesi ile başbakanın bulunamayışı üzerine yaşanan aksilikler üzerine Mısır'lı Bakan dışişleri bakanından ve başbakandan önce doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı Celal Bayar'la görüştürülür. Florya'da yapılan görüşmede Bayar söze: "Siz Araplar nankör bir milletsiniz. Türklerin bütün İslam âlemine yaptığı, bunca hizmetlere karşı Araplar fırsatını gözleyip daima ihanet etmişlerdir. Zayıf veya meşgul anlarında Türkleri hep arkadan vurmaya çalışmışlardır." [121] Bayar bu görüşme sırasında Mısırlı bakanı hiç de diplomatik olmayan bir dille insafsızca hırpalar.

Bu olay üzerine Mısır Ticaret ve Sanayi Bakanı hemen Türkiye'yi terk ederek Kahire'ye dönme kararı alır. Misafir edildiği Hilton otelinden ayrılıp Mısır'ın İstanbul

[120] Oğuz Gökmen, *a.g.e.,* s.348.
[121] Oğuz Gökmen, *a.g.e*., s.350.

Başkonsolosluğu'na gitmek üzereyken otelin kapısında seyahatten dönen Zorlu ile karşılaşır. O anda durumu öğrenen Zorlu, Mısırlı bakana mihmandarlık yapanları ve dışişleri görevlilerini azarladıktan sonra misafir bakanı adeta kucaklayarak baş başa görüşmeye başlayarak durumu yatıştırır. İki ülke arasında gerginliği tırmandıracak bu olayı gayet diplomatik bir başarıyla sonlandırır. Zorlu bir gün daha Türkiye'de kalan bakanı havaalanına kadar kendi uğurlayacak ve uçağa binmeden önce de öğle yemeğini Menderes'le birlikte yiyeceklerdi.

Ülke içinde bu gelişmeler devam ederken, Zorlu Amerika'dan NATO ve BM nezdinde Kıbrıs konusunda Türk tezini anlatmaya çalışıyordu. Zorlu 'nun göstermiş olduğu ataklar karşısında Yunanistan, konuyu BM'ye götürerek, Kıbrıs'a ilhak etmek için (yani enosis'i gerçekleştirmek için) self-determinasyon ilkesinden hareketle kolay bir zafer kazanmayı düşünüyordu.

1958 yılında BM siyasi komisyonunda başlayan görüşme Kıbrıs meselesinin gelişiminde bir dönüm noktası olacak, bundan sonra Zorlu ve Averof arasında OECD toplantılarında karşılıklı görüşmeler sonunda bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulması fikri noktasına geleceklerdir. Olgunlaşan bu fikir çerçevesinde Türk ve Yunan hükümet başkanlarının 1959'da Zürih ve Londra anlaşmalarını imzalamalarının ardından 1960 yazında bağımsız Kıbrıs Devleti'nin ilan edildiğini duyuran top sesleriyle, Kıbrıs Türkünün sevincini Zorlu Yassıada da tutuklu olduğu için göremeyecektir.

2.3.3. Ortak Pazar (AB)

İki dünya savaşını neredeyse ardı ardına yaşamış Avrupa için 2. Dünya Savaşı sonrasında da siyasi, ekonomik ve toplumsal istikrar sağlanamamış olması genel kabul gören bir durumdur. Nitekim bu durum daha sonraki süreçte devam edecek Sovyetler Birliğinin dağılması sonrasında da varlığını koruyacaktır. Doğrudan doğruya Avrupa'nın jeopolitik konumuyla ilgili bu durum başka bir çalışmanın konusudur. Savaş sonrasında başlayıp, günümüze kadar devam edegelen ve somut halini AB'de bulan AET'nin (Avrupa Ekonomik Topluluğu) tarihi, siyasi ve iktisadi, beşeri birlik oluşturma projesi söz konusu bu jeopolitik gerçeğe dayanmaktadır. Pek tabi ki bunun görünen ve bilinen ilk yönü emniyet kuşağı oluşturmada bu kuşak içinde ekonomik birlik sağlanmasıydı. Bu endişelerden hareketle, Avrupa bir yandan kendi kendisinin felaketini hazırlayan

şovenizme karşı bir otokontrol, hem de 17. yy.dan itibaren beliren Rus tehdidine karşı kendi emniyetleri için özellikle kıta Avrupa'sında bir birlik arama çabalarına girişmişti. Bilindiği gibi başlangıçta "Demir ve kömür birliği" ile başlayan bu teşebbüs, ardı ardına yapılan anlaşmalarla ileride AB adıyla somut hale gelecek olan birliğe giden yolun taşlarını döşeyecekti. Bu girişimler savaştan yeni çıkmış Avrupa'nın çehresini kısa sürede değiştirdiği gibi, Avrupa'nın ekonomi politikasında da yeni yapılanmaya yol açacaktı.

Savaş sonrasında hızla serbest teşebbüsçü (liberalizm) iktisat politikasına geçişte dış kaynaklı kredi ve yardımlarla yeniden yapılanma aşamasına giren dünyada, DP iktidarı da bu durum karşısında vaziyetini serbest piyasa ekonomisine göre konumlandırarak mümkün mertebe dış yardımlardan yararlanma yoluna girer. Türkiye açısından bu durum pek uzun sürmeyerek özellikle Dünya Bankasıyla yaşanan sorunlar neticesinde bu kuruluşun Türkiye'ye kredi açmaması, yabancı yatırımlarının beklenenden az olması yanında ABD ve OECD üyesi ülkelerden alınan kredilerle Türk ekonomisinin götürülmesi artık imkânsız hale gelir. Nitekim 1954'ten itibaren gittikçe bozulmaya başlayan iktisadi yapı Türkiye'yi yeni arayışlara itiyordu. Bu esnada hemen hemen eş zamanlı olarak Avrupa'da başlayan Ortak Pazar çalışmaları Almanya ve Fransa'nın girişimleriyle devam ediyordu.

Bu gelişmeleri fark eden Fatin Rüştü Zorlu, gelişmeleri yakından takip ederek, Ortak Pazar'a Türkiye'nin girmesi meselesini dış politikanın temel hedeflerinden biri haline getirir. Zorlu'nun bu politikası Türkiye'nin sahip olmak zorunda olduğu iki gerçek üzerine dayanıyordu ki bunlardan biri ülkenin tıkanma noktasına gelen mali yapısı, ikincisi ise sonuçları daha sonra ortaya çıkacak olan siyasi gerçeklerdi.

Yukarıda ifade edildiği üzere 1954'ten itibaren bozulmaya başlayan Türkiye ekonomisine çözüm bulmak ve sürdürülebilir bir ekonomik yapı oluşturabilmek için yeni kaynaklar ve yabancı yatırımların açılması gerekiyordu. İhracat kalemlerinin neredeyse tamamına yakını Avrupa ülkeleriyle yapılması, Ortak Pazar dışında kalacak Türkiye için en önemli pazarın kaybıyla beraber, buna bağlı olarak yeni pazar paylarının da kaybolması anlamına geliyordu. Zorlu, bunu fark ederek, hem pazarı korumak ve yeni piyasalara girmek yanında daha da önemlisi Ortak Pazar ülkeleri tarafından oluşturulan Avrupa müşterek kalkınma fonundan mali yardım imkânlarından

yaralanarak, yabancı sermayenin hızlı bir şekilde ülkeye girerek yatırımlara girebileceği kanaatindeydi.

1957'den itibaren OECD'de gerçekleştirilen bütün Ortak Pazar toplantılarına katılan Zorlu, Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da desteğini alarak, Dış işleri Bakanlığında özel ve kamu sektöründen oluşan bir komisyon oluşturarak ilk çalışmalarına başlar. Dışişleri Bakanlığında Ortak Pazar ile ilgili oluşturduğu çalışma grubuna Melih Esenbel, Hasan Esat Işık, Semih Günver ve Oğuz Gökmen'i dahil eder.

Konunun siyasi boyutunu oluşturan Yunanistan'ın Ortak Pazar üyeliğinde Zorlu'nun çabalarıyla Yunanistan'ın üyelik başvurusunun hemen ardından Türk Dışişleri Bakanlığı da Brüksel'deki konseye müracaat edecektir.

Türkiye'nin Ortak Pazar'a girme konusunda Brüksel'deki komisyona başvurmasıyla, Zorlu'nun Avrupa'yla bütünleşmeyi öngören bu hareketi Türkiye'nin desteklediği ve bu uğurda gayret sarf ettiği yönündeki diplomatik çabalarıyla, Türkiye'nin Avrupa çevrelerinde konumlanmaya başlaması, kısa sürede Türk kamuoyu tarafından da benimsenmiş, konu matbuat organlarıyla, akademik ve siyasi çevrelerde tartışmaya açılmıştı.

Zorlu, Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliği konusunda en çok Almanya'nın desteğine önem veriyordu. Çünkü Almanya Avrupa'nın en hızlı kalkınan ülkesi olduğu gibi, Ortak Pazar fikrinin de lokomotif gücüydü. Zorlu'nun girişimleri sonucunda Türkiye kısa zamanda Almanya'dan aradığı desteği bulacaktır. Bu destek Almanya'nın ünlü iktisatçısı ve devlet adamı Dr. Ludvig Erhard'ın Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında Türk ve Dünya kamuoyuna duyurulmuştu. Alman Ticaret Bakanı ve Başbakan Yardımcısı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrasında uğradığı Yunanistan'daki basın açıklamasında Türkiye ve Yunanistan'ın Ortak Pazar üyeliğinin zaruret olduğuna değinerek bu üyeliğin gerçekleşmesi için bütün gayretini sarf ettiğini tekrarlıyordu.[122]

Ortak Pazar'a müracaat tarihinden (1958) itibaren Zorlu, Türkiye'nin mevcut haliyle Ortak Pazar'a alınma sürecinin, ne denli önemli olduğunun farkındaydı. Özellikle oldukça zayıf sanayi ve ekonomik yapıya sahip olan Türkiye için bu yapının güçlendirilmesi gerekiyordu.

---

[122] *Forum Dergisi,* Eylül 1959

Türkiye'nin ciddi bir hazırlık sürecine ihtiyacı vardı. Bu sebeple Zorlu Türk ekonomisinde serbest pazardan dolayı meydana gelecek olumsuzlukların giderilmesi için on yıllık bir yatırım planı hazırlayarak, 1958 yılında OECD'ye sunar. Söz konusu plana göre bu süre zarfında Türkiye kendi pazarını kapalı tutarken, diğer pazarlar Türkiye'ye açılacak ve Türkiye ekonomisiyle, sanayisinin güçlenmesi için OECD üyesi ülkeler tarafından Türkiye'ye 2 milyar 700 milyon dolarlık yatırım yapılması gerektiğini söyler.[123] Nitekim bu geçiş dönemine dair Zorlu yapmış olduğu değerlendirmede şöyle diyecektir: "Bu serbest mübadele bölgesi içinde Türkiye, Yunanistan, İzlanda ve İrlanda gibi az gelişmiş memleketlerin kendilerine mahsus hususi meseleleri vardır. Bu memleketlerin her şeyden evvel, kuvvetli bir iktisadi bünyeye sahip olması için bir ayarlama müddetine ihtiyaçları bulunduğu aşikârdır. Bu müddet zarfında bu memleketlerin kalkınmalarının temini ve bunun için de üç yönden gereken finansmanı elde etmeleri lazım gelmektedir"[124] diyerek mali yardım ve gümrük duvarlarının önemini vurguluyordu.

Zorlu için Ortak Pazar'a girişin ekonomik ağırlıklı olmakla beraber bir de siyasi yönü bulunuyordu. Siyasi tarafın en önemli unsurunu ise Yunanistan oluşturmakta olup, Batı ile ilişkilerde Türkiye'nin olmadığı, ama Yunanistan'ın içinde olduğu her oluşum tabi olarak Türkiye'nin aleyhine olacaktı. Bu gerçekten hareketle Zorlu, Türkiye ile Yunanistan'ın eşit statüde olmasını istiyor; Yunanistan'ın Ortak Pazar'a üye olmasını da bu çerçevede değerlendiriyordu. Nitekim Yunanistan 1961'den sonra Batıda ayrıcalıklı ülke muamelesi görmeye başlayacaktır. Zorlu bu gerçeği önceden görmüş bir devlet adamı olarak, Yunanistan'ın tek başına ortak Pazara girmesine ve Batı Avrupa ülkeleriyle sıkı bir işbirliğine girmesinin sakıncaları karşısında; Türkiye'nin dışarıda kalacağı bir birlik içinde Yunanlıların, Türkiye'yi sıkıntıya sokacağını düşünerek, konunun ekonomik boyutu kadar, siyasi boyutunun da görmemezlikten gelinemeyeceğini ifade ediyordu.

Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliği sırasında devamlı Yunanistan'ı kollayarak peşinden gitme politikası Türk Dışişleri bürokratları arasında eleştirilerin oluşmasına neden olur. Zorlu bu eleştirileri şöyle cevaplandırıyordu: "Tarih ve Talih de bizi Yunanlılarla bir arada beraber yaşamaya mahkûm etmiştir. Böyle olunca Batı ile

[123] *Akis Dergisi,* 22.2.1958.
[124] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.2.1958. C.3, 46. İnikat

ilişkilerimizde, Batı bütünleşmesinde Yunanistan'ı gözden kaçırmamaya bakmalıyız… Bu konularda aynı arabaya koşulmuş iki at gibiyiz. Aynı istikamete gitmeye mecburuz."[125]

Aslında Türkiye ekonomi politikasının o günkü şartlarında alınmış olan Ortak Pazar'a üye olma kararı, Yunanistan'ın hemen arkasından alınmış olması Türk kamuoyunda, Türkiye'nin Yunanistan'ın gerisinde kalmamak için son dakikada siyasi sebeplerle atılmış bir adım olarak değerlendirilmişti.

Pek tabi olarak bunun yanında, tıpkı günümüzde olduğu gibi o günkü adıyla "Ortak Pazar" Türk kamuoyunda siyasi, ekonomik ve sosyal cephesiyle tartışmaya açılmış, konuyu salt ekonomik yönden eleştirenler; Türkiye'nin bu birliğe katılmasının gerekli olmadığını ve ekonomik çıkar açısından Türkiye'nin bundan karlı değil, zararlı çıkacağını, sanayinin uzun süre gümrük himayesi altında gelişmesinin ülke ekonomisi üzerinde mahsurlar yaratacağını öne sürüyordu. Ana muhalefet partisinin bu tezlerine karşılık AET'ye girmenin faydalı olacağını iddia edenler ise; Ortak Pazar'a girmekle bir takım yardımlar sağlanarak sanayinin yeniden yapılandırılarak, daha rasyonel bir duruma getirileceğini ve Türkiye açısından faydalı olacağını savunuyorlardı. Ama bütün bunların yanında tartışmanın bir başka boyutu "kültürel" farklılık oluşturuyordu. Konunun ekonomik ve ticari boyutuyla farklı yaklaşım sergileyenler, sosyo-kültürel farklılık konusunda da iki ayrı açıdan bakıyorlardı. Bunlardan konuya müspet yaklaşımlara göre, bu girişim Avrupalılaşma yolunda, demokratik müesseselerimizin küreselleşmesi İnsan hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması gibi pek çok önemli sosyal meselenin bu üyelikle çözülebileceğine inanıyorlardı. Konuya menfi yaklaşanlar ise; Avrupa'nın dil, din, örf, adet, kültür ve sanatta, hayat felsefesi açısından Türkiye'nin tamamen farklı olduğunu, bunun da çeşitli, sosyal ve kültürel problemleri beraberinde getireceğini savunuyordu. Ayrıca 200 milyonluk büyük bir Hıristiyan topluluğu içinde 27 milyonluk Müslüman türkün azınlık muamelelerine tabii olacağını ileri sürerek; Fransa'nın Kuzey Afrika'daki sömürgelerine ve Amerikalıların zencilere karşı gösterdiği baskıları örnek olarak gösteriyorlardı.[126]

Konunun siyasi boyutuyla ilgili olarak gösterilen tepkiler ise, Yunanistan'ın içinde, Türkiye'ninse dışında kaldığı böylesi bir birliğin, ülkenin aleyhine olabileceğine

[125] Oğuz Gökmen, *a.g.e.,* s.78.
[126] *Kim Dergisi,* 5.9.1959.

vurgu yapılırken, bu durumun bir felaket olarak algılanmasına gerek olmadığı dile getiriliyordu.

Bu tartışmalar altında, Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Türkiye'nin Ortak Pazar üyeliğini öncelikle Türkiye'nin milli çıkarlarını korumak ve milletin refahını yükseltme girişimi olarak görüyorlardı. Bu gerçeklerden hareketle yapılan çalışmalar sonucunda 1960 yılında AET Bakanlar Konseyinde yapılacak toplantıda Türkiye'nin üyeliği hakkında nihai karar hazırlıkları yapılmaktaydı.[127] Ne var ki 27 Mayıs darbesiyle bu toplantı gerçekleşmeyecek ve günümüz Türkiye'sinde "Avrupa Birliği" adını alan bu birlik tartışmaları ülkenin gündemini belirleyecektir. Türkiye neredeyse yarım asırdır bu kapıdan içeri girmeye çalışırken, aynı zamanda müracaatta bulunduğumuz Yunanistan ise bizden çok önce AB'nin bir üyesi olacaktır.

Yunanistan, AB üyeliği sonrasında Türkiye ile arasındaki anlaşmazlıkların neredeyse hepsini AB üzerinden çözmeyi dış politikasının merkezine oturtturur. Nitekim Kıbrıs meselesini de bu yolla çözmeyi hedefleyerek Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ye girmesine öncülük ederek ayrı iki devletin aynı çatı altında buluşmasını sağlamıştır.

Konunun Türkiye açısından diğer bir olumsuz boyutu ise Müşterek Pazar fikri Avrupa ülkeleri açısından, bidayetinde ekonomik amaçlı iken, bugün tartışmasız bir "medeniyet projesi"nin tarafı olarak dayatma ve ret cephesi haline dönüşmesiydi.[128]

2.3.4. Zorlu'nun Uğraştığı Farklı Konular

Fatih Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı 949 gün sürmüştü. Bakanlığı süresince uğraşmak zorunda kaldığı öncelikli dış politika konularının yanında, gündeme pek gelmeyen, bir nevi gölgede kalmış ancak memleket açısından son derece önemli konularda yapmış olduğu girişimlerden bahsetmek gerekir.

Bu konulardan birincisi, Türkiye'nin enerji alanındaki yetersizliğinin giderilerek, geleceğe yönelik projelerin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalardı. Bu yönde ülkenin daha ekonomik ve daha fazla enerji üretebilmesi için giriştiği teşebbüs neticesinde

[127] *Hürriyet,* 17.2.1960.
[128] Bknz. Prof. Dr. Ali Arslan, **Efendi ve Uşak**, İskenderiye Yayınları, İstanbul 2008.

Zorlu, Amerikalılarla araştırma amaçlı bir reaktörün kurulmasına yönelik " Atom Enerjisi Anlaşması" imzalayacaktır. [129]

Bir diğer husus ise, Trakya'dan, Ankara ve İzmir'e; İzmir'den Suriye sınırına kadar uzanan çift şeritli bir karayolunun inşa projesiydi. Zorlu bu projenin gerçekleşmesi için uzun uğraşlar sonucu İtalyan Hükümetini ikna ederek, 1958 Eylül'ünde Türkiye'yi ziyaret eden İtalya Başbakanı ile Türkiye Hükümeti arasında prensip anlaşmasına vararak, projeye teknik ve mali yardım sağlanmasını başarır. Ne var ki bu projenin gerçekleşmesine 27 Mayıs ihtilalı imkân vermeyecek ve proje akim kalacaktır.[130]

Yine Zorlunun dışişleri bakanlığı esnasında Türkiye'yi sıkıntıya sokan ve bir insanlık dramına dönen Balkanlardan gelen göç dalgasının yaratmış olduğu iskân meselesi olacaktır.

Bu meselelerin esası 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle Stalin'in Türkiye'yi ekonomik yönden çökertmek için, Yugoslavya ve Bulgaristan 'da yaşayan Müslüman ve Türk nüfusa baskı yaparak 300.000 insanı Türkiye'ye göçe zorlamış olmasıydı.[131] Türkiye'ye gelen bu göçmenler genellikle İstanbul'un kenar semtlerinde, perişan bir vaziyette çadırlarda ve barakalarda yaşıyorlardı. Zorlu bu göçmenlerin insanca yaşamalarını sağlamak için OECD 'den sağladığı yardımlarla, göçmenleri kalıcı konut sahibi yapar.

Konu Balkanlar olduğundan, Zorlu için Batı Trakya (Yunanistan) Türkleri ile ilgilenmemesi düşünülemezdi. Özellikle Batı Trakya Türklerinin eğitim ve kültürel seviyelerinin yükseltilmesi ve iyileştirilmesi yolunda mesai harcayarak, Batı Trakya'da o dönemde faaliyet gösteren 270 ilkokulda 13.000 öğrencinin büyük ekseriyetini (Yatılı okullarda okuyan öğrencilerin) Türkiye Hükümeti öğrencileri burslarla destekleyerek, Türk cemaatinin Batı Trakya'da kültürel ve sosyal alanda gelişmesi hedeflenmiştir. [132]

Zorlu, dışişleri bakanlığına geldiğinde, meslekten bir hariciyeci olarak uzun yıllar bakanlığının meselelerine vakıf tecrübeli bir bürokrattır. Yılların tecrübesiyle, nevi şahsına mahsus çalışma tarzı, karar alma ve vermede inisiyatif kullanmaktaki

---

[129] Baskın Oran, *Türk Dış Politikası,* İstanbul 2002, c.2, s.521.
[130] Semih Günver, *a.g.e*, s.114.
[131] Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi,* İstanbul 1996, s.28.
[132] *TBMM Zabit Ceridesi,* 27.01.1960.

ustalığı, bakanlığa geldiğinde teşkilat bünyesinde giriştiği bir takım revizyonlarla, daha sonraki yıllarda adından bahsettirecek yeni bir hariciye ekolünün de kurucusu olacaktır. Bundan hareketle Zorlu, geleceğin Türk diplomatlarının yetişmesinde dünyayı tanıma ve dil bilmenin ne denli önemli olduğunun farkında olan diplomat olarak ilk defa genç hariciye memurlarını dil eğitimi için yurtdışına gönderirken ekonomik içerikli ve ağırlıklı temas, müzakere ve anlaşmalarının teknik ve pratiğini de onlara öğreten ve yetiştiren dışişleri bakanı olacaktır.[133] Semih Günver'in deyimiyle; "Makamına genel müdür ve yardımcılarını bile kabul etmeyen Zorlu daima memuriyete yeni başlamış üçüncü kâtipleri Dışişleri konutunda kabul etmesi ilklerden olmakla, Türk gençliğine verdiği önemin göstergesiydi." [134] Bakanlıkta buna bağlı olarak geliştirdiği anlayışlardan biri de, bölgelerinde hassasiyet taşıyan gelişmeler karşısında, tecrübeli diplomatları merkeze çağırarak görüşlerine başvurmasıydı.

Uluslararası ilişkileri, ekonomiden, askeri ittifaklara, kültürden diplomasiye kadar bir bütün olarak algılayan Zorlu, yabancı ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları ve siyasi baskı grupları ile de ikili ilişkilerin geliştirilmesine özel bir önem atfediyordu. Bu nedenle NATO'nun 10. Yıldönümü münasebetiyle yapılacak toplantıya katılmak için gittiği Washington'daki törenlerinin ardından 6 Nisan'da Detroit'te İktisat Kulübü, 7 Nisan'da Chicago'da ABD Dış İlişkiler Konseyi, 8 Nisan'da yine Chicago'da toplanan Askeri Sanayi Konferansı'na, 9 Nisan'da Minneapolis'teki Dış Siyaset Birliği olmak üzere beş konferansa katılarak, Türkiye'nin hızla kalkınmakta olduğu ve bölgesel istikrarla, barışın sağlanması yönünde Türkiye'nin üstlenmiş olduğu rolü anlatacaktır.[135]

Zorlu'nun üzerinde özellikle durduğu konulardan biri NATO Daimi Temsilciliğinden itibaren Türk ordusunun güçlendirilmesi ve modernizasyonu meselesidir. Zorlu'ya göre; Türkiye'nin komünizm ve Sovyet tehdidinden kurtulmasının tek çaresi, güçlü bir ordu ve ekonomiye sahip olmasıdır.[136]

Bu sebeple ABD ve NATO ülkeleriyle kurduğu ilişkileri, Türk ordusunun güçlenmesi üzerine kuran Zorlu, 1947'lerden itibaren Amerika'dan almaya başladığımız

---

[133] Oğuz Gökmen, a.g.e.„ s.229.
[134] Semih Günver, *a.g.e.*, s.135.
[135] Mesela, 1958 yılında Ortadoğu'daki sıcak gelişmeler esnasında Zorlu, bölgedeki Büyükelçi ve Konsolosları Ankara'ya çağırarak her biriyle önce tek tek görüşmüş, daha sonra genel bir toplantı yaparak, toplu halde bir değerlendirme yapmıştır. Bkz. *Akis Dergisi,* 05.04.1958.
[136] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 21.08.1958. C.4, 87. İnikat,

askeri yardım malzemelerinin demode olmuş[137] silah ve mühimmatı yerine, daha güçlü ve günün şartlarına uygun modern araç ve gereçlerle donatılması için çaba göstermektedir. Bu çabaları sonucunda özellikle 1952 sonrası Türk ordusu Kara, Hava ve Deniz savaş gücümüz zamana uygun hale gelmişti.[138]

Gelişme ve değişme hakkında bilgi veren Zorlu şöyle diyecektir;" Kara Kuvvetlerinde 9 Piyade Tümenimiz, harp gücü çok yüksek olan M47 tanklarından müteşekkil birer tank taburuyla takviye edilmiş, 6 Zırhlı tugayımızın tank sayısı 52'den 70'e çıkarılmak suretiyle bu birliklerin muharebe gücü daha da artırılacaktır.

Hava Kuvvetlerinde, Amerikan hükümetinden ve NATO'nun hava gücünden en modern silahlarla teçhiz edilmiş üstün vasıfta p–100 tipi uçaklardan 60 adet uçak Hava Kuvvetlerinin emrine tahsis edilmiştir.

Ayrıca son derece müessir bir Hava savunma silahı olan ve NIKE adı verilen, yerden havaya ateş eden güdümlü mermilerde memleketimize iki tabur tahsis edilmiştir."[139]

Yardım ve desteklerin, uluslar arası ilişkilerin geliştirilmesi yönünde tanıtım ve tanınmada oynadığı rolün ne derece önemli olduğunu bilen Zorlu bu yönde Türkiye'nin tanınması için çeşitli vesilelerle toplantılar organize etmeyi belli başlı öncelikler içine almaktadır. Mesela, Paris'te toplanan NATO bakanlar Konseyinin bir sonraki toplantısının (Mayıs 1960) Türkiye'de yapılmasını teklif ederek, üyelere kabul ettirmiştir.

Türkiye'nin tanıtımına yönelik bu çabalardan olmak üzere sadece 1959 yılında Türkiye'ye 84 heyet gelmiş, bunların arasında 30'a yakını Atom, bine yakını Tıp, diğerleri çeşitli ticari ve iktisat heyetlerinin düzenlediği, konferans ve benzeri toplantılar yapmışlar birçok yabancı ülkenin dışişleri ve savunma bakanları da Türkiye'ye gelmişlerdi.[140]

---

[137] Mesela, o dönemde Türk savaş gemileri kömürle çalışmakta, savaş jetleri yerine pervaneli uçaklar, kara birliklerinde ise halâ hayvanlardan yararlanılıyordu.

[138] İlter Türkmen ile yapılan özel mülâkat.

[139] Askeri yardım ve yatırımların nerelere yapıldığına dair verilen bilgilerde Zorlu'nun meclis kayıtlarına geçen açıklamaları ise şöyledir: "Ordunun ikmal gücünü artırmak için NATO üyesi ülkelerden alınan yardımların tutarı 99.432.000 İngiliz lirası olup, bunun 44 milyonu hava meydanlarına, 28 milyonu akaryakıt tesisatına, 13 milyonu muharebe tesislerine, 6 milyonu deniz üsleri ve 9 milyonu ise harp karargahları, radar, seyrüsefer ve yardımcı cihazlar için program yapılmıştır. Sadece Amerika tarafından sağlanan askeri yardımların toplamı 1959 yılına kadar 1.700.000.000 doları buluyordu. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi,* 28.11.1959.

[140] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 10.01.1960.

Yabancı devlet adamlarının ziyareti, sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'ye davetleri, yapılan uluslar arası toplantılar Batıyla olan ilişkileri geniş kapsamlı tanıtımlarla, gerek dış politikada, gerekse ülkeler arası ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayacaktır.

Zorlu dış işleri bakanlığı döneminde Şubat 1959 da Tahran'da İran'la imzalanan Kültür Antlaşması'yla İranlıların Mevlana'yı, Türkistanlı Ali Şir Nevaiyi, Nesimi ve Fuzuli gibi Türk milletinin kıymetlerini Acem göstermeye çalıştığı bir dönemde anlaşmanın imza töreninde yaptığı konuşmada bu değerleri İran tarihine kaptırmamaya niyetli olduğunu da göstererek kültür değerlerimizi de korumaya çalışır.

Ayrıca Zorlu 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen İhtilal sonrasında yönetimi eline geçiren Albay Kasım hükümetine Musul ve Kerkük'te sorumlulukları altında yaşayan 100.000'den fazla Türkmen'in emniyeti ve haklarının korunması için her şeyin yapılmasını ikaz mahiyetinde söyleyerek Irak Türkmenlerinin Türkiye'nin siyasi himayesinde olduğunu da hatırlatmaktaydı.[141]

2.3.5. Zorlu'nun Zor Yılları (1958–1960)

1960 yılı başları, Zorlu'nun iç politikadan çok uzakta, bütün mesaisini dış politika konularına ayırıp, uluslar arası ilişkilerin geliştirilmesine ve dış yardım konularına yoğunlaştığı bir hazırlık dönemidir. Dış politikada olduğu kadar Türkiye'nin tanıtılması için de son derece önemli olan ve Mayıs'ın ilk haftasında Türkiye'de yapılacak olan NATO Bakanlar konseyi toplantısının aylar öncesinden başlatılan hazırlık çalışmaları yürütülmektedir. Zorlu, nisanın son haftasında Tahran'da yapılacak NATO toplantısına katılıp döndüğünde, 2 Mayıs 1960'ta Türkiye'de ev sahipliğini yapacağı NATO Dışişleri Bakanları toplantısına katıldıktan hemen sonra, 30 Mayıs'ta iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik ve Kıbrıs meselesinin son durumunun ele alınacağı Atina ziyaretine çıkacaktır.

Bu esnada Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Adnan Menderes'in General De Gaulle ile görüşecekleri Fransa seyahatinin hazırlıkları yapılmaktadır. Bu seyahate ilişkin Zorlu iki husus belirler. Bunlardan biri Keban Barajı ve İstanbul metro inşasıyla

[141] *Akis Dergisi,* 20 Eylül 1958

ilgili olarak ekonomik ilişkiler kurulması, ikincisi General De Gaulle'nin Türkiye'ye ziyareti.

Tabi buna yurtiçi ve yurt dışında büyük yankı yaratacak olan Başbakan Adnan Menderes'in Sovyetler Birliği'ne yapacağı ziyaret hazırlığını da ilave etmek lazımdır.[142] Zorlunun son derece önem verdiği bu seyahat öncesi NATO ve ABD'ye bilgi verilerek, o dönemde SSCB ile NATO üyesi ülkeler arasında başlayan "Yumuşama" politikasının devamı mahiyetindedir. Fakat buna rağmen bu Sovyet ziyareti Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin az da olsa gevşemesine sebep olacaktır.

Bu esnada Ortadoğu'daki Irak İhtilaliyle, Lübnan buhranının atlatılmasının ardından ABD-Türkiye ilişkileri yeniden yükselecek ancak, NATO dışişleri bakanlarından dört büyüklerin (Amerika, İngiltere, Fransa ve Almanya) Paris toplantısına (OECD üyesi yedi ülkeden biri de Türkiye'dir.) NATO nezdinde üye ülkelere nazaran en fazla fedakârlıkta bulunan Türkiye olmasına rağmen listeye alınmadığı gibi Avrupa'nın ekonomik sıkıntılarına çare arayışlarına Türkiye'nin dâhil edilmediği bir anlayış sergilediği gibi, Ortak Pazara katılmak için Yunanistan'la birlikte müracaatta bulunan Türkiye'nin konuyla ilgili olarak 12 Ocakta yapılacak konferansa Türkiye'nin değil, Yunanistan'ın davet edilmesi oldukça manidardı.

Zorlu, bir oldubittiye getirilen bu durumu Roma'da gerçekleşen FAO toplantısında Batılı devletlerin (dört büyükler) bakanlarına hitaben bir konuşmada sert ifadelerle dile getirerek yedi üyeli OECD üyesi olan Türkiye'nin bu toplantılardan neden uzak tutulduğunu soracaktır.

Dörtlünün "konferansın amacının Batının zengin devletlerinin, gelişmemiş memleketlere yapacağı yardımın koordine edilmesinin OECD'nin yetki alanında olmadığı, bunun için yeni bir teşkilat kurulması gerektiği"[143] yönünde vermiş oldukları

---

[142] Sovyetlere yapılması planlanan bu ziyaret, malûm olduğu üzere 1960 ihtilaliyla gerçekleşmeyecektir. Konu hakkında pek çok fikir yürütmeler arasında, ABD'nin Tük-Sovyet yakınlaşmasını istemediğinden dolayı DP'yi ve Menderes'i gözden çıkardığı ve bu sebeple 27 Mayıs ihtilalcilerine destek verdiği ifade edilmiştir. Buna paralel bir başka tezi ileri süren Atilla İlhan'a göre ise, Keban barajı inşaatı için DP hükümetinin kredi isteği ABD tarafından reddedilmesi üzerine, Adnan Menderes (tıpkı Asuan Barajı inşaatında olduğu gibi Cemal Abdülnesir örneği) bu krediyi Sovyetlerden talep etmiş v Sovyetlerin de muhtemelen kabûl etmeleri üzerine ABD, Menderes ve DP'yi iktidardan devirme kararı almıştır. Atilla İlhan bu iddiasını teyid etmek için benzer bir durumun 12 Mart darbesi öncesi Demirel hükümetinin (AP) İSDEMİR (İskenderun Demir çelik İşletmeleri) için kredisi için ABD'ye başvurup, reddedilmesi üzerine, teklifini Sovyetler tarafından kâbul etmelerinin ardından 12 mart darbesiyle AP hükümetinin iktidardan düşürüldüğüne dikkat çekmektedir. Bkz. *Türk Diplomatik Gazetesi,* Sultan Galiyev Üzerine Konuşmalar, Erol Kaymak, İstanbul, 1998, s.37–38.

[143] *Akis Dergisi,* 20 Ocak 1960.

cevap tatmin edici olmaktan uzak olduğu gibi, daha da sinir bozucudur. Çünkü verilen bu cevap Zorlu'nun NATO Konseyinde kendinin sunmuş olduğu tekliftir.[144]

Bu durum Soğuk Savaşın 1960'lara doğru stabil hale gelmesiyle, daha da belirginleşecek ve Batı dünyası Türkiye'yi ihtiyaten yanında tutarken, diğer taraftan kimi zaman müttefiki olan bir ülkeyi görmezliğe gelerek, kimi zamansa aleyhine kararlar vererek, çapraz politika uygulayacaktır.

2.3.6. Sona Doğru Türk Sovyet İlişkileri

2. Dünya Savaşı esnasında soğuyarak devam eden Türkiye-Sovyet ilişkileri savaş sonrasında Stalin'in cüretkâr istekleriyle gerginleşerek devam ederken, 1953'te Stalin'in ölümüne takiben yeni Sovyet yönetiminin 30 Mayıs 1953'te verdiği "Sovyetlerin 2.Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'ye yönelik taleplerden vazgeçtiğine" dair nota ile resmen kapanmış görünüyordu. Türkiye için biraz da şaşkınlıkla karşılanan bu nota, Boğazların statüsüne ilişkin yirmi yıllığına imzalanan Montreux anlaşma süresinin bitmesine yakın bir zamanda verilmesi Türk Hükümetini pek de tatmin etmekten uzaktı.

Sovyetlerin yaptığı açıklamalar ve dostluk girişiminin arkasındaki asıl sebebin, Türkiye'nin NATO'ya girişinden hemen sonra yapılmış olması Türkiye'nin Batıya yönelik bir politika geliştirmiş olmasında aranmalıydı. Kaldı ki, Sovyetlerin bir yandan Türkiye'ye karşı dostluk ilişkileri geliştirirken, diğer yandan Macaristan ve Çekoslovakya'ya müdahalesi, Ortadoğu'da Suriye ile girmiş olduğu yakın ilişki Türk Hükümetini temkinli olmaya itiyordu. Hatta 1953'te Yunanistan'a bir nota vererek, Yunan topraklarının NATO üssü haline getirilmesi karşısında Sovyet Hükümetinin buna kayıtsız kalmayacağına ilişkin yapmış olduğu açıklama Türkiye'nin endişelerini teyit edici nitelikteydi.[145]

Ancak yine de Sovyetlerin attıkları bu adım önemliydi. Söz konusu notanın ardından 19 Ekim 1954 Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle Sovyetlerin Moskova Radyosunda yaptığı yayında Sovyetler Birliğinin iktisadi ve ticari sahada

---

[144] *Akis Dergisi,* 19 Ocak 1960.

[145] Pek tabii olarak Sovyetler Birliği de Türkiye'nin kendi emniyeti için yapmış olduğu anlaşmaları, bölge barışını tehlikeye sokan girişimler olarak, kendi yaptığı anlaşmaları ise, bölge istikrarı olarak değerlendiriyordu.

münasebetlerini geliştirme teklifinin ardından, Türkiye'nin Ekonomi ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı'nın Rus Elçisi ile iki ülke arasında ticaret yapılması hususunda görüşmeleri[146] yeni bir başlangıcın habercisiydi.

Bu görüşmenin ardından, soğuk savaşın getirdiği ve zaman zaman nükseden gerginliklere rağmen, Türkiye ile Sovyetler arasında başta belirtilen ticari ve ekonomik ilişkiler ivme kazanmaya başlayacak ve ilk olarak 1956'da bir grup iş adamı Moskova'ya davet edilecektir. 1957'de ise (Temmuz) İş Bankası ile Sovyet kuruluşları arasında teknoloji transferi konusunda bir anlaşma imzalamalarının ardından Türkiye'ye 3.400.000 ruble kredi açacaklardır.[147]

Sovyetlere karşı o devrede takip edilen siyaset peşin hükme dayalı bir inatlaşma siyaseti değil, şartların gereği sertlik taşıyordu.1959'lu yılları takiben Sovyetlerin taktik değiştirerek Batıyla ilişkiye girmelerinin göstergesi olarak Kruşçev'in bazı NATO üyesi ülkeler ile karşılıklı ziyaretleri, Türkiye'nin tavrını da değiştiriyordu. Tabii olarak Zorlu da bu gelişmelere kayıtsız kalmaz. Zaten geçmişte (2.Dünya Savaşı yıllarında) Zorlu Kuybişev'de görev yaptığı yıllarda, Sovyetlerin sanayileşmesini yakından görmüş, bundan da oldukça etkilenmişti. Bunun yanında Sovyetlerle, milli mücadele yıllarında Atatürk'le kurulan ilişkiler, şimdilerde daha sağlam ve uzun vadeli ilişkileri ileriye götürmek de mümkündü. Meseleye Türkiye açısından bakıldığında 1958'de Amerikan yardımlarıyla kalkınma hızının %7–8 'den %4'e düşürülmesi teklif edildiğinde, Zorlu dış politikada yeni arayışlar arasında Sovyet seçeneğinin değerlendirilmesi gerektiğini anlamıştı. O zamana kadar devam eden ekonomik işbirliğindeki ayrışma, Türkiye'yi Batıya duyulan güveni zedeleyerek yeni arayışlara yönlendirmesi kaçınılmazdı. Nitekim Aralık 1959'da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Lütfi Kırdar'ın yirmi yıllık bir aradan sonra Moskova'ya yaptığı resmi ziyaret[148] Batıya ve Amerika'ya açık bir şekilde "ekonomik yardımın azalması veya kesilmesi" durumunda Türkiye'nin alternatifleri değerlendireceği yönünde verilmiş bir mesajdı.[149]

---

146 *Cumhuriyet,* 12.11.1954.

147 Sovyetler Birliği ile girişilen bu ilişkilere Türkiye kamuoyu pek sıcak bakmayacak, özellikle basın kanadından gelen tenkitlerde kimileri; Sovyetlerle geliştirilmeye çalışılan bu ilişkiler sayesinde ABD'den daha fazla yardım almak için geliştirilmiş bir politika olduğunu iddia ederken, kimileri de H. Cahit Yalçın gibi, Rusya'dan ne iktisadi, de başka bir yardımın kabul edilemeyeceğini, çünkü bunun neye mâlolacağını bilmiş olmakla Sovyetlere karşı açık tepki koyuyordu.

148 İsmet İnönü, Menderes'in Sağlık Bakanı Moskova'ya gönderdiğini duyduğunda; "Adnan'la, Fatin tehlikeli bir oyun oynuyorlar. Amerika'yı akılları sıra Rusya ile kıskandırıyorlar" diyecektir. Bu durum sonraları Menderes'in bazı vatan topraklarını Ruslara satmayı tasarladığı söylentilerine sebep olacaktır. Bkz. Metin Toker, *a.g.e.,,* s.27.

149 Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası,* Ankara 2008, s.435.

Sovyetler yönünde ise, 15 Şubat 1957'de Sovyet Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasının Sovyetler ve Türkiye arasında normal ilişkiler kurulmasına engel teşkil etmeyeceğine dair yaptığı açıklama ile Türkiye'nin yeni kuvvet açılımı gerek ülke içinde, gerekse dış ülkelerde geniş yankı bulmakta gecikmeyecek[150] ve Türkiye ile Sovyetler arasında yeni bir dönem açılacaktır. Türkiye'nin bu yaklaşımı aynı zamanda Sovyet-ABD yakınlaşmasından faydalanarak belki daha fazla askeri ve iktisadi yardım almak gibi bir hedef taşıması mümkündür ama nihayetinde bu yumuşama politikasıyla hatta çok daha önce Batı ülkeleriyle Sovyetler arasında ekonomik yatırımlar ve sanayi alanında İşbirliği ilişkileri düzenli olarak gerçekleşmiş bulunmaktaydı. [151]

Ne var ki söz konusu Türkiye olduğunda açık bir güvensizlik göstereceklerdi. Nitekim daha sonra darbeyle sonuçlanacak (1960) yolun başlarında ABD Başkanı Eisenhower'ın 1959 yılında Asya ve Avrupa seyahati sırasında uğradığı Türkiye'de ele aldığı en önemli konulardan biri Sovyet – Batı yakınlaşmasının Türkiye'ye etkilerinin neler olacağı konusu üzerinde durulacaktır.

Türkiye ile Sovyetler arasında ilişkiler bu şartlar altında devam noktasında, DP'nin iktidara geldiği yıllarda 1.200.000 ruble olan ticaret hacmi, 1958'e gelindiğinde 18.300.000 rubleye yükselecektir. Gelişmekte olan bu ilişkilerin de mimarı olan Zorlu, 28 Şubat 1959'da BMM'de yaptığı konuşmada "…Dolaylıda olsa iki blok arasında başlayan yumuşamanın blok politikalarını izleyen Türkiye ile SSCB arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesi yolunda artık teşkil etmediğini" ifade edecektir. Bu ilişkilerin gelişmesine Sovyetler de kayıtsız kalmayacaktır. Zorlu'nun Menderes'in ziyareti öncesi diplomatik zemin hazırlığına yönelik yapmış olduğu değerlendirmeden daha bir yıl önce, 7 Haziran 1958'de Türk-Sovyet Dostluk Anlaşmasının 38. Yıldönümü münasebetiyle SSCB'nin devlet gazetesi Pravda'da Celal Bayar ve Adnan Menderes'in Moskova'ya ziyarete gelmeleriyle, Türkiye ve Sovyetler arasında karşılıklı menfaatlere dayanan bir iktisadi işbirliği geliştirmek için bütün şartların müsait olduğu, ancak bütün bunların gerçekleşmesi için Türkiye'nin en azından NATO'da yeni taahhütlere

[150] Ülke içi muhalif basında Zorlu'nun yeni Türk Sovyet ilişkilerini "dolardan sonra, Türkiye'ye girecek rublelerde de bir hissesi bulunması" gayretleri olarak değerlendirirken, ülke dışında mesela İran'da bu durum Şah yanlısı "Vahame" gazetesinde yayınlanan bir karikatürde Türkiye Cumhurbaşkanını Amerikan köpeği olarak gösterirken, haber yorumda "Türklerin fırsatçı oldukları, ikiyüzlü bir politika takip ettikleri ve kendi menfaatlerini her şeyin üzerinde tutarak, Ruslara yanaştıklarını" yazıyordu. Bkz. *Akis Dergisi,* 16.12.1958.

[151] Soğuk savaş döneminde Batılı ülkeleri ve Sovyetlerle yapılan olağanüstü sanayi, ticaret ve teknolojik işbirliği yatırımları için en kapsamlı malûmat için Bkz. Mahmut Rışvanoğlu, Kürsel Şirketler İmparatorluğu, s.332.

girmekten kaçınması gerektiğine dair haber yorumuna yer verecektir.[152] Bu karşılıklı iyi niyet teatilerinin ardından ilki 22 Mayıs 1959'de Zorlu'nun Sovyet Büyükelçisi Nikita Semanoviç Rijov ile bir buçuk saat süren görüşmesini, 27 Mayıs'ta bir saatlik, bunun ardından Haziran ayı içinde Zorlu, Menderes ve Sovyet elçisiyle yapılan bir başka görüşme takip eder. Bu gelişmeler basında "Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye kredi verme teklifinde bulunduğunu ancak hükümetin haberi ne doğruladığı, ne de yalanladığı"[153] şeklinde yerelmasının ardından Ankara'da 15 Mart 1960'ta Türk-Sovyet ticaret antlaşması imzalanır.

Zorlu Sovyetlerle ilişkilerin geliştirilmesi hususunda kararlı olmakla beraber uluslar arası dengeler göz önüne getirildiğinde, bu ilişkileri asgari diplomatik nezaket içinde götürmek gerektiğinin de farkındaydı. Bu sebeple 13 Ocak 1960'ta Başbakan Menderes'in de bulunduğu ABD Büyükelçisiyle bir araya gelerek, Sovyetlerin NATO üyesi ülkelere yaptıkları ziyaretten bahisle, bir benzerinin Türkiye tarafından üst düzeyde gerçekleştirilmesinin düşünüldüğünü dile getirir. Ayrıca gerçekleşmesi düşünülen ziyaret için SSCB'nin Türkiye Büyükelçisi ile yapılan görüşmelere de değinildikten sonra Hükümetin bu ziyaret teatisinin Başbakanlık düzeyinde olmakla, aynı zamanda Türkiye'nin Sovyetlere karşı takip ettiği siyaset hakkında TBMM'de yapmış olduğu konuşmayı da aktararak, ABD bilgilendiriliyordu.

Zorlu'nun bu girişimine cevap gecikmeden 8 Şubat'ta gelir. Bu cevap da şöyle denmekteydi: "ABD, Türkiye'nin bu açık ve samimi tutumunu takdir etmektedir. Bu konuda her türlü karar Türkiye'nin hakkıdır. ABD, vefakâr müttefiki olan Türkiye'ye itimadı tamdır. Yalnız ümit ederiz ki, konu hakkında kati kararını verdikten sonra keyfiyeti NATO konseyini de haberdar etmelerinde fayda vardır."

Zorlu, ABD'nin vermiş olduğu cevaptan memnun olarak, aynı azim ve kararlılıkla işi yürütmeye devam edecek[154] ve bunun için 18 Mart'ta Sovyet Büyükelçisi Rijov ile bir araya gelerek Sovyet-Türk ilişkilerinin prensipleri üzerinde görüşmeye başlayacaklardır. Rijov'un üzerinde durduğu konular:

---

[152] *Akis Dergisi,* Haziran 1958.
[153] *Hürriyet,* 19 Aralık 1959.
[154] İlter Türkmen ile yapılan özel Mülâkat.

1) Sovyetler, Türkiye'nin NATO devletleriyle olan bağlarını bilmek ve bunları kabul etmekte ancak bu durum Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında dostluk tesisine mani değildir.

2) Ekonomik meselelerde Sovyetler, Türkiye'ye yardım etmeye hazır olmakla, politik konular mevzubahis değildir.

3) İki memleket arasında kültürel münasebetlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

Rijov'a karşılık, Türkiye adına Zorlu'nun üzerinde durduğu konulardan birincisi, ilişkilerde Türkiye'nin NATO ve CENTO üyesi olduğu göz önünde bulundurulması, ikincisi; Türkiye'nin güvenlik meseleleriyle ilgili olarak, Sovyetler Birliği'yle oluşacak genel ilişkiler bu çerçevede mütalaa edilmelidir.

Bu görüşmelerde ikili ilişkilerin geliştirilmesine yukarıda sözü edilen konuların bir mani teşkil etmeyeceği ve özellikle kültürel işlere, veterinerlik gibi konularda karşılıklı münasebetlerin geliştirilmesi mümkün denmekle birlikte, iki ülke arasındaki ekonomik meselelerin bu görüşmelerde birinci dereceden yer almadığını, bunun da zaman içinde oluşacak Emniyet Konusuna bağlı olduğu bildiriliyordu.[155]

Zorlu'nun bu görüşme ve sonrasındaki gelişmelerden beklentisi gayet açık ve nettir. Muhaliflerin yahut yorumcuların iddia ettikleri gibi, dengeler arasında oynayarak bir çıkar ilişkisi değil, doğrudan doğruya her ülkenin yaptığı veya yapabileceği gibi iyi niyete dayalı reel-politiğin geliştirilmesidir.

Sovyet Büyükelçisi de bu görüşmeden son derece memnun kalmış olarak, memnuniyetini; "bir aslan yavrusu doğacak" şeklinde dile getirecektir.

İlkelerde mutabık kalan Türk ve Sovyet tarafları, Menderes'in ziyaret tarihi için bir araya geldiklerinde tarihi kamuoyuna Temmuz olarak deklare ettiklerinde, ziyareti ve sonuçlarının ne olacağını dikkatle izleyen yabancı çevreler ilk tepkilerini;" Bay Menderes'in, Moskova'nın yaz ziyaretçiler listesinde sürpriz uyandıran bir isim" olduğu şeklinde dile getireceklerdir. [156]

---

[155] Bunun sebebi de, Sovyetlerin özellikle 1953'ten sonra Bağlantısızlar ve Batı ittifakı içinde yer alan azgelişmiş ülkelerle ekonomik ilişkiler kurarak, hakimiyet sahasını genişletmesiydi ki, bu durum Türkiye'yi ihtiyatlı olmaya sevk ediyordu.

[156] *The Times, 20* Nisan 1960.

Zorlu'nun "Biz Sovyetlerle olan münasebetlerimizde diğer NATO müttefiklerimizle aynı düzeyde olmak isteriz ve bunu herkesin bilmesi lazımdır."[157] Açıklamasının ardından, artık SSCB'nin Türkiye ile ilişkileri iyileştirme isteklerinde samimi olduklarına dair kanaatini de resmen ilan eder.

Gezi, Türk dış politikasında ve ikili ilişkilerde dönüm noktası olabilecek önemdeydi. Türkiye'ye milli güvenlik, siyasal anlaşmalar, silahsızlanma gibi konularda NATO ve CENTO çerçevesinde politika sürdüreceğini, füzeler konusunun tartışılmayacağını ve CENTO üyesi ülkeleri ilgilendirecek hiçbir görüşmeye girilmeyeceği hususunda SSCB güvence verir.

Bu ziyaret bazı çevreler tarafından 27 Mayıs darbesine giden yolun habercisi olarak nitelendirilmiştir. Bunlar arasında yakın zaman siyasi hayatın önemli şahitlerinden Şevket Süreyya Aydemir konu hakkında yaptığı yorumda; "Menderes'in Moskova Seyahati niyetinin, Amerikalılarca hoş görülmediği bilinir." Dedikten sonra, "Türkiye'de Amerikan casusluk ağı, bütün ülkeyi sarmıştı. CIA teşkilatının Menderes aleyhindeki bir ihtilale o günlerden başlayarak parmak soktuğu iddia edilmektedir."[158] Bazı yorumcular bu fikri anlamsız bulmakta ve Zorlu'nun başta ABD'li yetkililerle bu konuda fikir teatisinde bulunup, haberdar etmiş olduğunu kanaatlerine delil olarak göstermektedirler.

Ancak, sonuç ne olursa olsun, üzerinde spekülasyon yapılan Başbakan Adnan Menderes'in Moskova ziyareti, Türk dış politikasında, ekonomik ve ticari ilişkilerde yeni açılımlar bekleyen Fatih Rüştü Zorlu'nun bu tasarısı hiçbir zaman gerçekleşmeyecek ve 27 Mayıs darbesiyle Türkiye başka bir yola girecektir.

2.4. 1950–1960 YILLARI TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

2.4.1. Türk-ABD İlişkileri ve Dış Yardımlar Meselesi

DP iktidarı esnasında Türkiye'nin NATO'ya girişini takiben ABD ile geliştirdiği ilişkiler doğrultusunda karşılıklı imzalanan anlaşmalar dış politikada olduğu kadar iç politikada da derin ve yıllarca sürecek tartışmalara sebep olacaktır.

---

[157] Zeki Kuneralp, *a.g.e.*, s.110.
[158] Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı,* İstanbul 1976, s.410.

DP iktidarı, Sovyet tehdidi karşısında NATO üyeliğinin tek başına yeterli olamayacağı endişesiyle ABD ile olan ilişkilere özel bir önem vermenin sonucu olarak, dış politikada takip ettiği yola uygun, Türkiye topraklarında (Adana, İzmir, Sinop, Trabzon) hava üsleri, radar ve haberleşme tesisleri kurmak[159] üzere toplam 32 milyon metrekare alan tahsis etmişti. Ayrıca bu üslerde çalışan görevliler arasında suç işleyen kimseleri ise, Türk yargı sisteminin dışında tutulacaktır.[160]

Pek tabi ekonominin kötüye gidişi, Sovyet fobisiyle birleşip, buna karşı hükümetin aldığı iç politikadaki uygulamaların zorlayıcılığı göz önüne getirildiğinde, muhalif aydınlar ve muhalefet partilerinin tepkileri de hükümete karşı ağır tenkitlere dönüşüyordu. Hükümetin genel politikasını bir bütünlük yerine, bu bütün içinde belli politik fıkraları (parçalar) ele alarak, toplumsal muhalefete dönüşecek bir yöntem uyguluyorlardı.

Bundan hareketle, genellikle sol muhalif aydınların başını çektiği DP karşıtı muhalefetin tenkitleri şu hususları içeriyordu: Hükümetin, bölgesel barışın korunmasına yönelik olarak oluşturduğu "Balkan Paktı" ile Ortadoğu'da takip ettiği politikanın tamamen Batı'ya bağımlı bir politika olduğundan bahisle, ABD ile yapılan ekonomik ve ticari anlaşmaların, Türkiye'nin bağımsız, milli ekonomi modelinden ayrılarak, ülkeyi ABD'nin güdümüne sokmak olarak değerlendiriyorlardı. Pek tabii olarak bu değerlendirmeye göre, alınan bu yardımların kapitülasyonların geri gelişi, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların ekonomiye müdahale etmesi ve yönlendirerek yeni bir Düyun-u Umumiye'nin kurulması demek olup, bunun Türk insanını Amerikan değerleriyle bütünleştirmek anlamına geldiği dile getirilir.[161]

Türk kamuoyunun en hassas olduğu konu bu olmakla, ilk önce memleketimizde suç işleyen Amerikalıların bizim mahkemelerimiz tarafından yargılanamamaları DP iktidarı için, bağımsızlık ve egemenlik isteklerinin olmayışı biçimindeki tenkitler daha sonra sansasyonel boyuta indirilerek, "Türk Hükümetinin ABD yardımı için her sene binlerce Türk kızını Amerika'ya sattığı ve suç işleyen Amerikalılara göz yumduğu" fısıltı gazeteleriyle yayılıyordu.[162]

---

[159] M. Berhan Yücel, *Demokrat Parti,* İstanbul 2001, s.179.
[160] Baskın Oran, *a.g.e*., s.521.
[161] *Forum Dergisi,* 01.10.1958.
[162] Bu konuda mesela gazete sütunlarına taşınmış haberlerden birinde, 100'cü Türk kızı İzmir'de bir Amerikalı ile evlendi şeklinde yer almaktaydı. Bkz. *Hürriyet ,* 22.08.1958.

Özellikle DP'yi hedef haline getiren yurtdışından yayın yapan komünist Bizim Radyo yayınlarında hükümetin Batı ile yürüttüğü politikaları eleştirerek özellikle Zorlu hakkında asılsız akla gelmeyecek iddialarda bulunur. Mesela BM Konsey toplantısına katılan Zorlu'nun, ABD dışişleri bakanı Herter ile yarım saat görüşme yaptığını bu görüşmeler sırasında Zorlu'nun Türk silahlı kuvvetlerini resmen Amerikalıların emrine verdiğinden bahsediyordu. Bu tip hsberler kamuoyunda ABD aleyhtarı bir ortamın oluşmasına zemin hazırladığı gibi siyasi açıdan iktidar aleyhinde de olumsuz sonuçlar meydana getiriyordu. Zorlu başta olmak üzere, DP'yi hedef alan bu yayınlar aynı zamanda ordu içinde genç subaylar tarafından dinleniyor ve bu yorumlar onlarda infial uyandırıyordu. Buna karşılık, ana muhalefet lideri İsmet İnönü ve bazı CHP'li siyasetçilerin hükümetin Birleşik Devletlerle yürüttüğü ilişkileri hiç tenkit etmemesi aksine daha da geliştirilmesi yönünde fikirler ortaya atmalarına rağmen bu çevrelerce hiç tenkit edilmeyecektir. Nitekim İnönü BMM'deki bir konuşmasında şöyle diyecektir: "Bütün bu ittifaklar içinde Birleşik Amerika ile münasebetlerimiz hususi bir ehemmiyet taşımaktadır. Birleşik Amerika NATO'dan evvel yardımcımızdır"[163]

Ne var ki, üst üste seçimi kazanıp, tek başına iktidara gelmiş bir partinin tabii olarak, kan kaybetmesine, darboğaza giren ekonomi ve uluslar arası ilişkilerin çeşitli baskılarının eklenmesiyle sıkıntıya giren hükümet, muhalefetin yönlendirdiği bu gizli eleştiriler karşısında çoğunlukla çaresiz kalacaktı.

2.4.2. Bağımsızlık Hareketleri Karşısında Türk Dış Politikası

2. Dünya Savaşı sonrası eski sömürge ve yarı sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin 1950'li yıllardan itibaren hız kazanması Batı' da olduğu gibi Türkiye'de de yeni tartışmalara zemin hazırlamıştı. Söz konusu hareketlerin Türkiye'yi ilgilendiren yanı tabi olarak geçmiş imparatorluk bakiyesi topraklar olduğu kadar, ekseriyetle din ve kültür bağımız olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleriydi. Bu temelde eleştirilen konuların başında Batı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Fas, Tunus ve Cezayir'e BM'deki görüşmelerde "kendi kaderini tayin hakkı" ilkesince destek verilmediği gibi, tam aksine bu ülkeleri işgal eden sömürgeci devletlerin yanında ve onlar lehine tavır alınması geliyordu. İkincisi ise; Menderes'in önderliğinde kurulan Bağdat Paktı'nın

[163] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.02.1958. C.3, 46. İnikat.

bölgesel güvenlik endişelerini gidermeye yönelik olmasına rağmen, neticede Paktın Batı'nın çıkarlarını korumada bölgenin jandarma gücü olduğuna yönelik eleştirilerdi. Bu durum Arap dünyasının iç işlerine karışmak anlamı taşıyor olmakla, Ortadoğu'daki meselelerin çözümü ve bölge güvenliğinin BM'ye bırakılmasını öngörüyordu. Muhalefete göre hükümetin uyguladığı bu politika, yanlış bir politika olup, Türkiye'yi İslam dünyasında yalnızlığa itiyordu.[164]

Hükümet ise, Ortadoğu ve İslam dünyasına yönelik takip ettiği bölge siyasetinin yerinde olduğunu, Türkiye'nin İslam âleminde yeterince itibara sahip olduğunu ve Arapların içişlerine karışmak gibi bir misyonlarının olmadığını söylüyordu.[165]

Muhalefetle iktidarı karşı karşıya getiren bu tartışmalar esnasında muhalefet hükümetin uyguladığı bu politikalar sonucu, BM'de Kıbrıs meselesi gündeme geldiğinde İslam dünyasının desteğini alamayarak yalnız kalmıştır demekteydi. Zorlu ise bu eleştirilere verdiği cevap la tevil yoluna saparak: "Müslüman memleketlerin Türkiye aleyhine hareket ettiklerini söylediler. 80 milyonluk Pakistan'la, 22 milyonluk İranlı Müslüman memleketlerinden addetmiyorlar mı? Aynı zamanda Afganistan'ın Türk davasını müdafaa ettiğini ve bazı milli sebepler dolayısıyla müstenkif kalmak mecburiyetinde olduğunu duymamış mıdır? Libya ve Ürdün'ün müstenkif kaldıklarını bilmiyorlar mı?"[166]diyerek karşılık verecektir.

Fakat DP dönemi dış politikasına genel çerçeveden bakıldığında 50'li yıllarda hız kazanan eski sömürgelerin bağımsızlık hareketleri karşısında hükümetin çoğu zaman kayıtsız, hatta sömürgeci devletler yanında yer almış olduğu görülmekteydi. Bu konuda muhalefetin olduğu kadar, İslam dünyasının da ağır eleştirilerinin hedefi haline gelen konuların başında Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşuna(1952) ilişkin BM'deki görüşmelerde Türk delegenin bağımsızlık aleyhinde oy kullanmasıyla,[167] bundan daha şiddetli tepki çekecek olan Cezayir meselesinde aynı tavrını devam ettirmiş olması gelmektedir.

---

[164] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.02.1958, CHP milletvekili Necati İlter. C.3, 46. İnikat, s.680

[165] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.02.1958, Zorlu'nun muhalefete cevabı: Muhalefetin özellikle Türkiye'nin İslam dünyası içinde yalnızlığa itilmiş olduğu itirazı kendi içinde çelişkiler taşıyordu. Hükümetin yanlış politikası yüzünden Türkiye'nin İslam dünyasında yalnızlığa itilmesi karşımda muhalefetin ortaya koyduğu fikirler gerçeklikten uzak olmakla bu yalnızlığı daha da derinleştiriyordu.

[166] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 25.02.1958. C.3, 46 İnikat.

[167] *Forum Dergisi,* 01.10.1959.

Bu tavır, kamuoyu tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilir. Basın yayın organlarında, Cezayir'in geçmişte bir Türk-Osmanlı toprağı olmaktan bahisle, sömürgeci Fransızlara karşı yürütülen Cezayir Bağımsızlık savaşının kesinlikle desteklenmesi gerektiği,[168] aksi halde bu durumun hükümetin dış politikada zafiyet içerisinde olduğu[169] anlamına geleceğine vurgu yapılırken, daha sonraki yıllarda bu durum DP dönemi Türk dış politikası açısından Türk-Arap ilişkilerinin bozulmasında vahim hatalardan biri olarak görülecektir.[170] Oysa hükümet Cezayir'e açık destek vermekten kaçınarak, el altından ve Libya üzerinden Cezayirli direnişçilere hemen hemen her çeşit yardımda bulunuyordu. Konu hakkında hariciyecilerimizden Kemal Girgin şunları söyleyecektir: "Hükümet, hurda malzeme (MKE'ye ait) adı altında Cezayir'deki milliyetçilere yardım olarak silah, top ve cephane yolluyordu. Bunlar önce Libya'ya oradan da çöller ve dağlardan Cezayir'e giriyordu. Bu konuda daha önce Başbakan Adnan Menderes ile Libya Başbakanı Mustafa Bin Halim yaptıkları bir görüşmede mutabık kalmışlar ama bu çok gizli tutuluyordu.[171] Cezayir bağımsızlık hareketine yapılan bu yardımların Libya hükümeti tarafından sahiplenilerek direnişçilere kendi yardımları gibi sunulması Cezayir halkında Türkiye'ye karşı olumsuz tepkilerin oluşmasına doğal olarak neden olmuştur.

O yıllarda Türkiye Ortak Pazar'a katılmak için çabalarken, Fransa tarafından önümüzün kesilmemesi için bu yardım işi oldukça gizli tutulmuş, hatta Türkiye, BM'de Cezayir işi oylanırken çekimser davranarak Fransa'nın işine yarayacak bir tutum takınmıştı.

Uluslar arası ilişkilerin karmaşık yapısı içinde çoğu zaman kamuoyuna yansımayan bir başka yönü var ki, bunlar gizli görüşme ve pazarlıkları içerir. Türkiye'nin Cezayir meselesi de bu türden ilişkilerden olup, yıllar sonra aydınlığa kavuşan meselenin aslı gelişme süreci Fransız diplomat Maurice Faure'in Türkiye'yi ziyaretinde Başbakan Menderes ve Zorlu arasında geçen görüşmeye dayanır. Fransız diplomat Faure, Türk hükümetinin giriştiği kalkınma hamlesine Fransa olarak daha aktif katılmak istediklerini söylediğinde, Menderes; "Türkiye'nin Cezayir meselesinde

---

168 *Forum Dergisi,* 01.10.1959.

169 Haydar Çakmak, *a.g.e., ,* s.560.

170 Konu hakkında dönemin tanınmış hariciyecilerinden Zeki Kuneralp; "O devirde Araplarla ilişkilerimizi gölgelendiren konular vardı. Araplar, Cezayirlilerin milli hareketini kafî derecede desteklemediğimizi, Fransızlara fazla yüz verdiğimizden müşteki idiler" demektedir. Bkz. Zeki Kuneralp, a.g.e., s.105.

171 Kemal Girgin, *Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz,* İstanbul 2007, s.75.

Fransa'yı desteklemesini istiyorsunuz değil mi" sorusunun karşılığını beklemeden devam eder: "Kabul, Türkiye BM'lerde Cezayir'i destekleyecektir, ancak Kıbrıs içinde Fransa aynı şeyi yapacak mıdır." dediğinde Fransız diplomat hiç tereddüt etmeden "Evet" cevabını verir.

Türk hükümetinin Arap dünyasını karşısına alma pahasına Kıbrıs'ın geleceği için Fransa'yı BM'de desteklemesinin ardındaki gerçek buydu. Ülke içinde ve dışındaki muhalif çevreler tarafından "emperyalizmin dümen suyu izleme politikası" olarak algılanan bu politika esnasında yukarıda işaret edildiği üzere Türkiye, el altından Cezayir'e sürekli yardım etmektedir. Hatta bu yardımlar ve destek 27 Mayıs 1960 darbesi esnasında Başbakanlık müsteşarı olan Alpaslan Türkeş'in bizzat nezaretinde devam ettirilecektir.

Cezayir Bağımsızlığına kavuştuktan sonra başta Libya olmak üzere, Arap dünyasına teşekkürü bir borç bilecek, fakat Türkiye'nin gönderdiği gizli yardımlardan haberi olmadığı için Türkiye'den söz bile etmeyecektir. [172]

[172] Kemal Girgin, *a.g.e.*, s.40.

III. BÖLÜM
KIBRIS SORUNU VE ZORLU

3.1. 1950- 1960 YILLARI ARASINDA KIBRIS'TA YAŞANAN GELİŞMELER

Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz'deki güney sahillerini ve deniz ticaret yollarının güvenliğini tehdit eden korsan gemilerinin Venedik hâkimiyetindeki Kıbrıs adasını bir üs gibi kullanmaları üzerine, 1571 yılında Sultan 2. Selim zamanında Osmanlı hâkimiyetine geçerek[173] Türk iskânına açılır.[174]

Ada 307 yıl Türk hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1877 -1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın Osmanlı devleti aleyhindeki ağır şartlarının hafifletilmesi ve imparatorluk topraklarının Rus tehdidine karşı korunması için İngiltere tarafından 25 Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'nden resmen istenir. Bu istek karşısında 2. Abdülhamit sadrazam Sadık Paşa başkanlığında devletin bazı ileri gelenleri ile istişareye karar verir. Bunun için de eski sadrazamlardan Mehmet Rüştü Paşa ile eski valilerden Namık Paşa saraya davet edilerek fikirleri alınır. Her iki eski paşa "Kıbrıs'ın İngilizlere terk edilmesinin gayet zararlı olacağını söyleyerek" teklifin aleyhinde olurlar. Bu fikre katılmayan Sadrazam Sadık Paşa devletin menfaati adanın İngiltere'ye verilmesindedir diyerek toplantıyı sonlandırır. Sadık paşa bazı kabine üyesi paşaların da muhalefetine rağmen anlaşma metnini hazırlatarak Yıldız Sarayı'na çağırdığı Hariciye Nazırı Saffet Paşa'ya baskı yaparak anlaşmanın 4 Haziran 1878'de imzalanmasını sağlar. Böylece İngiltere Osmanlı Devleti ile yaptığı bu ittifakla hem Doğu Akdeniz'de bir üs elde edip deniz ticaret yollarını kontrolü altına almış, hem de Rusların ve Fransızların etkinliğinin her geçen gün arttığı Doğu Anadolu bölgesi üzerinde söz sahibi olarak ileride Ortadoğu'ya doğru yayılma içine girecektir. 2.Abdülhamit bu anlaşmayı imzalayan Sadrazam Sadık Paşa'yı anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra azledecektir.[175] Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile imzaladığı bu anlaşma neticesinde ada, üzerindeki Müslüman Türk ahaliyle birlikte İngiliz idaresine bırakılır.

---

[173] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* Ankara 1988, C.3, s.9.
[174] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e, ,* C.3, s.13.
[175] Rıfat Uçarol, *Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı – İngiliz Anlaşması,* İstanbul 1978, s.71.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında 1914'te I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine, İngiltere 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs'ı tek taraflı ilhak ettiğini açıklar.

İstiklal Savaşı'ndan sonra yeni kurulan Türk devletinin sınırlarının da belli edildiği Lozan Konferansı sırasında İngilizlerin girişimleri sonucunda Kıbrıs meselesi de gündeme alınarak Lozan Antlaşması'nın 16, 20 ve 21. maddeleri imzalanacaktı.

Yeni Türk devleti ada üzerindeki hükümranlık haklarından vazgeçerek bu haklarını İngiltere'ye devrettiğini açıklıyordu: "Kıbrıs'ın Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914'te ilan olunan ilhakını tanıdığını beyan eder."[176] Kıbrıs'ın idaresi İngilizlere geçtikten sonra adadaki Rumlar, Enosis mücadelesine yani ilhak çalışmalarına başlayarak her fırsatta İngiliz idaresine başvurup adanın Yunanistan'a ilhakını istiyorlardı.

Buna karşılık Türk toplumu ilk başlarda Atatürk'ün yakın ilgisi sonucunda Türkiye ile kurulan bağlarını devam ettirmeye çalışırken diğer yandan Ada'da örgütlenme yoluna gidecekti.[177]

2. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Rumlar ilhak girişimlerine hız vererek, BM'nin kuruluşuyla da Enosis davalarını uluslararası alana taşıyorlardı. Rumların Ada'da tek taraflı olarak 1950 yılında plebisit yapmasından sonra Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi olan "Enosis" faaliyetleri hızlanarak büyümeye başlıyordu.

Asırlardır "Enosis" bayraktarlığını yapan Rum kilisesi, Ada'da 15 Ocak 1950'de bir plebisit yapacağını açıklayarak, halkın kendilerinin düzenleyeceği plebisite katılmasını ister. Kilisenin kendilerine cephe alması üzerine, başarısız bir sonuç almak yerine, Kiliseyi desteklemeyi uygun gören komünist Akel Partisi, kendi düzenlediği plebisiti iptal ederek, halkın, kilisenin düzenleyeceği plebisite katılması için çağrıda bulunur. Tabiatı ile plebisit, Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak çabalarına yeni bir dayanak olacaktı.

Kıbrıs Türkleri, 12 Aralık 1949'da Lefkoşa'da "15 bin kişinin katıldığı büyük bir miting düzenleyerek"[178] Enosis'e karşı çıktıklarını bir kez daha bütün dünyaya duyurmaya çalışırlar.

---

[176] Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Üzerine Bildiriler,* Lefkoşa 1998, s.42.
[177] Sabahattin İsmail, *a.g.e.,*s.42.
[178] *Halkın Sesi*, 13 Aralık 1949.

Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesinin 15 Ocak 1950'de tertipleyeceği plebisit, Türkiye ve özellikle Türk gençliği üzerinde büyük bir tepki uyandırmıştır.

Ne var ki Rumlar, Enosis faaliyetlerine devam ederek 15 Ocak günü kilisenin öncülüğünde ve Akel'in desteğiyle enosis plebisite (halk oylaması) yapılır. "Oylama kiliselere konan defterlere "Enosis'e evet" ya da "Enosis'e hayır" şeklinde imza atılarak gerçekleştirilir". Plebisit sonucu, Rum halkının %96'sının Enosis'e evet dediği açıklanır. O zaman Baf Metropoliti olan Makarios (Kıbrıs'ın ilk Cumhurbaşkanı) plebisit olayının başarı ile sonuçlanması için büyük bir çaba göstermiş, bu eylemden sonra, Makarios Başpiskopos seçilmiştir. Makarios'un Başpiskopos seçilmesinden sonra, Enosis faaliyetleri eskiye oranla çok daha fazla yoğunlaştığı görülür.

Aynı yıl, Atina'da Yunan Ortodoks Başpiskoposu'nun öncülüğünde yapılan gösterilerde, Yunan hükümetinin ve kamuoyunun Enosis kampanyasına sahip çıkması istenir. Yunanistan'da yapılan bu mitingler etkisini gösterir. Bu tarihten sonra Yunan Hükümeti "Enosis" politikasını resmen yürütmeye başlar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'deki İngiltere'nin yerine lider devlet olarak geçen ABD Kıbrıs meselesine ilgi göstererek Rumların isteklerine olumlu bakacaktı. Ancak Yunanistan'da 1946 yılında komünistlerin başlatmış oldukları iç ayaklanmanın yarattığı istikrarsızlık sonucunda ABD, İngiltere'nin Ada üzerindeki politikasını savunur duruma gelir. Bu durumun 1950'lerde de devam etmesine rağmen, ABD bir an önce Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından Kıbrıs meselesinin çözülmesini istiyordu.

1950 yılının başlarında Türk hükümeti ise Kıbrıs meselesinden Türkiye'deki Kıbrıslı öğrencilerin girişimleri sonucunda haberdar edilerek konu Büyük Millet Meclisinde ele alınıyordu. İktidarda bulunan CHP'nin ileri gelen milletvekillerinden Cevdet Kerim İncedayı gündem dışı söz alarak meclis kürsüsüne içinde Türk toprağı ve Kıbrıs Türkü'nün kanı bulunan iki küçük şişeyle çıkarak yaptığı konuşmada Kıbrıs'ın Yunanlıların eline geçmek üzere olduğu ve soydaşlarımızın yok olmakla karşı karşıya kaldığına dikkat çekiyordu. Bu konuşma karşısında Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak kürsüye çıkarak "Kıbrıs Adası Lozan Antlaşmasıyla İngiltere'ye devredilmiştir. Ada üzerinde egemenlik hakkı İngiltere'ye aittir... Bir bardak suda fırtına yaratmak

yersizdir."[179]diyerek hükümetin görüşünü ortaya koyacaktı. Bu görüş 1950 yılının mayıs ayında iktidarı devralacak olan DP'nin Dışişleri Bakanı Prof. Dr. Fuat Köprülü tarafından da benimsenecekti.

1950 genel seçimleri sonucunda iktidara gelerek 10 yıl boyunca kesintisiz iktidarda kalan DP'nin 1954 genel seçimleri sonucunda kurulan ikinci Menderes hükümeti döneminde "Kıbrıs Meselesi" Türk dış politikasının en önemli konusu haline gelirken F. R. Zorlu Kıbrıs davasında en önemli isim olarak ortaya çıkacaktı.

Ada'ya çözüm arayışları sürerken, Yunan Başbakanı Sophokles Venizelos[180] 16 Şubat 1951 tarihinde basına verdiği bir demeçte "Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesi gerektiğini resmen talep etmektedir."[181] Bu açıklama, Kıbrıs meselesinin şimdiye kadar olan safhasında bir dönüm noktası teşkil der. Venizelos'un bu beyanatı, Türk basınında ve Türk gençliğinde büyük yankılar uyandırır. Kıbrıs davasının ateşli savunucularından Hürriyet gazetesi sahibi ve başyazarı Sedat Simavi, bu demeç karşısında Türk-Yunan dostluğunu tenkit ederek, dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye hitaben şunları yazar: "Lütfen ya bu münasebetleri tanzim ediniz yahut da dostlarımıza hadlerini bildiriniz. Yoksa Türk efkârı umumiyesi izzeti nefsinin daha fazla rencide edilmesine tahammül edemez."[182]

Yunanistan'ın meseleye resmen el atıp, Kıbrıs Rumlarının arkasında yer alması üzerine, Kıbrıs Türkleri de, Türk hükümetinden kendilerine bir dayanak bulmak istemişlerdi. Bu amaçla "17 Şubat 1951'de TBMM Başkanına, Başbakana, Dışişleri Bakanına ve siyasal partilere birer telgraf çekerek, Türk Hükümeti'nin Kıbrıs Türklerinin davasını benimsemesini ve desteklemesini"[183] istemişlerdir.

Türkiye'nin ise bu dönemde, tek hedefi NATO'ya kabul edilmek olmuş ve bütün dış politikasını bunun üzerine kurmuştur. Ve 22 Ekim 1951'de Türkiye ve Yunanistan NATO'ya kabul edilirler.

Bu dönemde Türkiye'nin hareketsizliğinde önemli rol oynayan diğer bir faktör ise, İngiltere'nin tutumu olmuştur. İngiliz hükümetlerinin Kıbrıs Ada'sını terk

---

[179] Mahmut Dikerdem, *a.g.e.* , s.122.

[180] Sophokles Venizelos, Eleftherios Venizelos'un ikinci oğludur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunda subay olarak görev yapmış daha sonra ordudan istifa ederek siyasete atılmıştır. 1950-1951 yılları arasında Yunanistan'da başbakanlık yapmıştır.

[181] Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi,* Ankara 1989, s.28.

[182] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.28.

[183] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.29.

edeceklerine dair herhangi bir niyet göstermemeleri, Türk hükümetlerine bir güven, bir rahatlık vermiştir.

İngiltere'nin 1950'lere gelindiğinde artık Orta Doğu'daki konumunu yitirmekte olduğu anlaşılmaktadır. İngiltere'nin bölgedeki son tutanağı Kıbrıs olup, Ada'nın İngiltere için önemi de artıyordu. 1945 sonuna kadar Kıbrıs'taki egemenliklerinden vazgeçmeyi düşünebilen İngiliz yöneticileri, "1950'den başlayarak Kıbrıs'ı Orta Doğu"daki en önemli askeri odak durumuna getirme tasarıları içine giriyordu. Filistin'in 1948 yılında İngiltere'nin elinden çıkmasından sonra Kıbrıs, Orta Doğu'da İngiliz egemenliği altındaki tek toprak durumuna"[184] düşmüştü.

Barışçı yollarla "Enosis"in gerçekleşmesinin mümkün olamayacağını anlayan Makarios ve aslen Kıbrıslı olan Yunan gerillacı Albay Grivas, 1952 yılında EOKA adı altında bir tedhiş teşkilâtının kurulması için Atina'da gizli görüşmelerde bulunup, ardısıra 1953'te bir ihtilal konseyi kurar.

1954 yılına gelindiğinde, Orta Doğu'da Kıbrıs'ı yakından ilgilendiren bir gelişme olur. İngiltere, Süveyş Kanalından çekilmeye karar verir. "1954 yılı başından itibaren buradaki üslerini Kıbrıs'a nakletmeye başlar."[185] Süveyş'ten çekilen İngiltere için Kıbrıs, Doğu Akdeniz'deki stratejik yeri dolayısıyla daha da vazgeçilmez olmaya başlar. Böyle olunca, İngiltere'nin Kıbrıs'tan kolay kolay çıkması mümkün görünmemektedir. Bu ise, Enosisci Rumların ümitlerin ağır bir darbe idi. 1954 yılı 25 Mart günü Yunan bağımsızlığının yıldönümü dolayısıyla Başpiskopos Makarios "Enosis" için dua etmek üzere halkı kiliselere davet ederek, binlerce Rum öğrenci sokaklarda Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi lehine gösterilerde bulunurlar.

Yunanistan'ın Kıbrıs'ın kendisine terki için İngiltere'yle müzakere taleplerinin her defasında İngiliz hükümeti tarafından reddedilmesi üzerine "16 Ağustos 1954 günü Yunan hükümeti BM'ye resmen başvurup, İngiltere'yi şikayet eder ve Ada halkına Self-determination verilmesini ister.[186] BM ise, 1954 Eylül'ünde meseleyi ele alır, fakat İngiltere'nin girişimleriyle bu konuda bir karara varılmaz. 1954 yılında Birleşmiş Milletler Asamblesi, Yunan isteğini reddedince, Kıbrıs'ta olaylar tekrar başlayıp, şiddet olayları artar. Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere getirmesi, meselenin

[184] Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi*, İstanbul 1984, s.44.
[185] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.55.
[186] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,* s.530.

milletler arası plâna taşınması demekti. Böyle olunca Türkiye'nin meseleye karışmaması imkânsızdı. Türk hükümeti, Ada'nın statükosunun korunarak, İngiltere'nin elinde kalması taraftarıdır.

1954 yılı başlarında Yunanistan, Kıbrıs'a gizlice silah ve cephane sevkiyatına başlamasını takiben, EOKA lideri Grivas, 9 Kasım 1954'te gizlice Kıbrıs'a çıkar.

Grivas'ın yönettiği Kıbrıs Rum gerilla örgütü EOKA, Yunanistan'ın yardımı ile gittikçe güçlenmekte, "1955 Ocak ayının son günlerinde Kıbrıs'ın bir limanında içi silah ve mühimmat dolu 100 tonluk bir motor yakalanmasıyla",[187] Ada'daki bu gelişmeler üzerine Kıbrıs Türkleri, Türkiye'nin korumasına daha fazla ihtiyaç duymaya başlar.

Makarios ve Grivas, Enosis'i gerçekleştirmek için teşkil ettikleri EOKA tedhiş örgütünü 1 Nisan 1955'te İngilizler aleyhine silahlı eylemlerde bulunmak üzere harekete geçirirler. EOKA Yunanistan'ın Kıbrıs'ta "Enosis"i gerçekleştirmek amacıyla kurduğu yasa dışı bir yeraltı teşkilâtıdır. "Ellenikos Organismus Kypriakan Aganista" Rumca kelimelerin baş harflerinden meydana gelmiş bir kısaltma olup, Kıbrıs Rum Milli Mücadele Örgütü anlamına gelmektedir." EOKA'nın amacı, önce İngilizleri Ada'dan atmak, sonra da topyekün bir imha hareketi ile Türk halkını yok ederek, Ada'yı Yunanistan'a bağlamaktır.

Nisan ayı başından itibaren Ada'da tedhişçiliğin başlaması üzerine, Türk kamuoyunun Kıbrıs konusundaki heyecanı artmış, buna paralel olarak da, Türk milletine, Yunanistan'a karşı husumet hisleri oluşmaya başlamıştır. EOKA'cı Rumların 1 Nisan'da başlattıkları tedhiş hareketleri ilk etapta Türklere yönelmemiş, sadece Kıbrıs'taki İngilizleri hedef almaktaydı. Haziran ayının sonlarına doğru, "Rumların tedhiş hareketleri Türkleri de hedef almaya başlamış, bunlardan ilki 21 Haziran'da olmuş ve Lefkoşa'da Türk mahallelerine Rum tedhişçiler tarafından atılan bombalarla 14 Türk yaralanmıştır."[188]

Meselenin başlangıcından beri Rum tedhişçilerinin bütün hareketleri İngiltere'ye yönelmişti. Tedhiş hareketlerinin Kıbrıs Türklerine yönetilmesiyle adeta Türkiye, Kıbrıs meselesinin içine girmeye davet ediliyordu. Ondört Türk'ün yaralanması üzerine, Kıbrıs Türk Cemaatinin lideri Fazıl Küçük 22 Haziran'da Başbakan Adnan Menderes'e bir

[187] Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi*., s.13.
[188] Fahir Armaoğlu, *a.g.e*., s.13.

telgraf çekerek, adadaki İngiliz idaresinin müsamaha ve yetersizliği karşısında, Kıbrıs Türklerinin güvenliklerini Türk hükümetinin himayesine tevdi ettiklerini bildirir. Başbakan Menderes tedhiş hareketlerinin artması ve adadaki Rum tedhişçilerinin Türk cemaatine yönelik geniş bir eylem hazırlığı içinde olduğu yönündeki istihbarat bilgisinin de ışığında 24 Ağustos 1955'de Kıbrıs meselesi ile ilgili İstanbul liman lokantasında basın mensuplarına yaptığı konuşmasında Kıbrıs Ada'sının bir bütün olduğunu ve parçalanamayacağını dile getirdikten sonra adanın coğrafî, siyasî, iktisadî ve askerî faktörler bakımından en fazla neresi ile bağlantılı ise oraya, yani Türkiye'ye ait olduğunu dile getirir. Tedhişçilerin Kıbrıs Türklerine yöneltecekleri herhangi bir hareket halinde, Türk Hükümeti adamakıllı ileriye gidebilecek bir teşebbüste bulunma kararını da aldığını söylüyordu.

Menderes'in bu beyanatı Türk kamuoyunda özellikle geniş halk topluluklarında heyecan yaratır. Türk halkında Yunanistan'a ve adadaki Rumlara karşı yükselen heyecan ülke içindeki Rum vatandaşlara yönelmemesi için hükümet gerekli tedbirleri de alır. Bu tedbirler kapsamında Ağustos ayından itibaren mitingler durdurulur ve azınlıkların oturdukları mahalleler ile başta Patrikhane olmak üzere kiliseler etrafında güvenlik tedbirleri artırılır.

Yunanistan'ın ve Kıbrıs Rumlarının baskıları altında çıkış yolları arayan İngiltere ise bu durum karşısında, Türkiye'yi de Kıbrıs sorununa resmen taraf yaparak bir denge sağlamak amacı ile girişimlere başlamıştır. İngilizler, Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye'nin bu davada taraf olmasını istiyorlardı. Böyle olunca Türklerle Rumlar, Türkiye ile Yunanistan arasında İngiltere hakem rolünü oynayarak, birini ötekine karşı öne sürebilme hesapları yapmaktadır. Ayrıca o zamana kadar dünya kamuoyu Kıbrıs meselesini, Kıbrıslı Rumların bir self-determination isteği olarak görüyordu. İngiltere böylece dünya kamuoyuna, Amerika'ya ve Birleşmiş Milletlere meselesinin o kadar basit olmadığını, Kıbrıs'ta bir de Türk toplumunun bulunduğunu ve onların isteklerinin, Rum isteklerine bütünüyle karşı olduğunu göstermek istiyordu.

3.1.1. Londra Konferansı ve 6–7 Eylül Olayları

İngiltere, Doğu Akdeniz'in savunması ve Kıbrıs meselesini görüşmek için 30 Haziran 1955'te Türk ve Yunan hükümetlerini Londra'da toplantıya çağırır. Bu Konferans Türk dış politikası açısından bir dönüm noktası olur. İngiltere Başbakanı Mr. Eden'in bu daveti ile Türkiye, hukuken Kıbrıs meselesine taraf olarak masaya oturur. Londra Konferansı'na Türkiye F. Rüştü Zorlu başkanlığında MSB Ethem Menderes, Generaller, Büyükelçiler ve Gazetecilerden oluşan kalabalık bir heyette katılıyordu. Yunanistan konferansta "Self Determination" adı altında Enosis'i savunurken, Türkiye'de mevcut durumun devamını, aksi takdirde Ada'nın Türkiye'ye ilhak edilmesini istiyordu. İngiltere ise Ada'da "Self-Government" sistemini teklif ediyordu.

2 Eylül günü Zorlu'nun "Lancester House"'da yaptığı konuşma üslubu açısından diplomasi tarihine girerken özellikle İngilizler tarafından büyük ilgiyle karşılanıyordu. Buna karşı Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos'un başkanlığındaki Yunan heyeti üzerinde soğuk duş etkisi yapacaktı.[189]

Zorlu'nun okuduğu 28 sayfalık Türk tezi 3 bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde Kıbrıs'ın hukuki durumuna değinerek 1878 yılında Osmanlı Devleti'nin adayı İngiltere'ye hangi şartlar altında devrettiğini açıkladıktan sonra Lozan Antlaşmasının 20 ve 21. maddeleriyle Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetinin sona erdiğini ve oradaki Türk toplumunun tabiyetinin İngilizlere devredildiğine dikkat çekiyordu. Ayrıca Lozan'ın 16. maddesindeki bir fıkraya atıfta bulunarak "Bu arazi veya adaların devri, istiklali veya her hangi diğer rejimi hakkında alınan veya alınacak mukarreratı tanır."

Ayrıca İngiltere'nin Lozan'ın 16. maddesine kaymak istediği "Bu arazi veya adaların devri, istikbali veya her hangi diğer rejimi hakkında alınan veya alınacak mukarreratı tanır ve kabul eder" paragrafı Türk heyetinin kabul etmediğini buna karşı bir teklif ortaya koyarak "Türkiye'den istikbalde alınacak mukarreratı tanıması ve kabul etmesi isteniyor. Şurası muhakkaktır ki Türkiye, mahiyetini ve şümulünü bilmediği mukarreratı kabul etmek taahhüdüne giremez" Kıbrıs'ın mukadderatını ancak Türkiye ile İngiltere'nin tayin edebileceğine dikkat çekiyordu.[190]

---

[189] Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.128.
[190] *Hürriyet ,* 6 Eylül 1955.

Zorlu, eğer her şeye rağmen Kıbrıs'ın geleceği yeni baştan belirlenecek olacaksa Lozan'ın 16, 20 ve 21. maddelerinin tadiline gidilmiş olacağını bu durumunda Lozan'ın Türkiye tarafından yeni baştan gözden geçirilerek Türkiye'nin geçmişte bıraktığı Batı Trakya'dan, Musul'a oradan 12 adaya kadar bütün ihtilaflı konuları yeniden görüşmeye açacağının altını çizerek "Türkiye bakımından bir emniyet sisteminin mesnedi olan Lozan muahedenamesinin tadiline girişildiği takdirde bu yalnız Kıbrıs'a münhasır kalmayacak ve Türkiye'ye de bir takım taleplerde bulunmak imkânını verecek olan muazzam meseleleri ortaya çıkaracaktır." diyordu.

Zorlu konuşmasının diğer bir bölümünde ise Ada'nın doğrudan doğruya ve her şeyden önce Türkiye'nin güvenliği açısından ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğuna değiniyor ve Türkiye'nin beslenmesini sağlayan bütün ulaşım şebekesinin Antalya, Mersin, Yumurtalık ve İskenderun gibi Türk limanlarından sağlandığını ve İstanbul'un akaryakıt bakımından ikmalinin dahi bu limanlardan sağlandığını belirttikten sonra ülkenin güneyindeki bütün bu limanların Kıbrıs Adası'nın kontrolünde olduğunu dolayısıyla bu adaya hâkim olan devletin bu limanları da kontrol edeceğini söylüyordu.

Aynı zamanda Kıbrıs'a hâkim olacak devletin Türkiye'nin batısındaki on iki adanın da kontrolünü elinde bulunduran Yunan devleti olursa bu durumun Türkiye'yi fiilen muhasara etmek anlamına geleceğinin altını çizerek hiç bir ülkenin bütün güvenliğini ne kadar dost ve müttefik olursa olsun tek bir devletin inisiyatifine bırakamayacağını söylüyordu.

Zorlu üçlü Kıbrıs konferansı sırasında üzerinde durduğu diğer bir önemli konu ise Rumların ve Yunanlıların ısrarla üzerinde durduğu ve tek dayanak noktaları olan BM'in self-determination maddesiydi.

Yunanlılar bu maddeye dayanarak ada halkının kendi kaderini kendilerinin belirlemesini istiyordu. Bu yolla Enosis'i gerçekleştireceğine inanıyordu.

Zorlu konuşmasında bu kavramın yanlış anlaşıldığını ve uygulamasından doğacak tehlikelere işaret ederek uluslar arası hukukçu Fauccille'nin self-determination hakkındaki görüşlerine yer vererek bu prensibin iyice anlaşılmadan ve azami derecede dikkat gösterilmeden uygulandığı takdirde daima yanlış netice verdiğini ve devletlerarasında gerginliği artırmaktan başka bir işe yaramadığını söylüyordu.

Ayrıca BM'in bu maddesi uygulanırken sadece orada yaşayan halkın arzusu dikkate alınamayacağını Cemiyet-i Akvamın geçmişte karşılaştığı bu tip konular karşısında verdiği kararlara değiniyordu. Örnek olarak da iki komşu ülke olan İsveç ve Finlandiya arasında halkının çoğunluğunun İsveçli olan Aslanda adası sorunu karşısında Cemiyet-i Akvam'ın aldığı kararla adanın hakimiyetini İsveçlilere rağmen Finlandiya'ya verdiğini göstererek bu gibi ihtilaflı bölgelerde askeri ve coğrafi durumların her zaman self-determination prensibinden daha önemli olduğunu anlatıyordu.

Zorlu konferansta yaptığı bu konuşma ile Yunanlıların dışında herkesin takdirini kazanırken üç ülkenin isteklerinin birbirinden farklı olduğunu ve bu durumun da konferansı bir çıkmaza sürüklediğini fark ederek bir çıkış yolu aramaya başlıyordu. Aradığı çıkış yolunu ise Kıbrıs sorununa beş yıllık bir "moretorium" getirilmesi şeklinde heyet üyeleriyle yaptığı konuşmada ortaya koyacaktı ama bu fikir Başbakan Menderes tarafından kabul görmeyecekti.[191]

Türk heyeti adaya moretorium fikrini düşünürken Yunan heyeti başkanı Stefanopulos ise alelacele konferansa verilen 2 günlük hafta sonu arasından faydalanarak Atina'ya gidecekti. Zorlu ise 5 Eylül'de İngiltere Başbakanı Eden'le Amerika'nın İngiltere[192] büyükelçisiyle ayrı ayrı görüşmelerde bulunacaktı.[193]

Konferansın sonuna doğru ortak bildiri metni hazırlanmasından 2 gün önce 6 Eylül 1955 gününün akşamı İstanbul ve İzmir'de yaşanan olaylar adeta Türkiye'nin elde ettiği diplomatik başarı Zorlu'nun sözleriyle bir gecede heba olup gidecekti.[194] Nitekim konferans bir netice alınmadan sona erecekti. Ama Türkiye her şeye rağmen bu konferansla Kıbrıs meselesinde taraflardan birinin olduğunu bütün dünyaya gösterecekti. Bu olay Yunan diplomasisi açısından büyük bir başarısızlık olarak gösterilirken Türk diplomasisi açısından başarı olarak değerlendirilecekti.

İngiltere'nin bu konferanstaki hedefi ise Türkiye'yi Kıbrıs meselesinin içine çekip Türkiye ile Yunanistan'ı birbirine düşürerek adadaki siyasi ve askeri varlığını devam ettirmekti. Ne var ki İngilizlerin bu hesabı dört yıl gibi kısa bir süre sonra ada yönetimini Türk ve Rumlara bırakmakla son bulacaktı.

---

[191] Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.129.
[192] *Hürriyet,* 2 Eylül 1955.
[193] *Hürriyet,* 2 Eylül 1955.
[194] Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.138.

Zorlu Londra görüşmeleri arifesinde Kıbrıs'la ilgili toplantılara ve mitinglere müsaade edilmemesini ısrarla söylüyordu.[195] Hükümet de bu tip gösterilere müsaade edilmemesi için gerekli talimatları mülki amirlere veriyordu. Ne var ki Kıbrıs mitinglerini önlemek çok kolay olmuyordu. Ağustos ayının ortalarından itibaren kamuoyunda Kıbrıs'la ilgili gerginlik artarken Menderes'in Londra Konferansı öncesinde yaptığı konuşma gerginliği hat safhaya ulaştırmıştı. Çünkü hükümet EOKA'nın adada Türklere karşı geniş çaplı bir saldırı planı hazırlığı içinde olduğuna dair istihbarat elde ederek Yunanlıları ve Rumları şiddetli bir dille uyarıyordu.

6/7 Eylül olayları öncesinde özellikle İstanbul'da Türk ve Rumlar arasında gerginlikler artıyordu. Olaylardan birkaç gün önce Nişantaşı'nda bir Rum bakkalın Türk bayrağına ve devlet adamlarına dil uzatması üzerine civardaki halk bakkalın üzerine hücum etmiş polis araya girmesine rağmen kalabalık dağılmamıştı.[196]

Yine aynı gün Heybeliada'da bir gazinonun Rumca el ilanları dağıtması gerginliklere neden olarak gençlerle gazino sahipleri arasında kavgalar yaşanmasına neden olurken duvarlara yazılmış Kıbrıs Türk'tür yazılarının bazılarının Rumlar tarafından silinmesi İstanbul'da gerginlikleri artırmıştı.

Ayrıca Fener Rum Patrikhanesinin Kıbrıs konusundaki suskunluğu kamuoyu tarafından eleştiri konusu olurken patrikhanenin kapısına Türk bayrağı, duvarına ise "Kıbrıs Türk'tür" levhası asılıyordu.

Şişli'de Belediye otobüsünde yolculuk yapan iki Rum'un bir yüzbaşıyla kavga etmesi ise halkı çileden çıkarıyordu.[197]

Özellikle Yunan gazetelerinin neredeyse hergün Türkiye'yi ve Türkleri hedef alan küçültücü yazıları Türk basınıyla birlikte vatandaşların da büyük tepkisine neden oluyordu.

6/7 Eylül olaylarından iki hafta önce Beykoz'da yüzlerce kişi toplanır ve Avrupa yakasına geçerek bir Rum terzinin dükkânına saldırıp dükkânı tahrip ederler. Bu gibi küçük ve orta kalabalıklı münferit olaylarda Ağustos ayından itibaren ciddi bir artış olur. Bu gibi olaylara polis müsaade etmeyerek anında müdahale eder.

---

[195] Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.127.
[196] *Hürriyet,* 30 Ağustos 1955.
[197] *Hürriyet,* 1 Eylül 1955.

Bu atmosfer altında Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı yolundaki haberin İstanbul Ekspres gazetesince ek baskı yapılarak 6 Eylül günü duyurması üzerine başlayan olaylar adeta İstanbul'u bir savaş alanına döndürecekti.

Türk siyasi hayatına 6/7 Eylül olayları olarak geçen bu gösterilerin dönemin iktidarı DP tarafından tertip edildiğine dair görüş genel olarak kabul görürken olaylarda hükümetin bir dahli olduğuna dair hiçbir kanıta rastlanamaması da ayrıca bir tartışma konusu olacaktır.

Nitekim 27 Mayıs sonrası kurulan Yassıada Mahkemesince 6/7 Eylül Olayları yargılama konusu olmuş iddia makamı sadece subjektif konular üzerinde durmuş, özellikle Fatin Rüştü Zorlu'nun olaylarla ilgili bağı sadece bir şahidin sözlü beyanına dayandırılarak kurulmuş ve yargılama sonucunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Namık Gedik ve İstanbul valisiyle birlikte suçlu bulunmuştu.

6/7 olayları ile yapılan araştırmaların neredeyse tamamında DP'nin bu olayların tertipleyicisi olduğu yönündedir. Bunlar içinde olayların hükümetin tertibi olduğuna dair görüşlerini Amerika'nın İstanbul Başkonsolosluğu raporlarına dayandıran araştırmacılar da mevcuttur.

Nitekim bir araştırmacının hükümetin tertibi olarak gördüğü bu olayların en önemli belgeler olarak gösterdiği Amerika'nın İstanbul Başkonsolosluğu raporlarının tarihlerine bakıldığında olayın araştırmacının anlatmaya çalıştığının tam tersi şeklinde meydana geldiği açıkça ortaya çıkacaktır.[198]

Amerikalı diplomatların bilgi ve araştırmaları neticesinde ülkelerine gönderdikleri ilk rapor 12.9.1955 tarihinde olup olayın hükümet tertibi olduğu yönündeyken daha sonra gönderilen 25.9.1955 ve 1.12.1955 tarihli iki raporda ise olayların komünist tertibi olduğuna ve emniyet kuvvetlerinin olaylar karşısındaki yetersizliğine değiniliyordu.

Ayrıca bu araştırmacının 3 olan can kaybı sayısının 15 olduğuna[199] dikkat çekerken Yassıada duruşmalarında savcılık makamı ölü sayısının 3 olduğunu resmen duyuracaktı. Ölen 15 kişiden 5'inin ise patrikhaneye bağlı ruhani kişiler olduğunu

[198] Dilek Güven, *6/7 Eylül Olayları,* İstanbul 2005, s.73.
[199] Dilek Güven, *a.g.e*., s.40.

söyleyen araştırmacı duruşmalar esnasında Yassıada'da şahit olarak dinlenen Fener Rum Patriği tarafından bu bilgiyi doğrulayan hiçbir açıklama yapılmamıştır.

Ayrıca hükümetin tertibi olarak gösterilen diğer bir kanıt ise Menderes desteğiyle kurulan Kıbrıs Türk Federasyonunun olayları tertip ettiği yönünde bir kanaatin olmasıydı. 6/7 Eylül hadiseleri üzerine bu federasyon üyeleri ve idarecileri günlerce hapsedilerek ifade vermekten bitap düşmüşlerdi. Hükümetin Kıbrıs konusunda hassasiyet gösteren bu öğrenci teşekküllerine karşı gösterdiği tavrı şiddetle eleştiriliyordu. Bu dernek ve federasyon üyeleri Yassıada verdikleri ifadede birçoğunun CHP üyesi olduğu ortaya çıkıyordu. Feroz Ahmed 6/7 olaylarını Yunanistan'ın aleyhinde bir gösteri biçiminde başlamış olabileceği fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan dolayı bu durumun amansız bir servet düşmanlığına dönüştüğünü söylüyordu.

Toplantıdan somut bir sonuç çıkmaz ancak, siyasi bakımdan Türkiye, artık soruna taraf olur ve Kıbrıs meselesiyle resmen ilgilenmeye başlar. Ayrıca Kıbrıs'ın geleceğinde kendisinin de birinci plânda olduğunu Yunanistan'a kesin ve etkili bir şekilde gösterir.

3.1.2. Londra Konferansı Sonrasında Adada Yaşanan Gelişmeler

İngiltere 1955 yılı sonundan itibaren Ada'ya muhtariyet vermek üzere hazırlıklara başlar. Bu sırada Kıbrıs'ta bir vali değişikliğine gidilerek, Mareşal Sir John Harding geniş yetkilerle, Kıbrıs Valiliğine getirilip, Kıbrıs'ta bir olağanüstü hal ilan edilir. Çünkü tedhiş olayları, EOKA'nın eylemleri gittikçe genişlemekte ve Kıbrıs'ta büyük yıkım yaparak, hem İngiliz yönetimini işlemez hale getirmekte, hem de halkı korku içinde bulundurmakta idi. Kıbrıs valisi Harding bir yandan da muhtariyet görüşmeleri için Makarios ve Türk cemaat liderleriyle biraraya gelir. Yapılan karşılıklı müzakereler sonunda İngiltere'nin teklif ettiği muhtariyet görüşü, Makarios ve Yunanistan tarafından reddedilir. Vali Harding, Makarios'a bundan sonra Macmillan (Eylül 1955 I. Macmillan Plânı) plânını kabul ettirmeye çalışır. Makarios ise "Self-Determination" noktasında ısrarcıdır. Macmillan plânı üzerinde karşılıklı müzakereler sonucu bir mutabakata varılamaması üzerine, görüşmelere ara verildiğinde, Makarios Ada'da tedhiş faaliyetini artırarak, İngiliz hükümetine baskı plânını dener.

Vali Harding ile Makarios'un görüşmeleri 9 Ocak 1956 senesinde tekrar başlarsa da herhangi bir sonuç alınamaz. Anlaşma ümidi kalmayınca görüşmeler kesildiğinde Vali, "Londra'ya Makiros'un Ada'dan sürülmesi teklifiyle, İngiliz hükümetinden bu kararı almayı başardı."[200] Makarios'un sürülmesinin sebebi; arkası kesilmeyen tedhiş hareketleriyle, muhtariyet rejimine giden yolun tıkanmış olmasıdır. İngiliz hükümeti, Ada'daki tedhiş hareketlerinin EOKA eliyle doğrudan Makarios'un yönettiğine inanmaktadır.

Makarios, Mart 1956 başlarında, Seychell Adaları'na sürülmesine müteakiben, Kıbrıs'taki EOKA'nın tedhiş hareketleri giderek artar.

Nitekim "26 Mayıs 1956 günü Lefkoşa yakınlarında ki iki Türk köyüne Rumlar saldırarak köyde yangınlar çıkarmışlar ve bir Türk'ü de öldürmüşlerdi."[201] Bunun arkasından yine Rum tedhişçiler 27 Mayıs günü Baf"ta bir Türk polisini öldürür. Bu olaylar karşısında Kıbrıs Türk'tür Partisi Başkanı Dr. Fazıl Küçük, Başbakan Adnan Menderes'e bir telgraf çekerek, acele yardım ve himaye ricasında bulunur. Öte yandan, Kıbrıs Türklerinin liderleri de Türk hükümetlerine Kıbrıs'taki gelişmeler hakkında bilgi vermek üzere Türkiye'ye giderler. 31 Haziran 1956'da, İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd'un yaptığı açıklamaya göre, 1956 yılında tedhiş hareketleri sonucunda adada "7 ölü - 17 yaralı Türk Polisi, 1 ölü - 22 yaralı sivil Türk, 31 ölü- 154 yaralı İngiliz kuvvetleri, 1 ölü - 6 yaralı İngiliz Polisi" olmak üzere toplam 40 kişi ölmüş, 199 kişi de yaralanmıştır.

Sadece Kasım 1956'da ise 416 şiddet olayı meydana gelmiş, 693 kişi tutuklanmıştır. Bu dönemde, İngiliz yönetimi, Ada'da Rumlara güvenmedikleri için, polis kuvvetlerine Kıbrıslı Türklerden atamalar yapmaya başlamıştır. Adadaki İngiliz yönetiminin bu tavrı EOKA eylemlerinin odağı haline gelmiş olan İngiliz güçlerine karşı Türklerden oluşturulan güvenlik güçleri sayesinde Rum tedhiş hareketlerinin odağı olmaktan uzaklaşmaktı. Nitekim ilerleyen zaman içinde İngiliz güvenlik güçlerine karşı yapılan eylemler azalacak Türklere karşı ise yapılan ölüm ve yaralama olaylarında hızlı bir artış olacaktır.

---

[200] Halil F. Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri,* Ankara 1977, s.153.
[201] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.221.

Kıbrıs'taki Rum tedhişçiliğinin günden güne artması sonucu İngiltere, 1956 Temmuz'unda Lord Radcliffe'i Kıbrıs için bir anayasa hazırlamakla görevlendirir. Radcliffe, liberal bir anayasa hazırlamak üzere Kıbrıs'a geldiğinde, yüksek hükümet memurları ve Türk cemaati liderleri ile görüşmeler yaptığında, Rum cemaatı temsilcileri ise kendisiyle görüşmeyi kabul etmezler. Lord Radcliffe, Kıbrıs'taki incelemelerinden sonra hazırladığı muhtariyet anayasası raporunu 12 Kasım 1956"da İngiltere Sömürgeler Bakanlığına sunar. İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd 19 Aralık 1956'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada "taksimin de bir çözüm yolu"[202] olduğunu belirtecektir.

İngiltere'nin bu şekilde Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığını kabul ile self-determination hakkının her iki toplum için ayrı ayrı tanınması gerektiğini, yani Ada'nın en son çare olarak taksiminin de bir çözüm yolu olarak ele alınabileceğini söylemesi, Türk hükümetini bundan sonra, taksim tezi üzerinde ısrara götürmüştür. Lennox Boyd'un sözlerindeki Ada'nın taksimini öngören kısımları, Türk hükümeti meselenin kesin şekilde çözümünü sağlayabilecek bir hareket noktası saymış ve taksim tezine bağlanmıştır. Türk hükümeti taksim tezini, 20 Aralık 1956'da Başbakan Adnan Menderes'in Anadolu Ajansı'na verdiği bir demeçle resmen kabul ettiğini duyuracaktır. Taksim tezi Lennox Boyd'dan önce Menderes'in Amerika'ya giderken uğradığı Yunanistan'da Türk büyükelçisi tarafından kendisine söylenecektir. Kıbrıs meselesi Türkiye'nin gündeminde olmadığı için bu konuşma unutulacaktır.

Ayrıca Menderes, 28 Aralık 1956'da, TBMM'de yaptığı bir konuşmada taksim fikrine değinerek şunları söylemiştir: "Biz Ada'nın taksimine taraftarız. Taksime yalnız taraftar değiliz. Bundan daha aleyhimize bir çözüm kabili tatbik değildir. Kimse, Ada'yı taksim etmekten başka bir çözüme Türkiye'yi icbar etmeyi aklından bile geçirmesin."[203]

Bu sıralarda Türk kamuoyun da oluşmuş olan genel kanaati ise, Ada'da mevcut durumun devamı, yani Ada'nın İngilizlerin elinde kalması veya eğer İngiltere Kıbrıs'tan çekilecekse, Ada'nın gerçek ve eski sahibi olan Türkiye'ye iade edilmesi yönündeydi. Bu sebepten ötürü, Türk Hükümeti 1956 yılı sonunda taksim tezini kabul ettikten sonra, 1957 yılında bu tezi bir yandan Türk kamuoyuna benimsetmek, diğer yandan da İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirmek için uğraşacaktı. Türk hükümeti, taksim tezini

[202] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.531.
[203] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.415.

Türk kamuoyuna benimsetme de başarılı olmuş ve 1958 yılında bütün Türkiye'nin ortak sesi "Ya taksim! Ya ölüm" olmuştur.

Ada'da artan tedhiş olayları ile Ada'ya muhtariyet verilmesi konusunda İngiltere'nin Kıbrıs'la ilgili üçlü görüşme teklifini Yunanistan kabul etmeyerek İngiltere ile görüşmelerini ancak Türkiyesiz yapabileceğini söyler. Bu arada Yunanistan Kıbrıs meselesini her yıl Birleşmiş Milletlere götürmekten geri bırakmayacaktır. 1957 yılında Kıbrıs meselesi, Birleşmiş Milletlerde iki defa müzakere konusu olur. Bunlardan birincisi Şubat 1957, ikincisi de Aralık 1957'dedir.

1957 yılında birleşmiş Milletler Asamblesinde Yunan girişimi sonucu, Kıbrıs konusunda çıkacak karar üzerinde Türk hükümeti bir tedbir düşünür. Bu amaçla ve öncelikle Amerika'nın tutumuna önem verir.

Bunun sonucu, F. Rüştü Zorlu 9 Şubat 1957 günü ABD Dışişleri Bakanı Mr. Dulles'ı evinde ziyaret eder. "Zorlu, Dulles'e Türk görüşünü anlatır. Dulles ise Yunanistan'da komünistlerin iş başına geleceği korkusuyla, Yunan hükümetinin üzerine çok varmak istemediklerini söyler. Zorlu ise, kendisine asla Yunanistan'da komünist hükümet iş başına gelmez diye karşılık verir."[204] Bu görüşmeler sonunda Mr. Dulles'a Türk tarafından istediğinin Birleşmiş Milletler Asamblesinden çıkacak olan kararda Kıbrıs meselesine Türkiye'nin taraf olduğu bir formüle işaret"[205] edilmesi gerektiğini ifade etmiş olmasıdır.

Bunun önemi ise o tarihe kadar, Birleşmiş Milletler Asamblesinde, Türkiye'nin de Kıbrıs meselesinde taraf olduğu belirlenmiş olmamasıdır. 1957 yılı Birleşmiş Milletler genel kurul toplantısı ve toplantıdan çıkacak olan kararın bu bakımdan önemi büyüktü.

Birleşmiş Milletler Asamblesi o yıl aldığı kararda: "Kıbrıslı Türkleri de, Türkiye'yi de az çok tatmin edecek bir formül bulunması olmuştur. Teklifte ilgili taraflar kendi aralarında görüşsün" deniyordu. Böylece bundan sonra devletler arası görüşmelerde, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, toplumlar arasındaki görüşmeler ise, Kıbrıs Rum toplumu ile Kıbrıs Türk toplumu arasında olacaktı.

---

[204] Nihat Erim, *Kıbrıs.,* Ankara 1972, s.67.
[205] Nihat Erim, *a.g.e* , s.68.

Birleşmiş Milletler Asamblesinde 1957'deki karar kabul edildikten sonra, 20-24 Mart 1957'de ABD Başkanı Eisenhower ile İngiltere Başkanı Macmillan bir araya geldiler. Bu buluşmada iki devlet dünya meselelerinin yanında Kıbrıs meselesini de ele alırlar. Kıbrıs meselesinde o ana kadar İngiltere'nin güttüğü politikayı Amerika'nın da beğendiği söylenmekle beraber, bundan böyle işe NATO içinde de önem verilmesi kabul edilir. Bu tarihten sonra ABD ve NATO, Kıbrıs meselesiyle çok yakından ilgilenmeye başlar. Eisenhower ile Macmillan görüşmesinde Kıbrıs meselesinin Türk ve Yunan hükümetleri arasında doğrudan doğruya bir anlaşma sağlanacak şekilde karşılıklı yürütülmesi de kararlaştırılır.

Bu sıralarda NATO Genel Sekreteri Lord Ismag, İngiltere'ye müracaat ederek, Kıbrıs meselesinde NATO'nun aracılığını teklif eder. Aynı teklif, Türkiye ve Yunanistan'a da yapılır fakat Yunanistan, NATO'nun arabuluculuk teklifini hemen reddeder. NATO'nun Kıbrıs meselesine çözüm arayışlarının devam ettiği sıralarda, Ada'da tedhiş hareketleri hız kazanmaya başlamıştır. Bunun üzerine İngiliz hükümeti, EOKA'ya karşı büyük bir askeri operasyona girişir. "1957 yılı başında başlayan bu harekât başarılı olur. EOKA liderlerinin bir çoğu ya öldürülmüş veya yakalanmıştır."[206] Bunun üzerine 14 Mart 1957'de EOKA mütareke ilan ederek, Makarios serbest bırakılırsa, Ada'da tedhiş hareketlerinin durdurulacağını bildirir.

İngiltere EOKA'ya karşı düzenlediği askeri operasyonların yanında, Ada'da kalıcı bir barışı sağlamak amacıyla Yunanistan'a üçlü görüşme teklifini yeniler. Yunanistan bu teklifi yine reddedince, bu sefer İngilizler, Yunanistan'ı yumuşatmak için bir taviz vererek, muhtariyet görüşmelerini sağlamak ve Ada'da tedhişi durdurmak için Mart ayın sonunda, Makarios'u sürgün olduğu Seychell Adaları'ndan serbest bırakmaya karar verirler.

1957 Nisan ayı başında Makarios'un Seychell Adaları'ndan serbest bırakılıp Atina'ya dönmesine müsaade edilmesi ve Atina'da Yunan hükümeti tarafından resmi ve görkemli bir karşılama töreni düzenlenmesi, Türkiye'de çok sert bir tepki ile karşılanır. Konu üzerine bir demeç veren Başbakan Menderes şu değerlendirmeyi yapar.

"Makarios'un Atina'ya varışı dolayısıyla yapılan gösterileri öğrenmiş bulunuyoruz. Bu gösterilerin haftalardan beri hazırlanmakta olduğunu ve bunun

[206] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.157.

sahneye konmasına ait deneme ve talimlerin uzun zamandan beri tertiplendiğini biliyoruz. Bu hususta uluslararası kural ve usuller bakımından şiddetle dikkati çeken bir nokta varsa, o da törene Yunan hükümetinin de bütün kadrosuyla ve resmen katılmış olması ve bütün bu gösterileri bizzat onun tertiplemiş olmasıdır. Resmen Yunanistan'ın her hususta Makarios'un ortağı olduğunu bundan daha açık ifade edecek delil olamaz... Atina'daki gösteriler hakkında bir sözümüz daha var; Yunanistan bu papazı isterse baş tacı yapabilir, hâşâ isterse ona tapabilirler de, ancak bizce Makarios, sicilli bir tedhişçiden ibarettir ve böyle kalmaya mahkûmdur."[207]

Makarios'un Secyhell adasından dönüşü Enosis taraftarlarını memnun ederken 1957 yazını mütareke maskesi altında hazırlık yaparak geçiren EOKA'nın da ekim ayından itibaren yeniden terör hareketlerine başlamasına neden olacaktır.

Türk hükümetinin Londra Konferansıyla birlikte Kıbrıs'la ilgili ortaya koyduğu görüş ve sonrasında izlediği kararlı politikaları sonucunda EOKA Enosis karşısında büyük engel olarak gördüğü Kıbrıs Türkü'ne karşı terör eylemlerini yoğunlaştıracaktı.

Rum tedhiş hareketinin Türklere kayması hiç şüphesiz adanın idaresini elinde bulunduran İngilizleri memnun ederken Kıbrıs Türk'ünün can ve mal güvenliğinin sağlanması yolunda ise Ada'da bir güvenlik zafiyetini doğuracaktı. Teröre maruz kalmayan İngiliz idaresi adadaki Rum halkı ve kilise tarafından desteklenen EOKA'ya karşı daha duyarsız davranacaktı. Bu duyarsızlık Yunanistan'ın EOKA'ya yaptığı silah sevkiyatlarını görmemezlikten gelmeye kadar varacaktı.

3.1.3. TMT'nin Kuruluşu ve Zorlu'nun Rolü

1957 yılının ortalarına kadar Ada'da EOKA'nın silahlı tedhiş hareketlerine karşı Kıbrıs Türkü'nün direnişi sözle, yazı ile toplantılarla, mitinglerle devam ediyordu.

Bunun yanında adanın çeşitli bölgelerinde bazı direniş örgütleri kuruluyordu. Bu örgülerin hiçbirisi EOKA'ya karşı mücadele edecek insan ve silah gücüne sahip değildi.[208] Bunlar içinde en organize grup olan Volkan teşkilatının elinde sadece 4–5 tabanca, su borularından yapılmış tüfek ve bombalardan başka bir şey yoktu.

---

[207] Nihat Erim, *a.g.e.,* s.73.
[208] Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri,* İstanbul 2007, s.230.

EOKA karşısında Kıbrıs Türkünün kendi başına can ve mal güvenliğini sağlayabilmesi için daha organize ve profesyonel bir teşkilatın kurulması ihtiyacının belirmesi karşısında Kıbrıs Türk'ünün önde gelen isimlerinden Rauf Denktaş, Dr. Burhan Nalbantoğlu ve Mustafa Kemal Tanrısevdi adadaki birbirinden bağlantısız örgütleri içine alacak yeni bir teşkilatlanmaya giderek 1957 yılının sonlarına doğru açık adı "Türk Mukavemet Teşkilatı" olan TMT'nin adadaki ilk kurucuları olacaklardı.

Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş'ın Türkiye'ye yaptıkları ziyaret sırasında iki liderin[209] Türk yetkilileri ile yaptıkları temaslardan biri de Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu'yla olmuştu. Liderlerin Zorlu'yla yaptıkları görüşme sırasında Denktaş konuyu TMT'ye getirerek "EOKA'nın silahlanması karşısında biz de TMT'yi kurduk. Bu teşkilata silah ve eğitimci lazım biz bu işi kendi başımıza yürütemeyiz"[210] Türk hükümetini bilgilendirerek yardım istiyordu. Zorlu bu istek karşısında sadece "Ya öylemi, size Türkiye'den silah gönderirsek bunu alabilecek bir teşkilatınız var mı?" diyecekti.

Zorlu Kıbrıs davasındaki hassasiyetini ve kararlılığını bir kez daha göstererek konuyu o zaman ki ismiyle "Seferberlik Tetkik Kurulu" (Özel Harp Dairesi) başkanı Tümgeneral Daniş Karabelen ve Binbaşı İsmail Tansu ile birkaç kez görüşerek her türlü hazırlıkların yapılması talimatını verecekti.[211]

Hazırlıklar tamamlandıktan 9 ay sonra Yunan Hükümetinin EOKA' YA silah sevk ettiği ve İngiliz idaresinin de buna göz yumdukları haberinin duyulması üzerine Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs'a silah ve gönüllü subaylardan oluşan eğitimcilerin gönderilmesini zorunlu görerek Özel Harp Dairesi başkanına harekete geçilmesi için talimat verecekti.[212]

Bu tarihten sonra Zorlu bakanlık görev yetki alanının dışına çıkarak TMT'ye her türlü desteğin ve yardımın yapılması için insiyatif kullanacaktı.

Kısa zamanda Kıbrıs'a gönderilecek subaylara farklı kimlik ve pasaport temini için İçişleri Bakanı Namık Gedik'e, öğretmen olarak gidecekler için MEB'e, Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Basın müşaviri olarak gitmeleri için Turizm Tanıtma ve

---

[209] Dr. Fazıl Küçük Kıbrıs Türk toplumu Lideri, Rauf Denktaş ise Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu başkanıdır..
[210] Ulvi Keser, *a.g.e. ,* s.223.
[211] İsmail Tansu, *Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu,* İstanbul 2007, s.282.
[212] Semih Günver, *a.g.e*., s.100.

Enformasyon Bakanına ve nihayetinde TMT'nin lideri olarak seçilen Yarbay Rıza Vuruşkan'ın ise Türkiye İş Bankası müfettişi olarak Ada'ya gitmesi için İş Bankası Genel Müdürü'nü arayarak gerekli olan belgelerin hazırlanmasını sağlayacaktı.[213]

Ayrıca Adaya silah sevkiyatının hızlandırılması amacıyla 25 tonluk bir balıkçı gemisinin alınması için Bakanlığından Kıbrıs Türk Kültür Derneğine para transfer edecekti.[214]

Elmas gemisi Adaya birçok sefer yaparak Türkiye'nin güney sahillerinden aldığı silah ve mühimmatı TMT' ye ulaştıracaktı.

Yine bu seferlerinden birisini yaparken Kıbrıs açıklarında bir ihbar sonucu İngiliz savaş gemilerince yakalanmak istenirken gemi mürettebatı tarafından içindeki silah ve cephanelerle batırıldı. Teknenin batması esnasında İngiliz denizcileri tarafından silahların fark edilmesi üzerine Elmas'ın mürettebatı gözaltına alınarak yargılanmak üzere Kıbrıs'a götürüldüler.

Gemi mürettebatının serbest bırakılması için Zorlu devreye girerek İngiltere'nin Ankara büyükelçisini makamına çağırarak adadaki İngiliz idaresinin Kıbrıs'a silah sevk eden Yunanistan'a göz yumarken Türkiye'ye mani olma yoluna gitmesi karşısında Türk hükümeti dünya kamuoyuna bu durumu açıklayarak karşılıklılık prensibine dayanarak Kıbrıs Türk toplumuna resmen silah sevkine girişmekten başka çaresinin kalmayacağını bildiriyordu. Bu konuşmanın akabinde İngiliz mahkemesi Türk mürettebatın cezalarını Türkiye'de çekmeleri için gemi gönderecekti.[215]

Menderes'in onayı ve Zorlu'nun isteğiyle kurulan[216] TMT olmasaydı Alparslan Türkeş'e göre Kıbrıs Türkleri çoktan yok edilirdi.[217] Zorlu'nun öncülüğünde hükümetin Türk Mukavemet Teşkilatı'na yardımları 27 Mayıs darbesine kadar devam edecekti. Kıbrıs'ı terör yoluyla Yunanistan'a bağlamak isteyen EOKA'nın eylemleri karşısında Kıbrıs Türkü'nün kendi güvenliğini sağlamak ve Enosis'e engel olmak için kurulan TMT'ye gönderilmek üzere depolanmış silahlar ihtilal sonrasında Yassıada duruşmaları sırasında Zorlu'nun karşısına DP'nin halkı silahlandırmak için silah ve cephane yığınağı

---

213 İsmail Tansu, *a.g.e.*, s.30.
214 İsmail Tansu, *a.g.e.*, s.8.
215 Semih Günver, *a.g.e.*, s.101.
216 Kemal Girgin, *Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz,* İstanbul 2007, s.45.
217 Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı,* İstanbul 1995, s.226.

yapma ithamlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olacaktır.[218]Ayrıca canlarını hiçe sayarak EOKA'ya karşı adada mücadele vermiş Türk ordusunun kahraman subayları ihtilal hükümetince geri çağrılarak taltif edilecekleri yerde geri hizmete veya emekliye sevk edileceklerdi.

3.1.4. Kıbrıs Cumhuriyeti'ne Doğru

1958 yılı Ada'da tedhişçiliğin giderek hızlandığı yıl olarak, Kıbrıs'ta durumun adamakıllı kötüleşmesine paralel olarak Türk-Yunan ve Türk-İngiliz ilişkilerinin gerginleştiği dönemdir.

"19 Ocak 1958 günü Lefkoşa'da bir Türk polisinin tedhişçiler tarafından öldürülmesi üzerine şehirde karışıklıklar çıkar ve 20, 21 ve 22 Ocak günleri Türklerle, Rumlar arasında çatışmalarda yararlanmalar olur. 22 Ocak günü ise Lefkoşa'dan havaalanına hareket eden Türk heyetinin bindikleri otomobile bir bomba atılır. Araba hızlı gittiğinden bomba ancak bir dakikalık gecikmeyle patlar ve Türk heyetine herhangi bir zarar vermeyerek sadece sokaktan geçenleri yaralar."[219] Ayrıca bu dönemde Türk-İngiliz ilişkilerinin gerginleşmesinde, 27–28 Ocak 1958'de Kıbrıs Türkleri ile İngiliz sömürge yönetimi arasında bir çatışma meydana gelir. "27 Ocak günü Türklerin Lefkoşa'da başlattıkları "Taksim" lehindeki yürüyüş, o güne kadar Rumların "Enosis" lehindeki yürüyüşlerine seyirci kalan İngiliz güvenlik kuvvetleri tarafından şiddet kullanılarak dağıtılmaya çalışılır. İngiliz kuvvetleri şehirdeki gösterileri önlemek amacı ile harekete geçmişler ve zırhlı otomobilleri gayet hunhar bir şekilde gösterilerde bulunan Türk kadın, çocuk ve erkeklerin üzerine sürmüşlerdir. Bu gösteri ve yürüyüşler ertesi gün de devam ederek, bütün Ada'ya yayılır. Başta Limasol, Baf, Magosa ve Larnaka'da büyük protesto gösterileri olur. Bu olaylar sonucunda 8 Türk ölmüş ve 70'ten fazla kişi de yaralanmıştır." Kıbrıs şehitlerinin cenazeleri 29 Ocak günü kaldırılmış ve 30 Ocak günü de bütün Türk gazeteleri siyah başlıklarla yayınlanmıştır. Ankara, İzmir ve İstanbul Radyoları 29 Ocak günü müzik yayınlarına ara vermiş, bu olaylarla birlikte Kıbrıs Valisi Foot'un, Ada'daki sert havayı yumuşatmak amacı ile bir

[218] Ulvi Keser, *a.g.e.,* s.590.
[219] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s.413.

kısım Rum tedhişçileri serbest bırakması da Türk basınında İngiltere'ye karşı oldukça sert bir davranış meydana getirmiştir.

EOKA lideri Grivas Dighenis takma adıyla 1 Nisan 1958'de yayınladığı bir beyannamede, Kıbrıs'ın hürriyet kavuşması için top yekun savaş ilan ettiğini açıklaması Ada'da tedhişin daha da tırmanmasına sebep olur. Buna bağlı olarak "Kıbrıs'ta Rumların, Türklerin cami, türbe ve anıtlarına karşı yapmış oldukları tecavüz ve tahripleri, Türk Belediye üyelerinin belediye toplantılarında Rum üyelerinin hakaret ve tehditlerine maruz kalmaları, Rumların belediye bütçelerini Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı davası için harcamaları."[220] Ve Türklere karşı yapılan baskılar dolayısıyla Türk belediye meclisi üyeliklerinden istifa edeceklerdir.

6-7 Haziran gecesi EOKA tedhişçileri tarafından Lefkoşa-Girne yolu üzerinde bulunan Türk Haberler Bürosu bombalanır. Bu olayları takip eden günlerde, Kıbrıs'ta Türklerle Rumlar arasında karşılıklı çarpışmalar başlayarak, Ada'nın durumu karışmıştır. Haziran ilk haftasında Lefkoşa ve Larnaka'da Türk ve Rum cemaatleri arasında çarpışmalar olmuş ve bu çarpışmalarda 4 Rum ölmüş ve ikisi ağır olmak üzere 5 Türk yaralanmıştı. EOKA eylemlerinin yanı sıra bazı bölgelerde Rum ahalinin topluca Türk köylerine baskın düzenlemesi üzerine İngiliz idaresi, Lefkoşa'nın Türk ve Rum kesimlerini tel örgülerle ayırmış ve bu sınırı İngiliz askeri muhafaza altına almıştır.

9 Haziran günü de Lefkoşa'daki Rumlar Türklere saldırarak biri kadın, diğeri polis iki Türk'ü öldürmüşlerdir. 10 Haziran 1958'de Ada'da Rumlarla, Türkler arasında meydana gelen çatışmalar sebebiyle İngiltere vermiş olduğu nota ile Türkiye'yi Ada'nın iç işlerine karışmakla suçlayarak Türk hükümetinin ülkede ki radyo ve basını kontrol etmesini ister. Zorlu bu notaya sert bir protesto ile karşılık vererek İngiltere'nin Türkiye'nin iç işlerine karışmaya çalıştığını söyleyerek buna asla edilemeyeceğini söyler. 11 Haziran'da olaylar daha da genişlemiş, "İngiliz askerlerinin yüzlerce Türk gencini evlerden ve sokaklardan toplaması üzerine, Türk anaları ile İngiliz askerleri arasında çatışmalar olmuştur. Lakedenya köyünde, Türklerle Rumlar arasında kavga çıkması üzerine de, İngiliz askerleri ateş açmış ve 17 yaşında bir Türk kızı ağır şekilde

[220] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.448.

yaralanmıştır. Yine aynı gün Lefkoşa Rumları, kendi mahallelerinde bulunan Türk evlerini ateşe vermişler ve şehrin 20 yerinde yangın çıkarmışlardır."[221]

12 Haziran günü ise Ada'nın üç yerinde kanlı çarpışmalar başlamış, birinci çarpışma, Lefkoşa'nın Gianelli köyünde 300 kadar Rum, Türkleri köyden çıkarmak için toplu halde Türklere saldırmışlar ve bir çiftliği ateşe vermişlerdir. Çarpışmalarda iki Rum öldürülmüş ve üç Rum'da yaralanmıştır. İkinci olay da Lefkoşa'da çıkmıştır. Rumlar şehrin Türk mahallelerine toplu halde saldırıp, Türk evlerini ateşe vermeye başlayınca, iki cemaat arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. üçüncü olay ise Magosa'da Rumların, toplu halde Türklere saldırması ile başlayan çarpışmalarda, "Beşi Türk, on ikisi Rum olmak üzere 17 kişi yaralanmıştır. Kıbrıs'taki bu gelişmeler karşısında Türk hükümetinin ve kamuoyunun tepkisi büyük olmuştur.

8 Haziran'da İstanbul'da üç yüz bin kişinin katılımıyla başlayan "Ya Taksim, Ya Ölüm" gösterileri yurdun dört bir tarafına yayılarak Temmuz ayının başlarına kadar devam etmiş, bu arada 4 Temmuz'dan başlayarak, Ankara Radyosunda her akşam "Kıbrıs Saati" yayınlanmaya başlanmıştır.

1958 yılının Kıbrıs meselesinin çözümü için diğer yıllara oranla daha aktif bir yıl olur. Bunda, ABD ve NATO'nun bir çözüm yolunun bulunması hususunda taraflara yapmış olduğu baskı önemli bir rol oynamıştır.

İngiltere 1958 yılının başından itibaren Ada'yı tek başına daha fazla elinde tutamayacağını anlayarak yeni bir plân hazırlığına girişmiş, bu amaçla da, senenin başlarında İngiltere dışişleri bakanı Ankara ve Atina'yı ziyaret etmiştir. Türk ve Yunan görüşleri de öğrenildikten sonra haziran ayının ortasında İngiltere yeni Kıbrıs plânını, Başbakan Macmillan, 19 Haziran 1958'de Avam Kamarasında açıklar. İngilizlerin ortaklık plân dediği yeni plân, taksimi benimseyerek, Ada'da 7 yıllık bir muhtariyet prensibini kabul ediyordu. Bu sürenin sonunda eğer Yunanistan ve Türkiye işbirliğini sürdürmeye razı olursa, İngiltere uluslararası görevlerini yerine getirmesi için gerekli olan üsler ve imkânlar kendisine bırakılmak şartıyla, kalıcı ve çözüme katkıda bulunabilmek için, Ada'nın egemenliğini müttefikleri Türkiye ve Yunanistan'la paylaşmaya razı olacaktı. İngiltere, bu tasarıyı Türkiye ve Yunanistan'a önce ABD sonrada NATO aracılığıyla kabul ettirmeye çalışmışsa da muvaffak olamamıştır.

[221] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.454.

Bu plâna ilk muhalefet, İngiltere'nin kendi içinden, İşçi Partisinden gelmiştir. Ardından Türkiye, Yunanistan, Denktaş ve Makarios bu plânı ayrı ayrı gerekçelerle reddettiklerini açıklarlar.

Türk hükümeti ayrıca taksim prensibi ile beraber olmak şartı ile, ortaklık plânını yeni Macmillan Plânını üçlü bir konferansta tartışmayı kabul edeceğini açıklar.

İngiltere'nin yeni plânı açıklaması sırasında Ada'daki tedhişçilik faaliyeti de kısa bir süre için durmuş fakat bir süre sonra, 12 Temmuz'dan itibaren yine birden bire hızlanmıştır. Yalnız bu seferki tedhişçilik faaliyeti doğrudan doğruya Türklere yönelerek önemli kayıplar verdirmeye yöneliktir. Artık, Rum tedhişçiliği,saldırma ve öldürme eylemleri ile Kıbrıs Türklerine karşı bir yıldırma politikası izlemeye başlamıştır. EOKA'nın bu saldırıları karşısında, Türk Mukavemet Teşkilâtı da Kıbrıs Türklerini savunmak için harekete geçtiğinde, temmuz sonlarında Ada'nın durumu büsbütün karışmış, barış ve düzen ortadan kalkmıştır.

Kıbrıs hükümeti, İstihbarat dairesinin 15 Temmuz'da yayınladığı bir bildiride 1 Haziran - 14 Temmuz tarihleri arasında meydana gelen karşılıklı çatışmalarda 2 İngiliz güvenlik üyesi ile 24 Türk ve 44 Rum öldürülmüştü.

7 Temmuz'da Kıbrıs'ın bir köyünde iki Türk gencinin Rumlar tarafından öldürülmesi üzerine, Türk hükümeti İngiltere nezdinde teşebbüste bulunarak gerekli tedbirlerin alınmasını istemiş ve özellikle Vali Foot'un idaresinin yetersizliği üzerinde durmuştur.

Kıbrıs Türk Cemaati liderleri Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş, 19 Temmuz 1958'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya gönderdikleri telgraflarda, Ada'da tarihteki misline ender rastlanır bu barbarlık ve vahşet karşısında Türk hükümetinin daha fazla hareketsiz kalmamasını istemişler ve 22 Temmuz akşamı da Dr. Küçük, ani olarak Ankara'ya gelmiştir.

Kıbrıs Valisi, bir güvenlik tedbiri olarak 22 Temmuz'dan itibaren Ada'nın dış dünya ile her türlü bağlantısını kesmiştir.

Bu tedhiş hareketlerinin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ı endişeye sevk etmesi üzerine bu üç devletin başkanları Ada'da tedhiş hareketlerinin durması için ortak hareket ederek şiddet olaylarının durdurulması çağrısında bulunurlar. Bunun sonucu olarak da

EOKA, 4 Ağustos'ta ateşkes ilan eder. Bu sırada İngiltere Başbakanı Macmillan, 19 Haziran plânında değişiklik yapmak suretiyle yeni bir plân hazırlığına girer. İngiltere Başbakanı konuyu taraflar arasında doğrudan görüşmeler yoluyla ele almak üzere 8-9 Ağustos'ta Atina'ya, 9-10 Ağustos'ta ise Ankara'ya gelir. Görüşmeler sonunda İngiliz hükümeti 14 Ağustos'ta bir bildiri yayınlayarak, Yunan ve Türk hükümetleri ile ayrı ayrı yapılan görüşmeler sonunda, 19 Haziran plânında bazı değişiklikler yapma gereği duyar. Macmillan 15 Ağustos'ta İngilizlerin yeni tasarısını açıkladığında, buna göre 19 Haziran tasarısında Türk ve Yunan hükümetlerinin temsilcileri Yürütme Konseyinin doğal üyesi iken, şimdi bu durumdan çıkarılıyor ve yalnızca doğrudan doğruya vali ile temas halinde olan ve görevlerini yapabilmeleri için gerekli kolaylıklara sahip olan, ülkeleri tarafından özel olarak atanmış temsilciler durumuna getiriliyordu. Bu yeni tasarı ile Türk ve Rumların yerel yönetimlerinin ayrılması kabul ediliyordu. İngiliz tasarısının bu yeni biçimi de Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar tarafından reddedilecektir.

Buna karşı Türk hükümeti "Taksime" açık kapı bıraktığı için bu yeni tasarıyı kabul ettiğini açıklar.

İngiltere, 15 Ağustos plânını 1 Ekim 1958'den itibaren Kıbrıs'ta uygulamaya karar verdiğini açıklayarak, Kıbrıs hükümeti yeni plâna göre belediyelerin ayrılması hususunu incelemek ve bir rapor vermek üzere bir komisyon teşkil ettiğini 26 Eylül 1958'de ilan eder. Bu komisyon kasabalardaki Türk ve Rum belediyelerinin sınırlarını çizmekle görevlendirilmiş ve bu komisyon tarafından çizilen hudutlar "Yeşil hat" denilen mefhumun yani bir nevi taksimi ortaya koymuş oluyordu.

Macmillan plânının tatbiki gereği, Türk temsilcisi Burhan Işın'ın 1 Ekim 1958'de resmen ve fiilen görevine başlamasıyla plân yürürlüğe girmiş oldu. Böylece Türkiye'nin Kıbrıs idaresine hukuken ve fiilen katılmış olması sağlanmış, bu olay, Kıbrıs Türk cemaati tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır.

Türkiye'nin ve İngiltere'nin, Yunanistan'ın katılmamasına rağmen, plânı tatbike koyması, Kıbrıslı Rumları ve Yunan hükümetini oldukça şaşırtmıştır. Yunan hükümeti ve Makarios bu plânı ve Türk-İngiliz işbirliğini başarısız ve sonuçsuz bırakmak için bir takım taktiklere girişir. Makarios'un başvurduğu birinci taktik Ada'da tedhişçiliği yeniden başlatması olur. Bu arada Makarios, Macmillan plânının taksime yol açacağını

anladığı için, bunu hiç olmazsa bir süre önlemek maksadı ile ikinci bir yola başvurarak, Kıbrıs'a bağımsızlık verilmesi fikrini ortaya atar.

Rumlar bağımsızlık önerisini kabul etmeye hazır değildi. Çünkü Yunanlıların ve ada Rumlarının gerçekleştirmek istediği bağımsızlık, esas itibariyle Rum çoğunluğuna dayanan ve Türk cemaatine ancak bazı garantiler tanımak isteyen bir bağımsızlık sistemiydi.

Yunan Hükümeti, bağımsızlık fikri karşısında eş zamanlı olarak, NATO çerçevesinde girişimlerde bulunarak, NATO genel sekreteri Spaak'a bir mesaj yollayarak, eğer İngiltere Kıbrıs'a ilişkin plânını uygulamakta ısrar edecek olursa Yunanistan'ın NATO içindeki yerinin yeniden gözden geçirilmesini isteyebileceklerini bildirdi. Yunanistan Başbakanı Karamanlis'in mesajını alan Spaak, 23 Eylül'de Atina'ya giderek görüşmeler yapar, Spaak 24 Eylül'de verdiği bir demeçte, "Bağımsız Kıbrıs"[222] fikrine taraftar olduğunu bildirir.

Eylül sonundan başlayarak, EOKA saldırıları artmış ve 1 Ekim'de Rumlar genel greve gitmişlerdir. EOKA; eylemlerine Kasım'ın son haftasında başlayacak olan Birleşmiş Milletler görüşmeler nedeniyle Grivas'ın talimatıyla ara verir.

İngiltere'nin 15 Ağustos plânını açıkladığı gün, Yunanistan'da her zamanki gibi Birleşmiş Milletlere başvurarak Kıbrıs meselesinin genel kurulun 13. toplantı gündemine sokulmasını isteğini yeniler. 25 Kasım'la - 5 Aralık tarihleri arasında yapılan görüşmeler sonunda, Genel Kurul'dan çıkan karar Yunanistan'ın istediği gibi olmaz. Bu görüşmelerde Yunan dışişleri bakanı yaptığı konuşmada BM anayasanın birinci maddesinin ikinci fıkrasından bahsedilen milletlerin self-determination ilkesine saygı gösterilmesine işaret ediyordu. Buna karşılık Zorlu ise bahsedilen fıkrada bir milletin değil, milletlerin eşit haklarına değinildiğine dikkat çekerek Kıbrıs adasında Türk ve Yunanlı olmak üzere iki milletin var olduğunu ve BM'nin bu maddesi uygulanacaksa adada yaşayan iki çıkışa da eşit haklara dayanarak kendi kaderlerini belirlemek hakkının verilmesini söylüyordu.

Görüşmeler esnasında BM'deki bağlantısızlar hareketinin öncülerinden olan Hindistan'ın heyet başkanı Yunan tezini destekliyordu. Zorlu Yunan parlamentosunda Kıbrıs konusunda yapılan müzakereler sırasında Hindistan'ın delegesinin Yunanlı

[222] Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.479.

parlamenterler tarafından bu adam Kıbrıs davasından habersiz sözlerini zabıtlardan okuyunca Yunanistan'ın en önemli destekçilerinden olan Krishnci Menon salonu terk eder.

Ayrıca bu görüşmeler esnasında Averoff İngiliz yazar Lawrence Durell'in "Acı Limonlar" adlı kitabından bir alıntı yaparak Yunanistan'a ait olacak bir Kıbrıs'ta Rumların baskısı olmadan Türklerin de pekâlâ güvenlik ve refah içinde yaşayabileceğine vurgu yapar.

Buna karşı Zorlu ise üç yüz sene Türk hâkimiyeti altında kalmış olan Kıbrıs adasının şimdi yeniden başka bir ülkenin egemenliği altına girmesine gerek hukuk gerek Türkiye için stratejik bakımdan mümkün olamayacağını belirtikten sonra Kıbrıs'ın Türkler için ne kadar önemli bir yer olduğunu belirten Shakspeare'in Othello'sundan "Kıbrıs Türkler için ne kadar önemli olduğunu düşünecek olursak Türk'ün kendisi için birinci derecede önemli olanı ortaya atacak kadar beceriksiz olduğuna inanamayız." der.

Bu sözler komisyon üyeleri üzerinde büyük bir etki bırakır. Görüşmeler sonucunda iki tarafın kendi aralarında anlaşarak çözüm bulmalarını öngören bir tasarı üçte iki çoğunlukla kabul edilir.

Bu karar Kıbrıs'ı Yunan toprağı yapmazken yani Enosis'i engellerken Ada'da çözüm için Yunanlılarla anlaşması gerektiğinin de altı çiziliyordu. Yani her iki tarafın kendi tezleri olan Enosis ve Taksim tezinden vazgeçmesi anlamına geliyordu.

Bu sonuç Zorlu ve Türk heyeti için "Savaşlar yalnız muharebe meydanında kazanılmaz diplomaside de zafer vardır" yakıştırması yapılmasına neden olacaktır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararının ardından çaresizlik içinde bocalayan Yunan Dışişleri Bakanı Averoff'a yaklaşan Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Averoff'a dostluk elini uzatarak, Kıbrıs sorununu Atina ile Ankara'nın karşılıklı ve doğrudan müzakere yöntemiyle çözmeleri gerektiği teklifinde bulunması, Türkiye ile Yunanistan arasında bir yakınlaşmanın da başlangıcı olur.

Yunanistan artık görüşme yolundan başka bir yol ile Kıbrıs meselesini çözemeyeceğini anlamak zorunda kalmıştır. Nitekim 13 ve 14 Aralık 1958 günleri, Atina parlamentosunda konuşan Başbakan Karamanlis, "Kıbrıs Meselesinin bir milli kangren halini aldığını, bunun feci bir serüven olduğunu, Yunanistan'ın bu serüvene

sürüklendiğini işaret ediyor, Türklerle anlaşarak bir çözüme gidilmesi"[223] arzusunu belirtiyordu. Yunan hükümeti, Fatin Rüştü Zorlu'nun Averoff'a yapmış olduğu karşılıklı müzakere teklifine olumlu cevap verir.

18–19 Aralık tarihleri arasında Paris'te yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısı sırasında Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları ile İngiltere Dışişleri Bakanı arasında konsey toplantıları dışında görüşmeler yapılarak; Kıbrıs meselesinin halledilmesi için görüşmelere başlanması prensibi kabul edilir. Üç yıldan beri ilk defa üç devletin Dışişleri Bakanları bir masa etrafında toplanırlar. Bundan sonra Zorlu - Averoff görüşmeleri sonuç alıcı, ciddi ve çetin müzakereler ortamına girer. İngiltere'de bu girişimi, Ada'da egemen üsler bulundurmasının kabulü şartıyla destekler ve Türkiye ile Yunanistan arasında varılacak bir Kıbrıs anlaşmasını onaylayarak egemenliği iki topluma devredeceğini bildirir.

Aralık ayında Paris'te Zorlu - Averoff görüşmeleri konusunda Türk Hükümeti, resmi yorum ve bildirileri ile kamuoyunu tatmin etmeye çalışırken, taksim tezinin terk edildiğine ilişkin haberler, Türkiye'de endişe ve öfke yaratmaya başlamıştır. "İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği, İçişleri Bakanına telgraf göndererek, Kıbrıs için miting izni isteyerek, 25 Aralık'ta bir bildiri yayımlayarak, Hükümetin Kıbrıs politikasında takındığı yeni tavrı şiddetle eleştirir."[224] Bu bildiride Ada'ya bağımsızlık verilmesini ve taksimin terk edilmesini hükümetin kabul ettiği haberleri karşısında duyulan endişe belirtilerek, Kıbrıs'a muhtariyet verilmesi veya bir cumhuriyet kurulmasıyla Ada'yı Yunanistan'a terk etmek arasında hiçbir fark yoktur denilmekte.

1958 yılının son günlerinde, Zorlu-Averaoff görüşmeleri daha yoğun ve kapsamlı bir biçimde devam ederken, Kıbrıs'taki İngiliz ordusu da EOKA'ya karşı büyük bir harekâta girişir.

18 Ocak 1959'da Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Fatin Rüştü Zorlu ve Averoff OECD toplantısı için bulundukları Paris'teki görüşmelerde Türk ve Yunan başbakanlarının Zürih'te buluşacakları ve Kıbrıs meselesine Türk - Yunan dostluğu ve işbirliği çerçevesi içinde bir hal şekli bulmağa çalışacakları bildirilir.

---

[223] Nihat Erim, a.g.e., s.89.
[224] Ahmet C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, Lefkoşa 2000, s.62.

3.1.5. Zurich ve Londra Antlaşmaları

Zürih Zirvesi (5–11 Şubat 1959): Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu ve oldukça kalabalık bir heyetle 5 Şubat günü Ankara'dan uçakla Zürih'e geçerler. Menderes'in Zürih'e hareket ettiği gün, Kıbrıs Türk'tür Partisi ve Türk Kurumları Federasyonu başkanları Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş bir basın açıklamasıyla Türk hükümetinin, Kıbrıs Türkü'nün davasını dirayet ve cesaretle savunacağına inandıklarını söyleyerek "şerefimizle mütenasip ve ayrı bir cemaat olarak, bütün haklarımızı tamamıyla tanıyacak bir hal çaresi kabul edebiliriz."

Kıbrıs Türklerinin bütün istekleri Rum-Yunan yayılımcı emellerine karşı, Batı Trakya'daki Türklerin konumuna düşmemek, Anavatan Türkiye'nin her yönden güvencesi altında, Rumlarla eşit bir toplum olarak varlıklarını sürdürmekti. "Kıbrıs Türk'tür ve Türk kalacaktır" ve "Ya taksim ya ölüm" sloganlarının da tek hedefi, Ada'nın Yunanistan'la birleşmesini, yani Enosisi önlemekti. Türk toplumunun isteği, Ada'da bir azınlık olarak yaşamamak, kendi iç işlerinde hür ve bağımsız olmak ve Türkiye'nin milli güvenlik çıkarlarını korumaktı.

5 Şubat gününün akşamı, Türk ve Yunan heyetlerinin buluştuğu kent dışındaki Dolder Otel'de, Menderes ve Karamanlis ilk kez bir araya geldiklerinde, Zürih'teki görüşmeler oldukça gergin bir hava içinde başlar. Yunanlılar, ellerinden geldiği kadar az taviz vermeye çalışırken, Türk heyeti ise imzalanacak anlaşmanın ileride bozulabilme ihtimaline karşı Kıbrıs Türk halkına azami güvenlik sağlayacak noktalar üzerinde ısrarla dururlar. Türk tarafı için önemli hususlardan biri Ada'da üstlenecek Türk Birliğinin kuvveti ve Türkiye'nin gerektiğinde Ada'ya tek taraflı müdahalesini sağlayacak bir hak elde etmekti.

İki başbakanın zirve toplantısı gerginlikler içinde 11 Şubat günü başarıyla sonuçlanarak, bağımsız bir Kıbrıs Türk toplumunun hürriyeti ve hayat haklarının garanti altına alan anayasa esasları ile diğer ilgili anlaşmalar tespit edilir.

Menderes, Zürih zirvesi sonrasında Ankara'ya gelen Dr. Küçük ve Denktaş'ı 14 Şubat günü kabul ettikten sonra Dr. Küçük verdiği bir demeçte "Kıbrıs konusunda Yunanistan'la varılan anlaşmadan dolayı Menderes'e şükran duygularını belirttiklerini bildirerek, Londra Konferansı'nın da olumlu bir sonuca varacağına inandıklarını" söyler.

15 Şubat günü, İngiltere Başbakanı Macmillan, Türkiye Başbakanı Menderes'i ve Yunanistan başbakanı Karamanlis'i Londra'ya davet eder. İki başbakan da, Türk toplumu başkanı Dr. Küçük ile Rum toplumu Başkanı Makarios'u Londra'ya çağırırlar. Zürih'te, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmış olan anlaşma, İngiltere'nin ve Kıbrıs'taki toplumların temsilcilerinin katılmasıyla, bir konferansta yeniden ele alınacaktır.

Londra Konferansı, 17 Şubat 1959 Salı günü başlar. Karşılıklı müzakereler iki gün boyunca devam ederek, 19 Şubat günü üç başbakan Menderes; Macmillan ve Karamanlis'in imzalarıyla Kıbrıs'ın, iki halkın ortak egemenliğinde ve yönetiminde, iki toplumlu bir cumhuriyet olduğu kabul edilir.

Zürih ve Londra Anlaşmaları gereği bağımsız Kıbrıs devletinin kurulmasındaki amacı Zorlu şöyle anlatıyordu; "Kıbrıs'ın hiçbir zaman diğer yabancı bir devlete ilhak edilmemesi, Kıbrıs'taki Türk cemaatinin inkişafının önlenmemesi ve onun Ada'da bir ekalliyet muamelesine tabii tutulmaması, Ada'nın Türkiye'nin emniyeti için arz ettiği büyük ehemmiyet nazarı itibara alınarak Adanın müdafaasının temenni ve müdafaaya Türkiye'nin iştirakı[225] Zürih'te Türk ve Yunan Başbakanlarının arasında 3 tane anlaşma parefe edilmiştir.

Bunlardan ilki, Kıbrıs devletinin kuruluşuna ilişkin esasları içeren anlaşma.

İkincisi Türkiye, Yunanistan ile Kıbrıs devleti arasındaki Garanti Anlaşması,

Üçüncüsü de Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasındaki ittifak anlaşmasını teşkil etmekteydi.

Bu anlaşmalar gereği Türkiye'nin adadaki menfaatleri kadar Kıbrıs'ta yaşayan Kıbrıs Türk halkının da hakları teminat altına alınmıştı. Ayrıca Kıbrıs devletinin Türkiye ve Yunanistan'ın dâhil olmadıkları uluslararası kuruluşlara ve paketlere dahil olamayacağı yolunda bir hüküm konularak Türkiye'nin stratejik menfaatleri de teminat altına alınmıştı.

Zürih ve Londra anlaşmalarına göre Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk olacaktır. Bakanlar kurulu 7 Rum, 3 Türk üyeden, Temsilciler Meclisi 35 Rum, 15 Türk üyeden; Cumhuriyet ordusu 60–40 ve memur kadroları 70–30 oranı ile her iki toplum

[225] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 28.11.1959.

fertlerinden oluşacaktı, her iki toplumun kendi iç işlerine bakacak birer cemaat meclisi olacaktı. Ayrıca bu meclis, din, eğitim ve kültür işlerinden sorumlu olarak; iş güvenliğini, polis ve jandarma sağlayacaktır. Ceza davalarında mahkeme heyeti suçlunun ait olduğu toplumun hâkimlerinden oluşacak, beş büyük şehirde ayrı belediyeler olacaktı. Resmi dil Türkçe ve Rumca olarak iki dil, Cumhurbaşkanı muavini veto yetkisine sahip olacak ve önemli konularda Türk üyelerin ayrı oy çoğunluğu gerekecektir. Her iki Anavatan, kendi toplumlarına eğitim ve kültürel alanlarda mali yardımda bulunabilecekti.

Anayasa konularındaki anlaşmazlıklar için bir Türk, bir Rum ve bir de tarafsız hakimden oluşacak Anayasa mahkemesi kurulacaktı.

Zürih ve Londra anlaşmalarına ek olarak, Kıbrıs Devleti'nin temelini oluşturan üç temel anlaşma daha eklendi. Bunlardan ilki Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan Kuruluş Antlaşmasıydı. Bu antlaşma, Kıbrıs'ın bağımsız egemen bir cumhuriyet olduğunu ortaya koymakta ve toplam 99 mil kare büyüklüğündeki iki üs bölgesini İngiltere'nin tam egemenliğine bırakıyordu. Öteki ise Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasındaki İttifak Antlaşması'dır. Bu antlaşma, Kıbrıs'ta üç tarafın dâhil olduğu bir askeri kuvvet merkezi oluşturulmasını öngörmekte ve Ada'yı dış saldırıya karşı korumak ve Kıbrıs'ın statüsünün devamını sağlamak için Ada üzerinde Yunanistan'ın +950, Türkiye'nin de 650 asker bulundurmasına izin veriyordu. Bir üçüncü antlaşma ise Türkiye, İngiltere, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti arasında imzalanan Garanti Antlaşmasıydı.

Garanti Anlaşmasının I. maddesinde: Kıbrıs Cumhuriyeti herhangi bir devletle tamamen veya kısmen herhangi bir siyasi veya iktisadi birliğe katılmayı taahhüt eder. Bu itibarla, Kıbrıs'ın başka bir devletle birleşmesini ya da Ada'nın taksimini doğrudan veya dolaylı olarak teşvik edecek hareketler yasaklanmaktaydı.

İkinci Maddede ise; Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bu anlaşmanın birinci maddesinde gösterilen yükümlülüklerini göz önüne alarak, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve aynı zamanda anayasanın temel maddeleriyle kurulan düzenini tanırlar ve garanti ederler denmekteydi.

4. maddenin son paragrafında ortak veya anlaşarak hareket olası olmadığı takdirde, garanti veren her üç devletten her biri bu anlaşma ile kurulan düzeni tekrar kurmak amacı ile harekete geçmek hakkını saklı tutar denilmektedir.

Londra Konferansı'na katılan taraflar, Zürih ve Londra Anlaşmalarına göre hazırlanacak anayasanın ve antlaşmaların en erken zamanda tamamlanarak, antlaşmaların imza tarihi olan 19 Şubat 1959'dan sonra bir yıl içinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanına karar verdiler. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilânına kadar Ada'da bir yıl geçici dönem oluşturulacaktı. Böylelikle, Londra Antlaşması, Zürih Antlaşmasını temel yaparak, Kıbrıs meselesine ilişkin meselelerin tamamını sonuca bağlamış oluyordu.

Genel nüfus içindeki %20'lik oranıyla İngiliz sömürgesi altında yaşayan Kıbrıs Türk'ünün yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu iki ortaktan birisi olması hiç şüphesiz ki Türk dış politikası açısından büyük bir başarı olarak tarihe geçmişti. Bu başarının en önemli mimarı hiç şüphesiz dönemin dışişleri bakanı F. R. Zorlu'dur.

Eski Yunan Başbakanı Papa Androu Yunan parlamentosunda bu anlaşmaların onaylanması sırasında anlaşmaların Yunanistan için yaptığı konuşmada Bağımsız Kıbrıs Devleti'nin bu şartlar altında Taksim'den daha kötü olduğunu söylerken Taksimle adanın bir kısmı gidecekken şimdi bütün Kıbrıs'ı kaybettik, diyerek hayır oyu kullanıyordu.[226]

TBMM'de ise onu muhalefet partisi lideri İsmet İnönü 4 Mart 1959'da yaptığı konuşmada bu antlaşmaların taksim tezinden fedakârlık yapıldığı anlamına geldiğini bu durumun da Ada Türkü'nün ve Türkiye'nin güvenliği açısından hala Enosis tehlikesini ortadan kaldırmadığını ileri sürerek antlaşmaların kabulü için olumsuz oy kullanacaklarını bildiriyordu.

Zorlu cevap olarak fedakârlık yapıldıysa adanın tümünün alınmamasından fedakârlık yapıldığını, Kıbrıslı Türklere egemenlik temin eden ve Türkiye'nin güvenliğini teminat altına alan bir çözümün tercih edildiğini belirtiyordu. Anlaşmaların kabulü için yapılan oylamada DP'li milletvekilleri olumlu oy kullanırken CHP milletvekilleri olumsuz oy kullanmıştı.

---

[226] *TBMM Zabıt Ceridesi,* 28.11.1959.

IV. BÖLÜM
27 MAYIS 1960 İHTİLALİNİ HAZIRLAYAN SEBEPLER

4.1. SİYASİ VE TOPLUMSAL SEBEPLER

27 Mayıs İhtilalini hazırlayan sebeplerin başında hiç şüphesiz çok partili siyasi hayatın demokratik esas ve kurallara göre yönetilememiş olması geliyordu. 2.Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte kısa zamanda Cumhuriyetin kurucu partisi CHP ve ondan ayrılanların kurduğu DP Türk siyasi hayatının iki merkez partisi olacaktır.

CHP ve DP'nin çok partili demokratik sistem anlayışından ve felsefesinden uzak olmaları Türk siyasetinin sağlıklı gelişmesinin önündeki en büyük engel olacaktır.

Nitekim 1950 genel seçimleri sonucunda ülkede yaşanan iktidar değişikliğiyle birlikte özellikle iki parti arasındaki siyasi ilişkiler, DP iktidarının birinci yılından itibaren gerginlikler içinde başlayarak 27 Mayıs sabahına kadar devam edecektir.

CHP'nin sorumlu muhalefet anlayışından uzak olması, iktidarı elinde bulunduran DP'nin de demokratik sistemin vazgeçilmez unsuru olan farklı sesler karşısında kendisinden önceki Milli Şef dönemi anlayışını zaman zaman devam ettirmesi Türk siyasetini bir çıkmaza sürükleyecektir.

Demokrat Partinin on yıllık iktidarı döneminde iktidar muhalefet ilişkisini iki döneme ayırmak mümkündür. Birinci evre, 1950–1957 yılları arası; ikinci evre ise 1957'den 27 Mayıs 1960'a kadar geçen süredir.

Birinci evrede İnönü DP iktidarının daha 2. yılından itibaren ülkede istikrarsızlığa ve siyasi güvensizliğe sebebiyet verdiğini söylüyordu. Ayrıca, Milli şef döneminde komünizme karşı alınan sert tedbirlerin bir benzerini uygulamaya koyan DP'yi hukukun üstünlüğü prensibini çiğnemekle suçluyordu. Muhalefetin bu tutumu karşısında demokratlar ise CHP'nin mal varlığının haksız iktisaplar sonucunda oluştuğunu dolayısıyla bu malların hazineye devredilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Nitekim 1954 seçimleri arifesinde hükümet bir yasa tasarısı hazırlayarak Halk Partisinin mallarını hazineye devretti. Bu dönemin diğer siyasi gerginlik konusunu oluşturan konusu ise 1954 yılında MP'nin sıradan bir dernek gibi 1. Asliye Ceza Mahkemesi

kararıyla kapatılması olmuştur. Bu durum CHP üzerinde ayrı bir etki yapacaktır. Çünkü iktidar istediği takdirde bir savcılık soruşturması sonucunda partiyi kapatabilirdi.

DP'nin 1954 genel seçimlerini büyük farkla kazanarak parlamentoda ezici bir üstünlük sağlaması iktidar partisinde Milli Şef dönemini anımsatan, her alanda tek seslilik duygusunun oluşmasına neden olur. Adeta hükümet politikalarına yönelik her türlü söylem iktidar için ülkenin huzurunu bozmaya yönelik yıkıcı faaliyetler olarak görülür. İktidarın farklı seslere karşı neredeyse hiç tolerans göstermemesinin altında tek parti dönemi siyaset anlayışından geliyor olmalarının izleri de vardı. Bunun yanı sıra dünyanın içinde bulunduğu Soğuk savaş döneminde Sovyetlerin nüfuz alanları dışındaki ülkelerde komünizm faaliyetlerini destekleyerek siyasi etkinliğini artırmaya yönelik bir politikayı uygulamaya koyması batılı ülkelerde olduğu kadar Türkiye'de de endişelere neden olur. Bu dönemdeki komünist hareketler mensubu oldukları milletin daha fazla özgürlük daha fazla refahı hak ettiğini söyleyerek hükümet politikalarını eleştiriyorlardı. Özellikle üniversite gençliği üzerinde etkili olan bu propaganda sayesinde birçok genç komünist örgütlere katılır. 1954 yılından itibaren ekonomik sıkıntıların artarak toplum hayatında kendini hissettirmeye başlaması bu tip komünist örgütleri de hareketlendirerek hükümet aleyhindeki söylemlerini artırmalarına neden olur. Demokratların komünizmi ülkenin varlığını ve hür dünyayı tehdit eden en büyük düşman olarak görmeleri, farklı her türlü sesin bu düşünceye hizmet ettiğini düşünmelerine neden olur. Muhalefet partilerinin sorumlu muhalefet anlayışından uzak kesimleri sırf iktidar ve şahsi kaygılarından dolayı hükümeti eleştiren tutum ve davranışlar içine girerek sol ağırlıklı öğrenci gruplarıyla sıkı bir ilişki içine girerler. İktidarda özellikle CHP'nin bu örgütlerle beraber hareket ettiği kanaatinin oluşması, demokratik nizamın vazgeçilmez unsuru olan muhalefetin en doğal hakkı olan eleştiri ve farklı düşünme hakkına kısıtlama getirilmesine neden olur. Bu da siyasi partiler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemekle kalmaz, toplumsal gerginliğin artmasına neden olur.

İktidar bu dönemde kendi partisi içindeki muhalifler de dâhil olmak üzere hükümeti eleştiren herkese bir gözdağı verme gayreti içine girecektir. DP milleti topyekûn kucaklayan siyasi yaklaşımından uzaklaşarak adeta farklı siyasi tercihlerinden dolayı halkı dahi cezalandıracak bir anlayışı benimsemeye başlayacaktır.

Nitekim 1954 seçimlerinde demokratların Kırşehir'den ikinci kez milletvekili çıkaramamasına karşılık hükümet bu ili kaza haline getirerek Nevşehir'e bağlamış, bununla da yetinmeyerek İnönü'nün seçim bölgesi olan Malatya'yı da ikiye bölerek Adıyaman'ı il yapma yoluna gitmiştir.

Kırşehir ve Malatya halkını siyasi tercihlerinden dolayı illerini ilçe yaparak ve ikiye bölerek cezalandıran iktidarın bu uygulamasını eleştirmek amacıyla TBMM'de yaptığı bir konuşma esnasında kendisine laf atan DP grubuna "Size ne oluyor, zalimlerin uşakları" diye bağırması sonucunda Kırşehir milletvekili ve CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı tutuklanarak cezaevine konulmuştu. Menderes'in ve bazı DP'lilerin eleştiriler karşısındaki bu tahammülsüz davranışlarını aynı parti çatısı altında siyaset yapan önemli isimlerden Samet Ağaoğlu şöyle değerlendiriyordu: "1954 sonrasında Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırmak, Kırşehir'i ilçe yapmak gibi siyasi hatalar da yapılmıştı."

Yine iktidarın 27 Haziran 1956'da çıkardığı bir kanunla siyasi partilerin seçim propaganda devresi dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklanırken kapalı salon toplantıları da mahallin en büyük mülki amirinin iznine bağlanır. Bu dönemdeki toplantı ve yürüyüş, cemiyetler ve basın kanunu gibi uygulamalar bazı siyasetçi ve aydınlar tarafından "Mussolini ve Hitler kanunlarına rahmet okutan" kanunlar olarak görülür

Basın ve radyo ile pek fazla sesi işitilmeyen muhalefetin, toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu ile de kısıtlanması "ayaklarının bağlanması" şeklinde yorumlanır. Nitekim CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Karadeniz gezisi bu yasak kapsamında değerlendirilerek kendisine 6 ay mahkûmiyet kararı verilir.

1954 seçimlerinin hemen sonrasında hükümetin emekli sandığı kanunun 39. maddesinde yaptığı bir değişiklikle iktidarın memuriyette 25 senesini doldurmuş yüksek yargı mensupları üniversite hocaları dâhil olmak üzere üst düzey memurları görülen lüzum üzerine kaydı ile emekliye ayırması, muhalefet ve aydınlar tarafından yargının siyasallaştırılarak kontrol altına alınması şeklinde yorumlanır.

CHP'nin iktidarı boyunca kendilerini seçkin sınıf olarak görmeye alışmış yüksek bürokrasi mensupları ve üniversite hocalarının bu duruma tepkileri şiddetli olur. Bu sınıfın neredeyse tamamı kendisini Halk Partisine yakın hissederken bu gruba mensup

bazı profesörler ise bu partinin argesinde çalışarak iktidarın bütün icraatlarını amansız bir şekilde eleştirirler.

Bu dönemde Menderes'in "Devri Sabık" yaratmayacağız diyerek geçmişle siyasi bir hesaplaşma içinde olmayacaklarını söylemesine karşın 1957 öncesinde İnönü'nün ülkede baş gösteren ekonomik sıkıntılardan dolayı geniş kesimler üzerinde oluşmaya başlayan etkisini azaltmak için DP meclis grubu harekete geçerek Milli Şef dönemindeki bazı olayların tekrar araştırmaya açılmasını istiyordu. Bunlardan özellikle doğu ve güneydoğu vilayetlerinde sınır güvenliğini ve kaçakçılığını önlemek amacıyla bölgede geçmişte yapılmış askeri operasyonlar hakkında aradan yıllar geçmesine karşın meclis araştırması yapılması isteniyordu. Bu amaçla önce Mustafa Muğlalı olayı hakkında, sonrasında ise 1937–38 yıllarında doğu bölgesinde meydana gelen olaylar hakkında dosyaların incelenmesine karar verildi.

DP'nin 1954- 1957 yılları arasındaki üç yıllık iktidar dönemine daha çok 6–7 Eylül olayları, ekonomik sıkıntılar ve basına tanınmayan ispat hakkı gibi toplumsal olaylar ile parti içi muhalefetin oluşturduğu siyasi çalkantılar damgasını vuracaktır.

Her ne kadar 1950–1957 arası ülkedeki siyasi gerginlik tırmanmışsa da iktidar-muhalefet arasındaki ilişki bütün gerginliklere rağmen kopmamıştı. Bu durum da demokrasinin hala rayında gittiğinin bir işaretiydi. Bu dönemde meclis tartışmalarının yüksek seviyeden fikir ve edebiyatla yapılması siyasi havanın huzur ve esenliğini sağlıyor, meclis içinde her türlü tartışmaya rağmen çalışma şevk ve heyecanını artırıyordu. Menderes'in TBMM'ne gelişi sırasında muhalefet partileri başbakanı alkışlarla ayakta karşılıyor başbakan ise bu durum karşısında mahcup bir çocuk gibi İnönü ve milletvekillerini selamlıyordu.

1957 yılında yapılan genel seçimlere ülkedeki ekonomik sıkıntılar ve iktidarın baskıcı yönetimi sonucunda CHP büyük umutlarla giriyordu. Seçim sonuçlarında oylarını bir hayli artırmasına rağmen seçimleri DP'nin kazanması İnönü'yü ve Halk partilileri pek memnun etmeyecekti.

Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından bazı illerde CHP ve DP'liler arasında kavgalar yaşanır. Özellikle demokratların az bir farkla seçimleri kazandıkları Gaziantep ve Mersin'de çıkan olaylar birkaç kişinin ölümüyle sonuçlanır. Olayların Kastamonu, Kayseri, Çanakkale, Samsun ve Giresun illerine de yayılması sonucu

hükümet Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında toplanarak bu olaylara karşı sert tedbirler alınacağını, hatta gerekirse ordunun dahi kullanılacağını duyuruyordu.

Muhalefete göre bu olayların nedeni hükümetin seçimlerde büyük çaplı usulsüzlük yapması sonucunda oluşan halkın demokratik bir tepkisiydi.

İnönü "kütük marifeti" ile seçimlere hile karıştırılmıştır diyerek seçim sonuçlarını tanımayacaklarını bildirmesi, seçimin galibinin CHP olduğu yönündeki açıklamaları, özellikle parti tabanında heyecan yaratarak gösterilerin tırmanmasında önemli bir rol oynar. Bunun karşısında DP ise CHP'yi seçim mağlubiyetini kabul etmemekle suçlar.

1957 seçim sonuçlarının diğer bir tartışma konusu seçim sonuçlarının zamanından önce devlet radyosundan açıklanmasıdır. Seçim sırasında bazı illerdeki sandıkların sayımları bittikten sonra sonuçların saat 14'te radyodan duyurulması İnönü ile radyodan sorumlu devlet bakanı F. R. Zorlu arasında telefonda bir tartışmanın yaşanmasına neden olacaktır. İnönü sonuçların ancak saat 17'den sonra açıklanabileceğini, Zorlu ise sandık sonuçlarının ilanla duyurulduktan sonra seçim kanununda sandık sonuçlarının açıklanmaması konusunda bir ifadenin ve yasağın bulunmadığını söylemesine rağmen CHP'liler bu duruma tepki göstermeye devam ederek konuyu yeni yasama yılının başlamasıyla birlikte TBMM'ne taşırlar ve Zorlu hakkında meclis araştırması açılmasını isterler. CHP'nin bu önergesi ancak 1959 yılında meclisin gündemine alınarak yapılan görüşmelerde Zorlu hakkında araştırma komisyonun kurulması teklifi reddedilir, ama 27 Mayıs ihtilali sonrası kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından bu sebeple de suçlu bulunur.

1957 seçimlerinin sonuçları sadece CHP'lileri memnun etmemekle kalmaz, DP'liler de bu sonuçlar hiç memnun olmazlar. Özellikle Menderes bu sonuçlardan dolayı oldukça üzgün ve sinirli bir ruh haline bürünür. Demokratlar içinde sonuçları en sakin ve makul karşılayan neredeyse tek insan F. R. Zorlu olacaktır.

CHP'nin seçimler sonucunda milletvekili sayısını otuzlardan 179'a çıkararak meclisteki sayısal çoğunluğunu bir hayli artırması üzerine DP meclis iç tüzüğünde bazı değişiklere gider. Yapılan değişiklikle TBMM' deki partilerin grup kurma sayısının en az 20 milletvekili olacak şekilde değiştirilmesi mecliste bu sayının altında milletvekiline sahip grubu olan HP gibi küçük partilerin grupları kaldırılarak bu partilerin devlet

imkânlarından mahrum edilmesi sağlanır. Bunun yanı sıra meclis görüşmelerinin yayınlanmasına kontrol getirilmesi adeta basına uygulanan sansürün bir benzeri olarak görülür. Milletvekillerinin konuşma süreleri kısıtlanırken bakanlara sözlü soruların sorulabilmesi de sadece haftada bir güne indirgenir. Ayrıca meclis başkanının yetkileri artırılarak milletvekilleri üzerinde bir baskı kurulma yoluna gidilir.

Meclis iç tüzüğünde yapılan bu değişikleri muhalefetin sesini kısmak ve etkinliğini azaltmaya yönelik bir girişim olarak gören muhalefet partilerine basının ve bazı üniversite hocalarının da destek vermesi iktidar tarafından hiç de hoş karşılanmaz. Anayasa hukuku hocası Nail Kubalıv Hıfzı Veldet Velidedeoğlu meclis iç tüzüğünde yapılan bu değişikliğin anayasaya aykırı olduğunu söyleyerek hükümeti eleştirir. Bunun üzerine DP iktidarı Kubalı'yı bağlı bulunduğu üniversiteden uzaklaştırarak MEB emrine alır. Bu durum DP'nin aydınlarla bozulmaya başlayan ilişkilerini daha da çıkmaza sürükler. Nitekim bu olaylardan sonra üniversite ve basın iktidara karşı eleştirilerini artırarak adeta muhalefetin sesi ve kulağı olacaktır.

CHP'nin seçimlerden güçlenerek çıkması, basın ve üniversitelerin artık açıkça muhalefete destek vermesinin de etkisiyle tek parti dönemi devletin egemen sınıfı olan memur ve özellikle bürokrat kesimini de hareketlendirir. 1950'lerin başlarından itibaren yeni, ortaya çıkan orta sınıfın hızlı bir şekilde siyasette, ekonomide ve bürokraside güçlenmesiyle eski güçlerini ve itibarlarını yitirdiklerini düşünen bu kesim de artık seslerini yükseltmeye başlayarak iktidarın politikalarını eleştiriyorlardı. Bu durum özellikle kurumlar etrafında örgütlenmiş olan toplumsal sınıfların iktidar üzerindeki muhalefet baskısının hızla artmasına neden olacaktı. Bu durum karşısında hükümet, bir yandan basına karşı sansürü artırırken, siyaset yapan memurlara da verilen cezaları artırma yoluna gider. Bununla beraber İktidar partisi üniversite hocalarının siyasi parti üyesi olmasının önünü kapayarak hocalara siyaset yapma yasağı getirir. Bu baskı ve kısıtlamaları anti demokratik gören kesimlere karşı ise hükümet, milli irade kavramını ön plana çıkarır.

Milli irade kavramı etrafında tartışmaların yaşandığı bir sırada eğitimli sınıfın büyük desteğini arkasına alan İnönü tam bu sırada laikliğin zedelenerek DP tarafından ortadan kaldırılmak istendiğini söyleyerek iktidarı irticayı hortlatmakla suçlar. Menderes'in 1955 yılında olaylı DP grubunda söylediği "Siz isterseniz hilafeti dahi

getirirsiniz" sözünü hatırlatır ve 57 seçimlerinde bazı cemaat ve tarikatların desteğini alarak dinin siyasallaştırılmak istendiğine ısrarla vurgu yapar. Bu durum hiç şüphesiz başta ordu, üniversite ve basın olmak üzere toplumun eğitimli kesiminin büyük kısmında endişelere neden olur.

CHP'nin 1957–1960 arasındaki muhalefet anlayışı ve yöntemleri karşısında siyasi ortam baş döndürücü bir hızla değişir.

Samet Ağaoğlu bu yeni durumu şöyle özetleyecektir: "Muhalefetin Mecliste ve memleketin her köşesinde bütün sınırları aşmış tehditler, yalanlar, iftiralar, kulaktan kulağa fısıldanan hırsızlık hikâyelerinden yurdun bir parçasını Ruslara veya Amerikalılara satmaya, kadın ve kızlarımızın koynuna yabancıları soktuğumuza kadar varan dedikodularla doluydu." [227]

CHP'nin bu muhalefet anlayışı iktidarda az da olsa var olan İsmet Paşa fobisinin artmasına neden olacaktır. Bu durumda Menderes'in sinirlerini oldukça bozarak partiler arası ilişkiyi gerginleştirecektir. Bu dönemde adeta ana muhalefet partisi gerginliklerden beslenen bir parti durumuna dönüşecektir.

Menderes'in muhalefet ve İnönü hakkındaki: "İnönü'nün ve partisinin ne aşağılık, ne bayağı, ve ne namussuzca yollardan propaganda, propaganda değil hezeyanlarda bulundukları hepimizce malumdur. Allah kahhar ismi ile kahretsin namussuzları… Sen kimsin? Malatya mebususun... O sadece İnönü'dür. İnönü nedir? Sabık diktatör. Bu memleketin bir İnönü davası vardır. Karşımızda merhametsiz bir muhalefet vardır. Canımıza kast etmiş bir muhalefet vardır."[228] sözleri, Siyasi gerginliğin artmasına neden olacaktır. İnönü tarihi şahsiyetine ve kendisine gerekli saygı ve ilginin DP'liler tarafından yeterince gösterilmemesi karşısında adeta hükümetten intikam alma yoluna gidecektir.[229]

1958 yılında İnönü iktidara karşı bütün siyasi partileri, aydınları ve halkı güç birliğine çağırıyordu. Menderes ise "Şer birliği" olarak nitelendirdiği bu oluşuma karşı ülke çapında DP'liler tarafından kurulan Vatan Cephesi ile cevap veriyordu. Her ne kadar Cumhurbaşkanı Celal Bayar bu fikre sıcak bakmasa[230] da kısa bir zamanda devlet

[227] Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes,* İstanbul 1967, s.109.
[228] *DP Grubu Meclis Tutanakları,* 14.11.1957.
[229] Recep Bilginer, *Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı,* İstanbul 2005, s.155.
[230] Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür,* İstanbul 2006, s.326.

radyosunun da desteğiyle bu cephe köylerden kasabalara oradan şehirlere kadar yayılacaktır. Sayıları yüzbinlere varan insanlar tam olarak, dernek mi, cemiyet mi yoksa bir partiye mi katıldıklarını bilmeden buraya üye olmaları özellikle toplumun bazı kesimlerinde gerginlik ve endişeye neden olacaktır.

Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerinin radyodan duyurulması halkı adeta canından bezdirirken komik olayların yaşanmasına da neden oluyordu. Mezarlıklardan tespit edilen isimlerin okunmasından, kedisinin köpeğinin isimlerini vermek suretiyle radyodan bu cepheye katıldıklarını duyuranlara kadar uzanıyordu. Halk meseleyi böyle değerlendirirken bazı aydınlar ise Vatan Cephesinin ne zaman harekete geçirileceği belli olmayan DP'nin kontrolünde olan bir kaba kuvvet oluşturma girişimi olarak konuyu değerlendirir.[231]

İç politikada bunlar yaşanırken aynı yılın temmuz ayında komşumuz ve Bağdat Paktı üyesi olmasından dolayı müttefikimiz Irak'ta bir ihtilal gerçekleşir. Çok kısa zamanda başarıya ulaşan Albay Kasım liderliğindeki bu hareket sırasında Celal Bayar ve Menderes'in çok yakın dostları Irak Kralı Faruk ve Başbakanı Nuri Sait Feci bir şekilde öldürülür. Bu olay dış politikamızda sıcak saatlerin ve günlerin yaşanmasına neden olurken özellikle Menderes'in ruhunda çok derin izler bırakacaktı.

Kısa zamanda ihtilal kelimesi rejim tartışmalarıyla birlikte Türk siyasi hayatında yerini alarak 27 Mayıs'a kadar siyasilerin ve aydınların dilinden adeta düşmeyecektir.

Bu dönemde iktidar muhalefetin halkı hükümeti devirmek için Irak olaylarını örnek olarak tahrik ettiğini söylüyordu.[232] Buna karşı muhalefet ise Irak İhtilali'nden iktidarın demokrasi ve hürriyet bağlamında gerekli dersi almamakla suçlayarak diktatör olan idarecilerin akıbetinin çok elim olacağına vurgu yapıyordu.[233] Muhalefetin rejim ve ihtilal sözlerine karşılık DP meclis grubu 11 Ağustos 1958'de bir toplantı yaparak "CHP'nin idarecilerinin sözleri yayınları ile Meclis ve Hükümetin meşruiyet ve istikrarını şiddet yoluyla tahrip etmenin mümkün hatta lazım olduğu kanaatini uyandırmaya müacel olabilecek çok tehlikeli bir yola girdiğinden"[234] bahsediyordu. İsmet İnönü ise bu açıklamaya karşılık DP'nin muhalefete karşı tutumunu tenkit eden

---

[231] Ş. Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı,* İstanbul 1985, s.20.
[232] Yılmaz Çetiner, *a.g.e*., s.326.
[233] Metin Toker, *a.g.e*., s.324.
[234] *Hürriyet,* 12.8.1958.

bir açıklama yaparak iktidarın muhalefet haklarını çiğnediği anda anayasa ve meşruluk dışına çıkar diyerek iktidarı rejim dışına çıkmakla suçlar.[235]

Siyasi gündemin konusu rejim meseleleri etrafında oluşurken partilerin demokrasi anlayışları da tartışma konusu olacaktı. DP serbest seçimler halk iradesi sonucunda iş başına gelen bir idarenin demokratik olduğunu, hür ve serbest seçimlerin baskıyı ortadan kaldırdığını, seçimin olduğu yerde istibdat, istibdadın olduğu yerde serbest seçim olamayacağı şeklinde demokrasi anlayışını ortaya koyuyordu.

Bu fikre katılmayan muhalefet partileri ve bir grup aydın ise insan hakları, bireye saygı, hür tartışma, karşı fikre yer verme, azınlıkta olanların hakları gibi düşünce hürriyetlerinin olmadığını bu gibi hürriyetleri korumak için, bağımsız basın ve radyo, bağımsız mesleki örgütler ve üniversitelere ihtiyaç olduğunun altını çizer.

Ayrıca milli irade kavramının iktidar tarafından sadece bir sandık ve sayı durumuna düşürülmesi de eleştiri konusu olacaktı.[236]

Aydınlar bu eleştirileri dikkate almayan Menderes'i De Gaulle'ün yeni Fransız demokrasi anlayışına benzeyen bir güdümlü demokrasiye geçmek istemekle suçlarken bazı çevreler ise muhalefetin hırçın davranışlarından dolayı hükümete güdümlü bir demokrasiye ya da dikta rejimine gitmesini tasfiye ediyordu.[237]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise rejim ve demokrasi tartışmalarını şöyle değerlendiriyordu: "Hâkimiyet kayıtsız milletindir ve bunu millet bizzat kullanır ilkesinden hareket edilerek mi uygulanacak yoksa muhtar kuruluşlara dayanan yumuşak bir halk hâkimiyeti esasına bağlı olarak mı yürütülecekti." Bayar muhalefetin kurumlara dayanan bir demokrasi anlayışına sahip olduğunu söylüyordu.

1957 sonrası vatan cephesi, ihtilal edebiyatı rejim tartışmaları ve ekonomik sıkıntılar DP'ye olan halk desteğini azaltıyordu. 1958'in sonu ile 1959'un Şubat ayında meydana gelen 2 gelişme DP'nin kaybetmeye başladığı geniş halk desteğini yeniden kazanmasına neden olur. Birincisi F. R. Zorlu'nun girişimleri neticesinde Amerika ve IMF'den temin edilen 359 milyon dolarlık yardım, piyasalar üzerinde olumlu etki yapar ve hükümetin çiftçiye verdiği yüksek teşviklerin yeniden gündeme gelmesi bu

---

235 *Hürriyet,* 17.8.1958.
236 Hıfzı Velded Velidedioğlu, *Türkiye'de Üç Devir,* İstanbul 1972, c.1, s.371.
237 Abidin Nesimi, *Yılların İçinden,* İstanbul 1977, s.259.

kesimlerde oldukça memnuniyet yaratır. Diğer bir gelişme ise 1958'in sonlarında Türk Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu ile Yunan Dışişleri Bakanı Averof arasında başlayan Kıbrıs görüşmelerinde sona gelinerek 1959 yılında Zürih ve Londra antlaşmalarının imzalanmasıydı. Ve bu imza törenine katılmak için Londra'ya giden Başbakan Adnan Menderes'in uçağının düşmesi sonucunda bu kazadan sağ kurtulmasının geniş halk kitleleri üzerinde yarattığı tesir büyük olacaktı. Adeta Menderes insanüstü bir şahsiyet haline gelecekti.[238]

Bu kaza sonrasında iktidar ve muhalefet partisi arasında oluşan bahar havası çok uzun sürmeyerek yerini yeniden siyasi gerginliklere bırakmıştı. Çünkü her iki partinin tabanları böyle bir yakınlaşmanın kendilerine siyasi güç kaybettireceğine inanıyorlardı. Özellikle CHP teşkilatı yaşanan bu son gelişmelerin kan kaybeden DP'nin yeniden canlanmasına neden olacağını düşünüyordu.

Bu durum karşısında İnönü partisi içinde kendisine karşı oluşan muhalefetin artmasının da etkisiyle Ege illerini kapsayan ve adına "Büyük Taarruz" dediği propaganda gezilerine yanında 46 milletvekili ve gazetecilerden oluşan 200 kişilik bir grupla Ankara'dan yola çıkar. İlk durağı 29 Nisan 1959'da Uşak olur. Burada yaptığı miting sırasında bazı CHP'lilerin DP'nin il binasını taşlaması sonrasında Demokratların da aynı şekilde cevap vermesi sonucunda tatsız olaylar yaşanır. İnönü'nün Uşak'tan ayrılırken kendisini uğurlamaya gelen kalabalıkların içinden kimin attığı belli olmayan bir taşla başının yarılması ise gerginlikleri tırmandırmıştı. İnönü bu olay için devlet kuvvetlerinin himayesi altında iktidar suikast tertip etmiştir, diyecekti.[239]

Menderes'in İnönü'ye cevabı ise daha farklı olacaktır: "Mademki sokakta mücadeleye girdin neticesine de katlanacaksın ve sonra da akıbetine dayanmakta devam edeceksin... Şimdi o saat artık dokunulmaz olan insan değildir... Demek oluyor ki bundan sonra dokunulacaktır. Nitekim Uşak'ta dokundular ve daha da dokunacaklardır."[240]

İnönü'nün Büyük Taarruz adını verdiği Ege illerini kapsayan olaylı gezisi son durağı İstanbul'da da aynı gerginlikte geçecektir. Uşak'la İstanbul'a gelen CHP lideri kendisini karşılamaya gelen kalabalık bir grubun eşliğinde bir araç konvoyuyla harekete

---

238 Erik Jan Zurcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İstanbul 2002, s.349.
239 Ali Rıza Akbıyıkoğlu, *Demokrasi ve İsmet Paşa,* İstanbul 1986, s.64.
240 *DP Grubu Meclis Tutanakları,* 21.5.1959.

geçer. Konvoy Topkapı'ya geldiği sırada burada miting yapan DP'lilerle CHP liderini karşılamaya gelen kalabalık bir Halk Partili grup arasında taşlı sopalı bir kavga yaşanmaktadır İnönü'nün bindiği arabanın burada durması sonucunda bir grup kalabalık araca saldırır.[241]

1959 sonrasında toplumsal gerginlikleri tırmandıran yeni bir olay yaşanmayan gün neredeyse olmaz. Liderler arasındaki gerginlikler karşılıklı kavgalar şeklinde partililerin de katılmasıyla meydanlara taşıyordu. Hatta bazı CHP'liler artık silahlı bir şekilde özellikle İnönü'nün bulunduğu yerlerde dolaşmaya başlıyordu.[242]

CHP liderinin Ege gezisinin yankıları dinmeden Kayseri'ye gitmek istemesi üzerine yaşanan tartışmalar sonrasındaki gelişmeler adeta hükümeti iş göremez hale getirirken Meclis'i de karşılıklı hırçınlıklar sonucunda çıkmaza sokuyordu.[243]

Kayseri olayları ile CHP'nin adeta hükümete meydan okuyan tavrı demokratları adeta çileden çıkarıyordu. DP meclis grubunun toplantısında konuşan Başbakan Adnan Menderes durumu şöyle değerlendiriyordu: "Memleket bugün kabili idare olmaktan çıkmıştır. İşler çoktan laçka olmuştur. Adliye işlemez hale gelmiş, idare acze düşmüştür. Matbuat muhalefetle beraber koskoca bir hıyanet makinesi kurmuştur. Hükümetin tek başına hiçbir şey yapmasına imkân kalmamıştır. Artık laf yerine kanuni tedbir almanın zamanı gelmiştir"[244] Kanun dinlemeyen muhalefetin daha fazla devam edemeyeceğini düşünen DP grubu 7 Nisan 1960'ta yaptığı bir başka toplantıda komünizmle işbirliği yaparak ülkeyi yönetilemez hale getirmeye çalışan CHP ile Basın'ın hakkında bir takım tedbirlerin alınmasına karar verir. DP grubunun bu toplantısında bazı milletvekilleri İstiklal Mahkemelerine benzer bir mahkemenin kurulmasını istiyorlardı.[245] İktidar partisi mensuplarının büyük bir kısmı komünist hareketlerin CHP ve Basın'a sızarak bir ihtilal hazırlığı içinde olduğunu düşünüyorlardı.

---

241 Tevfik Subaşı, *Bir Arpa Boyu,* İstanbul 2004, s.48.

242 Tevfik Subaşı, a.g.e., s.60.

243 Mükerrem Sarol, *Bilinmeyen Menderes,* İstanbul 1983, s.966.
Kayseri olayları: 24 Mart 1960 günü Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde CHP'lilerle polis arasında bir kavga çıkması üzerine İnönü'nün hem Yeşilhisar'da incelemelerde bulunmak hemde 2 Nisan 1960 tarihinde yapılacak ilk kongresine katılmak üzere Kayseri'ye gideceğini açıklıyordu. Öte yandan İnönü'nün her gittiği yerde kavga ve kargaşanın çıkması Kayseri valisinin ildeki gerginlikleri daha da artıracağını düşünmesi üzerine Ankara'ya CHP liderine bir telgraf çekerek durumun hassasiyetinden bahsederek Kayseri'ye gelmemesini istemişti. Ancak İnönü durumu yerinde görmek istediğini bildiren bir cevap yazarak 2 Nisan 1960 günü Ankara'dan Kayseri'ye trenle hareket etti. Trenin Kayseri girişinde durdurulması sırasında yaşanan olaylar tartışmaları alevlenirmiş sonunda da Yeşilhisar girişini engelleyen askeri birliklerin komutanın İnönü'yü selamlayarak yolu açması hükümetin sabrını taşırmıştı.

244 *DP Meclis Grubu Zaptı,* 7.4.1960.

245 *Hürriyet,* 11.4.1960.

Ama buna karşın alınacak tedbirlerin ise memleketin bir ihtilale doğru hızla kaydığını görememeleri veya görüp de gerekli tedbirleri alamamaları ayrı bir araştırma konusu olacaktı.

Tahkikat komisyonunun kurulmasıyla ilgili meclis görüşmeleri büyük kavgaların yaşanmasına da neden olacaktı. Görüşmeler esnasında milletvekilleri birbirleriyle yumruklaşacak, vekillerin oturdukları sıra kapakları çantalarla birlikte havada uçuşacaktı. Meclis tartışmaları sırasında İnönü'nün "Şartlar tam olduğu zaman ihtilaller milletler için bir haktır."[246]sözü ise adeta meclisi bir savaş alanına çevirecekti.

Kavga ve gürültüler eşliğinde kanunlaşan Tahkikat Komisyonu kurulduktan sonra ilk iş olarak ülkedeki bütün siyasi etkinlikleri yasaklamış, Meclis tutanaklarının da yayınlanmasına engel olmuştu. Yetkileri genişletilen Komisyon savcı, sivil ve askeri hâkimlerin bütün yetkilerini elinde tutarak gazeteleri toplatabilecek hatta gazeteleri matbaalarıyla birlikte kapatabilecekti.

Basın ve aydınlar bu durumu iktidarın memleket idaresini artık hukuk devleti olmak haysiyetine yakışmayan, anayasa dışı bir dikta rejimi sahasına sürüklemek olarak görüyordu.

Hemen bu kararın üzerine İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları başlayacaktı. 28 Nisan'dan sonra hemen her gün bu iki ilde öğrenci gösterileri sıkıyönetimin ilan edilmesine rağmen devam edecekti. Ankara sıkıyönetim komutanının öğrenci olayları sırasındaki sert tutumları özellikle ordu içinde büyük tepkiler doğuracaktı. 21 Mayıs 1960'ta Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşüyle ülkedeki siyasi tansiyon en üst noktasına varacak bu olaydan 6 gün sonra da 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleşecekti.

4.1.1. DP'nin Din Anlayışı Karşısında Oluşan Siyasi Ve Toplumsal Tepkiler

10 yıllık DP iktidarı döneminde 27 Mayıs İhtilaline sebep olduğu söylenen siyasi gelişmelere baktığımızda; DP'nin din anlayışının laiklik üzerinde önemli bir tartışma başlatmış olduğunu görüyoruz. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti programının temelini dış politikada batı merkezli, ekonomide liberal ve devletçilikten uzak özel sektör ve yabancı yatırımlara açık bir liberal ekonomik bir model oluşturuyordu.

[246] Metin Toker, Demokrasimizin *İsmet Paşa'lı Yılları,* Ankara 1992, s.330.

Ekonomideki liberal anlayışı toplum hayatına da yansıtarak daha özgürlükçü bir toplumsal hayatı da benimsiyordu. Söz konusu toplum hayatı ve özgürlükler olunca elbette ki insan hayatı içinde en önemli öğelerden biri olan bireylerin inanç dünyalarının da bu özgürlüklerden etkilenmemesi düşünülemezdi. Bir de tek parti döneminde belli bir din anlayışının jandarma ve polis baskısıyla topluma dayatıldığı düşünülürse bu alanda bireylerin taleplerinin göz ardı edilmesi mümkün değildi. Zaten 2. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bunun fakına varan CHP iktidarı İnönü'nün isteğiyle ilk girişimleri başlatarak toplumun inanç dünyasında önemli olacak adımları atarak ilk defa bir İlahiyat Fakültesi kurulacak, vaiz yetiştirme kursları açılacak okullarda seçmeli de olsa din dersleri koyulacak ve Tekke ve Zaviyeler kurumunda değişikliğe gidilerek manevi şahsiyeti yüksek büyüklerin türbeleri ziyaretlere açılacaktı.[247]

CHP iktidarının dini alandaki bu girişimlerini dönemin bazı aydınları laiklik ilkesinin zedelenmesi olarak görüyordu ama Milli Şef dönemi olmasından dolayı da ses çıkaramıyorlardı. Olaya başka bir yönden bakan bazı araştırmacılar ise bu açılımın tamamen toplumların inanç dünyalarının sağlamlaştırılarak dini bir afyon olarak gören komünizm yayılmasına karşı Amerika'nın daha sonra adına "Yeşil Kuşak" diyeceği bir projenin ilk filizleri olarak görüyorlardı. DP iktidarı kendisinden önce başlatılan bu serbestlikleri geliştirmek istiyordu. CHP'nin 1950'ye kadar dini alanda yaptığı açılımlar şehirlerde yaşayan insanlar tarafından fark edilmişti. Türk milletinin %70'i köylerde yaşıyordu ve onların istekleri daha faklıydı. Bunun farkında olan Demokratlar iktidarlarının birinci yılında dindar kesimi memnun eden ve aradan yıllar geçmesine rağmen toplum hafızasında tazeliğini koruyacak olan bir karar alarak ezanın tekrar aslına uygun yani Arapça okunmasıyla ilgili bir kanun hazırlamışlar, 1950 yılında TBMM'ye getirerek DP'lilerin oylarıyla kanunlaşmasını sağlamışlardı.

Bu durumu bazı aydın ve ordu çevreleri Atatürk laikliğinden taviz vermek suretiyle irticayı yeniden hortlatmak olarak göreceklerdi.[248] CHP ise kanunun mecliste görüşülmesi sırasında ses çıkarmayarak adeta sukut ikrardan gelir mantığıyla hareket ederek çekimser kalacaktı.

Demokratların din alanında sağladığı özgürlüğü fırsat bilen bazı gerici unsurların bu dönemde belirginleşerek artmaya başladığı da bir gerçekti. Uzunca bir süre din

[247] Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.330.
[248] Serkan Yücel, *Demokrat Parti,* İstanbul 2001, s.101.

eğitiminden ve bilgisinden yoksun halkın dini duygularını istismar etmeye yönelik gerici akımların da bu dönemde arttığı bir gerçekti. Devletin laik yapısını eleştiren ve Atatürk'ü hedef alan bu akımların başında CHP iktidarı döneminde başlamış, bir süre sonra kaybolmuş Ticanilik gibi tarikatların tekrar belirmesi de bir gerçekti. DP laikliği ve Atatürk'ü hedef alan bütün örgütlenmelere şiddetle karşı çıktı. Menderes 1953 yılında yaptığı bir açıklamada sol saydığımız gazeteleri kapattıktan sonra diğer taraftan Sebilülreşat, Ehl-i sünnet, İslam Yolu, Allah Yolu gibi gazeteler de neşriyat yapmaktaydı. Bu gazeteleri de kapattık diyecekti. Ayrıca Millet Partisi ve İslam Demokrasi Partisi dini siyasi amaçlar doğrultusunda kullandıkları için kapatılırken Atatürk'ü Koruma kanunu getirilerek gerici unsurların Cumhuriyetin kurucusunu hedef alan söz ve eylemlerinin şiddetli bir şekilde cezalandırılması yoluna gidilecekti.

1957 seçimlerinin öncesinde ilk defa Menderes ve bazı partililerin din alanındaki icraatlarını seçim meydanlarına taşıması, dinin siyasi olarak kullandığı tartışmalarını alevlendirecekti. Menderes'i Adana'da yaptığı bir konuşmada 7 yıllık iktidarları döneminde 15,000 caminin yapıldığını, birçoğunun da restore edildiğini söyledikten sonra İstanbul'un İslam dünyasında kutsal sayılan ancak bu özelliğini kaybeden daha sonra ise mukaddes bir şehir olarak bütün Müslümanların akın edeceği bir uğrak yeri olacağına değiniyordu.[249] Bazı demokrat partililer daha da ileri giderek dini CHP aleyhinde kullanmaya başlayacaklardı. DP'nin Trabzon mitingi sırasında çarşaflı bir bayan kürsüye çıkarılarak bu iktidar döneminde namusumuzu kurtaran çarşafa kavuştuk diyordu.

57 seçimlerinin hemen öncesinde hükümetin izniyle Ankara ve İstanbul devlet radyolarında peygamberimizin doğumu dolayısıyla okutulan mevlidin canlı olarak yayınlanması ve sonrasında yapılan dua esnasında gelmiş geçmiş bütün ölülerin ruhuyla beraber devlet büyüklerine de dualar edilmesi CHP'liler tarafından DP iktidarının dini istismar edebileceğinin en önemli örneği olarak gösteriliyordu.[250]

Dinin siyasete alet edilmesine sadece siyasetçiler karışmıyordu. Bazı din adamları da bilerek veya bilmeyerek bu tartışmaya katılarak Cuma namazlarında dua ederlerken "Şükürler olsun... Allahsızlardan kurtulduk" diyorlardı.[251] Bu tip açıklamalar

[249] Kemal Karpat, *Türk siyasal Sisteminin Evrimi,* Ankara 2007, s.124.
[250] Metin Toker, *a.g.e.,* s.80.
[251] Recep Şükrü Apuhan, *Menderes*, İstanbul 2007, s.81.

siyasetçilerin söylediklerinden daha çok toplum üzerinde etki yapıyordu. Bunun fakına varan CHP ilk başlarda din alanındaki liberalleşmenin ilk kendileri zamanında başlatıldığını söyleyerek bir tür savunma içine giriyordu.[252]

1957 seçimlerinde DP'nin Rum, Ermeni ve Musevi topluluklarından ikişer aday göstermesini muhalefet "Ağzından Allah, peygamber ve Kuran-ı Kerim laflarını" düşürmeyenlerin bu tip davranışlarıyla Müslüman partisi olmadıklarının bir göstergesi olarak gösteriyorlardı.[253]

1957 seçimleri sonrasında din propagandasının halk arasında yeterince kabul görmemesine rağmen halk partililer dinsiz bir parti olmadıklarını en şiddetli bir şekilde TBMM'de DP'li milletvekilleriyle yumruk yumruğa girerek[254] söylerken diğer taraftan Demokratları irticayı hortlatmakla suçlayarak meseleyi laikliğin ortadan kaldırılmak istendiği şeklinde ortaya koyuyorlardı. Buna da örnek olarak seçimler sırasında tartışma konusu olan Nurculuk hareketinin iktidarla işbirliği içinde olduğu gösteriliyordu.

Bazı demokratların bu cemaatle ilişkisi olduğu açıktı ama genel olarak hükümet bu hareketle mücadeleye devam ediyordu. Konya valisi bir basın açıklaması yaparak Nurculuk hareketinin memleketin bütünlüğüne kasteden bir girişim olarak görüldüğünü ve kökünün kazınacağını söyleyerek ilinde bu cemaatin propagandasını yapan 10 kişinin tutuklandığını açıklayacaktı. Bu dönemde bu tip propagandaya katılanların, ev toplantıları şeklinde dahi olsa suç kabul edilerek tutuklanıp gazetelerde duyuruluyordu.[255]

Buna karşın İnönü dinin politikaya alet edilemeyeceği yolunda teminat vererek acayip kıyafetli bir zat diye vasıflandırdığı Said Nursi'nin Menderes'i desteklediğini tekrarlıyordu.[256]

Hükümetin Nurculuk hareketi karşısında her türlü önlemi aldığı bir sırada İnönü'nün bu tip açıklamalarındaki amacın aslında belli bir gruba yönelik bir propaganda niteliği taşıdığı açıktı. Çünkü 10 gün sonra üniversite gençliği laiklik konusunda hükümeti eleştiren bir miting yaparak siyasi gerginliği tırmandıracaktı.[257]

---

[252] Kemal Karpat, *a.g.e*., s.126.
[253] *Akis Dergisi,* 12.10.1957.
[254] *Milliyet,* 25.2.1958.
[255] *Milliyet,* 7.1.1960.
[256] *Milliyet,* 12.1.1960.
[257] *Milliyet*, 22.1.1960

DP'nin 10 yıllık iktidarı döneminde din karşısındaki tavırlarında gözle görülür bir değişim görülüyordu. 1950–1954 yılları arasında din içerikli olmayan laiklikten uzaklaşarak geniş Müslüman kesiminin dini ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir açılım ortaya koymuştu. Bu açılımı fırsat bilen tarihe karışmış ve etkinliği neredeyse yok gibi olan bazı tarikat ve cemaatlerin özerk bir yapıya bürünerek toplum üzerindeki etkinliğinin artmasına neden olmuştu. Bu durumda beraberinde daha önce din bilgisinden yoksun olan halkın akılcılıktan uzak taassuba dayanan bir din anlayışını benimsemesine neden olacaktı. Burada Diyanet İşleri başkanlığının daha etkin ve rasyonel kullanılamaması ilerleyen zaman içinde cemaat ve tarikat örgütlenmesi genişleyerek sosyal hayatın içinde kökleşmesine ve siyasi açıdan da bir güç merkezi olmasına neden olacaktı.

DP iktidarı boyunca bir dereceye kadar dini siyasal amaçla kullanmıştı, ama Cumhuriyetin Laik niteliğini değiştirmeye ve zayıflatmaya yönelik bir hareket içine girmemişlerdi.[258]

4.1.2. DP'nin Aydınlarla ve Üniversite Öğrencileriyle Olan İlişkisi

Dönemin toplumsal gerginlikleri arasında önemli bir yer tutan gelişmelerden birisi de iktidarın basın ve aydınlarla yürüttüğü ilişkiydi.

1950 yılında toplumun bütün kesimlerinin desteğini alarak iktidara gelen demokratlar, zaman içinde bu bütünsel desteği yitirerek daha çok eğitim seviyesi yeterli olmayan halkın desteğini alır hale gelecekti. Özellikle üniversite ve basın çevresinde yoğunlaşan aydın kesiminin, iktidarın bazı uygulamalarından şikâyet ederek desteğini çekmesi siyasi gerginliğin artmasında önemli bir yer tutacaktı.

İktidarın ilk yıllarında demokratların kişisel özgürlükleri ve basın özgürlüğünü artırmaya yönelik girişimleri göreceli olarak devam etmişti.[259]

1954 seçimlerinin yaklaşmasıyla birlikte beliren ekonomik sıkıntıların basında yer alması ve özellikle CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi ve Akis Dergisinin yayınlarında iktidarı acımasızca eleştirmeleri sonucunda hükümet ceza kanununda bir değişikliğe giderek basın üzerinde kontrolünü artırmaya başlamıştı. Yeni tasarıda basın

[258] Erik Jan Zürcher, a.g.e., s.331.
[259] Kemal Karpat, *a.g.e.,* s.22.

yoluyla itibarı kıracak, şöhrete ve servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde 6 aydan 3 seneye kadar ağır para cezası öngörülüyordu. Ayrıca bu suçlar resmi görevi olanlara karşı işlendiği takdirde cezalar artırılacaktı.

Böylece gelişen basın özgürlüğü anlayışı zamanla geriye doğru gitmişti. DP iktidarı döneminde özellikle 1954 yılından sonra basınla ilişkilerde para etkili bir araç olarak kullanılacaktı. O dönemde gazetelerin en önemli gelir kaynağı resmi ilan ve kamu iktisadi kuruluşlarının tanıtıcı reklâmlarıydı. Resmi ilanların dağıtılmasında hükümet kendine yakın gördüğü bazı gazetelere iltimas sağlıyordu.

Resmi ve özel ilanların bu amaçla sistematik kullanımı ilk defa DP iktidarı döneminde olacaktı.[260]

Ayrıca dışardan kâğıt ithali müsaadesinin kaldırılması ve kâğıdın bir tekel maddesi haline getirilmesi ile bu işin dağıtımı iktidarın keyfine bırakılıyordu. Bu durum da gazetelerin baskı sayısı ve ikinci baskılarının hükümet tarafından kontrol edilmesine ve basın üzerinde devletin baskısının hissedilmesine neden oluyordu.

Diğer taraftan gazeteciler hükümet politikalarını ve ekonomik sıkıntıları dile getiren yazılarından dolayı sıkı bir adli takibe uğramaya başlayacaklardı. 1954–57 yılları arasında Bedri Faik ve yaşı 72'ye gelmiş Hüseyin Cahit Yalçın gibi önemli gazeteciler tutuklanmıştı. Yine bu dönemde başta Ulus olmak üzere bazı gazeteler yayın yasaklarına uymadıkları için süreli olarak kapatılmıştı. DP'nin basınla olan ilişkileri özellikle 1957 yılından sonra demokratlara göre adeta bir savaş olarak değerlendiriliyordu. [261] İktidarın basın özgürlüğünün kısıtlanmasına yönelik girişimleri artmıştı. Davut Dursun' a göre bunun nedeni bu dönemde CHP'nin 57 seçimleri sonrasındaki yıkıcı muhalefetine basının destek vermesiydi.[262]

Hükümetin bu dönemde basına yönelik aldığı tedbirler Nazi Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sında uygulanan faşist basın rejimi benzetmesinin yapılmasına neden olacaktı.

DP iktidarının özellikle 1957–1960 yılları arasında ağırlıklı olmak üzere son beş yılında toplam 2300 basın davası sonuçlanarak 257 gazeteci mahkûm edilmişti.[263]

---

[260] *Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları,* Ankara, 1988, s.314
[261] Altemur Kılıç, *Kılıç'tan Kılıç'a,* İstanbul 2005, s.193.
[262] *Davut Dursun, Röportaj, Zaman* , 27 Mayıs 2008.
[263] *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,* Ankara 2002, *c.2* s.234.

Bunlar arasında karikatürist Tahir Burak, Nusret Safa, Ahmet Emin Yalman, 70 yaşındaki Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi gazeteciler de tutuklanarak hapse konulmuştu.[264]

Hükümetin basına ve basın mensuplarına karşı aldığı kısıtlayıcı tedbirler nedeniyle batı eleştiri konusu yapılarak Türkiye'nin itibarı zedeleniyordu.

Zeki Kuneralp bu duruma şöyle anlatıyordu: "Dış basın aleyhimize dönmüştü. Hükümet buna içerliyordu. Bunda bir haksızlık görüyordu. Hür dünya basınını temsil eden milletlerarası basın enstitüsünün merkezi Zürich idi. İşi düzeltmek için beni oraya gönderdi. İş pek gizli tutuldu. İki gün üst üste enstitü başkanı ile buluştuk. Enstitü Türkiye'yi suçlayıcı tebliğlerden sarfınazar edecekti."[265]

1954 yılında BM sosyal ve ekonomik konseyinin hazırladığı bir raporda Türkiye'ye doğrudan doğruya atıf yapılarak "Anayasalarındaki basın hürriyeti prensibinin tatbikatla saygı görmediği, basın hürriyeti sınırlarının istikrarsız olduğu ve siyasi çalkantıların seyrine uyarak yıldan yıla değiştiği" yolunda ifadeler göze çarpmaktaydı.[266]

Demokratların basına karşı tavırları kendi içlerinde de bölünmelere neden olacaktı. Bir grup DP milletvekili 1957 seçimleri öncesinde basına ispat hakkı tanınması için girişimlerde bulunacaktı. Menderes'in bu girişimi eleştirmesi sonucunda liberal olarak bilinen milletvekilleri partiden istifa ederek Hürriyet Partisini kuracaklardı.

Menderes ise basınla ilgili görüşlerini şöyle anlatacaktı: "İstanbul'daki matbuatın açık konuşuyorum; hepsinin isimleri elimizde şu köşesinde, bu köşesinde hangi komünistler oturuyor biliyoruz. Sahipleri çok para kazanmanın gurur ve rehaveti içinde, memleket meseleleriyle değil sürümlerini tatmin için baldır, bacak resimleri, şehevi hikâyeler, moda, kadın, güzellik müsabakası, ağızdan nasıl öpülür, yanaktan nasıl öpülür bu meselelerle meşgul oluyorlar... Bir araya gelmişler boğmak için her şeyi yapmışlardır. Buna tedbir alacaksınız."[267]

Ayrıca gazetelerde özellikle hükümetin ekonomi politikalarıyla ilgili çıkan olumsuz haberlere devlet radyosu ile cevap verilmesi, radyonun da iktidarla basın

---

[264] Yılmaz Çetiner, *a.g.e.,* s.325.
[265] Zeki Kuneralp, *a.g.e*,. s.108.
[266] *Forum Dergisi,* 27.4.1954.
[267] *TBMM DP Grup Toplantısı Zabıtları,* 14.11.1957.

arasındaki ilişkiye alet edilmesine neden olacaktı. DP iktidarı döneminde radyo adeta hükümetin bir propaganda aracı olarak kullanılmıştı. DP'ye yakın gazetelerde çıkan makalelerin radyodan yayınlanması, radyo ile vatan sathında yapılan imar ve kalkınma programlarının anlatılması ve buna mukabil muhalefete tanınan konuşma hakkının 1957 seçimleri öncesinde kaldırılması da önemli tartışma konularından birisiydi. Özellikle Vatan Cephesinin kurulmasından sonra Türkiye genelinde bu cepheye katılanların isimlerinin radyodan okunması bazı vatandaşların "Radyo dinlemeyenler cemiyeti" kurmalarına neden olacaktı. İktidar 1950 yılında 40 bin olan Radyo sayısını ülke genelinde bir milyonu aşan hale getirerek radyonun bir propaganda aracı olarak kullanılması sağlanacaktı. Bu konu daha sonra 27 Mayıs yargılamalarına konu olacaktı.

DP basınla olan inişli çıkışlı ilişkisinin bir benzerini üniversite hocalarıyla da yaşayarak bu kesimin de tepkisini almakta gecikmeyecektir.

1957 seçimleri sonrasında DP'nin güç kaybetmesi ve bozulan ekonomik durumun da etkisiyle, iktidar muhalif davranışlara karşı toleranslı bakışı azalmış, her fikri ve hareketi ülkenin menfaatlerine karşı bir direniş şeklinde görerek aydınlardan iktidarın bütün icraatlarını ve söylemlerini tasvip etmelerini bekleyecektir. DP'nin yıldızının sönmeye başlamasının iki ana nedenini Şevket Süreyya Aydemir "Büyüyen ekonomik bunalım ve egemen sınıfın bazı kesimlerinin özellikle aydınların hükümetten soğuması" olarak gösteriyordu.[268]

Bozulan ekonomik durumun ilk eleştirileri basın ve üniversite hocaları tarafından gelmişti. Hükümet buna karşılık üniversite hocalarının partiler de fiilen görev almalarını engelleyen bir kanun çıkarmış, ayrıca iktidarı tenkit eden açıklamalarda bulunanları da Milli Eğitim Bakanlığı emrine almak suretiyle profesörleri bulundukları kürsülerden uzaklaştırmıştı.

İktidarın Üniversiteler Kanunundaki bir maddeye üniversite hocalarının aktif politika yapmamaları ve halkın fikri seviyesini yükseltici yayın yapmaları yolunda ilave ettiği madde nedeniyle bazı üniversite hocaları ve muhalefet partisi lideri İnönü bu durumu hocaların susturulmak istendiği şeklinde yorumlamışlardı. Diğer bazı üniversite hocaları ise bu durumu üniversitelerin bilimsel çalışmalarını olumlu yönde etkileyeceğini düşünüyorlardı.

---

[268] Ş. Süreyya Aydemir, *a.g.e.*, s.325.

DP içinden bazı milletvekilleri iktidarın aydınların desteğini kaybetmesine dikkat çekiyordu. DP Trabzon milletvekili Prof. Dr. Osman Turan bu duruma şöyle değiniyordu: "Bizim hakiki ızdırabımız, münevver kitlelerinin desteğinden mahrum oluşumuzdur. Münevver zümre 1950'den başlayarak, mütemadiyen bizden uzaklaştı. Münevvere dayanmayan hiç bir parti yaşayamaz... Türkiye'de bu gün hürriyet iki kademededir. Köylüler için, münevverler için, köylünün hürriyeti fazlasıyla mevcuttur. Yalnız münevver şikâyetçidir. Münevverin sayısı mahduttur deniyor. Fakat iyi de olsa, kötü de olsa münevver yine milletin rehberidir."[269]

DP İktidarının 1954 seçimlerinin arifesinde Emekli Sandığı kanununda yaptığı bir değişiklikle yüksek yargı ve üniversite mensuplarının hizmet sürelerini sınırlaması bu kesimlerdeki DP'ye karşı olan tepkiyi hızla artırır.

1957 seçimlerinden CHP'nin güçlü şekilde çıkması muhalif basın ve bazı üniversite hocalarını cesaretlendirerek hükümetin bütün politikalarının eleştirilmesine sebep olacaktır. Ayrıca bu dönem öğrencilerin siyasetin içine hızla çekilmeye çalışıldığı yıllar olacaktı. Seçimlerden güçlü bir şekilde çıkan CHP'nin kısa zamanda asıl muhalefet gücünü üniversite öğrencileri ve onların hocaları oluşturacaktı. İstanbul Beyazıt ve Ankara Kızılay Meydanlarında yapılan izinsiz gösteriler, polisle çatışmalar ve bunlara eklenen profesörlerin cübbeleriyle birlikte sokaklara çıkarak yürüyüşleri halkın moralini bozduğu gibi iktidarı da yıpratıyordu.[270] Menderes bu anlayışı kanun yapma ve yürütme gücüne karşı direniş şeklinde değerlendiriyor ve eleştiriyordu. Nitekim Nisan 1960'ta Tahkikat Komisyonunun kuruluşu ve yetkilerinin genişletilmesi kanunundan sonra ilk tepki profesörlerden gelmiş ve onları İstanbul ve Ankara'da yapılan öğrenci olayları izlemişti. 27 Nisan gecesi CHP gençlik kollarına mensup bir grup öğrenci, ellerinde İnönü'nün o gün TBMM'de yaptığı konuşmadan alınan "Bu baskı rejimini kuranlar, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri zannediyorlar ki, Türk milleti Kore milleti kadar haysiyetli değildir. Artık sizi ben bile kurtaramam"[271] sözlerini bir bildiri haline getirerek İstanbul'daki bütün öğrenci yurtlarını dolaşıp 28 Nisan günü İstanbul'da bir gösteri yapılacağını ve Tahkikat Komisyonu ile yetkilerinin genişletilmesi kanunun protesto edileceğini duyuruyorlardı.

---

269 *TBMM DP Meclis Grubu Zabıtları,* 14.11.1957.
270 Yılmaz Çetiner, *a.g.e*., s.291.
271 Apdi İpekçi, *İhtilalin İç Yüzü,* İstanbul 1962, s.52.

28 Nisan günü İstanbul Beyazıt Meydanı ve üniversite içindeki gösterilere katılan öğrenciler rektörler ve dekanlar tarafından desteklenecek, miting meydanlarında öğrencilerle yan yana görüntü dahi verilecekti. Polisle göstericiler arasında çıkan çatışmada bir öğrenci yerden seken bir kurşunla ölecek, ayrıca 16'sı polis olmak üzere 40 kişi yaralanacaktı. Bu gelişmeler üzerine İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilir. Olayların hemen ertesinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri bazı hocalarının da katılımıyla İstanbul'daki öğrenci eylemlerine destek vermek amacıyla bir toplantı düzenlerler. Ankara sıkıyönetim komutanının öğrencilerin dağılması yönündeki çağrısına olumsuz cevap verilmesi ve okula doğru yürüyen polis ve askerlere taş atılması sonucunda güvenlik güçleri havaya ateş ederler ve mermilerin bir kısmı okul binasının duvarlarına isabet eder. Bu olay özellikle genç subaylar üzerinde büyük bir etki yaratarak siyasi tansiyonun yükselmesine neden olacaktı. Artık neredeyse her gün İstanbul ve Ankara sokaklarında öğrenci yürüyüşleri polisle çatışma şeklinde olacaktı. Miting çağrıları 555 K gibi çağrılan beşinci ayın beşinci günü saat 5'te Kızılay'da buluşalım parolalarıyla kulaktan kulağa yapılacaktı.[272]

Öğrenci olayları CHP'nin üniversite öğrencileri üzerinde uzunca bir süredir yürüttüğü propagandanın sonucu olduğu bir gerçekti.[273] Bunun yanı sıra Türkiye Komünist Partisinin yeraltı teşkilatı da üniversite öğrencileriyle beraber onların içinde başı çekenlerden geliyordu. Üniversite gençliği adına yayınlanan bildirilerin büyük çoğunluğu bu örgüt üyesi gençlerin teksir makinelerinde basılıyor ve dağıtılıyordu. Özellikle genç subaylara ulaştırılıyordu. [274]

Menderes'in öğrenci olayları ve üniversite hocalarıyla ilgili yaptığı değerlendirme ise sorunu daha da tırmandıracaktır: "Bu topluluk devamlı ve sistemli telkin ile muntazam bir kıt'a gibi teşkil edildi. Bunda hocaların, profesörlerin, rektörlerin büyük günahı vardır. Bu günkü üniversiteyi bir kaçı müstesna tarih lanetle kaydedecektir. Mülkiyenin duvarındaki kurşunlar ika edilen şen'i hareketin sembolü olarak orada kalacaktır. Vatana değil, iktidara, devlete düşmanlık etmeye her zaman hazır ve nazır kafalar yetiştiren bir müesseseyi kökünden ele almak lazımdır. İstanbul Üniversitesi'nin başında ihtişamla oturan ve hepsine sormak lazım gelir. Hürriyet mevzuunda 1950'den evvel söylenmiş bir tek cümleleri var mı? Bunlar bedavadan

[272] M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti Tarihi,* İstanbul 2001, s.143.
[273] Mükerrem Sarol*, a.g.e*., s.966.
[274] Altemur Kılıç, *a.g.e*., s.201.

kahraman kesilen soytarılardan ibarettir. Üniversiteler konumunda 4–5 madde tadil veya yeni bir kanun getirmek suretiyle bunların Vatikanlığını ortadan kaldırmak lazımdır. Büyük bir suikastın, büyük bir isyan ve ihtilal hareketinin karşısında bulunduk. Hadise bizim bildiğimize ve umumi kanaate göre CP tarafından idare edilmekte, takviye edilmekte ve sevki idare edilmektedir".[275]

DP iktidarı boyunca halkla kucaklaşmayı siyaset anlayışının merkezine yerleştirmişti. Halk Atatürk döneminden beri Ankara caddelerinde başbakan ve bakanları bu kadar yakından kendi içinde görmemişti. Samet Ağaoğlu bu durum karşında "Ben çocukluğumda Atatürk'ün aynı şekilde dolaştığını hatırlıyorum" diyecekti. Menderes'in çok önem verdiği halk ile iç içe olma siyaseti öğrenci olaylarının başlamasıyla beraber Menderes'in Ankara sokaklarında görünmemesine neden olacaktır. Ancak, bir gün Kızılay Meydanı'nda eylem yapan öğrencilerle karşı karşıya gelecektir. Ülkede artan siyasi tansiyon karşısında Menderes sinirlerine yenik düşerken bu durum karşısında İsmet İnönü daha sakin ve umursamaz bir tavır içinde olur.

Öğrenci olayları karşısında Menderes'in neredeyse her gün radyodan öğrencilere seslenerek onları sükûnete davet etmesine karşılık gösteriler hiç durmayarak 27 Mayıs 1960'a kadar devam eder.

Sivil öğrenci hareketlerine paralel olarak Mayıs ayında harp okulu öğrencilerinin de destek verir mahiyette resmi elbiseleriyle Kızılay'a doğru yürüyüşleri ihtilalin kaçınılmaz ayak sesleri olacaktı. DP meclis grubunda son gelişmeleri değerlendiren Menderes, bu olay karşısında şu yorumu yapacaktı: "Son harbiye hadisesi olmasaydı sinirlenmeyecektiniz... Hareket aslında son derece tahribe maruz kalmalarından ileri gelmiştir... O gün bir albayın dövülmüş olması hadisesini ileri sürerek zannederim ki, bu vaki olmuştur... Taşıdığı üniformanın şerefi için şöylece bir sessiz yürüyüşün şeref borcu olduğu hakkında bu yürüyüşü yapmışlardır."[276] Bu değerlendirme Menderes'in olayları yeterince doğru değerlendiremediğinin en önemli göstergesidir.

Sonuç olarak 1960 yılına girildiğinde basına uygulanan sansürün her geçen artması, ispat hakkının reddedilmesi, siyasi toplantı ve gösteri kanununda yapılan

[275] *TBMM DP Meclis Grubu Zabıtları,* 2.5.1960.
[276] *TBMM DP Meclis Grubu Zabıtları,* 25.5.1960.

değişikliklerle özellikle CHP lideri İsmet İnönü'ye yurt gezilerinde bir takım engeller çıkarılması, vatan cephesi adı altında ülkede siyasi kamplaşmayı artıran açılımlar ve nihayetinde CHP ve Basının iktidarı hedef alan yorum ve propagandaların karşısında bunları araştırmak için kurulan Tahkikat Komisyonu DP iktidarının çok eleştirilen ve ona zarar veren uygulamalarıydı. DP'nin hürriyetleri kısıtlayan bu tedbirlerine karşı özellikle basın ve CHP meseleyi adeta bir hürriyet mücadelesi havasına büründürülerek hükümeti tek parti diktasına gitmekle suçluyordu.

Buna karşı demokratlar ise bu anti demokratik tedbirlerin ülkenin anarşiye sürüklenmesinin önüne geçmek için alındığını düşünüyorlardı. Her ne kadar kendi içlerinden bazı milletvekilleri bu tedbirleri eleştiriyor ise de başbakan ve parti yönetimi tarafından bu fikirler asla kabul görmemekte ve şiddetle eleştirilmekteydi.

İktidarın muhalefet, basın ve aydınlar üzerindeki sıkı kontrolüne rağmen ülkede serbest seçim mekanizmasını yürürlükte tutarak erken seçime hazırlanması, Batılı demokratik ülkelerle yürüttüğü ikili ilişkilerin ve her türlü sıkı tedbirlere rağmen ülkenin bir polis devleti olmaması dikta söylentilerinin çok abartıldığını gösteren önemli uygulamalardı.

Basının ve CHP'nin demokrat partinin hatalarını bir dikta rejimine gitmek olarak algılaması ve buna karşı başlattığı amansız mücadele darbeci askerlere göre 27 Mayıs ihtilalini çabuklaştıran en önemli algılar olacaktı.

İktidara karşı öğretmen gösterileri, avukatların ve profesörlerin cübbeleriyle sessiz yürüyüşleri, bitmek bilmeyen öğrenci gösterileri ve nihayet Harbiyelilerin bazı subaylarla birlikteki yürüyüşü ciddi ve düşündürücü gelişmelerdi. Başbakanın bunların manasını gerektiği kadar değerlendiremediği açıktı. İhtilalin gelişini gören bazı DP'li milletvekilleri ve bakanlar ise Başbakan'ın orduya karşı tam olan güveni karşısında batan gemisi ilk önce fareler terk eder diyerek adeta bile bile kaderlerine razı oluyorlardı.[277]

[277] Zorlu ihtilalin geldiğini ben de görüyorum diyordu. Semih Günver'e ama gemiye binmiş ve görev almışsın bir kere gemi batıyor diye fare değilim ki kendimi denize atayım. Sonuna kadar güvertede kalıp görevimi yapmak zorundayım diyordu, Semih Günver, *a.g.e*. s.204.

4.2. EKONOMİK SEBEPLER

Ekonominin ulusların ve devletlerin bağımsızlıklarıyla çok yakın bir ilişki içinde olduğu genel kabul gören bir görüştür. Devletler ekonomik bağımsızlıklarını kaybettikleri zaman siyasi hayatları da bir vesayet rejimiyle karşı karşıya kalmaktan kurtulamaz. İttihat Terakkinin 1908 yılında başlattığı kapitülasyon gibi dış tesirlerden uzak ulusal ekonomi yaratma girişimi cumhuriyetin kuruluşuyla da devam etmiş, özellikle kapitülasyonların kaldırılmasında büyük başarı sağlanmıştır. Atatürk'ün dış tesirlerden uzak bağımsız bir ekonomi oluşturma çalışmaları, 2. Dünya Savaşı sonrasında İsmet İnönü'nün batıyla bütünleşmiş liberal ekonomi anlayışını benimsemesiyle son bulacaktır. 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP de kendinden önceki iktidarın açmış olduğu bu yolda tam yol devam eder.

DP'nin 10 yıllık iktidarı süresinde ekonomiyi dış tesirlere açmasına rağmen demokratikleşmeye göre en başarılı olduğu alan, ülkede başlattığı kalkınma hareketi olmuştur. Demokratların kalkınma politikası zaman zaman eleştirilere uğrarken bu eleştiriler daha çok dış yardımlarla Amerika ve Batı'ya bağımlı olmasından kaynaklanmıyordu. Eleştiriler genelde ülkede savaş yıllarında yaşanan yoklukların tekrar ortaya çıkması, özellikle büyük şehirlerde yaşayan sabit gelirli vatandaşların zor şartlar altında hayatlarını devam ettirmeleri karşısında ortaya çıkıyordu.

2. Dünya Savaşı sırasında ülkede başlayan ekonomik kriz savaşın bitmesiyle birlikte etkisini devam ettirmiş hızlı bir şekilde artan yoklukların ve yoksulluğun sabit gelirli asker ve memurlara göre özellikle geniş halk kitlelerini oluşturan köylü kesiminin daha fazla etkilenmesine neden olmuştur. Nitekim toplumun %70'ini oluşturan bu kesim, içinde bulundukları olumsuz şartlar nedeniyle 1950 genel seçimlerinde DP'yi desteklerler ve bu partiyi iktidara taşırlar. DP'nin kurucuları arasında çiftçilikten gelen ailelerin olması demokratların bir yandan bu kesimle çok rahat iletişim kurmalarını sağlarken diğer yandan köylünün sıkıntılarını da çok yakından görme imkânına sahip olmalarına neden olur.

1950 yılında iktidara gelen demokratlar batıyla yürüttükleri siyasi ve güvenlik alanındaki ilişkilerini ekonomik alanda da devam ettirirler. NATO üyesi ülkeler tarafından kurulan uluslararası iktisadi örgütlere üye olma girişimlerine aynen devam

edilir. 1958 yılında Roma Anlaşması'yla kurulan "Ortak Pazar"a katılma çabaları da bu dönemde olur.

DP'nin ilk evresi olan 1950–1954 yılları arasında ülkede yatırıma yönelik hızlı bir kalkınma gerçekleştirecekti. Bu yıllar DP'nin altın yılları olarak nitelendirilir. Bu devrede Türk ekonomisi tarım öncülüğünde 4 yıl gibi çok kısa bir zamanda yüzde 11–13 gibi hızlı bir büyüme gösterir. 1950–1954 yılları arasında Türk ekonomisinin gelişmesindeki lokomotif tarım sektörü olur. Bunun en önemli sebebi Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlarla gelen traktörlerle hazine topraklarının, meraların ekime açılması, tarım için olumlu hava koşullarına, seferberlik sona erip genç erkek nüfusla iş hayvanlarının tarıma dönmesidir. Bunun yanı sıra tarım ürünlerinin mali getirisinin iç ve dış piyasalarda yüksek olması, üreticinin ürünlerini rahatlıkla satacak pazar bulması çiftçinin tarım ürünlerinde artış isteğini de beraberinde getirir. Bu dönemde elde edilen üretim artışı modern sulama ve gübreleme usullerinin yeterince artırılmasından kaynaklanmıyor, daha çok tarımsal alanların meralar ve orman alanları aleyhine genişlemesi (Meraların payı 1938'de 53,9 iken, 1965'te 35,2'ye) ve iyi hava koşulları sonucunda gerçekleşiyordu. Meraların ve ormanların hızla azalması "hayvancılığı ve tarımsal verimliliği olumsuz yönde etkilemiş, doğal çevreyi bozarak erozyonun artmasına yol açmıştır".[278]

Ekonominin bu dönemdeki hızlı büyümesinin nedenleri arasında çok kısa zamanda dışarıdan alınan yardım ve krediler[279] ile Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı yıllarında biriktirdiği "altın - döviz rezervlerinin"[280] olmasının yanısıra "2. Dünya Savaşı sonrasında genişleyen dünya ekonomisi, artan dış ticaret hacmi ve sanayi malları fiyatlarındaki gerilemeye ilave biriken büyük döviz rezervleri, Kore Savaşı konjonktürü nedeniyle artan tarımsal fiyatlar, sağlanan dış yardım ve krediler ekonomide gelişme için uygun bir ortam oluşturmuştur".[281] Bunlarla beraber NATO üyeliği sonrasında Türk ordusunun modernizasyonu için gereken ihtiyaçlarının büyük bir kısmı Amerika ve NATO tarafından üstleniliyordu. Bu da savunmaya ayrılacak kaynakların büyük bölümünün yatırımlara ayrılmasını sağlar.

---

[278] *Temel Bilanço,* s.75.
[279] Türkiye'nin bu dönemde aldığı dış yardımlar başta Marshall yardımı, Karşılıklı para fonu ve Avrupa iktisadi işbirliği teşkilatından olur.
[280] Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türk Ekonomisi,* İstanbul 2002, s.86.
[281] *Temel Bilanço,* İstanbul 1999, c.2, s.73.

İktidarın bu dönemde tarıma yönelik kredilerin genişletilmesi ve TMO eliyle de tarım taban fiyatlarının yüksek belirlenmesi gibi tarımı ve köylüyü desteklemeye yönelik çalışmaları üreticiye önemli bir kar marjı bırakacak bu durumda köylünün yaşam koşullarını bir yandan iyileştirirken diğer yandan tarımcılığın da gelişmesine neden olacaktı. Yüksek taban fiyatı uygulaması, tarım sektöründe köylünün refah seviyesinde artış sağlarken köyden kente göçler de bu dönemde başlayacaktı.

DP ilk 4 yıllık iktidarı döneminde hızlı bir şekilde gerçekleştirdiği kalkınma hamlesi sonunda ülkede şeker, tekstil, tarım ürünleri sanayi, demir çelik, enerji, makine imalatı ve inşaat malzemeleri alanlarında önemli üretim artışları sağlanmıştır. Et ve Balık Kurumu, T. Demir Çelik İşletmeleri ile Seka ve TC Turizm Bankası kurularak KİT kapsamı daha da genişletilmiştir.

DP'nin iktidara gelmesiyle karayolları yapımı hızlandırılmıştır. Böylece ülkenin gerek sanayi ve gerekse tarım ürünleri daha etkin dağıtım imkânına kavuşmuş ve bu durum ekonomik kalkınmayı hızlandırmıştır.

Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarının başında kalkınmayı özel sektör eliyle geliştirmek geliyordu. Yerli sermayenin yetersiz olmasından dolayı kamu iktisadi teşekküllerini ön plana çıkararak devlet eliyle yatırımların yapılmasına hız vermişlerdi. Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte, özel sektör önemli bir gelişme gösterir. Ama ülkede başlatılan kalkınma hamlesini devam ettirecek sermaye birikiminden hala yoksundur bunun için de devlet özellikle ağır sanayi yatırımlarını kendi gerçekleştirecekti.

Hükümetin Amerika'nın ve uluslararası iktisadi kuruluşlarının Türkiye'nin kalkınmasında lokomotif gücün tarım ağırlıklı ekonomik model anlayışının olması yönündeki telkinlerinin aksine hızla sanayileşme yönünde bir kalkınma hamlesine girmesi demokratların iktidara gelmesinden sonra Amerikalılarla ilk fikri ayrışmasının yaşanmasına neden olacaktı. Hükümetin sanayi ağırlıklı kalkınma modeline ısrarla devam etmesi 1954 yılından itibaren Dünya Bankası gibi uluslararası para kuruluşlarıyla arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olur. Nitekim bu tarihten sonra Dünya Bankası uzunca bir süre Türkiye'ye mali yardımları durduracaktı. 1954 yılından itibaren hava şartlarının kötü gitmesi sonucunda büyümenin lokomotif gücü olan tarımda kuraklığa dayanan ürün azalması ve Kore Savaşı'nın tarım ürünlerinde yarattığı

olumlu şartların sona ermesiyle ekonomide durgunluk baş gösterir. Bu durum ülkede başlatılan kalkınma hareketini olumsuz etkilediği gibi enflasyonun da artmasına neden olacaktı.

Hükümet ise ekonomideki canlılığın ve yatırımların devam ettirilebilmesi için ihtiyaç duyulan mali yardımın öncelikle Amerika'dan temin edilmesi yoluna gider. Ancak istenilen yardım hükümetin beklentilerinin çok altında olur. Bu durum karşısında hükümet başlatılan hızlı kalkınmanın ve sanayileşmenin devam ettirilebilmesi için yabancı sermayeyi davet etme noktasında daha ciddi adımlar atmasına neden olur. Bu maksatla Cumhuriyet tarihin en liberal kanununu çıkararak petrolden madenciliğe kadar ülkenin yer altı zenginliklerinin neredeyse tamamı yabancı şirketlerce çıkarılması ve işletilmesine izin verilecekti. Fakat dünya konjonktürünün müsait olmaması (Dünya savaşı sonrasında yıkılan Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi için özellikle Avrupalı şirketler kendi ülkeleri dışına çıkma ihtiyacı pek duymuyorlardı.) ve Türkiye'nin ticari sözlerini güçlükle yerine getiren bir ülke oluşu, yabancılarda bir itimat havasını yaratamamış olmasına dayalı var olan "Türk riski" faktörünün de etkili olması sonucunda beklentiler yetersiz kalacaktı. Nitekim 1955'ten sonra Türkiye'ye mal veren birçok şirket parasını almada zorlanacaktı. DP'nin 10 yıllık iktidarında ülkede yatırım yapan yabancı şirket sayısı 30'u geçmezken yatırımların toplamı da 101 milyon dolarda kalacaktı.[282]

1954 seçimlerinin hemen sonrasında hükümet dış yardım temini için başta Amerika ve Almanya olmak üzere batılı ülkelerden kredi yoluyla borçlanma arayışlarına girişecekti. İlk olarak Başbakan Menderes ve Devlet Bakanı Zorlu Amerika'ya giderler.

Amerikan hükümetinin bu ziyaret esnasında Türkiye'nin beklediği mali yardım yerine askeri ve gıda yardımında bulunması iktidarda hayal kırıklığına neden olur. Hükümetin bundan sonraki adresi Almanya olur. Bu ülkeyle yürütülen görüşmeler sonucunda ancak "50 milyon dolarlık bir yardım temin edilecekti".[283]

Borçlanma olanaklarının yetersizliği ve ihracatın durması karşısında 1955 yılında ülke hızla bir dış ödemeler sıkıntısının içine girer. Hızla artan dış ödemeler açığı

[282] Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.88.
[283] Gülten Kazgan, *a.g.e.*, s.88.

sonucunda ithalat durma noktasına gelerek dış ticaret kontrolüne gidilir. Türk ekonomisi hızla dışa kapalı hale gelirken kamu açıklarının büyümesiyle enflasyon %20'ye tırmanmaya başlar. Ülke ithalat kısıtlamalarına bağlı yoğun mal darlığı içinde bir krizle karşı karşıyadır.

Ham madde ve yedek parça getirmek için döviz temin edilememesi ve ithal mal ikamesiyle çalışan yedek parça eksikliğinden dolayı birçok traktör çalışamaz hale gelmişti. Fabrikaların özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde kapanması sonucunda "onbinlerce insan işsiz kalıyordu".[284]

Acil bir durum alan döviz meselesinin halledilmesi için aralarında F. R. Zorlu'nun da bulunduğu dört bakandan ve bürokratlardan oluşan bir döviz komitesi kurularak acil gerekli ithal mallarının sağlanması için kısıtlı döviz kaynağının kullanılması sağlanmışsa da bu yeterli olmamıştı. Aksine hükümet üyelerinin yolsuzluklara bulaştığı gibi haberlerin yayılmasına neden olmuştu. Resmi 2.80 olan dolar kuru karaborsada 10 TL'yi buluyordu.

Ayrıca ihracat yaptığımız ülkelerden kalitesiz, yüksek fiyatlı ve lüzumsuz malların ithal edilmesi de önemli bir yer tutacaktı. Nitekim "Bu dönemde birçok dayanıklı beyaz eşya ülkeye girecekti."[285]

İktidarın özellikle İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerde başlattığı imar hareketlerine hazineden ayrılan ödeneklerin hızla artması ve bazı alanlarda gereksiz fabrikaların kurulması ülkedeki genel mali tabloyu etkileyen bir durum olacaktı. [286] Nitekim "1960 yılında İstanbul Belediyesinin imar çalışmalarından dolayı borcu 444,5 milyon TL'ydi. Yani yaklaşık 160 milyon doları bulmaktaydı".[287]

1955 yılından sonra şiddetini artıran enflasyon fiyat ve piyasa istikrarını altüst ederek ülkede yoklukların ve kuyrukların yaşanmasına neden olacaktı.

---

[284] *Hürriyet,* 25.12.1954.

[285] Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, Ankara 2003, s.384.

[286] Fabrikaların ekonomik açıdan verimli olmayan yerlerde ve yanlış sektörde kurulması sonucunda şekerde aşırı üretime yol açarken, üretim fazlası şekerler dış piyasalara neredeyse zararına satılıyordu. Ayrıca hükümetin özellikle İstanbul'da yürüttüğü imar politikalarının büyük kaynaklar ayırıyordu. Acili yeti tartışmalı imar faaliyetlerinin hükümetin büyük kaynaklar ayırımı tartışmalara neden oluyordu. Örneğin İstanbul'un surlarının tamiri için 80 milyon lira sarfedilmesi, Azapkapı - Taksim yolunun açılması için yüzlerce binanın istimlat edilmesi gibi ülke ekonomisine fazla katma değer sağlamayan imar faaliyetlerinin devam için hükümet çeşitli finansman yollarına başvurarak emekli sandığı ve işçi sigortası (yeni adıyla SSK) kurumuna ait fonlardan kullanacaktı.

[287] *Basın-Yayın Turizm Ulaştırma Müdürlüğü Yayınları*, İstanbul 1960.

DP döneminin bakanlarından Mükerrem Sarol ekonominin durumunu şöyle özetliyordu: "Hükümetin takip ettiği hızlı yatırım politikası enflasyona yol açmış, ihtiyaç maddelerinin bazıları piyasada bulunamaz olmuştu... Kanivice, çuval, pulluk demiri, kahve, şeker, gaz benzin sıkıntısı almış yürümüştü."[288]

Yine kabinenin önemli isimlerinden Samet Ağaoğlu ise, "1954 seçimleri sonrasında bir takım ekonomik zorluklar belirmişti. Dükkânlar önünde kuyruklar gözüküyor, döviz darlığı ithalatı güçleştirmiş, birçok eşya kara borsaya düşmüştü." [289] diyerek yokluklara işaret ediyordu.

Ekonomik sıkıntıların ilk toplumsal yansıması 6/7 Eylül olayları sırasında kendini gösterir. Her ne kadar yaşanan bu olayların çıkış nedeni Kıbrıs konusu gibi milli bir meseleye bağlanmışsa da dönemin ekonomik sıkıntılarından dolayı işsiz ve yoksul binlerce insanın Beyoğlu'nda yaşanan gösteriyi fırsat bilerek bu olayı adeta bir yağmaya dönüştürüyor olması konunun dikkat çekilmesi gereken diğer bir sosyal yönünün olduğunu da gösterir.

Ekonomideki daralma ve sıkıntılar sadece toplumda hissedilmeyerek DP'nin kendi içinde de sarsıntılar yaşanmasına neden olacaktı. Hayat pahalılığı yolsuzluk ve 6/7 Eylül olaylarının etkisiyle DP meclis grubu 1955 yılında hükümeti devirir.

Türkiye açısından özellikle 1955–1956–1957–1958 yılları ekmek kuyruklarından ilaç yokluğuna, kira artışlarından konut sıkıntısına kadar birçok sorunun ortaya çıktığı yokluklar yılı olur. "Türkiye'de acil olarak beliren et, buğday, ilaç ve petrol gibi gıda ve malzeme ihtiyacı Amerika tarafından gönderilen yardımlarla giderilmeye çalışılır."[290]

1958 yılına gelindiğinde ekonomideki istikrarsızlık ve dış politikadaki gelişmeler ülke genelinde piyasalarda genel bir itimatsızlık havasının oluşmasına neden olur. Bankalarda hesabı bulunan mevduat sahipleri paralarını çekmek için banka önlerinde kuyruklar oluşturmaya başlar. İzmir'de bankacılar yerel gazetelere ilan vererek halkın bankalara karşı güvenini artırma yoluna giderek "Vatandaş yılların emeği ile bankada topladığın tasarruflarını heba etme. Onu bugün bankadan çekmiş olman,

---

[288] Mükerrem Sarol, *a.g.e.*, s.545.
[289] Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul 1967, s.114.
[290] *Akis Dergisi,* 2.8.1958.

sadece sana zarar getirir."[291] Buna karşı Hükümetin ekonomi üzerindeki anlamsız müdahaleleri iş adamlarını çileden çıkarır.

Enflasyonun ve işsizliğin artması öncelikli dar gelirli kesimleri etkisi altına alır. "İstanbul'da bazı aileler Bizans devrinden kalma ışıksız ve rutubetli mahzenlerde yaşam mücadelesi verir hale gelmiştir."[292]

Fiyatların hızla artmasını müteakip ücretlerin hayat pahalılığındaki artışı karşılayamaması karşısında en fazla sıkıntı çeken toplumsal kesim memur, işçi ve emekli sınıfı olur. Örneğin 1958 yılında emekli bir polis memuru 108 lira maaş alırken çalışan bir işçinin maaşı ise 300 lira civarındadır.

Ağırlaşan hayat pahalılığı emekli ve çalışanların zor bir hayat geçirmesine neden olurken bu durum aile hayatını da olumsuz yönde etkilemeye başlayacaktır. Nitekim toplum hayatında geçim sıkıntılarından dolayı boşanma ve intihar olaylarındaki artış hızla yükselerek dikkat çekici bir duruma gelir.[293]

Buna karşı ekonomideki dalgalanmaları fırsat bilen savaş yıllarından kalma kara borsacılığın hızla tekrar hayat bulmasının yanında, devlet ihalelerindeki yolsuzluklarla zenginleşen geniş bir sınıf da ortaya çıkar. Ayrıca bu duruma bağlı olarak ülkedeki yokluklar ve kaçakçılık, karaborsayı iyice artırarak ikinci bir yeraltı ekonomisinin oluşmasına neden olur. Bu sınıfın lüks bir hayat yaşıyor olması özellikle sabit maaşlı asker ve sivil memurlar arasında gelir dağılımındaki dengesizliğe bağlı adaletsizlik duygusunun artmasına ve bu duruma neden olarak görülen iktidara karşı bu kesimlerin tepkisini çekmesine neden olacaktır. Örneğin bu zenginler bohçacı diye bilinen seyyar satıcılardan o zamanın modası olan ithal naylon bayan iç çamaşırlarını 250 – 300 TL' ye alıyorlardı.[294] Bu gibi haberlerin duyulması özellikle maaşla geçinen kesimlerde hükümete karşı tepkilerin artmasına neden olur.

1958 yılında halk ekonomik sıkıntılarla boğuşurken hükümet ise dış borçların 1 miyar dolara yaklaşmasından dolayı yeni kredi temininde zorluk çekmesi nedeniyle mali açıdan sıkıntılar yaşayacaktır. İhracat gelirlerinin neredeyse yarısının dış borç ödemelerine gitmesi sonucunda yeni borç arayışlarına hız veren hükümet Dışişleri

---

[291] *Akis Dergisi,* 5.7.1958
[292] *Hürriyet,* 25.12.1954.
[293] *Kim Dergisi,* 5.12.1958.
[294] Tevfik Subaşı, *a.g.e.* , s.85.

Bakanı Zorlu'nun girişimleri sonucunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında bir heyetle dış yardım temini için Almanya'ya gider. Burada yapılan ziyaretler sırasında Almanya'nın Türkiye'ye mali yardımda bulunması bir yana Alman Başbakan Yardımcısı Ludwig Erhard'ın Türkiye'nin yatırım politikalarını hafiften eleştirmesi Türk heyeti üzerinde hayal kırıklığı yaratmışsa da Zorlu Alman, Amerikalı ve IMF yetkilileriyle görüşmelerini yoğunlaştırarak acil ihtiyaç duyulan kredi temini için oluşturduğu heyetle gece gündüz çalışır.

Bir yandan hükümetin yeni kredi arayışları dışarıda devam ederken içerde ise ekonomik veriler giderek kötüleşmeye devam eder. Artan enflasyon karşısında dar gelirli vatandaşların hayat standardı gittikçe kötüleşirken diğer yandan artan döviz sıkıntısı karşısında ham madde alamayan fabrikaların kapanması ya da faaliyetlerini durdurmaları karşısında büyük şehirlerde işsiz sayısı hızla artar. Fabrikaların kapanması işçiler kadar iş adamlarını da etkileyerek bu kesimlerin hükümete karşı eleştirilerinin giderek artmasına neden olur.1955'ten sonra ülkede hızla kapanan fabrikalara sayıları 20'yi bulan bankalar da eklenir.

DP hükümetinin işçi sendikalarının oluşturulması ve etkinliğinin artırılması için işçilere vaat ettiği iş kanunundaki iyileştirmeyi yapmaması, aksine bazı sendikaları kapatma yoluna gitmesi işverenleri memnun ederken işçi kesiminde hayal kırıklığına neden olur. Grev hakkının olmayışından dolayı enflasyon karşısında maaşları %20 kadar azalan bu kesimde hükümete karşı oluşan tepkiler giderek artar. 1957 seçimlerinden sonra CHP grev hakkını alamayan işçilere grev hakkı vaat ederek köylerden kentlere göç ederek fabrikalarda çalışan bu kesim üzerinde etkinliğini hızla artıracaktır.

1958 yılında enflasyon hızla artarken dış tediye sıkıntısı da karaborsayı azdırmıştır. Mal darlığı ekonomiyi kontrol dışına iter. Bu safhada Zorlu'nun batılı devlerden kredi temini için başlatmış olduğu çalışmaların yanı sıra batı savunma sisteminin bir parçası olan Irak'ta gerçekleşen ihtilal dolayısıyla oluşan dış konjonktürün de etkisiyle Ağustos ayında IMF'yle Türkiye arasında bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşmaya göre Türkiye 359 milyon dolar taze kredi temin ederken 420 milyon dolar dış borcu da dengeli ve uzun vadelere yayılır. Hükümet bu yardım karşılığında IMF kontrolünde ülkede uygulanacak bir istikrar programını da kabul eder. 4 Ağustos

kararları diye bilinen bu istikrar programına göre doların 2.88 den 9.00 TL'ye çıkması, ithalatın yeniden serbest bırakılması, bütçe giderlerinin kısılması, KİT ürünlerine zam yapılması, banka kredilerinin dondurulması gibi alınması gereken tedbirler bulunmaktaydı.

1958 krizi istikrar önlemlerinin yürürlüğe girmesiyle ekonomi rahat bir nefes alırken alınan tedbirler dolayısıyla başta temel gıda maddeleri olmak üzere her alanda fiyatlar düzeyinde ciddi bir artış yaşanır. Bu zamlar karşısında çok az maaşla geçinen kesimler kemerlerini daha da sıkmak zorunda kalırlar. Sağlanan kredinin faturası adeta sabit gelirlinin sırtına yüklenirken çiftçilikle uğraşan kesimlerde ise uzunca bir aradan sonra köylüye verilen teşviklerin tekrar başlayacağı umudu çiftçilikle uğraşan kesimlerde iktidara karşı yeniden güvenin oluşmasına neden olur.

1960 yılına girildiğine ülkede IMF öncülüğünde alınan tedbirler sonucunda ekonomik veriler de olumlu bir gelişme gözlenirken çalışan ve emekli kesiminin durumlarında tam ters bir vaziyet ortaya çıkar. 1957'den sonra ülkede hızla yükselen siyasi gerginliğin tırmanmasında her geçen artan geçim sıkıntısı şikâyetleri de önemli bir yer tutar. Özellikle asker ve sivillerden oluşan memur kesiminin genelinde hükümetin ekonomik politikalarına yönelik eleştirilerde ciddi artışlar gözükür. Kendilerine toplumun "elit kesimi" diyen bu sınıf, DP iktidarının kalkınma politikasını acımasızca eleştiren CHP ile bu dönemde yakın ilişki içine girerek hükümete karşı seslerini yükseltirler. Diğer yandan köylerden büyük şehirlere gelerek sayısı her geçen gün artan ve zor şartlar altında hayat mücadelesi veren işçi kesiminde komünizm fikrinin yaygınlaşarak yerleşmesine neden olur.

DP iktidarına karşı yapılan 27 Mayıs ihtilalini gerçekleştiren askerlere ilk destek memur ve üniversite çevresinden gelmiştir. Askerlerle birlikte her iki sınıfın demokratlar zamanında ekonomik durumları ve sosyal statüleri itibariyle zayıflamasının benzerlik göstermesi bu kesimleri ihtilale giden süreçte bir araya getiren önemli kesişme noktası olur.

Bağımsız ekonomi anlayışı ülkelerin istiklalinde vazgeçilmez unsur olarak yerini korurken, toplumun sosyal refah seviyesi de iktidarların görevde kalmalarında önemli rol oynayacak içe dönük önemli bir olgu olarak toplum ve siyaset hayatında yerini koruyacaktır.

4.3. DP İCRAATLARI

DP iktidarı sayesinde siyaset ilk defa halka inerek tek parti ve otoriter devlet rejiminin yerine, gerçek anlamda çok partili bir parlamento nizamı almıştır.[295] Ayrıca ülkenin alt yapısında, tarımın makineleşmesinde, sanayi alanında ve bütün bunların neticeleri olarak halkın yaşantısında olumlu gelişmeler gözle görülür bir şekilde artış sağlar.

Menderes dönemi diye bilinen DP'nin on yıllık iktidarında ülkede sadece Ankara Barajı'ndan başka baraj bulunmazken bu dönemde Sarıyer, Seyhan, Hirfanlı, Kemer, Demirköprü, Keban gibi irili ufaklı 14 baraj, termik ve hidrolik 15 yeni santral kurulur. Ayrıca aralarında 20 den fazla irili ufaklı liman, 14 yeni çimento fabrikası, 11 yeni şeker fabrikası açılır.[296] Ayrıca Zorlu'nun girişimleri sonucunda dışarıdan temin edilen krediyle büyük bir rafineri kurulur.

Tarımda sağlanan sulama ve gübreleme imkânlarının artırılması ve traktör sayısında çok hızlı bir artış sağlanmasıyla öküzlü karabasan devrinden makine devrine geçilerek tarım ürünlerinde hızlı bir artış sağlanırken pamuk, tütün gibi ürünler için ihracat imkânı doğar. Topraksız köylüye toprak dağıtılmasına ilk defa 1947 yılında CHP tarafında başlanmışsa da demokratlar iktidarlarının ilk iki yılında 43.000 aileye 2 milyon dönüm vererek bu konuda bir rekora imza atarlar.

DP iktidarı öncesinde Van, Rize, Kars, Diyarbakır hatta Antalya gibi illerle yok denecek kadar az ve kötü olan karayolu ağı nedeniyle İstanbul'a ve diğer ihraç limanlarına Anadolu'nun üretimini göndermek neredeyse mümkün değildi. İstanbul gazeteleri bu illere ancak 8–10 günde ulaşabiliyordu. Buralarda radyo istasyonu bile yoktu halk ya Rusya'yı ya İran'ı ya da Arap radyolarını dinlemek zorunda kalıyordu.

Menderes döneminde uygulanan Karayolları politikası sayesinde memlekette ilk defa yol ve coğrafya bakımından vatan bütünlüğü sağlanırken köylünün mahsulünün para etmesiyle ticaret de gelişir.[297] Şehirler ve köyler arasında ulaşımı mümkün kılan yol uzunluğundaki artış da dikkate değer bir artış olarak göze çarpar. 1923 yılında ülkede şase yolları 5,000 km civarında iken alt yapısı iyi olan yolların uzunluğu 1947'de 18,000'i, 1957'de ise 33,000 km olur. 1930 yılında 8,000 altında olan motorlu araç

[295] Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e.,* s.261.
[296] Recep Şükrü Apuhan, *a.g.*e,. s.177
[297] Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türkiye'de Üç Devir,* İstanbul 1972, c.1, s.154.

sayısı, 1950 yılında 32.000'dir. 1957 yılında ise 82.000'i aşar. 1950–1957 arasında telefon abonelerinin sayısı 41 binden 141 bine yükselmiştir. Memleketteki radyo sayısındaki artış ise son derece dikkate şayandır. 1938'de 42 bin kadar olan radyo alıcı cihazları 1937'de 1 milyon 38 bine çıkmıştır.

DP iktidarına kadar vekillerden, kaymakamlardan, jandarmadan hakkını alamayan, ezilmiş insanlar artık seslerini duyurabilmekle kalmaz, adeta geçmiş yılların acısını çıkarırcasına devlet dairelerinin kapısını aşındırırlar.[298]

Hükümet her alanda başlattığı kalkınma projesine destek sağlayacak teknik personel problemini çözmek için harekete geçerek yeni üniversiteler, her vilayette bir lisenin yapılması, her ilçenin bir ortaokula sahip olması yönünde harekete geçer.

Okuryazarların sayısı 1927 sayımlarında %11 iken 1950 yılında %34, 1955'te ise %41 olur. Böylece Türkiye'de okuryazar sayısı DP İktidarının 5 yılında 6,5 milyonu bulur. 1938 yılında 10 bin civarında olan doktor ve avukat sayısı 1955 yılındaki sayımlarda 28 bine yaklaşır. 1933'te 10 bin olan üniversite öğrencisi sayısı 1957'de 40 bine çıkar.

1945'te bütün Türkiye'de yayınlanan 60 tane günlük gazete varken bu sayı 1952'de 143'e çıkar. 1957 yılında ise gazetelerin baskı sayısı 1 milyonun üstündedir.

DP iktidar boyunca özel ve devlet teşebbüsü olarak yapılan yatırımlara bakıldığında birinci sırayı imalat sanayi 5.630.786.000 TL, inşaat sanayi 4.827.577.000 ulaştırma ve muhabere 5.542.656.000 TL, ziraat ise 5.618.918.000 TL'dir. Yatırımların %18,5'ini inşaat sanayi ve %21,3'ünü ulaştırma almıştır.[299]

DP iktidarının bu icraatlarını gerçekleştirmedeki en önemli kaynaklar Amerika başta olmak üzere batılı devlet ve kuruluşlardan temin edilmiştir.

Mesela 1947 ile 1955 yılları arasında alınan Amerikan yardımları 566 milyon doları bulmaktaydı. Bu yardımın 406 milyon doları hibe şeklindedir. Bu yardımların 120 milyon doları ulaştırmaya, 192 milyon doları enerjiye, 62 milyon doları petrol gibi sivil ve askeri amaçlar için, 27 milyon doları ise endüstri de kullanılmıştır.

---

[298] Yılmaz Çetiner, *a.g.e.,* s.326.
[299] Talat Asal, *Güneş Batmadı,* İstanbul 2003, s.185.

27 Mayıs 1960 tarihinde askerlerin yönetimi ele geçirmesiyle birlikte yapılan açıklamalarda devletin dış borcunun 1,2 milyar dolar olduğu dile getirlir.

4.4. İKTİDAR-ORDU İLİŞKİSİ

Tarihin en eski devlet yapılarından, günümüz modern devlet yapılarına kadar iktidar tarihleri göz önüne alındığında hemen hemen bütün iktidar tarihleri, devlet aygıtları arasında cereyan eden "erk" ve buna bağlıkta olarak da iktidarın paylaşım kavgalarıyla geçtiği görülürler. Din adamlarıyla-iktidar, derebeylerle-iktidar, muharip kuvvetlerle-iktidar, aydınlar yahut üniversiteyle-iktidar arasında cereyan eden bu mücadele şaşmaz bir biçimde hem felsefi olarak, hem de somut ve maddi olarak tarih boyunca devam etmiştir. Çoğu kanlı boğuşmalarla bir devletin sonunu getirecek nitelikte uzun yılları içeren iktidar ve iktidarın organları arasında olan bu çekişmede, klasik devlet yapılarında sıkı merkezcilik bu kavgayı önlemek için bir enstrüman olarak kullanılması, söz konusu kavgayı önlemekte yetersiz kalması karşısında, modern devlet yapılarında bir denge kurmak amacıyla "kuvvetler ayrılığı" ilkesini getirmiş olması bugüne kadar bu gerçeği değiştirememiştir. Sözün gelişi Roma Cumhuriyetinde, muhariplerin iktidarı gözetmemeleri için ordu komutanlığına (iki yılı geçmemek kaydıyla) senotadan bir senatörün atanması, lejyonlarla iktidarı karşı karşıya getirmekten yahut Osmanlı'da zaman zaman iktidarın tek sahibi olan padişaha karşı ayaklanmaktan alıkoyamamıştır. Nitekim Osmanlı- Türk tarihinde, 1908 Jön Türk İhtilali adıyla anılan asker-iktidar ayrılığı, padişahın halliyle sonuçlandığı herkesçe malumdur.

Yakın dönem Türkiye Cumhuriyet tarihi söz konusu olduğunda tanım ne kadar yerindeyse Anadolu İhtilalı'nı gerçekleştiren güç malum olduğu üzere muharip sınıf'ın elinde olması, Cumhuriyet Türkiye'sinin politik, hatta toplumsal tarihine uzun süre damgasını vurmuştur. Bunda pek tabii olarak, Türk toplumunun tarihi ve kültürel geçmişinden getirdiği manevi bir mirası da göz önünde tutmak gerekmektedir. Cumhuriyetin kuruluş ilkeleriyle, Türklerin "ebed müddet" kavramı arasındaki manevi bağ, zaman içinde "patriyotizmin" somut haline dönüşerek, erki taşıyan sivil iktidarla, muharip zümre arasında zaman zaman gerginleşen bir vakaya dönüşmüştür.

Son yıllarda demokrasi kavramına yüklenen anlam çerçevesinde, kavramın içi doldurulması yönünde harcanan çabalar sonucunda demokrasinin anlamı muharip sınıf karşıtlığıymışçasına algılanması, dahası DP'yi iktidardan eden 27 Mayıs 1960 Askeri darbesini demokrasi mücadelesinin en önemli argümanı olarak kullanma biçimi olarak kabul görülmesidir.

Ordu-iktidar arasındaki ilişki salt DP iktidarına karşı gerçekleşmiş bir hareket olarak değil, en geniş perspektifle güç paylaşımı, Türkiye perspektifinde ise statükoyu koruma biçiminde bakıldığında bir anlam kazanmaktadır. Bu açıdan DP-Ordu arasındaki ilişki belki de Türkiye ve Türk milletine özgü bir harekettir.

Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat'a kadar devlet idaresi genel anlamda ilmiye ve seyfiye diye ikiye ayrılırken 20. yüzyıldan itibaren ordu devleti idare eden asli unsur haline gelir. Birinci dünya savaşında Osmanlı ordusunun yenilgisi devlet idaresini elinde bulunduran askerlerin tasfiyesine neden olur. Milli mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte Cumhuriyeti kuran iradenin asker ağırlıklı olması Birinci Dünya savaşı'nda ordunun kaybetmiş olduğu öz güveni yeniden kazanmasına neden olmuştur. Atatürk'ün orduyu siyasetten arındırarak sivil bir bürokrasi ve devlet yönetimi kurma girişimleri sonucunda askerlik Türk toplum ve devlet hayatında etkinliği olmayan ama saygınlığı olan bir kurum halini alır.

1950 yılına kadar ordu devlet yönetiminde ve karar mekanizmalarında geri planda kalmıştır. 1938'den sonra ordu içinde, batı cephesi komutanı, birinci ve ikinci İnönü Savaşları kahramanı olarak görülen İsmet İnönü'ye rağmen CHP iktidarı ikinci dünya savaşıyla birlikte özellikle genç subaylar tarafından eleştirilmeye başlanır.

2. Dünya Savaşı sırasında ordunun savaşa hazır bekletilmesi ve bekleme süresinin 5 yıla yakın sürmesi ordu içinde terfi ve tayinlerde büyük sıkıntılar yaşanmasına neden olur. Orduda kadro şişkinliği dolayısıyla terfi alamayan ve zor şartlar altında görev yapan bu genç subaylar bu durumdan oldukça fazla etkilenirler.

1950 yılına gelindiğinde genç subaylar ordunun terfi sisteminin normal işleyişinin ve askerlik mesleklerini yerine getirecek teknik imkânlarının yetersizliğinden dolayı hükümeti suçluyorlardı. Çünkü birçok genç subay kıtalarında kışlaların olmayışından çadırlarda kalıyor, özellikle kış aylarında zor şartlar altında görev yaparken üst rütbeli subayların neredeyse tamamı büyük şehirlerde veya kışlalarda

kalıyordu. Görev başında çadırlarda kalan bu subayların büyük kısmının aileleri de kirada oturuyor, savaşla birlikte artan ekonomik sıkıntılar karşısında bu durum onlar için tahammül edilemez bir hal alıyordu. Ayrıca 2. Dünya Savaşı'nda dünya ordularının yanında Türk ordusunun savaş teknik ve taktiklerinin hala Birinci Dünya savaşı sırasındaki özelliklere sahip olması da ayrıca bir eleştiri konusu oluyor, buda Orduda bir reformu kaçınılmaz kılıyordu.

1950 genel seçimleri öncesinde DP'nin oy kaygısından uzak (bu dönemde subaylar oy kullanmamaktaydı) Türk ordusunun içinde bulunduğu sıkıntıları fark ederek bunları çözeceğine dair söylemleri genç subaylarda bir ümidin belirmesine neden olacaktı.[300]

1950 genel seçim sonuçları ordu içinde reform isteyenlerle mevcut durumdan memnun olanları DP iktidarına karşı yapılmak istenen bir darbe girişiminde karşı karşıya getirecekti.

Bazı generaller iktidara gelen demokratlara karşı İnönü'yü ziyaret ederek kendisine askeri müdahalede bulunmaya hazır olduklarını söyleyeceklerdi.[301]

Buna karşın bir grup genç subay da Bayar'ın evine giderek, kendisine hiç merak etmemeleri gerektiğini, arkadaşlarımızla yaptığımız görüşmeler neticesinde ordunun böyle bir müdahaleye karışmayacağını dolayısıyla bu generallerin hiçbir şey yapamayacağını, tehlikenin bertaraf edildiğini söyleyeceklerdi.

Böylece ordunun üst kademesindeki generallerin çoğunun İnönü'ye bağlı olduğu buna karşılık albay ve daha alt rütbedeki subayların büyük çoğunluğunun ise DP'yi desteklediği otaya çıkıyordu.[302]Menderes bu gelişmelerin ışığında 6 Haziran 1950 tarihinde ordu üzerinde sivil otoriteyi kurmak ve CHP'ye bir gözdağı vermek için dönemin genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve bazı generallerin de aralarında bulunduğu bir grup üst rütbeli subayı emekliye sevk eder. Bunun yanı sıra ordunun bünyesinde beklenen gençleştirme çalışmalarına da başlamış olur.[303]

Menderes'in albaylıktan emekli olduktan sonra DP'den milletvekili olan Seyfi Kurtbek'i 1952 yılında MSB'ye getirmesi genç subaylar tarafından büyük memnuniyetle

[300] Ş. Süreyya Aydemir, *İhtilal Mantığı,* İstanbul 1985, s.267.
[301] Abdi İpekçi*, a.g.e*., s.25.
[302] Çetin Yetkin, *Karşı Devrim,* İstanbul 2002, s.597.
[303] Abdi İpekçi, *a.g.e*., s.25.

karşılanır. Çünkü askerler artık kronik hale gelen terfiler, yetersiz kışlalar, düşük maaşlar ve ordu içindeki eğitim ve kuşak farklılığına dayalı problemlerin çözüleceğine dair inançları pekişmekteydi.

MSB Seyfi Kurtbek silahlı kuvvetlerin bir an önce modernleştirilmesi ve terfi sisteminin daha esnek hale getirilmesi için bir rapor hazırlayarak başbakana sunar.

Menderes ise bu raporun CHP'nin tahrikleri sonucunda DP iktidarına karşı olan generalleri daha da kızdıracağını düşündüğünden Kurtbek'e reformların şimdilik ertelenmesini söyler. Buna karşın yeni iktidarı benimsemekte zorlanan generallerin emekliye sevk edilmesi ve orduda yapılacak modernizasyon ile birçoğunun emekliye sevk edilme ihtimali karşısında bu modern savaş tekniklerinden yoksun generallerin neredeyse tamamı iktidara yaklaşma ihtiyacı hissedeceklerdir. Menderes bu girişim karşısında kendisine yaklaşmaya çalışan generalleri kazanmak yoluna giderek ordu üzerinde İnönü döneminde başlayan sivil inisiyatifi haklı kılma girişimlerini devam ettirecektir. Bu durum hükümetin ordu üzerinde emir komuta zinciri dâhilinde daha kolay kontrolü sağlayacağı gibi ordunun da yeniden yapılanmasına ayrılacak finansman ülkenin kalkınması için kullanılabilecekti.

Menderes'in generallere meydan okuma yerine onlarla arasını bozmayarak mevcut durumu korumak için samimi bir ilişki kurmaya çalışması ve demokratların ilk yıllarında başlatılan reformların durdurulması genç subaylarda hayal kırıklığına neden olurken bu duruma en sert tepki MSB Kurtbek'in 27 Temmuz 1953'te bakanlıktan istifa etmesiyle gelecekti.

DP bu istifayla birlikte iktidarının daha ilk üç yılında 3 MSB'yi (Refik Şevket İnce, Ahmet Hulusi Koşman, Albay Ali Seyfi Kurtbek) değiştirecekti. Bu da ordudaki sıkıntıların kolay kolay durulmayacağını gösteriyordu.

Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte karşılıklı anlaşmalar gereği ordunun modernizasyon kapsamında genç subayların eğitim amaçlı gönderildikleri özellikle Amerika, Kanada, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde özgürlüklerin ve ekonomik gelişmişliğin çok ileri seviyede olduğunu yerinde görmeleri ülkedeki demokratik ve ekonomik sistemin uygulayıcısı olan DP iktidarına karşı karşılaştırmalı eleştirel bakışların oluşmasına neden olur. Ayrıca bu subaylar soğuk savaş şartlarında Türk ordusunun dünya orduları karşısındaki durumunun çok geri olduğunu iktidarın ordunun

modernizasyonu için yeterince çaba sarf etmediğini düşünüyorlar bu konuda siyasiler kadar kendi komutanlarını da eleştiriyorlardı. Üst rütbeli generallerin çoğunun hala birinci dünya savaşı yıllarına ait taktik ve teknik bilgilerine sahip olduklarını yeni savaş tekniklerine uyum sağlayamadıklarından dolayı yetersiz görüyorlardı. Generallerin bu durumu siyasiler tarafından da eleştiriliyordu nitekim İlter Türkmen F.Rüştü Zorlu'nun başkanlığında katıldığı NATO toplantısında heyette bulunan bazı generallerin hala yavuz savaş gemisinden övünerek bahsetmelerini hayretle izlediklerini söyleyecekti.

Dışarıdaki genç subaylar iktidarı daha fazla demokrasi ve ekonomik refah sağlayamadıkları için eleştirirken içerideki subay arkadaşları ise karşılıklı NATO anlaşmaları gereği Amerikalı subayların Türk ordusunda varlığını artırmasından ve ABD'yle imzalanan ikili anlaşmalar gereği bu ülkeye verilen tavizlerden dolayı iktidarı eleştiriyorlardı.[304]

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte ülkede başlattığı hızlı kalkınmanın 1953'ün sonlarına doğru durmasıyla birlikte 1954 yılından itibaren enflasyon hızla artacak, öncelikle ücret ve maaşla geçinen sınıfların yaşam koşullarını olumsuz etkilemeye başlayacaktı. Bunun karşısında hızla zenginleşen, siyasette ve bürokraside etkinliği artan "Taşralı-kaba politikacıların ve bürokratların lüks yaşamları ve zenginlikleri"[305] karşısında kıtalarda hala çok zor şartlar altında görev yapan askerlerin ailevi geçim ve maaş sıkıntılarıyla uğraşmaları kendilerini daha özverili ve idealist olarak gören bu kesimde kıskançlık ve içerlemelere neden olacaktı.

Bu dönemde kışın çadırlarda ısınan bir subay, evinin odununu da kendisi uzak bölgelerden toplayarak yakmak için temin yoluna gidiyordu. Resmi elbiselerinin gömlek yakalarını ters düz etmeden kullanmayana da rastlamak neredeyse mümkün değildi. Kira sorunu en büyük sıkıntılar arasında beliriyordu.

Muvazzaf bir subay bu sıkıntıları yaşarken emekli bir general ve alt rütbedeki subayların durumu ise daha kötüydü. 75 yaşında emekli olan bir general ayda 250 TL (27 dolar)'la geçinemediği için yabancı dil bilenler çeviri, bilmeyenler ise başka işler yapmak zorunda kalıyordu. Emekli albaylar ise karınlarını çay ve ekmekle doyurmak durumunda kalıyordu.[306]

---

[304] Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkisi,* İstanbul 2004, s.37.
[305] Kemal Karpat*, a.g.e*., s.170.
[306] Kemal Karpat, *a.g.e*., s.172.

Görev başındaki bir subay için artık toprak mahsulleri ofisinde bir memurluk, vatan koruması gibi kutsi bir vazifeye tercih edilir hale geliyor, enflasyon karşısında artan hayat pahalılığı karşısında geçinemeyen subaylar sivil hayata atılmak zorunda kalıyordu. Ordu'dan kitle halinde istifalar başlamıştı.[307]

Ordu mensuplarının büyük bir kesimi sadece ekonomik olarak değil toplumsal statülerini yitirerek de zarar görmeye başlıyordu.

Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında iktidarın ordu üzerindeki otoritesini pekiştirmesiyle ordunun modernizasyonu ve yeniden yapılandırılması artık sivillerin eliyle oluşturulmaya başlanır. Bazı hükümet üyesi bakanların ve siyasetçilerin orduyu önemsemeyen davranışları ve askeri küçük düşürücü sözleri askerlerin içten içe DP'ye karşı tepki beslemelerine neden olur.

Sıtkı Ulay bu durumu şöyle anlatır: "DP hükümeti bakanlarında ordunun bilhassa büyük rütbeli kumandanlarına karşı hakaret ve küçük görmelere kadar varan vukuat günden güne artıyor".[308] Özellikle NATO'nun askeri kanatındaki toplantılara katılarak ordunun modernizasyonunda büyük gayretler sarfeden F.R. Zorlu'nun askeri konularda bir araya geldiği yüksek rütbeli subaylar için söylediği "kakavanlar" gibi küçük düşürücü söz ve davranışları bu olaylara şahit olan subaylarda derin bir kızgınlık yaratırken bu olayların kulaktan kulağa dolaşarak ordu evlerinde, kıtalarda özellikle genç subayların kendi aralarında konuşulması büyük infialler yaratmaktaydı.

DP'nin ordu içinde yapacağı düşünülen reformlardan vazgeçmesi ülkede ekonomik sıkıntıların baş göstermesi, siyasetteki yozlaşmanın orduya da sirayet ederek askerler içinde suiistimal, ahlaksızlık ve liyakatsizliklerin[309] çoğalması ile iktidarın orduya bakışındaki değişiminde etkisiyle ordu içinde darbe yapmaya yönelik ilk gizli örgüt 1954 yılının kasım ayında kurulur.[310]

1957 yılına kadar ordu iktidar ilişkisi yukarıda saydığımız nedenler ışığında gelişirken 1957 genel seçimlerinden sonra hükümetle asker arasındaki ilişkiler daha çok rejim tartışmalarının gölgesinde geçecekti.

---

[307] Abdi İpekçi, *a.g.e. , ,* s.33.
[308] Sıtkı Ulay, *a.g.e*., s.22.
[309] Abdi İpekçi, a.g.e., s.33.
[310] Müşerref Hekimoğlu, *27 Mayıs'ın Romanı,* İstanbul 1976, s.87.

CHP'nin iktidarın 1957 genel seçimlerini "kütük marifeti" ile kazandığını söyleyerek seçim sonuçlarını tartışmalı ilan etmesi, askerlerin de iktidara olan inancının azalarak subaylar arasında bu inançsızlığın yaygınlaşmasına neden olacaktı.[311]

DP'nin vatandaşların oyunu almak için dışarıdan temin edilen kredileri köylülere teşvik adı altında dağıtması, dinin seçim meydanlarında kullanılması, gibi konuların üstüne seçimlere hile karıştırıldığı söylentilerinin yaygınlaşması askerlerde iktidarın kendiliğinden gitmesinin mümkün olmayacağı kanaatinin oluşmasına neden olacaktı.

Seçimlerin hemen sonrasında ordu içindeki örgütlenmeler hızlanarak kısa zamanda İstanbul, Erzurum ve Konya başta olmak üzere her üç ordu merkezinde bazı generaller ve albaylar etrafında ihtilal grupları teşekkül edecekti.[312]

DP'nin bu üçüncü evresinde iktidara karşı CHP mensuplarının özellikle genç subaylarla ilişki kurması onları motive ederken özellikle 1958 yılından itibaren dünyanın çeşitli ülkelerinde oluşan ihtilaller sonrasında kurulan askeri idareler ihtilalcı genç subayların morallerini ve kendilerine olan güvenlerini artıracaktı.

1958 yılında birçok Ortadoğu ve Asya ülkesinde askerler idareyi ellerine geçirmişlerdir. Hepsi kendilerinden önceki sivil idarelerin kötülüğünden şikâyetçiydiler.

Ekim 1958 yılında Pakistan'da Genelkurmay Başkanı Eyüp Han bütün yetkileri eline alarak kendisini cumhurbaşkanı ilan ediyor, bunu 1959 yılında "güdümlü demokrasi"ye giden Endonezya izliyordu.

Güney Amerika ülkeleri Arjantin, Venezüella ve Küba'da 1950'lerin ortalarından itibaren diktatörlükler aleyhinde silahlı hareketler baş göstermekteydi. Nitekim Arjantin'de Peron 1955'te askeri darbe ile devrilecekti. Venezüella'da 1958 yılında Perez İmenez'e karşı başlatılan isyana askerlerin de destek vermesi sonucunda başarıya ulaşıyordu.

Uzun yıllar Küba'nın diktatörü olan Batista'da gerilla ve sivil dayanışmasıyla devrilir. Son olarak 1958 yılında Türkiye'nin komşusu ve müttefik olan Irak'ta Albay Kasım komutasındaki bir askeri darbe ile monarşinin yıkılması elbette ihtilal komitelerini cesaretlendirerek "onlar başarabilmişse bizde yapabiliriz" fikrini ateşleyecektir.

---

[311] Kurmay Albay Sami Küçük, *Rumeli'den 27 Mayıs'a,* İstanbul 2008*,* s.63.
[312] Sıtkı Ulay, *a.g.e*., s.42.

Menderes'in ordunun üst düzey komutanları üzerinde artan etkinliğine karşı İnönü ve parti teşkilatında genç subayları kendi tarafına çekmeye çalışmaktaydı.[313]

Nitekim İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in çıkardığı "Akis" dergisi adeta genç subaylarla CHP arasında bir köprü vazifesi görüyordu. Moskova ve Kahire'den yayın yapan "Komünist Bizim Radyo" yayınlarında CHP'nin sansüre uğrayan bütün görüşlerini eklemeler yapmak suretiyle dinleyicileri arasında çoğunluğunu oluşturan genç subayları etkiliyorlardı. Özellikle Akis Dergisi ve Bizim Radyo yayınlarında bazı hükümet üyelerini hedef alarak onlar üzerinde iktidarı yıpratmayı hedefliyorlardı. Bu isimlerin başında dönemin Dış İşleri Bakanı F. Z. Zorlu geliyordu. Özellikle Akis dergisinin zorlu aleyhindeki asılsız yazıları 27 Mayıs sonrasında da devam ederek Zorlu'nun idam sehpasına çıkmasında önemli rol oynayacaktı.

İnönü'nün genç subayları kazanmaya yönelik girişimleri daha çok ilk başlarda DP'nin ordunun kontrolünü tamamen eline geçirerek daha baskıcı bir yönetim kurmasının önüne geçmek şeklindeydi. Bir ihtilalı teşvik etmek amacı gütmüyordu. Çünkü 1957 seçim sonuçları CHP'nin bir sonraki genel seçimlerde tek başına iktidara geleceğini göstermesi ve buna olan inancın İsmet İnönü'de belirmesiydi.

Ama buna karşın bazı CHP'liler yeni meclisin ilk açıldığı gün bir askeri müdahale yapılması için kendilerine yakın gördükleri subaylarla iletişim kuracaklardı.

Seçimler sonrasında ordunun müdahalesinin lüzumlu olduğuna inanılarak kurulan çeşitli komitelerden en önemlisi olan İstanbul grubunun 22 Ekim 1957'de yaptığı toplantıda CHP ileri gelenleri ile görüşülmesi kararının alınması halk partililerden gelen darbe tekliflerine verilen en ciddi cevap olacaktı. Nitekim komite üyesi bazı albaylar ilk olarak Faik Ahmet Barutçu sonra da Şemsettin Günaltay ile bir görüşme yaparlar. Yapılan görüşmelerde biri eski başbakan diğeri ise CHP grup başkan vekili olan bu iki siyasetçi de bu ihtilalcilere bir askeri müdahalenin lüzumuna inandıklarını söyleyeceklerdi.[314]

Gelişmelerden haberdar edilen İsmet Paşa böylece ordu içinde DP iktidarına karşı bir darbe hazırlığı içinde olan bir komitenin varlığından ilk defa haberdar olacaktır.

---

[313] Nazlı Ilıcak, *27 Mayıs Yargılanıyor,* İstanbul 1975, c.1, s.13.
[314] Can Kaya İsen, *a.g.e*., s.206.

Ordu içindeki gelişmeleri çok yakından takip eden İsmet Paşa'nın ihtilal komitesi üyesi bazı subaylarla ilk görüşmesi 2 Mart 1960 günü partisinin Kars milletvekili Ali Yeniaras'ın evinde gerçekleşecektir.[315]

1957 sonrasında iktidarın muhalefet ve basınla olan ilişkisinin her geçen gün siyasi tansiyonu artırması ordu içindeki ihtilalcı grupların da güçlenerek büyümesine neden olacaktı.

Tarihi şahsiyeti ile ordu üzerinde ciddi bir ağırlığa sahip olan İsmet İnönü'nün siyasi mücadelede karşı karşıya kaldığı söz ve davranışlar genç subaylar tarafından kabul edilemez olarak görülüyordu. "Bir Garp Cephesi kumandanı Meclis'te dünün Samet Beyinin alaylı ve cehalette ithamlarına maruz bırakılıyor ve sonra kafası yarılarak (Uşak gezisi sırasında) sefil Çingenelere dövdürtülmek isteniyor."[316]

Kayseri olayları olarak basına yansıyan İnönü'nün Kayseri'ye gitmek için bindiği tren il sınırında bekletilmesi sırasında yaşanan olayların bir benzerinin Kayseri'den ayrılan İnönü'nün yolunun İncesu'da kesilerek tam 9 saat kordon altında tutuldu. Daha sonra yolu kapayan birliklerin komutanı bu hareketin anayasaya aykırı olduğunu belirterek yolu açması ve bunun sonrasında ordudan istifa[317] etmesi genç subaylarda heyecan uyandırırken generallere karşıda husumet duygularını da artırıyordu. Genç subaylara göre garp cephesi komutasına karşı yapılan bu yakışıksız davranışlar karşısında generaller hükümeti ikaz etmeliydi. Ama onlar kendi postlarını düşünüyorlardı.[318]

Halk partililer hükümetin basına uyguladığı sansürden de faydalanarak adına fısıltı gazetesi dedikleri kulaktan kulağa anlatılan birçok asılsız haberin ülke genelinde duyulmasını sağlayacaktı. Bu haberlerin bir kısmı özellikle genç subaylar üzerinde tesirler bırakacaktı. Bu haberlere göre Menderes orduyu gerekirse astsubaylar ve yedek subaylarla idare ederim, Türk ordusunun "Battal Gazi Ordusu" olduğu yönündeki sözleri genç askerlerde iktidara karşı nefret duygularının oluşmasına neden oluyordu. DP iktidarı döneminde ülkede baş gösteren Said i Nursi hareketi ordu içinde rahatsızlık yaratan ayrı bir konu olur.[319]

---

315 Müşerref Hekimoğlu, *a.g.e.*, s.104.
316 Sıtkı Ulay, *a.g.e.*, s.22.
317 Milliyet, 6.4.1960.
318 Abdi İpekçi, a.g.e., s.88.
319 Sıtkı Ulay, a.g.e., s.35.

Hükümetin çıkardığı bir kanunla "gedikli" adıyla orduda görev yapan askerlere astsubay unvanını vermesi iktidarın ordu içinde taban oluşturma girişimleri olarak anlaşılarak tepkilere neden olur.

DP iktidarının ilk yıllarında ordu içinde başlattığı genç subayların da desteğini alan modernizasyon fikrinden vazgeçerek 1953 yılından itibaren generaller eliyle orduyu kontrol etme girişimleri 1957'den sonra ordunun iç işleyişine müdahale etmesine kadar varacaktı. 1958 yılında hükümetin çıkardığı bir kanunla komutanların görev sürelerini uzatma yetkisini alması ve sonrasında ordu içinde sevilen MSB Şemi Ergin'in yerine Menderes'in yakın arkadaşı Ethem Menderes'in atanması askerler[320] arasında rahatsızlık yaratmıştı.

Hükümetin Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapmadan Orgeneral Rüştü Erdelhun'u doğrudan genelkurmay başkanı ataması ordu içinde üst düzey generallerin de içinde bulunduğu geniş bir kesim tarafından eleştirilir ve bu durum iktidarın ordunun içişlerine karışarak kendine göre bir ordu kurma gayreti olarak görülür.

1959 yılında Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun'un bakanlar kurulu kararı ile görevinde bir sene daha bırakılması genelkurmay başkanlığı için sırası gelen Org. Cemal Gürsel'in emekliye sevk edilmesine neden olacaktı. Bu durum ordu içinde sevilen ve sayılan Cemal Gürsel'in hakkının yenmesi şeklinde yorumlanacak özellikle genç subaylar arasında orduevlerinde ve kendi aralarında sıkça konuşularak başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar olmak üzere hükümet aleyhinde konuşmaların artmasına neden olacaktır.

İktidarın generalliğe yükselme şartlarını değiştirerek dil bilen, ihtisası olan albayların general olabileceğini bildirmesi, ayrıca iyi sicil şartına özel vurgu yapması general olacak kurmay albayları hükümetin kendisinin belirleyeceği izlenimini veriyordu.

Buna karşın ordudaki kadro sorunu her geçen gün büyüyerek içinden çıkılamaz bir sorun haline gelmekteydi.1959 yılında terfi durumuna giren yüzün üstünde albay terfi ettirilmeden görev süreleri uzatılarak bekletilmekteydi.

[320] Mükerrem Sarol, a.g.e., s.818.

MSB'nin kadro tıkanıklığını giderip, terfi durumuna gelenlere imkân sağlamak ve görev bulabilmek için emekli süresini dolduran albayları elindeki kanuni yetkisini kullanmayarak emekliye sevk etmemesi sonucunda terfi bekleyen albayların bir üst dereceye geçerek alacakları zamlı maaşlarını da alamamaları sorunu ortaya çıkıyordu. Bu durumda 1954 yılının başlarından itibaren baş gösteren ekonomik krizin her geçen gün hızla artarak en fazla maaşlı kesimi etkilemesi özellikle bu subayları çok daha yakından etkiliyordu.

Askerlerin zor ekonomik şartlar içinde yaşam mücadelesi vermesi toplumun bazı kesimlerinde alay konusu olmasına neden olacaktı. Parası olmadığı için gazinolarda sadece gazoz içen bu subaylara "gazozcular" denmesine neden olacaktı. Askerlerin bu güç yaşantısına karşı "gözlerimizin önünde tantanalı dış geziler, bitmek bilmeyen yurt içi propaganda dolaşımları, ziyaret savurganlıkları"[321] genç subaylarda fedakârlığın tek taraflı yapıldığı düşüncesini hâkim kılarak iktidara ve onun destekçilerine nefretleri artırıyordu.

Seçimlerden sonra ilk defa açık şekilde ordu - iktidar arasındaki gerginlik kendisini 9 subay olayıyla gösterecekti.

MSB'ne ihtilalın başına geçmesi için teklif yapılacaktı. Bakan ise kendisine bu teklifi yapan albaya sadece "Ben basit bir avukatım, Bir ihtilala liderlik yapacak adam değilim."[322]diyerek adeta bensiz ihtilalı siz yapın diyordu. Daha sonra ihtilal hazırlığından haberi olan bir subayın konuyu hükümete bildirmesi üzerine adı geçen subaylar hükümete karşı bir komplo hazırladıkları iddiasıyla gözaltına alınırlar. Yapılan mahkeme sonucunda olayın ihbarcısı cezalandırılırken adı geçen subaylar serbest bırakılacaktır.

27 Mayıs darbesinin en belirgin ve en önemli habercisi olan "Dokuz Subay Olayı" sonuçları itibariyle DP iktidarınca Bayar'ın bütün ikazlarına rağmen tam değerlendirilemeyecekti.

[321] Tevfik Subaşı, a.g.e., s.145.
[322] R. Ş. Apuhan, a.g.e., s.136.

V. BÖLÜM
İHTİLAL GÜNÜ VE SONRASINDA YAŞANANLAR

5.1. 27 MAYIS SABAHI VE SONRASINDA ANKARA'DA YAŞANAN GELİŞMELER

Cumhuriyet tarihimizin ilk askeri darbesi emir komuta zinciri dışında bir grup subay tarafından 27 Mayıs sabahı kansız bir şekilde gerçekleşiyordu.

27 Mayıs sabahı Türk milletini radyoları başına çağıran ihtilalin kurmay albaylarından olan Alpaslan Türkeş ulusa ve bütün dünyaya Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetimi eline geçirdiğini duyuruyordu.

Türkeş'in Ankara radyosundan okuduğu bildiride darbenin amacının partiler arası gerginleşen ilişkilerin sokağa dökülerek bir çatışma ortamının önlenmesine yönelik olduğunu ve hükümetin imzalamış olduğu uluslararası anlaşmalara sadık kalacağını bildirmesi ile söylem, başta başbakan Menderes olmak üzere birçok DP'li tarafından memnuniyetle karşılanır.

Başbakanla birlikte Eskişehir'de bulunan Tahsin Yazıcı bildiriyi ve Türkeş'in sesini duyduktan sonra Menderes'e bildiriyi okuyan kişiyi tanıdığını ve onun İsmet İnönü'yü sevmediğini dolayısıyla ihtilalin CHP yanlısı subaylar tarafından yapılmadığını söyler. Bu Menderes ve çevresindekilerde bir rahatlama meydana getirecekse de bu durum çok uzun sürmeyecektir.

Başbakan ve beraberindekiler yakalanarak Ankara'ya götürülürken ihtilalin en zor saatleri Çankaya Köşkü'nde geçer. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ihtilalcilere teslim olmamakta direnir. Canlı olarak ele geçmektense ölmeyi dahi düşünür. Cumhurbaşkanlığı muhafız alayı komutanlığını da kontrolünde bulunduran ihtilalciler bu zorlu bekleyişten sonra Bayar'ı da etkisiz hale getirerek son kalenin düşmesiyle ihtilal başarıya ulaşır. İhtilalciler, kendi aralarında daha önce yaptıkları plan gereği yakalanacak iktidar partisi üyelerini Harp Okulunda tutma kararı almışlardı. Bu karar gereği bütün yurtta kontrolü ele alan askerler sabahın ilk ışıklarıyla birlikte iktidar partisi üyelerini teker teker evlerinden veya bulundukları yerlerden alarak Harp Okuluna götürmeye başlarlar.

27 Mayıs ihtilali sabahın erken saatlerinden itibaren vatandaşların bir bölümünde açık bir sevinç yaratırken, başka bir bölümünde ise suskunluk ve endişeli bir bekleyişe neden olacaktı.

Zorlu'nun Tutuklanması

Zorlu ihtilal sabahı Ankara'daki evinde uyurken çok eski bir tanıdığının telefonuyla gelişmelerden haberdar oluyordu. Bu eski dostları eğer bir hükümet darbesi oluyorsa telefon irtibatınız kesilebilir diye vaziyeti kendi evlerinden takip etmeleri için Zorlu ve eşini evine davet ediyordu. Zorlu ve eşi Emel Hanım evlerini terk ederek bu ahbaplarının yanına giderler. Gelişmeleri burada radyodan yayınlanan tebliğlerden takip ettikten sonra sabahın ilerleyen saatlerinde Bayar'ın ve Menderes'in diğer kabine üyeleriyle birlikte Harp Okuluna götürüldükleri haberi üzerine telefonla merkez komutanlığını arayarak karşısına çıkan görevli subaya kendini tanıttıktan sonra bulunduğu yeri söyler.[323]

Biraz sonra bir Albay komutasında bir grup subay heyecanlı bir şekilde gelir. Zorlu sakin bir şekilde Eşi Emel Hanım ve ev ahalisiyle vedalaşarak askeri cipe binerken albaya radyodan yayınlanan tebliğdeki bir yanlışa değinerek Türkiye'nin SEATO'ya üye olmadığını söyler ve ilgililere bu bilgiyi iletin der.

Zorlu'nun 27 Mayıs sabahı yakalanışı basında da çıkan haberlerde çok farklı anlatılır. Akis Dergisi Zorlu'nun evinde bulunmaması üzerine vazifeli ekiplerce Ankara'nın tanınmış bazı sosyete hanımlarının evinde arandığını ancak "Bahçelievler'de Tevfik Rüştü Aras'ın eski bir şoförünün evinde kıstırıldığını yazıyor.[324] İstanbul Ekspres gazetesi ise "Dışişleri Bakanı Zorlu bir Hanım ahbabının evinde, yatağında bulunmuş ve giyinmesi için beklendikten sonra alınıp götürülmüştür."[325]haberlerini sütunlarına taşıyordu.

Zorlu ihtilalin haberini alır almaz ilk iş olarak bu haber üzerine hemen başbakana ulaşmaya çalışır, ama başarısız olur. Çünkü telefon hatları ihtilalcilerin kontrolündedir.

---

[323] O. Cemal Fersoy, a.g.e., s.77.
[324] *Akis Dergisi,* 2 Haziran 1960.
[325] *İstanbul Ekspres,* 28 Mayıs 1960.

Bazı CHP'liler ise demokratlardan olan komşularını kendileri yakalayarak adeta yaka paça bir şekilde askerlere teslim ediyorlardı. Alakası olmayan insanlar bile bir anda soluğu askeri çevrelerde alıyordu. Sokağa çıkma yasağına rağmen DP'lilerin yakalanarak Harp Okuluna götürüldüğünü duyan birçok vatandaş soluğu burada alıyordu.

Harp okulu bir anda ana baba günü olmuştu.[326] İçerisi iktidar üyeleri ve DP'ye yakın olanlarla dışarısı ise ihtilali alkışlayan ve DP'den nefret edenlerle dolmuştu.

Askerlerin ilerleyen saatlerde yakalayarak Harp Okuluna götürdükleri DP'liler dışarıda bekleyen kalabalığın arasından hakaretler ve fiili saldırılar eşliğinde Harp okulundan içeriye canlarını zor kurtararak atıyorlardı.

İhtilal sabahı Harp Okulunda yaşananları Yarbay Tarık Güryay şöyle anlatıyordu: "Harp okulunun etrafı ve bilhassa ön kısmı çoğu subaylardan müteşekkil bir öfkeli insanlar kalabalığı ile doluydu. DP iktidarının isimleri halk arasında pek kötüye çıkmış simaları getirildikçe, setlerini yıkmış koskoca bir barajın sularına dönmüş bu insanların gazabını önlemek bir hayli zordu."

Bu kalabalığın hışmına uğrayanlardan birisi de Fatin Rüştü Zorlu olacaktı. Gerçi dipçikler gölgesindeki bu karşılama ne Zorlu ne de arkadaşları için ilk olacaktı. Çünkü bundan daha kötüsünü İstanbul'a götürüldüklerinde yaşayacaklardı.

Tutuklanarak Harp Okuluna getirilen demokratların buradaki yaşamları Yassıada'ya göre çok rahat olacaktı. Çünkü eski hükümet üyeleri hep bir arada rahatça oturup konuşma ve düşünme imkânı buluyorlardı. Her ne kadar kapısı olmayan önünde Harp Okulu öğrencilerinin beklediği tuvaletler buranın geçici sakinleri açısından sorun olsa da genel durum çok da kötü değil gibiydi. Onlar için okulun üst katındaki revir dairesi ve revir odaları eski bakanlara ayrılmıştı. Burada kaldıkları süre içerisinde haftada bir öğrencilere ait duşlarda yıkanma imkânı buluyorlar, bir berber her gün tutukluların odalarına girerek isteyenleri tıraş ediyordu.

Zaman geçirmek için okulun kantininde bir araya gelip kendi aralarında rahatça konuşup düşünme imkânı buluyorlardı. Hatta bazıları oyun dahi oynayabiliyordu.

[326] Kurmay Albay Sami Küçük,, a.g.e. , s.88.

Zorlu Harp Okulunda bulunduğu süre içerisinde vaktini uyuyarak ve Hasan Polatkan'la "Amiral Battı" oyunu oynayarak geçiriyordu. [327]

Harp Okulunda geçen süre içerisinde istenmeyen en kötü olay 27 Mayıs öncesi İçişleri Bakanı olan Dr. Namık Gedik'in ölümüydü.

Bu ölüm kimilerine göre intihar kimilerine göre ise bazı Harp Okulu öğrencilerinin Gedik'i camdan atması sonucunda işlenmiş bir cinayetti.

Tutuklular arasında bulunan Altemur Kılıç Gedik'i ölümünden hemen önce görenlerden biriydi. Kapısının önünden geçerken meydana gelen camdan düşme olayının tamamen bir intihar girişimi olduğunu söylüyordu.[328]

Harp Okulunda eski iktidar mensupları yerleştirildikten hemen sonra 28 Mayıs günü, başta İstanbul Üniversitesi rektörü ve bazı hukuk fakültesi hocaları düşürülen iktidarın suçları ve gerçekleşen ihtilalin meşruluğu ile ilgili olarak askerlere bir rapor verir. İlim heyeti diye atlandırılan bu hocaların devrilen iktidara karşı şiddetli hücumları içren raporunda DP'liler ağır bir şekilde suçlanacaktı.

İşadamlarımızdan N. Eczacıbaşı, anılarında ilim adamlarının iktidara karşı başlattıkları bu çalışmalarıyla ilgili olarak şunları söylüyordu: "Ne acıdır ki, CHP'nin en baskılı döneminde sesini duyurmayan bazı üniversite çevreleri ve bir takım sözde aydınlar, DP yöneticilerini mahkûm etmek uğruna yasalar formüle etmekte ve öneriler üretmekte adeta birbirleriyle yarışa girmişlerdi.

İhtilalin başarıya ulaşmasından sonra askerler ülkenin yönetimini ele alacak bir komite oluşturmaya karar verirler. İhtilalci subayların şiddetli tartışmalar neticesinde yaptıkları toplantı sonucunda 38 kişilik bir komite ordu adına devlet yönetimini üstlenir. Komitenin başkanlığına ise emekliye ayrılmak üzere İzmir'e gitmiş olan Org. Cemal Gürsel getirilir. MBK kurulduktan tam 6 ay sonra kendi içindeki görüş farklılıklarından dolayı dağılarak 14 Kasım'dan sonra ikinci MBK olarak yeniden şekillenecektir. MBK anayasa gereğince meclisin görev ve yetkilerini üzerine alarak yürütmenin yanı sıra yasama görevini de üstlenir.

---

[327] Altemur Kılıç, *a.g.e.* , s.207.
[328] Altemur Kılıç'la yapılan röportaj. 30Temmuz 2008

İhtilalin hemen ardından özellikle CHP'ye yakın vatandaşların sokaklara taşan sevinç gösterilerini muhalefetin, basının ve üniversite hocalarının 27 Mayıs'ı öven açıklamaları izleyecekti.

İsmet İnönü 2 Haziran 1960'ta yaptığı bir basın açıklamasında MBK üyelerine "Siz büyük hizmetler yaptınız, altın heykelleriniz dikilse yeridir. Meşruluğunu kaybetmiş diktaya giden bir iktidardan memleketi kurtardınız" diyordu.

Üniversitelerde ise durum bu açıklamadan farklı değildi. Nitekim 27 Mayıs'a giden yolun önemli taşlarından biri olan İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar ihtilal yönetimiyle ilk günden itibaren temasa geçip, kendi başkanlığında yedi kişilik bir komisyon hazırlayarak darbenin yeni anayasasının hazırlanması için harekete geçiyordu.

Gazete ve dergiler ise 27 Mayıs sabahından itibaren iktidara karşı ağır hücumlara başlayarak adeta birbirleriyle aleyhte haber yapmak için birbirleriyle yarış içine giriyordu.

Gazeteler özellikle 28 Nisan 1960 sonrası İstanbul ve Ankara'da başlayan öğrenci olayları sırasında, gösterilere katılan birçok öğrencinin öldürüldüğünü ve İstanbul'da olanların et ve balık kurumunda kıyma makinelerine atıldığını[329], Ankara'da ölen öğrencilerin ise Konya yolu civarında gömüldüğünü manşetlerine taşıyacaklardı. Bir anda özellikle İstanbul'da öğrenci olayları sırasında öldürülerek gömülen hayali öğrencilerin arayışı başlar.

MBK başına geçen Cemal Gürsel ise yaptığı açıklamada "Elimizde bu katliama ait kati deliller bulunmaktadır." der. Ayrıca 1500 Harbiye talebesini imha planının da ele geçirildiğini söyler.[330]

MBK adına bir subay ise BBC' ye verdiği mülakatta, buzhanelerden toplu halde cesetler çıktığını ve cesetlerin ekserisinin öğrenci olaylarında öldürülen talebeler olduğunu söylüyordu.[331]

Gazete ve dergiler bir yandan asılsız ölüm haberlerini sayfalarına taşırlarken diğer yandan DP'liler aleyhinde yolsuzluk iddialarında bulunuyorlardı. Menderes'in

---

[329] *İstanbul Ekspres,* 04.06.1960.
[330] *İstanbul Ekspres,* 09.06.1960.
[331] *Milliyet,* 02.06.1960.

çalışma arkadaşlarının hırsızlık yapmalarına göz yumduğu gibi yolsuzluk yapan arkadaşlarına ait vesikaları da toplamaya ayrı bir önem verdiğinden bahsederler.

Gazete haberlerinde Menderes'ten sonra yolsuzluk haberlerine konu olanlardan birisi de Fatin Rüştü Zorlu olur. Bu haberlerin etkisiyle biri yarbay üç subay keyfi olarak Zorlu'nun Ankara'daki evine baskın düzenleyerek ev adeta savaş alanına çevrilerek aranır. Bu arama sırasında Zorlu'nun eşi Emel Hanım'a ait ne kadar mücevher varsa bir çantaya doldurularak MBK'ne getirirler.[332]

Zorlu'nun Ankara'daki evinin aranması sırasında ele geçen kıymetli eşyalar askerler tarafından listeler halinde basına verilerek Zorlu ile ilgili yolsuzluk iddialarına birer dayanak yapılıyordu.

Bu mücevherler daha sonra tartışma konusu olmuş Zorlu'nun kızı Sevin Hanım mücevherlerin MBK üyesi Kurmay Albay Alpaslan Türkeş tarafından alındığını söylese de mücevher çantası Komite tarafından Maliyeye teslim edilmişti.

Demokratlara yönelik yolsuzluk iddiaları daha çok F. R. Zorlu üzerinde yoğunlaşıyordu. Özellikle Akis ve Kim dergilerinin Zorlu'yu hedef alan yazıları Yassıada Mahkemelerinin sonuna kadar devam edecekti. Zorlu'nun döviz komitesi üyeliği sırasında yaptığı yolsuzluklarla diğer üyelerden Hasan Polatkan ve Sıtkı Yırcalı'yla birlikte servetine servet kattığı yazılıyordu.[333]

Kızı Sevin Zorlu ihtilalin hemen sonrasında Dışişleri Bakanlığındaki kasada babasına ait bir miktar dövizin olduğunu ve bu paranın Türkeş tarafından alındığını söyler. Türkeş ise Hulusi Turgut'la yaptığı söyleşide bu sorunun sorulması üzerine verdiği cevapta Zorlu'nun bakanlıktaki kasasının hâkimler nezaretinde bir heyet tarafından açıldığını ve içinden sadece devlete ait belgelerin çıktığını, yalnız Zorlu yakalandığı sırada üzerinde TL ve döviz cinsinden bir miktar para bulunduğunu, bu paranın da daha sonra Dışişleri Bakanlığına teslim edildiğini söyler. [334] Nitekim Akis dergisi Zorlu'nun üzerinden çıkan bu paralardan bahsederek Zorlu'yu döviz kaçakçığı yapmakla suçlayacaktı.[335]

---

[332] Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı,* İstanbul 1995, s.156.
[333] *Kim Dergisi,* 22.06.1960.
[334] Hulusi Turgut, *a.g.e.,* s.151.
[335] *Akis Dergisi,* 02.06.1960.

Zorlu'nun Ankara'daki evinden başka annesinin İstanbul'da oturduğu evi de askerler tarafından aranır. Bu arama sırasında Güzide Hanım'ın kendisine ve kızına ait birçok mücevherata el konur. Gazeteler ise bu olayı "Zorlu'nun annesinin evinde küçük bir hazine ele geçti."[336]diye verir.

Zorlu hakkındaki basında çıkan haberlerde milyonlara ulaşan servetinin kaynağının Türkiye'ye bağladığı kredilerden ve döviz komisyonu üyeliği sırasında aldığı %10 komisyon ücretinden oluştuğu yazılıyordu. Bu haberlerin hepsi Yassıada Mahkemesi sırasında savcının iddianamesinde yer alacaktı. Bütün araştırma ve incelemelere rağmen Zorlu'nun haksız kazanç elde ettiği iddiaları söylendi ve dedikodudan öteye gitmeyecekti.

Zorlu bu dönemde sadece basın tarafından ortaya atılan yolsuzluk iddialarıyla karşı karşıya kalmayacaktı.

Bazı Demokrat Partililer de, eski iktidardan intikam alma yarışına katılacaktı. Bunlardan Fuat Köprülü Menderes'le aralarında yaşanan bir anlaşmazlık nedeniyle 1957 genel seçimleri öncesinde kurucusundan biri olduğu DP'den istifa etmiş ve seçimlerde DP aleyhinde çalışmıştı. Köprülü Amerika'dan hemen döndükten sonra bir basın toplantısı düzenleyerek ihtilal sonrasında iktidar mensuplarını şiddetle eleştiren bir demeç vererek şunları söyler: "6–7 Eylül olaylarının fikir babası Zorlu, uygulayıcısı Menderes ve Gedik'te diyordu" Ayrıca Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koyduranlar Celal Bayar'la, Adnan Menderes'tir. İstanbul'da patlak veren 6–7 Eylül Olayları'nı hazırlatan ve yaptıranlar yine bunlardır." Köprülü'nün bu açıklaması için Türkeş şunları söyler: "Köprülü, Bayar ve Menderes'le dargınmış, adeta onlardan intikam alır gibiydi."[337]

Yukarıdaki sözler basında çok büyük başlıklarla yer alır. Bu haberler üzerine, Atina ve Selanik'te, Yunanlı üniversite gençleri, Türkiye aleyhine gösterilere başlarlar.

Bu olaylar dışarıda böyle yankı bulurken eski iktidarı yargılamak üzere hazırlık yapan ihtilal hükümetine de adeta yargılamalar arasında bu olaylarında bulunması gerektiğini basın yoluyla telkin ediyordu. Nitekim Yassıada mahkemesinde 6–7 Eylül

[336] *Hürriyet,* 02.06.1960.
[337] Hulusi Turgut, *a.g.e*., s.78.

olayları davası görülecek Köprülü de olaylar esnasında Başbakan Yardımcısı olduğu için yargılanıp yassıada yatmadan beraat edecekti.

MBK 11 Haziran 1960'ta üniversite hocaları tarafından hazırlanan geçici anayasayı kabul etti[338]. Geçici anayasa ile DP mensuplarını yargılamak üzere üyeleri Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine MBK tarafından seçilecek olan bir yüksek soruşturma kurulu ile yargılamaları yapacak olağanüstü bir mahkemenin Yüksek Adalet Divanın kurulması öngörülür. Alparslan Türkeş Kurulacak mahkemede görev alacak hâkimlerin belirlenmesi için MBK' sinin yaptığı toplantıyı şöyle anlatacaktır: Dönemin Adalet Bakanı Amil Artus elinde bir listeyle toplantıya katılarak, yargılamalar sırasında hangi hâkimin idam cezası verip vermeyeceğini söylüyordu. Bu şartlar altında oluşturulan mahkeme üyelerinin yanı sıra kabul edilen 1 numaralı kanunla da sanıkların yargılanmasıyla ilgili ceza muhakeme usulü düzenlenerek adeta sanıklara özel bir ceza kanunu hazırlanır. 14 Haziran'da ise sanıkların İstanbul'da yargılanması kararlaştırılır.[339]

Cemal Gürsel 27 Mayıs sabahı İzmir'den gelip MBK komitesinin başına geçtiği zaman yaptığı konuşmada komite üyelerine Harp Okulunda tutulan sanıkların buradan alınıp Yassıada'nın[340] boşaltılarak nezaret altında buraya yerleştirilmesi söyler.

DP'lilerin Yassıada'ya gönderilmesi fikri ilk defa Cemal Gürsel tarafından söyleniyordu. 27 Mayıs öncesi İsmet İnönü Heybeliada yazlığında İstanbul il başkanına anayasayı çiğnedikleri için demokratları "Yassıada'ya tıkayacağım" diyordu.[341]

Bunun üzerine Yassıada'da hemen hazırlıklara girişilerek önce adada eğitim amaçlı bulunan öğrencilerin başka yere nakledilmesine ve adadaki binaların sanıkların kalması için uygun hale getirilmesine başlanır.

Bu sırada sayıları 500'ü bulan içlerinde Celal Bayar, Adnan Menderes gibi geçmişte çok önemli görevlerde bulunmuş millete mal olmuş siyasetçilerin kalacağı adada düzeni ve sanıkların güvenliğini sağlamakla görevlendirilecek kişinin

---

338 M. Serhan Yücel, *a.g.e.,* , s.180.

339 *Hürriyet Gazetesi,* 15.06.1960.

340 Yassıada, Marmara Denizi'nde Burgaz Adası'nın 2,5mil batısına düşer. Yassıada, Bizans İmparatorluğu zamanında sürgün yeri ve cezaevi olarak kullanılmıştır. 15. yüzyılın başında Osmanlı topraklarına katılır. Ada Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında İstanbul sokaklarından toplanan köpeklere ev sahipliği yapar. 1947 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı emrine tahsis edilerek eğitim merkezi olmuştur. Üzerinde bir spor salonu, dershaneler, hastane, subay ve erler için yatakhane ve koğuşlar ve gazinolar yapılmıştı.

341 Tekin Erer, *Yassıada ve Sonrası,* İstanbul 1964, s.20.

belirlenmesi gündeme gelir. Yassıada'nın belirlenmesinde olduğu gibi adaya tayin edilecek komutanının da belirlenmesinde inisiyatif yine Cemal Gürsel'de oldu.

Gürsel Ada komutanlığına İzmir Narlıdere'de Alay Komutanlığı yaptığı bir sırada tanıdığı Tarık Güryay'ı bu işle görevlendirmeye karar verir.[342]

MBK başkanı Cemal Gürsel ihtilale sonradan katılan Yarbay Tarık Güryay'ı makamına çağırarak kendisine "Bundan, sonra Serendip adası gibi, Saint-Helene adası gibi dünyanın unutulmaz birer ün kazanmış adaları arasına bizim Yassıada'mızda katılacak. Onun ileride yazılacak tarihi içinde senin adın da geçecek."[343]der. Cemal Gürsel'in bu teklifiyle Tarık Güryay, Yassıada'da bulunan Deniz Kuvvetlerine ait eğitim tesislerinde bulunan subay, öğrenci ve askerlerin tamamı boşaltıldıktan sonra orada özel olarak "Yassıada Garnizon Komutanlığı" adıyla kurulan birliklerin başına getirilir. Yassıada'da kurulan bu garnizonda görev yapacaklar subaylar deniz, Kara ve Hava Kuvvetleri Komutanlığından seçilir. Adada görev yapan subaylar içinden ilerde Oramiraller ve Generaller çıkacaktı.[344]

Gürsel Paşanın güvendiği Topçu Yarbay Tarık Güryay Yassıada Garnizon Komutanı olduktan sonra ilk yaptığı iş, adanın bütün sahillerini tel ve mayınla çevirmek olmuştur. Ayrıca sanıklar adaya gelmeye başladıktan sonra Deniz Kuvvetlerinden adanın denizden kordon altına alınması için savaş gemileri ister.

Ada ve çevresinde alınan bu tertibatın yanı sıra adanın muhkem yerlerine yerleştirilmek üzere, uçaksavar, ağır makineli tüfekler gibi ağır silahların getirilmesini sağlar.

Güryay bir yandan adayı askeri bir cephanelik haline getirirken diğer yandan sanıkların bütün davranışlarını kendi aralarında neler konuştuklarını öğrenmek için koğuşlara ve odalara önceden dinleme cihazları yerleştirir.[345]

---

[342] Tarık Güryay anılarında Cemal Gürsel'le ilk defa nasıl tanıştığını şöyle anlatıyordu: "Narlıdere'deki yerimiz deniz kenarındaydı. Bir akşam, hiç beklenmedik bir saate Alay Kumandanının geldiğini bildirdiler.." Bu akşam sana... misafir geldim. Bu güzel denize karşı bana bir iki lokma yiyecekle iki yudum rakı ikram etmez misin? O akşam çok sevdiğim ve saydığım Alay kumandanımla ilk defa kadeh tokuşturdum... Gürsel'in ziyaretleri sık sık tekerrür eder oldu." Tarık Güryay'ın Cemal Gürsel için denize karşı hazırladığı "içki masaları"nın bir benzerini Cemal Gürsel'in K. Komutanlığı sırasında Polatlı Topçu okulunda Yarbay rütbesiyle görev yapan Güryay Ankara sırtlarında da hazırlamaya devam eder. Aradan yıllar geçtikten sonra Cemal Gürsel'in K.K.K. sırasında, Polatlı Topçu okulunda Yarbay rütbesiyle komutanlık yapan Tarık Güryay İzmir Narlıdere'de Gürsel Paşa için hazırladığı içki masalarının benzerlerini Ankara sırtlarında da hazırlar, Tarık Güryay, s.59.

[343] Tarık Güryay, *Bir İktidar Yargılanıyor,* İstanbul 1971, s.43.

[344] Mehmet N. Taşdelen, *Yassıada'da Menderes ve Muhafızları, İstanbul 2005,* , s.25.

[345] Tarık Güryay, *a.g.e.*, s.59.

Ada komutanı olan Güryay'ın adada aldığı bu tedbirler aslında onun ilerde sanıklara karşı göstereceği sert muamelenin bir habercisi niteliğindeydi. Nitekim sanıkların adaya gelmesinden sonra bazı tutuklular onun için "Allahsız Gardiyan" diyeceklerdi.

Sanıkların Ankara'dan - İstanbul'a Götürülüşü

Harp Okulunda nezaret altında bulunan DP'nin bütün üst düzey mensupları bazı komutan ve bürokratlar kafileye ayrılarak çeşitli tarihlerde Yassıada'ya gönderilmeye başlanır.[346]

İlk kafile 29 Mayıs 1960 Pazar günü akşamına doğru yayınlanan bir tebliğle 150 kişi 1 saat içinde "Eşyalarınızı toplayın, üzerlerine isimlerinizi yazın. Harp Okulundan ismi okunanlar ayrılacak" deniyordu. Akşamın alaca karanlığında 150 kişi okuldan çıkarılarak lambaları sönük, içersi karanlık askeri otobüslere bindirilerek Etimesgut havaalanına götürülür.

Apronda bekleyen C47 uçaklarına elleri silahlı albaylar, binbaşılar tutukluları iterek uçaklara sokarlar. Uçağın içinde ise subaylar silahlarını zorunlu yolcuların üzerlerine doğrultmuş onları bekliyordu.

Yolcular uçaklara bindirildikten sonra içerdeki bir subay uçakta ancak 1,5 saatlik benzin bulunduğunu en ufak bir kargaşanın herksin ölümüne sebep olacağını söylüyordu. Tartaklanarak uçağa binen sanıkların uçak havalandıktan sonra değil ayağa kalkmaya oturdukları yerlerde dahi kıpırdayacak halleri yoktu. Çünkü üzerlerindeki yazlık elbiselerle bindirildikleri eski model basınçlı olmayan pencerelerini ardına kadar açık olan bu uçaklar havalandıktan sonra içerisini bir buzdolabına çeviriyordu.

Bu şartlar altında İstanbul - Yeşilyurt'a varan ilk kafileyi burada da kötü bir sürpriz bekliyordu. Subaylar gelen kafiledeki yolcuları hakaretlerle karşılayacaklardı. Diğer 8 kafile de aynı şekilde Yassıada'ya getirildikten sonra Harp Okulunda sadece Bakanlar ve Yüksek rütbeli subaylar kalmıştı.

Haziran'ın 17'sini 18'ine bağlayan gece Zorlu'nun da içinde bulunduğu bu son kafile de İstanbul'a gönderilmek üzere Harp Okulundan ayrılır. Yolculuk aynı şekilde

[346] İlk kafile 29 Mayıs akşamı 150 kişiden oluşur. Daha sonra 1 Haziran'da 16 kişiyle 3 Haziran'da 26 kişi, 5 Haziran'da 36 kişi, 6 Haziran'da 163, 10 Haziran'da Celal Bayar ve Adnan Menderes oluşan iki kişilik bir kafile, yine aynı günün akşam 19 kişilik ayrı bir kafile, 15 Haziran'da 7 kişi ve son kafile 18 Haziran'da 58 kşi olmak üzere toplam 458 kişi Yassıada'ya nakledilir.

geçer. Sadece sanıkların Yeşilköy'de karşılanışları Bayar ve Menderes'inkinden farklı olur.

5 Uçak[347] onar dakika aralarla Yeşilköy'e indikten sonra alanda birikmiş büyük bir subay kalabalığı, tutukluların uçaktan inip arabaya binecekleri yere kadar olan yolda sağlı sollu durarak adeta sanıkları için ölüm koridoru oluşturacaklardı.

Uçak alanda durup kapısı açıldıktan sonra dışarıdaki projektörler uçaktan inenlerin yüzüne tutulur. Uçaktan inmek için kapının önünde bekleyen sanıkların isim ve unvanları bir subay tarafından okunduktan sonra o kişiye yönelik "kuyruk" diye nitelendirilen hakaretamiz sözler sarf ediliyordu. Sıra F. R. Zorlu'ya geldiğinde "Fatin Rüştü haydi yüzde 10'un bakalım" diyerek iki sıralı subaylardan oluşturulmuş koridora doğru itiliyordu. Sağlı sollu bekleşen kalabalık arasından küfürler eşliğinde Zorlu ve önündeki Hasan Polatkan, yumruk ve fiskeler alarak ilerlemeye çalışıyorlardı. Fatin Rüştü elindeki pardösüyle yüzünü korumaya çalışır ve koşarak koridorun sonunda bekleyen ambulansa kendisini zor atar.

Otobüs ve ambulanslara bindirilen eski hükümet üyeleri ve yüksek rütbeli komutanlar Yassıada'ya götürülmek üzere Yeşilyurt iskelesine doğru harekete ederler.

İskelede hazır bekleyen Beykoz vapuruna canlarını zor atan sanıkları burada da bir sürpriz beklemektedir. Gemiye binilirken ve geminin içinde Yeşilköy'deki tatsız olaylara benzer sahneler tekrarlanacaktı. Bu durumu Tarık Güryay, gerek Etimesgut'ta gerekse Yeşilköy ve Yeşilyurt'ta bu son kafilenin bayağı hırpalandığını şu sözlerle anlatır: "Kafilenin Etimesgut havaalanında epeyce tartaklanıp hırpalanan mensupları, hele Yeşilköy'de daha teşkilatlı bir taarruza maruz kalmışlardı. Yeşilköy'de mütecavizleri idare eden subaylardan birisi uçaktan meydana indirilen merdivenin başını tutmuş, her inene adını soruyor, sonra öğrendiği ismi yüksek sesle biraz ötede beklemekte olan arkadaşlarına bildiriyor. Gelenin kimliğini öğrenenlerin davranışları ise o ismin kendilerinde uyandırdıkları öfke ve antipati oranında şiddetli oluyormuş... Çekilen o acıklı kötek ziyafetinden sadece Şemi Ergin masum kalabilmiş."[348]

Yassıada'ya gitmek üzere gemiye bindiklerinde Zorlu geminin arka tarafının son sırasına oturur. Daha Yeşilköy'de yaşadıklarının şokunu üzerinden atmadan geminin

[347] *Hürriyet,* 19 Haziran 1960.
[348] Tarık Güryay, a.g.e., s.55.

hareketiyle bir deniz subayı oturma sıraları arasında dolaşırken Zorlu'nun yanına gelip yanağını okşayarak "Paris, ah Paris, Paris ha" der.[349]

Sanıklar Yassıada'ya doğru harekete geçerken ada komutanı Yarbay Tarık Güryay da son hazırlıklarını tamamlamakla meşguldür. Tutukluların iskeleye büyükçe bir masa kurdurur ve gelen her sanığı bu masada oturarak karşılar. Güryay'ın oturduğu bu masa daha sonra başlayacak olan yassıada mahkemesinin salonuna da kurulacaktır.

2 saate yakın süren bir gemi yolculuğundan sonra gece yarısı saat 3 sularında Yassıada'ya çıkanların durumları gerçekten acınacak bir manzara oluşturur. Sanıkların birçoğu yedikleri dayakların ve hakaretlerin yarattığı şokun da etkisiyle adeta entrikalı bir yoldan ölüme götürüleceklerine inanmış bir ruh halinde idiler. Karaya ayak bastıklarında yüzlerindeki bu ifadeyi fark eden ada komutanı Güryay iliklerine kadar korku kesilmiş kimselerde moralden zerre kalmamış yürüyecek, ayakta duracak hali olmayan insanları karşısında bulur.

İskelede tek sıra halinde endişeli bir bekleyişten sonra kalacakları yere doğru karanlığın içinden yürümeye başlayarak önceden belirlenmiş koğuşlara yerleştirirler. Böylece Haziran ayının ortasında DP iktidarının bütün mensupları Yassıada'da toplanmış olur.

5.2. SANIKLARIN YASSIADA'YA GÖTÜRÜLÜŞÜ VE ORADA GEÇEN GÜNLERİ

Sanıklar önceden belirlenen ve içlerine dinleme cihazlarının yerleştirildiği birli, ikili, dörtlü tecritli odalar dışında bölükler halinde toplam 6 koğuşa yerleştirilirler. İki kattan oluşan bir numaralı koğuşta Bayar, Menderes ve Koraltan tek kişilik odalarda, bakanlar kurulu üyeleri ve Tahkikat Komisyonu üyesi bazı milletvekilleri ise 4'er kişilik odalarda kalırlar. Odalar 2,5 metre boyunda, 2 metre enindedir. 4 kişilik bu odalarda iki ranza ve bir küçük masa vardır.

Odaların pencereleri tel örgülerle kapatılarak denizin görülmemesi için her türlü tertibat alınmıştı. Alt ve üst koridordaki sanıkların kaldığı bütün odalarda ışıklar gece gündüz açık tutuluyordu.[350]

---

[349] Samet Ağaoğlu, *a.g.e.* , s.171.
[350] Mehmet N. Taşdelen, a.g.e., s.76.

Bir numaralı koğuşta bulunanlar diğer koğuşlardan çok daha zor şartlar altında kalıyorlardı.[351] Sanıkların kaldığı binanın girişinde, içinde daima süngülü nöbetçiler dolaşıyordu. Sanıkların adada geçirdikleri ilk hafta içinde tıbbi bir heyetin adaya gönderilmesi herkesi tedirgin eder.

MBK tarafından ağır cezaya mahkum olacakları düşünülen Bayar, Menderes, zorlu, Polatkan, Koraltan ve Ağaoğlu'nun cezai ehliyetlerini tespit etmek için bir albay tabip başkanlığında üç doktordan oluşan bir heyet adaya gönderilir.[352] Bu heyet 6 kişiyi Ada komutanı Tarık Güryay'ın odasında teker teker muayene eder. Menderes bu heyetin karşısına intihar girişiminden sonra tekrar çıkacaktır.

Son kafileyle gelenler kaldıkları odaların içinden hiçbir yere çıkarılmadan, insan ve güneş yüzü görmeden tam 90 gün kalırlar. Odalar temizlik açısından yaşanmaz bir hale gelmesi sonucunda odaların temizlenmesi için bu koğuşta kalanlar, ilk defa 1 saat kadar dışarıya çıkarılırlar. Sanıklar günde yarım saat koğuşlarına göre ayrı zamanlarda görevli subaylar ve silahlı erler eşliğinde özel havalandırma alanına getirilip belirli bir süreyle serbestçe dolaşmalarına izin verilir.

Sanıkların dışarıdaki gelişmelerden ve ailelerinden haber alamamaları onlar için manevi bir baskı haline gelmiştir. Bu durum karşısında bazı demokrat partili milletvekilleri sıkı rejime, yasalara ve zindana sokulmak tehditlerine rağmen koğuşlarda radyolarını gizlemişlerdir.

Sanıkların yargılamalar başlayana kadar gazete okumaları yasaktır. Radyo yasağı ise duruşmalar bitene kadar devam etmiştir.

Dışarıyla aralarındaki tek haber kaynağı 50 kelimeyle sınırlandırılmış mektuplardı.

Sanıkların aileleriyle tek iletişim kaynağı olan mektuplar ada idaresi tarafından sıkı bir sansürden geçtikten sonra sahiplerine veriliyordu. Sansür takılan mektuplar ya verilmiyor ya da gönderilmiyordu. Adaya gelen mektupların üzerindeki sayın kelimesinin üzeri çizilip büyük harflerle "Düşük"[353] kelimesi yazılarak bazen de mektuplar yırtılarak sahiplerine veriliyordu.

---

[351] Samet Ağaoğlu, *Marmara'da Bir Ada,* İstanbul 1972, s.112.
[352] Apdi İpekçi, a.g.e. , s.78.
[353] İhtilalciler tutuklanan DP'lilere "düşük" dışarıdaki aile ve yakınlarına da "kuyruklar" ismini vermişti. Bu tabir basın tarafından da sıkça kullanılıyordu.

Bazı milletvekilleri sıkı tedbir ve cezalara rağmen koğuşlarında gizledikleri radyo sayesinde gelişmeler hakkında bilgi sahibi oluyorlardı.

Koğuşlara sık sık arama baskınları yapılır, bu aramalarda radyo ve bıçak aranır. Yasak olan şeyleri bulunduranlar adanın Bizans döneminden kalma zindanlarına atılıyorlardı.

Yassıadanın olumsuz şartlarına birde adada görevli bazı subayların sanıklar üzerinde psikolojik baskı oluşturmak amacıyla söyledikleri bir takım sözler Altemur Kılıç tarafından şöyle anlatılır: "Bu gece iş tamam, büyük başlar yolcu" diye aralarında konuşmalarından topluca öldürüleceğimiz neticesini çıkarıyorduk, dehşete düşüyorduk.[354]

Sabah kahvaltısı ve yemeklere tek sıra halinde, süngülü askerlerin eşliğinde gidiliyordu. Yemek zamanlarında bir araya gelen sanıkların konuşmaları ve ayağa kalkmaları yasaktı. Kurallara uymayanlar sert bir şekilde ikaz ediliyor bazen de cezalandırılıyordu. Bunlardan yemek kuyruğuna geç katılan Zorlu'nun görevli subay ile arasında kavgaya varan tartışmaları olacaktı. Bu yedikleri yemeklerin parasını daha sonra maliyeye ödemek zorunda bırakılacaklardı.[355]

Sadece Bayar ve Menderes kendi odasında yemek yerdi. Diğer bütün tutuklular yemeklerini hep beraber yerlerdi. Yemekler tabldot usulü çıkar ve herkes aynı yemeği yerdi.

Ada komutanın sanıkların yemek yemeleri ile ilgili koyduğu kurallar yüzünden Zorlu bir subayla kavga edecekti.

Zorlu öğlen yemeğine gitmek üzere her zamanki gibi tek sıra halinde ilerleyen sıraya geç katıldığı için Doğan isminde bir üsteğmen tarafından hakarete uğrar. Zorlu'nun da cevap vermesi üzerine aralarındaki tartışma büyüyerek karşılıklı yumruklaşmaya dönüşür. Atletik ve yapılı olan üsteğmenin yumruklarından biri Zorlu'nun gözüne gelerek gözü morarır.

Bu olay Ada komutanının Yassıada dışında olduğu bir anda gerçekleşir. Güryay'ın adaya gelmesinden sonra Zorlu nöbetçi subaydan şikâyetçi olur. Güryay araya girerek Zorlu'nun şikâyetçi olmamasını, çünkü tutuklu ailelerinin Adaya ziyarete

[354] Altemur Kılıç, *a.g.e*., s.214.
[355] *Hürriyet,* 31 Ekim 1960.

geleceğini, annesinin de kendisini bu halde görürse alimallah adayı başlarına yıkacağını, hele arkasından, gidip bir de işi basına duyurabileceğini[356] demesi üzerine Zorlu ada komutanına annem gelince siz onu bana bırakın. Oyun oynuyorduk gözüme top çarptı, derim diye cevap verir. Zorlu'nun bu cevabı kendi isteğiyle olmadığı ada komutanın baskısı neticesinde olduğu ağır basan bir görütür.

Görüşme esnasında Zorlu annesine gözünün morarmasını bu şekilde anlatmışsa da Güzide Hanım oğluna inanmayarak Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e "zehir zemberek bir telgraf" çeker.

Bu telgrafın hemen ertesi günü Cemal Gürsel ada komutanını arayarak konu hakkında bilgi aldıktan sonra Güryay'a Zorlu'yu çağırarak kendisine annesinin telgrafını aldığını ve geçmiş olsun dileklerini iletmesi talimatını verir.[357]

Bu olayın görgü şahitlerinden Nusret Kirişcioğlu ise bu trajik olayı şöyle anlatıyordu:" Yemek sesi üzerine odalarımızdan çıkıp talimat gereğince koridorda birerli kol halinde sıralandık. Sürgülü nöbetçi erler, nöbetçi subay rahmetli Fatin'in kapatıldığı odanın önünde idiler. Dizimiz henüz tamamlanmıştı ki, Fatin ceketinin öbür kolunu giyerek kapıda göründü, görünmesiyle birlikte nöbetçi subayın kin ve hiddet fışkıran sesi koridoru yalayıp tavanı titretti v arkasında nöbetçi erini siper ederek savurduğu müthiş bir yumrukla rahmetliği odasına yeniden kapattı. Rahmetli bir süre sonra süngülü nöbetçi eşliğinde yemekhaneye indirildi. Üsteğmenle aralarında şöyle bir konuşma geçti.

Zorlu - Süngülü nöbetçi himayesinde adam dövmek mertlik değildir.

Subay - Ben seni nöbetçi yardımı olmadan da döverim.

Zorlu - Orası belli olmaz. Hem benim yaşım senin yaşının iki misli. Hareketin şahsına yakışabilir ama taşıdığın üniformaya yakışmaz, diyordu.[358]

Yassıada

Ada komutanı Yarbay Tarık Güryay bir ordu komutanlığı kadar önemli gördüğü[359] Yassıada komutanlığı sırasında adayı adeta Almanya'daki Nazı

[356] Tarık Güryay, *a.g.e.,* s.222.
[357] Tarık Güryay, *a.g.e*., s.223.
[358] Nusret Kirişçioğlu*, a.g.e*., s.87.
[359] Tarık Güryay, *a.g.e*., s.14.

kamplarına[360] dönüştürmüştü. Ada içindeki sanıklara yönelik alınan olağanüstü tedbirlerin yanında adanın çevresinde havadan ve denizden de korunuyor olması bu süre içinde sanıklar üzerindeki fiziki ve psikolojik baskıyı oldukça artıracaktı.

MBK Başkanı Cemal Gürsel'in ada komutanı Güryay'a sanıklara karşı müşfik olmasını söylemesine rağmen şiddet içeren davranışla ve adadaki olumsuz çevre şartları tutuklular için burayı adeta bir cehenneme çeviriyordu. Bizans'tan kalma mahzenlerde sanıkları cezalandırıldığını gizlemeyerek bunu bir marifetmiş gibi anlatır.[361]

Kumandanın aklına estikçe adada verdiği alarmlar yanında odalara yapılan ani baskınlar vardı. Bunlardan biri de MBK üyesi 14'lerin tasfiye edildiği gece olmuştu.

Sanıklar bir yandan adadaki zor şartlar altında yaşarlarken diğer yandan iktidar dönemlerinden kalma siyasi çekememezlikleri de adada devam ettirirler. Bu durum bazı sanıklar açısından adayı daha da çekilmez bir hale getiriyordu. Bu durumdan etkilenenlerin başında Zorlu gelmekteydi. DP iktidarı döneminde başbakana çok yakın olması bazı DP'lileri Zorlu'ya karşı önyargılı bakmalarına neden olmuştu. Bunların başında gelen Sebati Ataman Zorlu'ya karşı adeta nefrete varan tavırlarını adada da sürdürmüştü. Talih birbirlerinden pek hoşlanmayan bu iki insanı aynı odaya düşürmüştü. Bundan en fazla etkilenen Ataman olurken bulduğu her fırsatta ada komutanına ve subaylara kendisinin ne kadar namuslu olduğunu buna karşı Zorlu hakkında birçok suiistimallerin olduğunu söyler. Sebati Ataman ada komutanından müracaat ederek kendisinin başka bir odaya yerleştirilmesini ister. Bu istek Tarık Güryay tarafından kabul görerek Ataman başka odaya nakledilir. Sebati Ataman gibi bazı DP'liler ada komutanına şirin görünmek adına arkadaşlarının koğuşlarda neler konuştuğunu haber verirler. Komutanının kendi ifadesiyle: "Benim her yerde kulaklarım vardı."der. Bu kulaklar odalardaki dinleme cihazlarının yanı sıra az da olsa bazı demokratlardan oluşuyordu.

Yassıada'da ada komutanının sert tavırları ve bazı tutukluların münferit olumsuz tavırlarına bağlı olarak sanıklar açısından adada geçen günler kolay unutulmayacaktı, ama bazı günler vardı ki hafızalarda tazeliğini koruyacaktı.

O günlerden biri sanıkların tam 7 ay sonra aileleriyle ilk defa buluşması olacaktı.

---

[360] Altemur Kılıç, *a.g.e.*, s.214.

[361] Emin Çölaşan'ın Güryay'la yaptığı röportajda disiplin suçu işleyen sanıkları Bizans'tan kalma bu mahzenlere attığını söylüyordu. Bkz. Emin Çölaşan, *Unutulmayan Söyleşiler,* s.101.

Yassıada'nın sanıklar açısından belki de hiç unutulmayan anlarından biri de aileleriyle 27 Mayıs'tan sonra ilk defa bir araya geldikleri gün olur.[362] Görüşmeler adada lokanta ve büfe olarak kullanılan barakalarda olur. Her sanık ailesi için masa ve iskemleler konulup her masaya birde subay görevlendirilerek gerçekleştirilen bu görüşmeler 45 dakika sürer. Görüşme sabahı adadaki sanıklar için ne kadar heyecanlı idiyse sanıkların yakınları için de dışarıda o derece heyecanlı saatlerin yaşanmasına neden olacaktı.

Çoğu kadın ve çocuklardan oluşan yüzlerce sanık yakını, gecenin ikisinden itibaren Dolmabahçe'deki rıhtımda toplaşarak Fenerbahçe vapurunun yanaşmasını bekler. Vapurun iskeleye yaklaşmasıyla oturacakları yerler önceden belirlenmiş aileler yerlerini aldıktan sonra gemi harekete eder. Geminin Yassıada'ya yaklaştığı sırada bir subay sanık yakınlarına adada uyulması gereken kuralları söyler: "Birazdan buluşacağınız yakınlarınıza inkılap idaresi sizin gösterdiğiniz kadar şefkatle muamele etmektedir. Görüşme sırasında Türkçeden başka dil konuşulmayacaktır. Fısıltı, kaş göz işaretleri yasaktır."[363]denmekteydi.

Bu ilk buluşmada Zorlu annesi Güzide Hanım'a "Niye o kadar para verip avukat tuttunuz, ne lüzum vardı. Bu avukatlık bir iş değil ki der.

Sanıkların aileleriyle son görüşmeleri duruşmalar bittikten sonra karar için verilen ara sırasında gerçekleşir.

Son görüşme özellikle Zorlu'nun ailesini çok derinden etkiler. Görüşmeye giden Güzide Hanım ve torunu Sevin gözlerine inanamazlar. Çünkü Zorlu 20 kilo zayıflamış bitkin bir halde bir de üstüne üstlük gözü de morarmıştır. Şaşkınlık ve hayret içinde metanetini muhafaza eden Güzide Hanım soğukkanlı bir şekilde neler olduğunu öğrenmeye çalışır. Zorlu'nun kızı Sevin ise babasına nişanlandığı haberini ilk defa orada verir. Ortamı yumuşatmaya çalışan Zorlu esprili bir şekilde kızına "Aman iyi, evde kalmaktan kurtuldun" der.

Yassıada'da unutulmayan ender günler arasında dini ve resmi bayramlar da vardır. Dini bayramlarda Celal Bayar ve Adnan Menderes dışında bütün sanıklar dışarıya çıkarılıp bir meydan da toplanırlar. Birbirleriyle aylardan beri konuşmamış bu

---

[362] Akis Dergisi, 26 Aralık 1960, 21 Aralık 1960 rıhtımdan kalkan Fenerbahçe vapuru ailelerini tam 204 gün sonra düşükler aileleri ve çocuklarıyla görüşme imkânı bulur.

[363] Samet Ağaoğlu, a.g.e. , s.9.

eski arkadaşlar birbirlerine sarılarak ayaküstü de olsa bayramlaşıp eski günleri hatırlayacaklardır.

Adada Bayar ve Menderes'in de dâhil olduğu bütün sanıkları bir araya getiren tek tören ise 10 Kasım günü olmuştur. Bütün sanıklar adadaki Atatürk'ün büstü önündeki törene katılmak üzere başta Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar ve yanında Menderes olmak üzere sıraya dizilerek tören alanına giderler.

Ada komutanı bulduğu her fırsatı değerlendirerek sanıklara karşı sert tutumunu sergilemeye devam eder. Sanıklara disiplinsiz davranışlarından dolayı ceza vermeyi alışkanlık haline getiren Güryay koğuşlara yaptığı denetim sırasında DP Trabzon Milletvekili Prof. Dr. Osman Turan'ı kendisi odaya girdiğinde ayağa kalkmadığı için ite kaka zindana attıracaktı.

Tarık Güryay'ın eski iktidar mensuplarına karşı bu kadar sert davranmasının nedeni MBK üyeleri arasında şiddet uygulaması taraftarı olanların varlığından kaynaklanıyordu.[364]

Sanıklara karşı ada komutanının sert davranışları Cemal Gürsel başta olmak üzere hükümet üyelerinin kulağına kadar gelecekti.

Güryay'ın bu sert davranışları sadece sanıklara yönelik olarak kalmaz ada da görev yapan subay ve erleri de kapsar.

Bir deniz üsteğmeni sanıklarla güler yüzlü konuştu diye erlerin önünde komutanları azarlanıyor, buna mukabil sanıklara kötü davrananlar da el üstünde tutuluyordu. Zorlu'nun gözünü morartan üsteğmen ise adada kalarak adeta mükâfatlandırılıyordu.

Ada komutanın sert tavırları nedeniyle artan şikâyetlerden haberdar olan MBK üyesi ve Başbakanlık Müsteşarı Kurmay Albay Alparslan Türkeş komite üyesi yakın arkadaşlarından oluşturduğu bir heyeti Yassıada'ya sanıkların durumunu yakından incelemesi için gönderir.

Ekim ayında MBK üyesi Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, İrfan Solmazer, Orhan Kabbay, Fazıl Akkoyunlu ve Numan Esin Yassıada'ya giderek ada komutanına

[364] Nusret Kirişcioğlu, a.g.e., s.48.

Menderes'le görüşmek istediklerini söyler. Güryay'ın Menderes için, "Çok ürkek konuşmasanız iyi olur." demesine karşılık heyetin ısrarı üzerine görüşme gerçekleşir.[365]

Bu görüşme sırasında heyette bulunan MBK üyesi Orhan Erkanlı Menderes'e konuşmalar dışında bir soru yöneltir. Fatin Rüştü Zorlu hakkında suiistimal iddiaları bulunuyor. Zorlu yaptığı işlerden yüzde on komisyon alıyormuş. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz sorusuna Menderes cevap olarak Zorlu hakkında çıkan bu gibi iddialara kesinlikle inanmadığını, kendisinin dürüst bir insan olduğunu söylüyordu. Buna karşın Refik Koraltan'la ilgili sorulan soruya Koraltan'ı savunmayarak cevap veriyordu.

Bu görüşmelerde bulunan MBK üyesi Numan Esin bu cevaplar karşısında şu yorumu yapar. "Menderes'in bu cevapları bir dürüstlük notudur. Nitekim F. R. Zorlu'nun da hiçbir şeyi kötüye kullanmadığı daha sonra ortaya çıktı. Adam asıldıysa, politikasının doğruluğundan ve yanlışlığından değil Akis dergisinin Zorlu aleyhindeki "Mir. Yüzde on" gibi yazılarla devlet malını yediği kanaati yaygınlaştığı için asılmıştı.

Mahkemeler başlamadan önce Yassıada'nın en önemli iki olayı haksız mal iktisabına ait beyannamelerin hazırlanması ile soruşturmaların yapılması idi. Çıkarılan bir kanunla sanıkların bankalara ait son 10 yıllık muameleleri incelemeye alınırken ailelerine de bankalardaki mevduat hesaplarından çekilmek üzere ayda 300 lirayı geçmeyecek şekilde sınırlama getirilir.

MBK üyelerinden Yarbay Haydar Tunçkanat başkanlığında bir heyet adaya giderek sanıkların özellikle İsviçre bankalarında olduğu söylenen paralarının tespiti için bir noter huzurunda sanıklardan üç dilde vekaletname alınır.

Bizzat Tunçkanıt'ın yürüttüğü soruşturmalarda daha çok F. R. Zorlu ve Menderes başta olmak üzere Samet Ağaoğlu, Hasan Polatkan, Sıtkı Yırcalı gibi 8–10 isim üzerinde dururlar.

Ayrıca sanıklara dağıtılan beyannamelerde siyasete girildikten sonraki kazançları değil bir ömür hesabını isterler. Evin elektrik, havagazı masrafından,[366] eğlence masrafına kadar[367] yapılan giderler diğer yandan sahibi oldukları her şeyin

[365] Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi,* İstanbul 2005, s.158.
[366] Samet Ağaoğlu, *a.g.e.,* s.18.
[367] Altemur Kılıç bu eğlence masrafları için şöyle demektedir: Bu formlarda kanunun bakmak zorunda olmadığınız halde baktığınız kimseler yani metreslere harcanan paralarını da sorarlar, s.218.

düğün gününden kalma hediyeler de dâhil olmak üzere bütün gelirlerinin ve mallarının hesabını 15 günde hazırlamaları istenir.

Sanıkların yurt dışında bulunduğu söylenen paralarının tespiti için alınan vekâletlerden bir netice çıkmaz. İsviçre bankalarının büyük kısmı da isteğe cevap dahi vermeyeceklerdir.

Neticenin olumsuzlukla sonuçlanması üzerine Cemal Gürsel gazeteciler, "Adamlar öyle maharetle saklamışlar ki meydana çıkaramadık." der.

Haksız iktisaplar konusu Yassıada Mahkemesinde başsavcı tarafından her duruşmada sanıklara yöneltilecek suçlamalardan olacak buna karşı mahkeme heyeti özellikle Zorlu'ya üzerinde durulan bu iddialarla ilgili bir dava dışında herhangi bir dava açılmayacaktı.

Yüksek Adalet Divanında açılacak davalarla ilgili araştırma yapacak yüksek soruşturma kurulu üyeleri Ağustos ayının sonlarına doğru adaya gelerek sanıklarla görüşmeye başlar.

Soruşturmaların yürütüldüğü bir sırada ordu foto-film merkezi tarafından Celal Bayar'ın, Adnan Menderes'in, F. R. Zorlu'nun ve bazı bakanların adadaki yaşantılarını gösteren bir film çekilerek İstanbul'daki Harp Akademisinde kurmay subaylara gösterilir. Bu filmde sanıkların normal şartlar altında yaşadıkları, ellerinde kitapları, yemekhanede garsonlar eşliğinde çok rahat ortamlarda yemek yiyen halleri gösterilmekteydi.

5.3. YASSIADA DURUŞMALARI VE FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN SAVUNMASI

Fatin Rüştü Zorlu'yu Yassıada mahkemesi sırasında en çok üzen ve meşgul eden konuların başında gayri meşru servet elde etme iddialarıyla ilgili suçlamalar gelir.

Duruşmalar esnasında Başsavcı Egesel neredeyse her davada Zorlu hakkındaki yolsuzluk iddialarına değinir. Bunlar arasında çelik siloların inşası, kromit yolsuzluğu, Kayseri havaalanı ihalesi, Türk Hava Yollarına alınan uçaklarla ilgili birçok iddia ortaya atılır. Başsavcının vazifesi iddiaları delillendirmek suretiyle kanıtlamak iken o söylentileri delil olarak kabul eder. Sahte olduğu belli olan senetleri salonda Zorlu'ya

doğru sallayarak aldığı rüşvetlerin bir delili olarak gösteriyordu. Ama senetlerin incelenmesi için ne sanıklara ne de avukatlara gösteriyordu. Başsavcı anayasayı ihlal davasında bile bu yolsuzluk iddialarına değinerek: "Hükümet üyelerinin bazıları Menderes tarafından boğazından ve midesinden bağlanmıştır." Polatkan için 81, Nedim Ökmen için 124,Medeni Berk 56, Samet Ağaoğlu 45, Zorlu'nun 43 ve Menderes'in de125 suiistimal dosyası mevcuttur diyordu.

Savcının bu sözlerine en büyük tepki Zorlu ve Tevfik İleri'den gelir. Tevfik İleri "Başsavcı kolaylıkla başımızla oynuyor, oynasın fakat şerefimizle, namusumuzla oynamasın." diyerek tepkisini gösterirken Zorlu ise hiçbir delile dayanmayan bu gazete haberleri ve dedikodular karşısında, "Buna mahkeme demezler ortaçağ usulü ile teşhir derler" diyerek tepkisini ortaya koyuyor.

Zorlu'nun yurt dışında var olduğu söylenen 100.000 liraya yakın servetiyle ilgili haberlerin yapılan incelemeler sonucunda asılsız olduğu ortaya çıkacaktı. "Osmanlı Bankası Paris şubesinde 6422 frangı, New York'ta 3749 doları, Osmanlı Bankası Londra şubesinde 168 sterlini, İsviçre'deki Bank Züiss'de 12.000 İsviçre frangı hesaplarında vardı."[368]

Zorlu bu durum için şöyle diyordu: "1 milyarlık mevduat, düzinelerle gemiler, şatolar bütün bunlar için araştırma vesikaları ve vekâletnameler verdik. Ama hiç birisi çıkmamıştır. Bunun için bir bakıma çektiğim bütün azap ve cefaya rağmen, yüksek huzurunuza çıkmış olmaktan memnunum. Çünkü hiç olmazsa bu dedikodular inşallah yüksek ve adil mahkemenizin kararları ile duracak."

Zorlu'nun 1954 öncesine ait eşinin mücevheratından, evindeki eşyalara kadar hepsi 1950'den sonra elde edilmiş gibi gösterilmeye çalışılmıştır.[369]

Başsavcının evindeki eşyalara varana kadar haksız iktisap ithamları karşısında Zorlu şunları söyleyecekti: " İçinde 1934 tarihli yazılı karımın nişan yüzüğüne 100 liraya almışken 1000 lira kıymet koydular. Atatürk'ün hediye ettiği ve o zamandan kaldığı fotoğraflarla tespit edilmiş olan manevi kıymeti hiç şüphesiz çok büyük fakat maddi kıymeti 5000 lira olan iki parça elmasa 50.000 lira kıymet koymuşlar. Şahit ifadeleri ve o zaman çekilmiş resimlerle ispat ettiğim refikamın annesinden, benim

[368] O. Cemal Fersoy, a.g.e., s.77.
[369] Bkz. *Ek 5*

annemde müntekil elmas, düğünümüzde verilmiş hediye mücevher, gümüş, halı ve möble için 800.000 liraya yakın kıymet takdir edilip, 1950 sonra iktisap diye iddia olmuştur. Yalancı boncuklar bazen mücevher gibi gösterilmiştir. Altın olmayan eşya, altın gibi kıymet takdirine maruz bırakılmıştır."[370]

Zorlu'nun cevaplarına adeta kulaklarını tıkayan Başsavcı Egesel bu durum için davaların başından beri adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktan ziyade kendi emellerine göre davaya istikamet vermek isteyen biri olarak görünür.

Adeta Zorlu'dan bir ömrün değil, bir ailenin ömrünün hesabı sorulmaktaydı. Bunu fark eden Zorlu mahkeme heyetine "Dedemin servetinin hesabını benden soruyorsunuz." diyordu.

Zorlu evindeki her eşyanın ne zaman ve nasıl temin edildiğini belgelemek için tutuklu bulunduğu Yassıada'da bütün imkânsızlıklara rağmen çok uğraşacaktır. Zorlu Büyükelçiliği ve görev yaptığı yerlerde kendisine verilen hediyelerle, bakanlığı döneminde kendisine ve eşine verilen hediyelerin dökümü için Türk Dışişleri Bakanlığına kendisine ve eşine hediye veren ülkelerin dışişleri bakanlıklarıyla temasa geçilmesini isteyen bir mektup kaleme alarak gönderir. Türk Dışişleri yetkililerinin bu istek karşısında sessiz kalması üzerine bizzat kendisi bu ülkelere mektup yazarak hediyelerin dökümüyle ilgili belge talebinde bulunur.[371]

SSCB hariç mektup gönderilen bütün ülkelerin büyük elçilikleri bu istek karşısında kayıtsız kalmayarak verdikleri cevapta hediyelerin dökümünü vererek "Biz hediyeleri, sıfatları ne olursa olsun, şahıslara verdik."diyerek açıklamalarda bulunurlar.

Zorlu'yu Yassıada yargılamaları sırasında derinden etkileyen bir konu da beraber siyaset yaptığı bazı arkadaşlarının tuttukları günlüklerde kendisi ile ilgili yazdıklarıydı. Zorlu yargılamalar esnasında sadece kendisini mahkemeye karşı savunmuyor, kendi arkadaşlarına karşı da savunmak zorunda kalıyordu. Başsavcı duruşmalar sırasında bu hatıra defterlerinden sıkça bahsederek Zorlu'ya karşı yönelttiği, özellikle haksız iktisap suçlamalarını temellerini bu defterlere dayanarak oluşturur.

Egesel bu defterlerde yazılanları her davada gündeme getiriyordu. Nitekim anayasayı ihlal davasının görüşüldüğü bir sırada Başsavcı, Ethem Menderes'in

---

[370] Hulusi Turgut, *Yaptırılmayan Savunmalar,* İstanbul 1988, s.85.
[371] Bkz. *Ek 6*

notlarından Zorlu ile ilgil kısmına değinerek Kayseri Havaalanının ihalesinde yolsuzluk yapıldığı ve bununda Zorlu'nun bilgisi dâhilinde olduğunu söylemesi üzerine Mahkeme Başkanı Başol'un söz vermesi karşısında Zorlu " Bu en büyük sahtekârlıktır" diyerek ihalesi verilen kişinin ve bakanlığın kendisi ile bir alakasının olmadığını söylüyordu. Bu iddiayla ilgili açıklama Tevfik İleri'den gelir: "Bu mevzuda dedikodular vardır. Bunun parasını NATO verir. İhalede fesat vardır dediler. Müteahhitler anlaştılar dediler. Ben de bu tenzilatla bu ihaleyi yaptırmam, dedim. Zorlu memleket dâhilinde bile değildir. Ne Fatin Rüştü Zorlu, ne Polatkan bu hususta bana hiçbir şey söylemediler" diyerek olayın iç yüzünü açıklığa kavuşturur.[372]

Başsavcı Egesel ayrıca DP iktidarı döneminde BMM Başkanı Refik Koraltan'ın hatıra defterinde Zorlu'nun yolsuzluklarına değinen Koraltan'ın notlarında "Fatin Rüştü Zorlu hiçbir yerde görülmeyen bir hırsızlık şebekesi kurdu."demiştir. Başsavcı Egesel bu notlar için Koraltan'a, "Zorlu hakkında böyle düşünüyorsanız Meclis Başkanı olarak gereğini neden yerine getirmediniz" diye sormuştur.

Zorlu'dan bahseden hatıratlar arasında Abdullah Aker'in 27 Mayıs'ın hemen öncesinde ülkedeki siyasi gelişmeleri anlatan notları ayrı bir yere sahiptir. Başsavcı Egesel Zorlu'nun Menderes gibi ülkede tek parti diktasına gitmek istediğini söylüyordu. Buna delil olarak da Aker'in notlarında yer alan Zorlu'ya ait şu sözlere yer verir: "Seçimle karşılarına çıkalım. Başka çaresi yoktur. Tek bir çaresi vardır CHP'yi kapatmak ve bütün mebusları tevkif etmek."

Egesel bu notlardan hareket ederek Zorlu'nun Menderes ile birlikte ülkede tek parti diktası kurmak isteğinde olduğunu söylüyordu. Zorlu ise bu notlarda yazılanın çok açık olduğunu, önümüzde var olan iki seçeneğe değindiğini söyleyerek amacının ülkedeki siyasi gerginliğin ancak erken genel seçime gidilerek çözülebileceğini anlatmak istediğini söyler. Notta anlatılanın Başsavcının iddia ettiği gibi olmadığı, notların sahibi Aker'in de bunu böyle bilmesine rağmen neden bu şekilde yazdığını anlamadığına değiniyordu.

Bayar, Ethem Menderes ve Koraltan'ın Zorlu aleyhindeki notları için şunları söylüyordu: "Ethem Menderes, Fatin Rüştü'yü de Namık Gedik'i de çocukça bir takım kaprislerle öteden beri çekemezdi. Hatıra defterine de yazdıkları, o duyguların

[372] O.Cemal Fersoy, *Başbakan Adnan Menderes,* İstanbul 1978, s.383.

muhassalasıdır. Koraltan'a gelince onun dış memleketlere seyahat merakını frenlemek istemiştim." demiştir.

Zorlu ise bu defter için şunları söyleyecekti: "Soruşturma esnasında bahis mevzuu olan hatıra defterlerine gelince siyasetle meşgul kimseler arasında rekabetler, kızgınlıklar, çekememezlikler malumdur."

Zorlu, Ethem Menderes'in kendisini başbakana yakın olduğu ve hayalinde hep dışişleri bakanı olmak yattığını ileri sürerek söyle diyordu: " Ben olmazsam, başvekilin kendisini bu mevkie getireceğini ümit ederek 1957'den sonra kırılması da bundandır."

Koraltan için de şunları söyler: "Koraltan'la aramızda kendisinin Tokyo seyahatine ve Eisenhower'in Ankara'yı ziyaretine ait, bazı meseleler olmuştur."

Zorlu hakkındaki bu hatıra defterleri gerçeklerden çok şahıslar arasındaki kişisel sorunları yansıtıyordu. Mahkeme heyeti ise bu notları Zorlu aleyhindeki suçlamalara delil olarak göstererek anayasayı ihlal davasında delil olarak kabul edecektir.

5.3.1. Anayasayı İhlal Davası

Yassıada mahkemesi 14 Ekim 1960 günü anayasayı ihlal davası ile başlar. Aynı günkü oturumda anayasayı ihlal kararnamesi okunduktan sonra bu davanın görüşülmesine ara verilerek başka davaların görüşülmesine geçilmiştir. Mayıs 1960'dan sonra tekrar görüşülmeye başlanan bu davada 395 sanık yargılanmıştır.

Bu davanın sanıkları: Celal Bayar, Adnan Menderes, Bakanlar Kurulu üyeleri, BMM başkanı ve başkan vekilleri, Tahkikat Komisyonunun kurulması için meclis önergesi veren milletvekilleri, Tahkikat komisyonu üyeleri ve DP genel idare kurulu üyelerinden oluşuyordu.

Sanıkların işledikleri kabul edilen suçları ise:

1–1953 yılında çıkarılan bir kanunla CHP'nin haksız iktisap sebebi ileri sürülerek mallarının hazineye devredilmesi,

2- 1954 yılında çıkarılan bir kanunla Kırşehir'in ilçe haline getirilerek yeni kurulan Nevşehir iline bağlanması,

3- 1954 yılında Emekli Sandığı Kanunu'nun 39' uncu maddesinde değişiklik yapılarak hâkim teminatı ve mahkeme bağımsızlığının ihlal edilmesi,

4- 1954 ve 1957 yıllarında seçim kanunda yapılan değişiklikler,

5- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklik yapılarak vatandaşların ve muhalefet partilerinin anayasal haklarının engellenmesi yoluna gidilmesi, (CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in Karadeniz ve Çanakkale ziyaretleri bu kanuna dayanılarak suç kabul edilmiş ve kendisi polis eşliğinde gözetim altına alınmıştır. Ayrıca İnönü'nün Kayseri ziyaretinin hükümetçe engellenmek istemesi)

6- Tahkikat Komisyonun kurulması ve yetkilerinin genişletilmesi,

7- Tahkikat Komisyonunun aldığı kararlar.

Başsavcı Egesel bütün bu olayları anayasanın ihlal edilmesi ve zorla feshedilmesi teşebbüsleri olarak görüyordu. Başsavcıya göre demokratlar 1960 yılında CHP'nin ve bir grup basın için Tahkikat Komisyonu kurmakla bu suçu tek başlarına bile işlemiş sayılmaya yeterli olduğunu söylüyordu.

Bu dava ile ilgili 217 tanık dinlenmiştir. Sanık ve avukatları gerek tanıkların gerekse başsavcının ileri sürmüş oldukları iddiaları kabul etmeyen savunmalar yapmışlardır. Sanık ve avukatlarının yaptıkları savunmalar mahkeme heyeti ve başsavcı tarafından görmezlikten gelinir. Bu duruma en güzel örnek bu davada yargılanmakta olan Zorlu'nun iddialar karşısında yapmış olduğu savunmasında görmek mümkündür.

Başsavcının anayasayı ihlal davasının en önemli maddi vakıasını oluşturduğunu söylediği Tahkikat Komisyonu ile ilgili DP grubunda yapılan görüşmeler sırasında ve Tahkikat Komisyonu ile ilgili meclis görüşmeleri sırasında Zorlu'nun ülke dışında olması dikkate dahi alınmamıştır.

Bu duruma Zorlu şöyle değinir: "Başbakan 27 Nisan'da benimle beraber Tahran'a gidecek, 30 Nisan'dan itibaren Hariciye Nazırları İstanbul'a NATO toplantısına gelecek ve 2 Mayıs'a kadar Türkiye'de kalacak." Zorlu tahkikat komisyonu karaları sırasında ve sonrasında ülkede yaşanan gelişmeler sırasında Tahran'dadır.

Zorlu Nisan ayında iç politikada yaşanan sıcak gelişmeler sırasında 7 Nisan'da meclise gelip DP grubunda bir konuşma yaparak dış politikadaki gelişmelere değindikten sonra bir daha 27 Nisana kadar TBMM'ne uğramayacaktır. Tahran'a

gitmeden önce başbakanla görüşmek için 27 Nisan'da meclise uğramıştır. 28 Nisan günü Tahran'dadır.

Başsavcı özellikle Tahkikat Komisyonu ve Salahiyetleri Kanunu'nun çıkarılması sırasında mecliste bulunup da kütüphanedeydim diyenleri oy vermemiş kabul ederken, resmi bir toplantı için Tahran'da bulunan Fatin Rüştü Zorlu için ise bu kanuna oy vermemiş olarak gösteriyordu. Bununla yetinmeyen Egesel anayasayı ihlal davasına konu olan olaylardan biri olan İstanbul-Ankara öğrenci olayları sonrasında çıkarılan sıkıyönetim kararnamesini de imzalamakla suçlanıyordu ki Zorlu bu kararnameyi imzalamamıştır.

Zorlu anayasayı ihlal davasına konu olan iddialardan Kırşehir'in ilçe olması ile ilgili kanuna Samet Ağaoğlu'nun oy vermemiştir, demesine rağmen meclis tutanaklarına bakıldığında bu kanunun çıkarılması sırasında oy kullanmıştır. Zorlu savunmasını bu davada şu sözlerle bitiriyordu: "Atıfetinizi istemiyorum. Hakikat ne ise onu yapınız."

Başsavcı Anayasaya aykırı bu fiilleri zikrettikten sonra Celal Bayar ve Menderes hakkında TCK'nin 146/1 maddesinin tatbiki istendikten sonra bakanların cezai sorumluluğu zikredilerek 15'i hakkında aynı maddenim tatkiki ile idam cezası istenir. İdamı istenenler arasında Zorlu 7. sıradadır.

5.3.2. 6/7 Eylül Davası

6, 7 Eylül davası, 1955 yılında gerçekleşen Rum azınlığa yönelik olayların nedeni ve sorumlularının tespiti için açılmış bir davaydı. Yüksek Adalet Divanında görüşülen bu dava sırasında başsavcıya göre bu olaylar hükümetin bir tertibi şeklinde ortaya çıkmıştı. Nedeni ise o sırada Londra'da görüşülmekte olan Kıbrıs meselesinde hükümetin savunduğu tezlerin kabul görmeyeceğini fark eden Zorlu'nun durumu Menderes'e anlatarak evvelce kararlaştırdıkları üzere Türkiye'de bir gösteri yapılarak Londra'daki heyetin elinin güçlendirilmesi fikrinin yatıyor olmasıydı.

Bu düşüncenin hayata geçirilmesi için Celal Bayar, Menderes, Namık Gedik ve Zorlu'nun içinde bulunduğu gizli bir cemiyet kurulmuştu.

Başsavcının bu iddiasının en önemli dayanağı olarak DP'nin 4 kurucusundan biri olan, Fuat Köprülü'nün 5 Haziran 1960 yılında ihtilalden tam 8 gün sonra gazetelere

verdiği demeç yatıyordu. "Hadiseler Fatin Rüştü Zorlu'nun ilhamı Menderes ve Gedik tarafından tertip edilmiştir."[373]

1956 yılında DP'den istifa eden Köprülü'nün 1950 yılından beri gözü başbakanlık koltuğundaydı. Başbakan olamayan Köprülü'nün Zorlu'nun siyasete girmesiyle birlikte kendisine uygun gördüğü Dışişleri Bakanlığı Koltuğundan da olması onda hem Menderes'e hem de Zorlu'ya karşı bir kin duygusunun oluşmasına neden olacaktı. Köprülü Zorlu'nun siyasete girdiği andan beri onunla yıldızı hiç barışmamıştı.

Zorlu'ya 6/7 Eylül olayları ile ilgili yöneltilen iddiaları üç başlık altında toplayabiliriz.

Birincisi, Zorlu'nun Türkiye'de yapılmasını istediği mitingin bir benzerinin türk heyetinin İngiltere'de bulunduğu bir sırada Londra'da yapılmış olması İstanbul'daki olaylarla bir benzerlik oluşturduğu yönündeydi.

İkincisi ise Londra görüşmeleri sırasında 6/7 Eylül olaylarından 2 gün önce başbakana gönderilen bir telgrafında geçen cümleler yer almaktaydı.

Üçüncü olarak da Hükümetin Kıbrıs görüşmeleri dolayısıyla Türk kamuoyunun tam desteğini almak için yapılmasını planladığı gösterinin çıkış noktasını oluşturacak olan Atatürk'ün doğduğu evin bombalanması hadisesiydi.

Başsavcıya göre Zorlu bu olayın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştı. Egesel'e göre Türk halkında infiale neden olacak bu olayın gerçekleşmesi için Selanik Başkonsolusu ve muavinine Temmuz 1955'te Türkiye'ye geldikleri sırada Atatürk'ün evine atılan bomba Zorlu tarafından verildiğiydi.

Başsavcı Zorlu Londra konferansı sırasında Türk tezini sağlamaya yönelik uygun bir sonuç alınamayacağını görmesi üzerine Başbakan Menderes ile önceden kararlaştırdıkları üzere Türkiye'de bir gösteri yapılmasını istediğini söyler.

Başsavcıya göre halkı galeyana getirerek sokaklara dökmek için bulduğu çare Atatürk'ün evinin bombalanmasıydı.

Egesel bu amaç doğrultusunda bombalar Zorlu tarafından Selanik başkonsolosu ve muavinine verilerek Selanik'e götürüldüğünü olayın içinde konsolosluk görevlileri ve

[373] Bkz. Ek: 15

Türk hükümeti vardır diyordu. Bu iddia Selanik'te olayın soruşturmasını yapan Yunan makamlarının aynısıydı.

Bağımsız Türk yargısı bir başka ülkenin kendi vatandaşları için verdiği kararı hiç sorgulamadan aynen kabul ederek sanıklar hakkında suçlamalarda bulunuyordu.

Atatürk'ün evinin bombalanması olayına karıştığı iddia edilen başkonsolos, muavini ve konsolosluk görevlisi Yassıada mahkemesince sorgulanır.

Konsolosluk görevlisi Selanik'te gerçekleşen bu bombalama olayı ile ilgili şunları söyleyecektir: Sabaha karşı Atatürk'ün doğduğu evin bahçesine iki ses bomba atılır. Bombanın tesiriyle camlar kırılır. Olayı incelemeye gelen Yunan polisleri çevreyi dolaştıktan sonra giderler. Aradan bir kaç saat geçtikten sonra ifade vermek üzere karakola çağrıldım. Yunanlı polisler ifademi alırken bana, bunu İngilizler yaptı değil mi diye sorarak olayın İngilizler tarafından yapıldığını söylememi istediler. Ben de, hayır böyle bir şey diyemem ve böyle bir zabtı imzalayamam, dedikten sonra Yunan gazeteleri bu olayın konsolosluk içinden yapıldığını yapanlarında büyüklerden himaye gördüğünü yazarlar". Olayın Yunan mahkemesine intikal etmesinden sonra Yunanlılar bunu Türk hükümeti tertiplemiştir, başkonsolos tertiplemiştir derler.

Başsavcı bu açıklamaları doğru bulmayarak olayın arkasında Menderes ve Zorlu gibi bazı DP'lilerin olduğunda ısrar eder.

Bu iddiaya itiraz eden Zorlu'ya mahkeme başkanı Salim Başol "Bombayı oraya kim attı?" diye sorar.

Zorlu'ya göre Atatürk'ün evine atılan bomba Yunanlı aşırı milliyetçi komünistler tarafından atılmış olabilirdi. Yunanistan'da yüzde 30/35 komünist vardır. Kıbrıs'ın ilhakını isteyen Yunanlı komünistler yapmış olabilir, diyordu.

Ayrıca Zorlu Yunan mahkemesi kararına değinerek şöyle diyordu: "Diğer taraftan burada bir leke olan Yunan mahkemesinin kararından bahsettiler. Bu kararın ne şekilde alındığı ve mahkemenin ne şekilde cereyan ettiği hususu o zaman Atina Büyükelçimiz tarafından yapılan teşebbüsler çok açıkça göstermektedir." Olayları çok yakından bilen Atina büyükelçisi olan Settar İlksel'in şahitliğini ister, ne var ki Selanik'teki bomba olayının detaylarını ve içeriğini bilen bu önemli şahit mahkeme heyetince gereksiz görülerek çağırılmaz.

Başsavcı ve mahkeme başkanı Selim Başol Zorlu'nun açıklamalarından tatmin olmayarak bombanın Yunanlılar tarafından atılmayacağında ısrar eder.

Zorlu mahkemenin bu ısrarı karşısında tekrar söz alarak şöyle konuşur: "Yunanlılar atar. Çünkü o zamanki Yunan hükümeti tedhişçi ve bu hususta bir albayı almış adaya göndermiş, her gün bomba patlatılıyor. Bizim adedimiz değildir. Mezarlıklara dokunmak Yunan gazetelerinde, Yunanistan'ı müdafaa için gelen Avusturyalıların mezarları kazıldığını, ölülerin dışarı çıkarıldığını gördük. Selanik'teki bombayı Yunan hükümeti attı diyemem ama Yunanlıların atması yüzde 99,5, Türklerin atmasına ise binde bir ihtimal yok."

Zorlu mahkeme heyetine konuyla ilgili bir hatırlatmada bulunur. 1955 yılında İngiltere'nin dışişleri bakanı olan Eden'in bir kitabında Selanik'teki Atatürk'ün evinin bombalanması olayında Türklerin kabahatinin olmadığına işaret ettiğini söylüyordu.

İkinci olarak 1955 yılında gerçekleşen BM toplantısına değiniyordu. O sıralarda dünya basını özellikle Amerika'daki Rum lobisinin girişimleri sonucunda Türkiye'ye karşı ateş püskürüyordu.

6/7 Eylül olaylarının hemen sonrasında gerçekleşen BM Genel Kurulu'nun yıllık toplantısında dışişlerini en çok korkutan konu Yunan heyetinin 6/7 Eylül olaylarını BM'nin gündemine getirmesiydi.

Türkiye'nin korktuğu bu olay gerçekleşmeyecek Yunan delegasyonu İstanbul'da yaşanan bu trajik olayı BM'nin gündemine getirmeyecekti. Zorlu bu durum için Yunanlılar bir suçluluk psikoloji içinde hareket etmişlerdir. Konunun Birleşmiş Milletlerce araştırıldığında 6/7 Eylül Olaylarının fitilini ateşleyen Selanik'teki bombalama olayının arkasından Yunanlıların çıkacağını biliyorlardı. Yunan heyetinin 6/7 Eylül olaylarını BM'nin gündemine getirmemesi Amerika'daki Rum lobileriyle Yunanistan hükümetinin arasını da açar.

İngiltere'de yapılan Kıbrıs mitingine Zorlu'nun müsaade etmesini başsavcı suç kabul ediyordu.

Londra Konferansı sırasında Türk heyetinin İngiltere'ye gitmeden önce İngiliz vatandaşı Kıbrıs Türkleri Londra'da Enosis karşıtı bir miting düzenleme kararı alırlar. Türk heyetinin Londra'ya gelmesiyle birlikte yapılması planlanan miting için tertip

komitesi Zorlu'nun fikrine başvurur. Zorlu, İngiliz makamlarında gerekli izinleri alınmış ve hazırlıklarını tamamlamış bu komiteye fayda görüyorsanız yapın, der.

Başsavcı Zorlu'nun bu tavrını insanları sokağa dökmek gibi bir niyetinin olduğuna delil olarak göstererek İstanbul'da gerçekleşen gösterilerde de halkı sokağa döken Zorlu'nun kendisi olduğunu söyler.

Yunanlıların dünyanın her tarafında yaptıkları gösterilere mukabil Kıbrıslı Türklerin Londra'da yaptıkları gösteriyi İstanbul'daki gösterilerle bağdaştırarak saymak ne akla ne de hukuka uygundur.

Başsavcı Zorlu'nun olayları tertipleyenler arasında olduğu yönündeki diğer önemli iddiası ise Londra Konferansı sırasında Zorlu'nun Başbakana çektiği bir telgraf delil olarak gösterilir.

Bu telgraf 6/7 Eylül davasında sanık olan Fuat Köprülü'nün damadı ve CHP'nin ARGE' sinden sorumlu Coşkun Kırca tarafından ortaya atılır.

Coşkun Kırca, o tarihlerde Paris'te NATO nezdinde ki Türk Daimi Temsilciliğinde ikinci katip olarak görev yapmaktaydı. Zorlu'nun Londra görüşmeleri sırasında İngiltere'den Ankara'ya çektiği birçok telgraftan haberdardı. Kırca mahkemedeki ifadesinde bu telgraflardan sadece bir tanesi üzerinde durur.

Kırca'nın söylediğine göre, Londra Konferansı sırasında Yunanlıların lehine bir gelişme olması üzerine görüşmelere Türk tarafı adına katılan Zorlu dönemin başbakanı Menderes'e şifreli bir telgraf göndermişti. Zorlu bu telgrafta Kıbrıs hakkında Türk tezinin kabulü için İngiltere hükümeti nezdinde gereken ısrarın gösterildiğini bildiriyor, buna paralel olarak orada da gerekenin ifası için ilgililere emir verilmesini Menderes'e tavsiye ediyordu. Bu telgrafın niçin çekilmiş olabileceğini hususunda çok düşündükten sonra, 6/7 Eylül hadiseleri cereyan etmesiyle birlikte Kıbrıs davasının Türk halk efradına mal olduğunu göstermek maksadıyla bir nümayiş tertiplenmiş olacağına inandığını ve bu taktiğin Başbakana F. R. Zorlu tarafından telkin edildiğini söyler.

Coşkun Kırca'nın aklında kaldığı kadarıyla vermiş olduğu bu ifade, sanık sandalyesinde oturan kayınpederi 6/7 Eylül olayları esnasında Başbakan Yardımcısı olan Fuat Köprülü'nün Yeni Sabah gazetesine verdiği demece ve Yüksek Soruşturma Kurulu'nda verdiği ifade ile neredeyse aynısıydı.

Mahkeme başkanı Başol ve başsavcının önemle üzerinde durduğu bu ifade Zorlu aleyhinde davanın seyrinin değişmesine neden olacaktı.

Zorlu, Kırca'nın ifadesi için söylenenlerin doğru olmadığını telgrafta yazılanların çarptırıldığına değinerek telgrafın kendisinin mahkemeye getirilmesini ister. Ayrıca "Ben bu telgrafı yazarken benim yanımda Muharrem Nuri Bilgi, Atina Büyükelçisi Settar İlksel de vardı. Bunlarla yazıyoruz? Bunların çağrılıp dinlenmesi lazım değil mi? Eğer bu telgraflar bu kadar mühimse ve bu telgraftan mevcut olmayan manalar çıkarılmak isteniyorsa onlar da buraya çağrılsın. O zaman NATO Büyükelçiliğinde ikinci kâtiplik yapan bir zat şahadet ediyor ama o büyükelçiler çağrılıp onların şahitliklerine müracaat edilmiyor. Niçin? İlla benim suçlu gösterilmem mi lazım." diyordu.

Zorlu'nun bulunarak mahkemeye getirilmesini istediği bu telgraf bir türlü bulunarak mahkemeye getirilmez. İddia makamının aleyhindeki en önemli delil olan bu telgraf Zorlu'nun vefakâr bazı arkadaşları her türlü riski göze alarak bir türlü mahkemeye sunulamayan bu telgrafı bulup bir kopyasını çıkararak, Zorlu'nun avukatına verirler. Bu telgraf Zorlu tarafından mahkemeye sunularak aslının getirilmesini ister.

Ne var ki kopyası bulunan bu telgrafın mahkeme heyeti tarafından kabul görmemesi sonucunda 6/7 Eylül davası dosyasına da konmayacaktır.

Büyükelçi Mahmut Dikerdem, Coşkun Kırca'nın şahitliğini şöyle değerlendiriyordu: "Coşkun Kırca kayınbabasını kurtarmak için her çareye başvurmayı meşru görüyordu"

13 paragraftan oluşan 4 sayfalık bu telgrafın son paragrafında Kırca'nın iddiasını içeren kısmında ise şöyle demektedir: "... Fakat ifadelerimizde haklarımızda musır davranacağımıza kendilerini teyakküm ettirdiğimizi zannediyorsak da bu sahada çok çalışması icap ettiğini, anlamaktayız. Bu sebeple gerek biz, gerek gazetecilerimiz bu yolda, gayret sarf ediyoruz. Tarafı devletlerinden bu hususstaki ilgililere verilecek emirlerin pek faideli olacağını saygılarımızla arz ederiz." Zorlu'nun başbakandan istediği kendi ifadesiyle bir gösteri değil Türkiye'deki bazı büyükelçiler nezdinde teşebbüslerde bulunmasını ister. Bunun böyle olduğunu bilen Büyükelçi Esenbel'in şahit olarak dinlemesini ister.

Zorlu bu telgrafın masumiyetinin bir delil olduğunu ve bunu da şahitlerle ispat edebileceğini söylemesine rağmen ne telgraf bulunarak mahkemede okunmuş, ne de olayın şahitleri mahkemeye çağrılarak dinlenmiştir.

Mahkeme heyeti Zorlu'nun iki büyükelçinin dinlenmesi isteğini uygun görmediği gibi Londra Konferansı sırasında heyette bulunan ve olayların en yakın şahidi olan büyükelçi Mahmut Dikerdem'in Yüce Divan'da şahitlik yapma isteğine de cevap vermeyecektir.

6/7 Eylül davasıyla bilmeyerek de olsa Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin suçlanması uluslararası kamuoyunda Türk Devletini ve milletini kendi vatandaşlarının canına ve malına kasteden insanlar olarak gösterilmesine neden olmuştur.

Zorlu bu durum için şöyle diyordu: "Bunun arkasında ben yokum, ben Türk tarihinde bir damlayım. Benim ismim unutulacak, fakat Türkler şunu yaptı, bunu yaptı diyecekler."

Nitekim davalar daha sonuçlanmadan Yunan ve Kıbrıs Rum basınında ve radyosunda Türkiye'ye karşı ağır sözler içeren yayınlar yer alır.

Yunan hükümeti ve Makarios 6/7 Eylül davasını istismar ederek Zürih ve Londra antlaşmalarının hükümsüz olmasını isterler. Yunan devleti de Türkiye'ye 5 maddelik bir nota vererek Türkiye'deki Rum azınlıklara yönelik bazı haklar isteyeceklerdir.

Fatin Rüştü Zorlu Yüksek Adalet Divanınca 6/7 Eylül Olayları'ndan dolayı 6 sene hapse ve 375 lira ağır para cezasına çarptırılır.

5.3.3. Radyo Davası

Başta Menderes olmak üzere 7 eski bakan ve dönemin Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Altemur Kılıçın sanık oldukları bu davanın konusu demokrasiyi yıkarak bir zümre egemenliği kurmak için devlet radyosunun bir parti organı haline getirilmesi idi.

Bu davada başsavcı demokrat partinin 10 yıllık iktidarı boyunca devler radyosunun nasıl partizanca kullandığına değinerek Zorlu hakkında da iddialarda bulunuyordu.

Zorlu 1957 seçimlerinden önce 3 ay süren devlet radyosundan sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yaptığı sıradaki uygulamasından dolayı başsavcı tarafından suçlanıyordu. Zorlu sadece 3 ay gibi kısa bir süre radyodan sorumlu olmuştur. 1957 seçimlerinden hemen sonra Dışişleri Bakanı olmuştur.

İddia makamı Zorlu'yu 3 aylık bakanlığı sırasında gerçekleşen 1957 genel seçimleri esnasında seçim sonuçlarının zamanından önce yayınlanmasına izin verdiği için suçluyordu. Bu konu 1957 seçimlerinde Zorlu ile İnönü arasında geçen bir telefon konuşmasında polemik konusu olmuştur. İnönü seçim sonuçlarının saat 14.00 de radyodan duyurulması üzerine Zorlu'yu telefonla arayarak kendisine seçim sonuçlarının saat 17den evvel açıklanamayacağını söylüyordu. Zorlu ise kanunda sandıklar açıldıktan sonra oyların sayılarak ilan edilmesinin akabinde sonuçların radyodan duyurulmasına engel bir kanunun bulunmadığını ayrıca CHP'nin sayımları biten sandıkların sonuçlarının açıklanmasını önlemek için yaptığı hukuki girişimin başsavcılıkça ret edildiğini söyleyerek sonuçları açıklanan sandıkların bir kısmında CHP'nin önde olduğunu bununda aynen radyodan duyurulduğuna değinir.

CHP'nin bu itirazında ki amaç oy verme işlemlerinin devam ettiği bir sırada sayımları tamamlanan sandık sonuçlarının radyodan açıklanması seçmenleri etkilemeye yönelik bir propaganda girişimi olarak görmekteydi.

CHP Zorlu'nun 1957 seçimlerindeki bu tutumundan dolayı konuyu BBM ne götürerek Zorlu hakkında araştırma komisyonu açılmasını ister. CHP'nin bu isteği meclis başkanlığınca tam iki yıl sonra meclis gündemine alınarak görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda Zorlu hakkında meclis araştırma komisyonu açılması önergesi ret edilmiştir.

Zorlu mahkemede ki savunmasında devlet radyosunun kısa süren bakanlığı sırasında gayri kanuni olarak kullanılmadığını, seçim sonuçlarının vatandaşa duyurmak suretiyle vazifesini yaptığını ifade ederek seçim neticelerinin açıklanmasının bir propaganda sayılamayacağı gibi suç da teşkil etmediğini anlatır. Ayrıca bu konuda savcılığa ve Yüksek Seçim Kuruluna CHP tarafından yapılan itirazların ret edilmiş

olduğunu belirterek sonuçların açıklanması sırasında parti ayırt etmeksizin her partinin aldığı oyun aynen açıklandığını söylüyordu.

Mahkeme bu davada Zorlu'yu suçlu bulur. Dava Anayasayı ihlal davası ile birleştirilmiştir. Menderes, Zorlu ve eski bakanların bu davadaki sorumlulukları, Anayasayı ihlal suçunun maddi vakası olarak kabul ediliyordu.

5.3.4. İpar Transport Davası

960/1 numarada kayıtlı bu davada İpar Transport Şirketinin sahibi armatör Ali İpar'ın aldığı 2 gemiye rüşvet karşılığında döviz sağlaması iddiası yer almaktadır. Buna bağlı olarak Ali İpar ile Fatin Rüştü Zorlu birlikte döviz komitesi üyesi diğer 4 bakan ve Menderes'in döviz kaçakçılığı yaptıkları iddiası ile yargılanırlar. Başsavcı Zorlu'nun Ali İpar adlı iş adamına para karşılığı büyük menfaat sağlayarak döviz kaçakçılığına sebep olduğunu ileri sürüyordu.

Zorlu hakkındaki bu iddiaların asılsız olduğunu döviz komitesinin amacının döviz ihtiyacı olan şirket ve firmaları belirlemek olmadığını, komitenin asıl amacının döviz rezervinin ülkenin önceliklerine göre bir planlama yaparak kullanılmasını sağlamak olduğunu söylüyordu. İthalat yapmak için döviz temin etmek isteyen şirket ve firmalara döviz sağlanması işinden ziyade makro ekonomik politikalar ve kredileri temin etmek için sürekli çalıştığını belirtir. Nitekim bu işlerle ilgilenen Dışişleri Bakanlığı İktisadi İşbirliği Genel Sekreteri Hasan Işık'ın konusu geçen dava ile ilgili Yassıada mahkemesindeki şahitliği sırasında mahkeme başkanı Salim Başol'un Zorlu'nun Ali İpar'a döviz verilmesi için kendisine talimat verip vermediğini sorması üzerine Işık şu cevabı verir: "Dışişleri vekilinin bana bir telkini olmamıştır. Bu mesele benim üstüme çıkmamıştır". Hasan Esat Işık bu sözleri ile davaya konu olan olayın bütün sorumluluğunun kendisine ait olduğunu söylüyordu.

Taner Boytak, Hasan Işık'ın bu şahitliği için "Fatin Rüştü Zorlu hakkında astı astarı olmayan iddialara birçokları rejimin gözüne girmek için, bilip bilmeden ortak olurken H.Esat Işık için mahkeme önünde ki şahitliği ile tanınmış ve bütün Türk Milleti gibi cesaret ve dürüstlüğüne hayran kalınmıştı." diyordu.[374]

[374] Taner Boytak, *Dış Politika'da Bir Nefes,* s.68.

Sorumlu genel sekreterin davaya konu olan olayın bütün sorumluluğunun kendisine ait olduğunun söylemesine rağmen Yassıada Mahkemesi Zorlu'yu bu davadan bir seneye mahkûm edecekti.

5.3.5. İstanbul ve Ankara Öğrenci Olayları Davası

Bu dava Anayasayı ihlal davasından sonra yassıada mahkemesinin en çok sanıklı ve en önemli davası olma özelliğini taşır. Dava 2 Şubat 1961 tarihinde başlamış 27 Temmuz 1961 günü son bulmuştur. Davaya konu olan olaylardan sorumlu tutulan 117 sanık mahkeme önüne çıkarılmıştır.

Davanın Konusu: 27 Mayıs 1960 darbesinden bir ay önce DP'li milletvekilleri tarafından çıkarılan Tahkikat Komisyonunu ve bu kanunun çıkarılması sırasında BMM de yaşanan olayları Protesto etmek amacıyla İstanbul ve Ankara'da başlayan öğrenci hareketleri karşısında ve sonrasında hükümetin sıkıyönetim ilan etmesi gibi aldığı anti demokratik tedbirlerin araştırılmasıdır.

Yassıada Mahkemesinin bu davaya çok önem vermesinin nedenlerinden birisi kamuoyunda özellikle muhalefet partileri, basın ve askerlerde hükümetin öğrenci hareketleri karşısında çok sert tedbirler alığı alınan tedbirler arasında olaylara karışan öğrencilerin et ve balık kurumunun makinelerinde kıyılarak öldürüldüğü yolunda asılsız gerçek dışı bu tip haberlerin yaygın olması yatıyordu. Bu tip haberlere inananların başında İstanbul Üniversitesi rektörü geliyordu. İhtilalin hemen sonrasında tatil edilmiş okullar açıldıktan hemen sonra üniversitenin dersliklerinin kapılarına ilanlar asılarak öğrencilerden kayıp arkadaşları için müracaatta bulunmaları istenmekteydi.

Başsavcı Egesel Fatin Rüştü Zorlu'nun bu dava konusuyla ilgili bağlantısını olaylar sonrasında bakanlar kurulu tarafından ilam edilen Sıkıyönetim kararının altında imzasının olması ve hükümetin öğrencilere karşı bu sert uygulamalarını protesto etmek isteyen yurt dışındaki öğrencilerin gösterilerinin engellenmesi için elçiliklere talimatlar göndermesini gösteriyordu.

Fatin Rüştü Zorlu 28 Nisan'da İstanbul'da başlayarak hemen sonrasında Ankara'ya sıçrayan öğrenci olaylarının başladığı zaman ülkede olmadığı gibi hükümet tarafından olayların durdurulması için alınan kararın hiç birinde yoktur. Çünkü Zorlu o

sırada Tahran'da resmi bir toplantı için bulunuyordu. Sıkıyönetim ilanıyla ilgili hükümet kararnamesinde imzası olmadığı açık ortadaydı.[375]

Başsavcının Zorlu tarafından Büyükelçiliklere gönderilen talimatların amacının içeride öğrencilere yapılan baskının bir benzeri dış temsilciliklerimiz eliyle yurt dışında okuyan öğrencilerimize yapılmak suretiyle ülkedeki gelişmelerden dünya kamuoyunun haberdar edilmesinin engellenmesini sağlamaya yönelik olduğunu söylüyordu. Zorlu dış temsilciliklerimize gönderilen talimatların amacının ülkedeki öğrenci olayları ile ilgili konuşulan asılsız haberlerin engellenerek temsilciliklerimizin ve yabancı kamuoyunun doğru bilgilendirilmesini sağlamaya yönelik bir girişim olduğuna değiniyordu. Türk kamuoyunda olduğu gibi dış kamuoyunda da öğrenci hareketleri sırasında sayısı belirsiz birçok göstericinin hükümet emriyle öldürüldüğü haberleri yer almaktaydı. Zorlu'nun içerde ve dışarıda yaratılmaya çalışılan Türk devletini kendi gençlerini öldüren caniler gibi gösterilmesini engellemeye yönelik bu davranışını mahkeme heyeti ve Başsavcı inandırıcı görmeyecektir.

395 tanığın dinlendiği bu davada mahkeme başkanı Başol'un açıkladığı kararda davanın Anayasayı ihlal davası ile birleştirilmiş olduğu belirtilir. Zorlu'nunda aralarında bulunduğu Celal Bayar, Menderes, eski bakanlar, generaller, valiler, emniyet görevlileri için Anayasayı ihlal suçunun maddi vakıası olarak kabul edilmiştir.

5.4. ZORLU HAKKINDAKİ YÜKSEK ADALET DİVANI KARARLARI

Sanık Fatin Rüştü Zorlu:

Seçim ve Emekli Sandığı Kanunun 39 uncu maddesinin tadil layihalarını Bakan sıfatıyla imzalamış ve lehlerine oy vermiştir. Kırşehir kanununa da Milletvekili sıfatıyla oy vermiştir. Tahkikat Encümeninin kurulması ve salahiyet kanununun Meclisten çıkması üzerine memlekette yapılan öğrenci gösterilerine muvazi olarak yurt dışındaki Türk öğrencilerinin de gösteriler yapmaları münasebetiyle Dışişleri Bakanlığından Londra Büyükelçiliğine gönderilen 4.5.1960 ve 2002/100 sayılı şifrede (... Mahut talebe nümayişlerinden B.B.C.nin Türkçe neşriyatında halkın ve ordunun da iltihakıyla inkişaf eden hadiseler imiş intibaını verecek bir lisanla bahsedildiği tespit olunmuştur.

[375] Bkz. Ek 14

B.B.C.nin Türkçe neşriyatını tertipleyen Türkler ve bazı sabık Türk tebaaları büyükelçilikçe teker teker tanınmaktadır. Bunların salahiyet ve mesuliyet mevkiinde olanlarını celp ederek hakikatlere uymayan hususi maksatlara matuf mahiyetteki bu neşriyat hakkında ciddi şekilde istizahta bulunmanızı, ihtar yapmanızı rica ederim).

Yine Dışişleri Bakanlığından Wasinghton, Londra, roma, Kahire, tahran, Karaşi, Atina, Oslo, Bern v Stockholm Elçiliklerine yazılan 5.5.1960 tarih ve 2023/162 sayılı yıldırım işaretli şifrede: (bugün Reisicumhurumuzla Başvekilimiz Kızılay'a gelirken Halk Partisi genlik koluna mensup 15–20 yaşlarındaki 100 kişi kadar bir kalabalığın nümayiş yapmaya kalkmaları üzerine Reisicumhurla Başvekilimiz otomobilden inip nümayişçilerin arasına girmişlerdir. Nümayişçiler derhal korkarak kaçmışlar ve orada bulunan halk da iki devlet adamımızı şiddetle alkışlamaya ve nümayişçileri dövmeye ve onları yakalayarak polise teslime başlamışlardır.

Halk partisine mensup kimselerin verdiği yanlış malumat ile ajanslar Başvekilimizin tecavüze uğradığını bildirmeye kalkmışlarsa da bu tamamıyla her türlü hakikatten uzaktır.

Durumun Ecnebi Ajanslara anında duyurulması mecburidir.) denilmiştir.

Yine Dışişleri Bakanlığınca Roma büyükelçiliğine de havanın değiştirilmesi yolunda diğer Büyükelçilere aynı mahiyette 2021/161 sayılı ve 5.5,960 tarihli şifre çekilmiştir.

9.5.1960 tarih ve 2088/37 sayılı ve bizzat sanığın dikte ettiği şifrede: (... Gazetecilere birde kokteyl vererek kendilerini aynı mealde tenvire devam buyurmanızı rica ederim.)

Yine Washington Büyükelçiliğine çekilen 10 mayıs 1960 tarih ve 2097/115 sayılı şifrede (... Nümayiş yapan öğrencilerin Basın ve Yayın tarafından alınan resimde görülenlerin numara konulmak suretiyle isimlerinin bildirilmesi) ve yine bizzat emriyle bütün elçiliklere, konsolosluklara, Birleşmiş Milletler ve NATO Daimi Delegeliklerine yazılan 21 Mayıs 1960 tarih ve 2233/130 sayılı şifrede: (1. Harbiye Mektebi talebesi Nehru'nun Ankara'yı ziyareti münasebetleriyle kendilerine verilmiş olan nöbetçi vazifesini ifadan sonra Dâhili Nizamnamelerine ait bir tatil meselesi sebebiyle sessiz ve silahsız bir yürüyüşe mübaşeret etmişlerse de kumandanlarının müdahalesiyle mekteplerine muntazam bir şekilde girmişlerdir.

Yürüyüş esnasında bazı Halk Partisi mensupları tarafından kendilerine söylemek istenilen kışkırtıcı mahiyetteki sözleri de takbih ve alkışları da reddetmişler, hareketlerinin hiçbir siyasi manası olmadığın daima bağırmışlardır.

2. Ajansların suiniyete makrun neşriyatı karşısında tedbirli olmanızı ve gereken tedbirleri derhal ve hatta mütekaddim şekilde yapmanızı rica ederim.) denilmiş ve böylece elçiliklerimize ve konsolosluklarımıza yurt içindeki hakiki manzara ve havayı hakikat hilafı olarak bildirdikleri bu şifre yazılarının münderecatından açık olarak anlaşılmıştır.

Sanık Etem Menderes'in 21.8.1959 tarihi hatıra defteri yaprağında: (... Fatin Rüştü Zorlu'nun zorlayarak kurmak istediği hırsızlık şebekesinin korkunç manevrası devam ediyor. Bu hırsızlığa Adnan bilmeyerek bu korkunç hırsızlık şebekesinin kurucusu oluyor.)

Yine Refik Koraltan'ın hatıra defterinin 9.1.1960 yaprağında: "... Bugün Meclise Riyaset Makamına Mükerrem Sarol geldi. Umumi hasbıhal sırasında çok dikkate değer sözler söyledi. "Fatin Rüştü Zorlu artık hiçbir devirde görülmemiş bir hırsızlık şebekesi kurdu.")

Sanık Şem'i Ergin'in hatıra defterinin 28,10.1957 tarihli ve 27. sahifesinde: "... İşte iktidarın Hariciye vekili Fatin Rüştü Zorlu mevkiinin verdiği imtiyazlarla çevirdiği dalavereler yüzünden kendisi zengin olmakla kalmamış, kendi yüzüne yapıştırdığı kara damgadan bir miktarını da yabancı devletler muvacehesinde Türk devletinin de yüzüne bulaştırmıştır... İşte bu insanların ortada namuslu insanlar gibi fütursuzca dolaşması ve Hükümet Reisinin bunları yanından ayırmaması parti olarak dahilde itibarımızı düşürüyor.)

Sanık Nedim Ökmen'in eşine ait olup sonradan tevdi edilen hatıra defterinin 14.12.1955 tarihli yaprağında: (... Döviz Komisyonu" başlı başına bir âlemdir. Başta Maliye Vekili olduğu halde Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu, Ticaret Vekili Yırcalı ve hempaları öyle bir atılış atıldılar ki bütün Türkiye günlerce bu dedikodu ile çalkalandı durdu. Birisi kardeşi ve bacanağı Karun yaptı. Diğeri bir bakkalın oğlu idi, milyoner oldu. Zorlu vakti ile Tevfik Rüştü'nün kızını almıştı, Paris'te saray gibi evinde hanımı ile kızı oturuyor. Kendisi de burada Vesamet denilen metresi ile resmen

Kordiplomatiğin davetlerine gidiyor, herkesin içinde öpüşüp sevişiyor. Karısı Başvekilin karısı ile teyzade olduğu için bu mertebeye çıkmıştı.)

Sanık Abdullah Aker tarafından 27.5.1960 tarihinde Bakanlar Kurulunda tutulan notta: (... Sanık Fatin Rüştü Zorlu. ... Evvela sokaklarda nümayişleri durdurmaktır. Bu da kolay bir iş değildir. Çünkü 20 kişiyi yakalamakla bu iş bitmiyor... Eğer kendimize güvenebiliyorsak bu raporu "Tahkikat Komisyonu Raporu" biraz daha inceleyelim. Bir iki ay çalıştıktan sonra propagandamızı hazırlayalım. Bir anda karşılarına çıkalım başka çare yoktur. Tek bir çare vardır: Halk Partisini kapatmak bütün mebuslarını tevkif...) dediği yazılıdır.

Bu hatıra notlarına göre sanık Fatin Rüştü Zorlu'nun bulunduğu mevkiin nüfuzundan istifade ederek meşru olmayan kazançlar peşinde koştuğunun şüyu ve tevatür halinde bulunduğu anlaşılmaktadır. İktidarda kalmak için Halk Paris'ini kapatıp, halk Partili milletvekillerini hapse atmayı da göze aldıkları kendi aralarında konuşulan bir konu olduğu görülmektedir.

Sanık Fatin Rüştü Zorlu, Divanın 960/3 numarasında kayıtlı 6/7 Eylül Olayları ile 960/13 numarasında kayıtlı İpar Transport Şirketinin Döviz kaçakçılığı davasında, 960/20 numarada kayıtlı Radyo ve 960/4 numarada kayıtlı İstanbul/Ankara Davalarında mahkûmiyetleri yoluna gidilen sanıklar arasındadır.

Batı Demokrasilerle işbirliği yapmak Anayasa'yı kasden ihlal etmek suçu işlenmesine ve dikta rejimine gidilmesin bir mani teşkil etmemesi icap eder. Bunun hâlihazır devletlerarasında misalleri de vardır.

Öğrenciler hakkında elçiliklere ve konsolosluklara çekilen şifrelerin Dışişleri Bakanlığından çekildiği muhakkak olduğu gibi bunlardan bir kısmının da bizzat sanık tarafından dikte ettirildiği açık olarak görülmektedir.

Olaylardan ve neticelerden haberdar olduğuna göre zaman zaman yurt dışında bulunmasının neticeye bir tesiri olmaması icap eder, Kaldı ki sanık Fatin Rüştü Zorlu duruşmanın başından sonuna kadar Celal Bayar ve Adnan Menderes'le birlikte olduğu intibaının vermiştir. Her ikisi ile asli iştirak halindedir.

Sonuç ve Uygulama

Sanık Fatin Rüştü Zorlu:

A) Divanın 960/3 numarasında kayıtlı 6/7 Eylül olaylarından dolayı Türk Ceza Kanununun 64 ve 517 inci maddeleri gereğince takdiren ve teşdiden 4 sene hapsine ve 250 lira ağır para cezası alınmasına, husule gelen zarar pek fahiş olduğundan 522 inci madde icabınca yarısı arttırılarak 6 sene hapsine ve 375 lira ağır para cezası alınmasına oy birliği ile,

B) 960/13 numarada kayıtlı İpar Transport Şirketinin döviz kaçakçılığı yolsuzluğundan dolayı Türk Ceza Kanunun 240/1 inci maddesi hükmünce takdiren ve teşdiden 1 sene hapsine, 400 lira ağır para cezası alınmasına ve 20 inci madde delaleti ile takdiren 6 ay memuriyetten mahrumiyetine oy birliği ile,

C) 960/4 numarada kayıtıl İstanbul - Ankara olayları Anayasayı ihlal suçunun maddi vakıasını teşkil etmiştir.

D) Anayasayı İhlal suçundan Türk Ceza Kanununun 146/1 inci maddesi hükmünce ölüm cezasına çarptırılmasına oy birliği ile karar verildi.

15 Eylül 1961

Yüksek Adalet Divanı tarafından yapılan yargılama birçok olağanüstü dönem mahkemesi ile benzerlikler arz etmektedir. Bunların en başta geleni masumiyet karinesinin, kanunilik prensibinin ihlalidir. Bu tür mahkemelerde suçun gerçekten işlenip işlenmediği araştırılmaktan ziyade peşinen verilmiş bir hükmün gerekçelendirilmesi yöntemi takip edilmektedir. Fatin Rüştü Zorlu yargılaması iki ana hedef üzerine oturtulmuş gözükmektedir. Bunlardan birincisi zorlu kati suçludur ve idam edilmelidir ikincisi Zorlu istiskal edilerek maşeri vicdandan silinmelidir. Bu amaçla;

1. Zorlu, 6/7 Eylül olayları sebebi ile TCK'nin 64. maddesi uyarınca "başkalarını cürüm ve kabahat işlemeğe azmettirme" kapsamında 6 sene hapis 375 TL para cezası ile cezalandırılmıştır.

2. Zorlu, İpar Transport Şirketinin döviz kaçakçılığı yolsuzluğundan dolayı TCK'nin 240/1. maddesi uyarınca "görevini kötüye kullanan memur" kapsamında 1 sene hapis 400 TL para cezası ile cezalandırılmıştır.[376]
3. Zorlu, Anayasayı İhlal Suçlaması ile TCK'nin 146/1. maddesi uyarınca idam cezası ile cezalandırılmıştır.

Mahkeme tutanakları incelendiğinde gerek soruşturma gerekse kovuşturma safahatında sanık lehine olan tanık veya deliller araştırılmamış, sunulan delil ve tanıklara itibar edilmemiştir. Aleyhe olan ve delil hüviyeti bulunmayan hatıratlar, görgüye dayanmayan yorum içeren tanıklıklar ve dedikodu mahiyetindeki şayialara dayalı olarak sübut bulmayan suç yönünden ceza tayinine gidilmiştir. Atılı bir suçlamadan dolayı ceza verilebilmesi suçun işlendiğinin her türlü şüpheden arî olarak ortaya çıkması gerekmektedir. Suçun işlenmemiş olabileceğine dair bir şüphenin varlığı "şüphenin sanık lehine yorumlanması" prensibinin uygulanmasını gerektirmekle birlikte yapılan yargılamada ceza yargılamasının birçok prensibi ihlal edildiği gibi bu hususta ihmal edilmiştir. Hürriyeti bağlayıcı cezalar ile ağır para cezaları tayininde yasanın lafzına ve ruhuna aykırılık bulunmakla birlikte en büyük hukuk dramı idam cezasının tayininde gerçekleşmiştir.

Ceza yargılamasının vazgeçilmez prensiplerinden biri "lehe olan kanunun uygulanması" prensibidir. Sanık işlemiş olduğu suç tarihinde yürürlükte bulunan yasa uyarınca cezalandırılır. Bunun tek istisnası suç tarihinden sonra yapılan değişikliğin lehe olması halidir.bu durumda sanık hakkında lehe olan kanun uygulanacaktır.

---

[376] **Madde 240** (Değişik madde: 12.06.1979 – 2248 /19 md.)
Yasada yazılı hallerden başka hangi nedenle olursa olsun görevini kötüye kullanan memur derecesine göre bir yıldan üç yıla kadar hapsolunur. Cezayı hafifletici nedenlerin bulunması halinde altı aydan bir yıla kadar hapis ve her iki halde ikibin liradan on bin liraya kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Ayrıca memuriyetten süreli veya temelli olarak yosun kılınır.
ALTINCI BAP: CÜRÜM VE KABAHATTE İŞTİRAK
Madde 64: (Değişik madde: 03/02/1937 - 3112/1 md.)
Bir kaç kişi bir cürüm veya kabahatin icrasına iştirak ettikleri takdirde fiili irtikap edenlerden veya doğrudan doğruya beraber işlemiş olanlardan her iri o fiille mahsus ceza ile cezalandırılır.
Başkalarını cürüm ve kabahat işlemeğe azmettirenlre dahi aynı ceza hükmolunur. Ancak fiili icra edenin onu işlemekte şahsi bir menfaati olduğu sabit olursa azmettiren şahsın cezası, ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis yerine yirmi dört sene ve müebbet ağır hapis yerine yirmi sene ağır hapistir. Sair cezaların altıda biri indirilir.
Madde 522: Onuncu babda beyan olunan cürümlerin işlenmesinde cürmün mevzuu olan şeyin veya ika edilen zararın kıymeti pek fahiş ise mahkeme cürme mahsus olan cezayı yarısına kadar artırır ve eğer hafif ise yarısına ve eğer pek hafif ise üçte birine kadar eksiltir.
Kıymet tayini için cürmün mevzuu olan şeyin yahut vaki zararın cürüm işlendiği zamandaki kıymeti nazarı dikkate alınır. Yoksa failin istihsal eylediği menfaat hesap edilmez.
Eğer fail aynı neviden olan cürümlerden dolayı mükerrer bulunur veya bu babın ikinci faslında yazılı cürümlerden birini işlemiş olursa cezayı tenkise mahal yoktur.

DP hükümetinin kurulduğu günden beri işlediği varsayılan "Türkiye Cumhuriyeti Teşkilatı Esasiye kanununu tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bunun kanun ile teşekkül etmiş olan büyük Millet meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan mene cebren teşebbüs" suçuna ilişkin tayin edilen ceza müebbet hapis iken ihtilal sonrasında Türk Ceza Kanunun 146/1 maddesi değiştirilerek bu suça tayin edilen ceza idama dönüştürülmüştür. Yapılan yargılama esnasında suç tarihi itibarı ile yürürlükte bulunan mülga 765 sayılı TCK'nin 146/1 maddesi değil suç tarihinden sonra değiştirilen TCK 146/1'e göre idam cezasına hükmedilmiştir. Bu ağır hukuk ihlali yapılan yargılamanın ne denli hukuk dışı olduğunu göstermek bakımından yeterli bir veridir.

5.5. YASSIADA'DAN İMRALI'YA SON YOLCULUK VE ZORLU'NUN İDAMI

15 Eylül 1961 günü Yassıada Yüksek Adalet divanınca 592 sanığın kararı tefhim edilecekti. Günün arifesinde ada komutanlığı tarafından sanıkların hepsine eşyalarını toplamaları, yanlarında götürülmek üzere bir çift çamaşır, iki mendil, iki gömlek, bir süveter, iki çift çorap, bir pijama ayırarak paket yapmaları tebliğ edilir. Sanıkların kalan eşyalarının ise evlerine gönderileceği duyurulur. Ayrıca ailelerine mektup yazmak isteyen sanıklara kâğıt ve kalem dağıtılır. Zorlu 14 Eylül günü annesine ve eşine iki mektup yazar. 14–15 Eylül gecesi ise Yassıada'da tam bir telaş başlar ada komutanının emriyle yarınki karar gününde hazır bulunacak eski iktidar mensuplarının mahkemeye şık bir şekilde çıkmaları için her türlü hazırlık yapılır. Bu amaçla tıraş olmaları için berber, elbiselerinin ütülenmesi için ütü, ayakkabılarının parlatılması için boyacı getirilir. O gece sanıklara hizmet etmesi için gönderilen askerler karınca gibi çalışırlar.

Bayar ve Bakanlar hariç sanıklar karar gününün sabahı güneşli bir havada her zaman yaptıkları gibi sabah saat 8'de bahçede toplanırlar. O gün daha önceki sanıkların mahkemeye giriş sırasında bir değişiklik yapılır. Gruplar yeni baştan tanzim edildikten sonra saat 10'a doğru Bayar ve Bakanlar getirilir. Bayar, bakanlar ve meclis başkanlık divanı beraber duruşma salonuna doğru yürürler. Önceden belirlenen gruplar numaralarına göre çağrılarak tek sıra halinde dizildikten sonra mahkeme salonunun yan kapısında duruşmaların yapıldığı spor salonuna girmek üzere dışarıda beklerler. Bu

bekleyiş sırasında sanıkların yemek yemeleri için adada bulundukları 16 ay boyunca ilk defa açık havada tam bir ziyafeti andıran sofralar kurulur.

Sırasını bekleyen sanıkların gözüne Yassıada iskelesinde bekleyen iki hücumbot ilişir. İlk bakışta yadırganmayan bu botlar idam ile müebbet hapse mahkûm edilmiş sanıkları bekliyordur.

Celse saat tam 9.45'te açılır. Sanıkların kararları dinlemeye 23 grup halinde gelmesi kararlaştırılır.

Duruşmalar boyunca salondan eksik olmayan dinleyiciler saat 9.05 gibi salondaki yerlerini alırlar.

Salondaki tek değişiklik sanıkların 14 Ekim 1960 tarihinden beri mahkeme salonunun arkasında sanık aileleri için ayrılmış sıraların boş olmasıydı ve sanık yerlerine 24 sandalye konmasıydı.

Yüksek Adalet Divanı üyelerinin yerlerini almasıyla birlikte son celse başlar.

Saat 9.30 gibi sanıklardan ilk grup Celal Bayar'ın öncülüğünde salondaki yerlerini alırlar. Bu grupta dikkat çeken tek hadise Menderes'in yer almamasıydı. Daha sonra öğrenileceği üzere Menderes intihara teşebbüs ettiği için son celseye getirilmemiş olmasıydı.

Mahkeme Başkanı Başol sanık ve avukatların yoklamasını aldıktan sonra salona, "Kararların yalnız hüküm fıkraları okunacaktır. Gerekçeli karar layihaları sanıklara ve avukatlarına matbu olarak bilahare tebliğ edilecektir."diyerek sanıkların gruplar halinde alınacağını bildirip bu grupların kaçar kişi olduğunu okumaya başlar.

Birinci grubu Cumhurbaşkanı Celal Bayar, son kabine üyeleri ve meclis başkanlık divanı üyeleri oluşturur.

İlk olarak Celal Bayar hakkındaki karar okunmaya başlanır. Bu sırada saat 11'i göstermektedir. Bayar kararı dinleyince biraz yutkunsa da hiçbir telaş ve heyecan hareket göstermeden hakkındaki idam kararını dinler.

Birinci grupta yer alan Zorlu'nun salona girişindeki fütursuz hali hakkındaki idam kararının okunmasında da devam etmiş o da Bayar gibi soğukkanlılıkla kararı karşılaşmıştır.

Bu ilk gruptan beraat eden tek kişi BMM Başkan Vekillerinden İlhan Sipahioğlu olur. Birinci gruptaki herkesin kararı dinlendikten sonra tek sıra halinde kapıdan çıkarlarken idam mahkûm edilmiş Zorlu beraat eden Sipahioğlu'nun arkasından omzuna vurarak onu samimi bir şekilde canı gönülden tebrik ediyordu. Ada komutanı Tarık Güryay dikkatini çeken bu olaydan dolayı: "Kendi felaketinin açısı içinde, ölümden kurtulan birisinin saadetini unutmayan bu adam."nitelemesini yapacaktı.

Karar gününün arifesinde hazırlanan plan gereği salondan çıkanlar aldıkları cezalara göre ayrılır.

Son grubun kararı da okunması saat 15.30 gibi biter.

Yüksek adalet divanınca muhtelif cezalara çarptırılanların sayısı 418'dir. Buna göre 123 sanık beraat ederken, 31 sanığa müebbet, 15 sanığı da idam cezası verilir. Geriye kalan sanıklar 4 ile 20 yıl arasında hapis cezasına mahkûm edilirler.

İdam ve müebbet hapis cezasına çarptırılmış sanıkların yakasına üzerinde fotoğrafı ve ölüm cezası yazısı bulunan beyaz kartondan bir kart iliştirildikten sonra elleri kelepçelenerek iskelede bekleyen iki hücumbota bindirilmek üzere götürülürler.

İdam ve müebbet cezaya çarptırılan sanıklar İmralı'ya doğru götürülmek üzere bindikleri hücumbotlarla yola çıkarılırlar.

İmralı'ya götüren birinci hücumbotta yer alan idam mahkumlarının yanına gelen bir subay üzerlerindeki eşyaların hepsini toplar. Bu sırada Zorlu gözlüklerini almamalarını rica etmiş görevli üsteğmen ise orada sana lazım olmaz diye cevaplandırdıktan sonra "Bunca sene bu iktidarda kaldınız, bir Ferrokrom fabrikası kurmadınız" diye Zorlu'ya bir soru sorar. Görevli subayın bu sorusu üzerine Zorlu konuşmaya başlayarak genç subaya Forrokrom fabrikasının kurularak Antalya'da çalışmaya başladığını ve diğer kurulan fabrikaları da anlatır.

Bu sorunun üzerine hücumbottaki kasvetli havayı da dağıtmak için biraz da olsun dağıtmak için Zorlu'ya ikinci bir soru da Celal Bayar'dan gelir:"Bu Ortak Pazar dedikleri nedir? Amerika'nın İngiltere'nin dâhil olmadığı bir topluluk NATO'ya ters düşmez mi? Yoksa Amerikalılara karşı bir şeyler mi yapılmak isteniyor?"[377]

[377] Oğuz Gökmen, *a.g.e.,* s.413.

Bu soru karşısında Zorlu bütün bildiklerini, düşüncelerini sanki resmi bir toplantıdaymış gibi anlatmaya başlar. Zorlu'nun cevaplarını Bayar'dan başka dinleyen yoktur. Bazı arkadaşları ise bu adam neler söylüyor sırası mı diye düşünürken Hasan Polatkan'ın "Sus Fatin sus! Bilmiyor musun nereye götürüldüğümüzü" nidası bir anda hücumbot içinde tekrar ölüm sessizliğinin hâkim olmasını sağlayacaktır.

Bu sessizlik içinde gemi İmralı'ya yanaşır. Hücum botlardan inen demokratların İmralı'daki her anı ordu film merkezi tarafından kayıt altına alınır.

Kravatları alınmış yakaları açık bir vaziyette elleri arkadan kelepçelenmiş bir şekilde İmralı'da infaz zamanına kadar kalacakları ölüm hücrelerine yerleştirilirler. İmralı'daki iki katlı binanın üst katında bulunan uzunca bir koridorun yanında 10 tane odadan oluşan bu hücrelere 50 cm yüksekliğinde bir kapıdan içeri giriliyordu. Bayar'ın odasının yanında Refik Koraltan onun yanındaki odada ise Zorlu kalır. Banyodan bozma bu hücrelerde sadece ottan bir küçük minder bulunuyordu. Burada kaldıkları 9 saat içinde infazlarını bekleyen 15 idam mahkûmu için en büyük ızdırap ellerinin arkadan kelepçelenmiş olmasının verdiği acıdır. Bu acıya dayanamayan Koraltan infaz edin, infaz edin diye bağırır. Koraltan'ı yatıştırmak Bayar'ın ikazıyla Zorlu tarafından olur. Gecenin bir vaktinde kimi yorgunluktan kimi acıdan adeta sızmış bir vaziyette iki büklüm uzandıkları yerden bir gardiyanın bir lokma ekmek, bir domates ve bir bardak su ikram etmeleriyle uyanırlar.

Sıkıcı ve çok hareketli bir günün ardından İmralı adasının rüzgârlı ve nemli bir gecesinde başta Yüksek Adalet Divanının başsavcısı Egesel ve İstanbul Cumhuriyet Savcılığından gelen iki yardımcısı ile bir kısım görevliler eski maliye Bakanı Hasan Polatkan ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Milli Birlik komitesince tasdik edilmiş idam kararlarını infaz etmek üzere ada gazinosundan ağır ağır hücrelere doğru yürümeye başlarlar.

Adaya mahkûmlar getirilirken beraberlerinde veya sonradan gelmiş bulanan 24 subay da savcılarla birlikte gazinodan çıkarlar.[378] "Bunlar hala Yüksek Adalet divanının idama mahkûm ettiği onbeş idam mahkûmunun üçe indirilmesini münakaşa ediyorlar ve komite üyelerine galiz küfürler ediyorlardı". Subaylar infaz ekibinin peşinde ilerlerken mahkûmların hapsedildiği odaların köşe başında duran Yassıada Komutanı Albay Tarık

[378] Bkz. *Ek 7*

Güryay infazın icrası esnasında subayların seyretmelerini yasaklıyordu. "Burada hep beraber bekleyeceğiz. İnfazı müteakip birlikte gideceğiz diyordu. Bilhassa genç subaylar bu karara çok kızdılar, biz buraya niçin geldik diyerek hemen iskelede bekleyen hücum botlarından birine hep birlikte binerek İstanbul'a döndüler."[379] Subayların hemen hemen yarısı adayı terk etmişlerdi. Adada kalan bir kısmı da, bilhassa büyük rütbeliler vazifeli ve salahiyetli olmayan ada komutanının emirlerini dinlemezler. Çünkü infaz emniyeti ve icrası Yassıada komutanının değil, Dolmabahçe irtibat bürosunun ve onun subaylarının olduğu yönündedir.

Saat 04.30'a gelirken infaz heyeti hücrelere ayrı ayrı kapatılan mahkûmların bulunduğu binaya girerler. Birbirine bitişik on hücrede bulunan mahkûmlardan Hasan Polatkan ilk önce alınarak binanın alt katındaki salonun ortasında duran ve üstünde yemek yenmiş ve öylece bırakılmış büyük bir masanın başına getirilir. Polatkan hücreden çıkarılırken o kadar dikkatli çıkarılmıştı ki diğer mahkûmlar arkadaşlarının alındığının fakına bile varmayacaklardır.

"Polatkan'ın rengi sapsarıydı. Bütün gecenin uykusuzluğu, heyecanı onu yemiş bitirmişti. Sanki ayakta yürüyen bir ölü gibiydi. Masanın başına getirildiğinde konuşacak hali yoktu."

Başsavcı Egesel'in

"Hasan bey, Yüksek Adalet Divanının hakkınızda vermiş olduğu idam kararı Milli Birlik Komitesince de tasdik edildiğinden bu işle görevli bizler kararı infaz etmek üzere sizi buraya getirdik. Söylemek istediğiniz bir husus veya yazmak istediğiniz bir şey varsa ve namaz kılmak istiyorsanız buyurun"[380]

"Polatkan aralık duran gözlerini açtı, eğik duran başını kaldırdı, birisini arar gibi etrafındakilere bakındı ve Adli Tabip Dr. Üsteğmen Sedat'a dönerek; Karıma ve çocuklarıma söylersin, suçsuzum, Allah'a ve vicdanıma güveniyorum. Aynı sözleri anneme, kardeşlerime de söylersin."[381]

Bu arada namaz kılıp kılmayacağı sorusuna da başıyla hayır der.

---

[379] Albay Ömer Faruk Erus'la yapılan röportaj. 10.Eylül 1999
[380] Albay Ömer Faruk Erus'la yapılan röportaj.
[381] Albay Ömer Faruk Erus'la yapılan röportaj.

Başsavcının emri ile gardiyanlar Polatkan'ın üzerine beyaz gömleği giydirerek ellerini tekrar arkadan kelepçelerler.

İki gardiyanın ortasında ve infaz heyetinin önünde son yolculuğa çıkan Polatkan bitişik binanın köşesini dönünce darağacı ile karşılaşarak, irkilir ve titrer. Sanki o andan sonra gardiyanların kolunda asılı, sürüklenir bir hali vardı. Birinci darağacının yanından geçilerek ikinci binanın köşesi de dönüldükten sonra oradaki darağacının önünde durulur. "Cellâtlar iplerini hazırlamışlar, ilmiklerini yağlamışlar bekliyorlardı."

Her şey bir anda olur. Gardiyanların ayakta uyuyan Polatkan'ı cellâtlara teslimi ile sandalyeden masanın üzerine çıkarılır. Bu sırada cellâtlara yavaş bir sesle ip gömleğimin üzerinde kalmasın der.

"Polatkan kaşla göz arasındaki bir anda sehpanın ortasında asılı kalır ve göğsüne karar metnini asarlar. Polatkan sabahın serin rüzgârında gömüleceği ana kadar daha bir müddet vücudunun soğuması için asılı durur. Tarih 16 Eylül 1961 Cumartesi saat 04.39'u gösteriyordu."[382]

5.5.1. Fatin Rüştü Zorlu'nun İdamı

Polatkan'ın idamından sonra sıra Fatin Rüştü Zorlu'ya gelir. Uzun yıllar Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı görevini omuzlarında taşımış olan bu insan mahkemenin devamı müddetince kendisini son gücü ile müdafaa etmiş nihayet bu noktaya gelmiştir.

Egesel'in başkanlığındaki infaz savcıları ile bu işte görevli şahıslar güneş doğmadan işlerini bitirmek isteyen insanların aceleciliği ile aynı binanın tahta merdivenlerini ve yürüdükçe döşemesi olduğu gibi sallanan üst kat salondan geçerek Fatin Rüştü Zorlu'nun hücresi önüne gelirler.

Uzun bir bekleyişin ardından, içi geçerek ot minderin üzerinde sızmış Fatin Rüştü Zorlu'yu uyandıran görevliler daha konuşmadan Zorlu; "Burada da mı? Benden başlıyorsunuz" suali ile karşılaştılar.

Heyet bu suale hiç cevap vermeden Zorlu'yu aşağı davet eder. Aynı yoldan geri dönülerek üstünde yemek artıkları kalmış büyük masanın başına gelirler.

---

[382] Albay Ömer Faruk Erus'la yapılan röportaj. 10. Eylül 1999

Başsavcı Egesel Zorlu'ya;

Yüksek Adalet divanının vermiş olduğu kararı M.B. Komitesin de tasdik ettiğini bildirir. Zorlu bu kararı gayet soğukkanlı karşılayarak teşekkür eder ve sakin bir şekilde, "Apdest almama ve aileme bir mektup yazmama müsaade eder misiniz."diye sorar. Egesel de "Hay hay"der ve hemen ilave eder. Fatin Bey çok kısa olmak şartıyla, der. Bu sırada Adli Tabip Lütfü Bey araya girerek; Fatin bey ben yazayım siz imzalarsınız, dedi. Zorlu: Lütfedin de ben yazayım diye cevap verir.

Mektup yazılacak kâğıt ve kalem de gelerek üstü yemek artıkları dolu büyük masanın temiz bir köşesine koyulur. Kâğıt ve kalemin geldiğini gören Zorlu masaya doğru ilerleyerek masanın taburesine oturur.

Zorlu Yassıada mahkemeleri süresince ve mahkemenin son karar gününde de daima giyimine dikkat etmişti. Bugün de beyaz gömleğiyle koyu renk elbisesini giymiştir. Hücrede kaldığı onbir saat süre içinde ot minderin üzerinde uyuduğu zamanlar olduğu halde elbisesinin ütüsünü dahi bozmadan sanki bir ziyarete gidercesine infaz savcılarının önüne gelecektir.

Mektubunu yazmak üzere tabureye oturan Zorlu hiç kimsenin kelepçeli eli ile mektubu nasıl yazacağını yüzlerine baktığı halde kalabalığa anlatamamış ve nihayet kelepçelerimi açın da yazayım, diyebilmiştir. İlk anda kelepçenin açılmasına müsaade edecekler bu isteği duyamamışlardı. Zorlu tekrar eder "Açında rahat yazayım" der. Kelepçe açıldıktan sonra Fatin Rüştü Zorlu da mektubu yazmaya başlar.

Hava Yüzbaşısı Remzi ile Doktor Üsteğmen Sedat, Zorlu'nun omzundan bakarak yazdığı mektubu okuyacaklardır.

Zorlu mektubu yazarken bile eli titremeyecektir. Mektup Polatkan'ın mektubu gibi birkaç satırda bitmeyecek, büyük bir mektup kâğıdını dolduracaktır. Savcı yardımcıları fecrin atacağını düşünerek telaş ederek "Fatin bey biraz çabuk olun." Başsavcı Egesel savcı yardımcısına müdahale ederek bırakın mektubunu yazsın, diyecektir. Fatin Rüştü Zorlu büyük bir mektup sayfasını dolduran mektubunu bitirdikten sonra imzalamadan Egesel'e verir.

Mektup metni şöyledir:

"Sevgili Anneciğim, Emelciğim, Sevimciğim ve Ağabeyciğim,

Şimdi Cenabı Hakk'ın huzuruna çıkıyorum. Sakinim, huzur içindeyim. Benim için üzülmeyin. Sizlerin de sakin ve huzur içinde yaşamanız beni daima müsterih edecektir.

Bir ve beraber olun. Allah'ın takdiratı böyleymiş. Hizmet ettim ve şerefimi daima muhafaza ettim.

Anne siz sevdiklerimi muhafaza edin ve Allah'ın inayetiyle onların huzurunu temin edin. Hepinizi Allah'a emanet eder tekrar üzülmemenizi ve hayatta berdevam dolarak beni huzur içinde bırakmanızı rica ederim. Allah memleketi korusun."[383]

Mektup burada bitmişti ki Zorlu'nun abdest alması için ibrik getirirler. Kolaylıkla abdestini alması için tabureyi yana yatırdıktan sonra Zorlu ceketini çıkarıp abdestini almaya başlar. Gardiyanlardan biri ibrikle su döküyor, hoca da bu sırada ne söyleyeceğini hatırlatıyordu.

Bu sırada salona Yassıada komutanı Albay Tarık Güryay girer ve elinde meşhur sopası ile gelip gruptan 6–7 metre mesafede durur.

Zorlu abdestini bitirir, çorap ve ayakkabılarını giydikten sonra kalabalığa dönerek kravat takabilir miyim, diye sorar Savcılar, hayır olmaz, diyeceklerdir. Zorlu: "Peki öyle ise efendim" diyerek tebessüm eder. Masaya bıraktığı ceketini alarak kravatsız gömleğinin üzerine giyer. Saçlarını taradıktan sonra Egesel'e dönerek, her şey mukadderat, dedikten sonra içini çeker ve bir an duraklayarak ilave eder. "Sizi çok üzdüm, hakkımı helal ediyorum." Zorlu Egesel'e hakkını helal ettikten sonra Ada komutanı Tarık Güryay'a dönerek şu sözleri söyler: "Benden evvel asılmış olanların ölüme nasıl gittiklerini bilmiyorum. Fakat ben işte gördüğün gibi, galiba bir insanın olabileceği kadar sakin ve metinim. Senden bunu aileme ve bilhassa anacığıma mutlaka bildirmenizi istirham ediyorum. Son nefesimi onu utandıracak bir korkaklığa düşmeden verdiğimi mutlaka bilmesini isterim."[384] dedikten sonra Zorlu, "Komutan bey, ben asılanların kaçıncısı oluyorum" diye sorar. Bu soru karşısında şaşıran Tarık Güryay "Ne baştasın, ne de sonda" dedikten sonra Zorlu tebessüm ederek Hz. Peygamberin bir hadisinden alıntı yaparak " Elhayrihu evsatuha" der.[385]

---

[383] Alb. Faruk Erus ile yapılan röportaj. 10.Eylül 1999
[384] Tarık Güryay, a.g.e., s.212.
[385] En hayırlısı her işte ortada olmaktır.

Zorlu son sözlerini de böylece tamamladıktan sonra gardiyanların önünde rahat adımlarla idam edileceği darağacına doğru yürümeye başlar. Bu yürüyüşü sırasında kendine dini telkinde bulunan hocanın okuduğu dualardaki yanlışlarını da düzeltir.

Başsavı Egesel, Ada komutanı, görevli subay ve gardiyanların eşliğinde idam sehpasının önüne gelirler. Zorlu hiç kimseye fırsat vermeden bir hamlede masanın üzerindeki sandalyeye çıkar. Zorlu'nun bu soğukkanlı tavrından orada bulunan herkes etkilenir.

Cellâdın elinin titrediğini fark eden Zorlu cellâda dönerek "Oğlum ne titreyip duruyorsun? İlmik senin değil, benim boynuma geçecek" dedikten sonra etrafına son bir kez bakarak "Allah memleketi korusun, haydi Allahaısmarladık"[386] diyerek adeta kendisini bir boşluğa bırakırcasına ayağının altında ki sandalyeyi iter. Boyu uzun olduğu için Zorlu'nun ayakları masaya değer. Ayaklarının masaya değdiğini gören cellât biranda yerinden fırlayarak masaya bir tekme vurarak Zorlu'nun bedeni boşlukta sallanır.

Zorlu'nun ve Polatkan'ın cansız bedenleri bir süre darağacında bekledikten sonra ikisinin bedeni sabahın ilk ışığıyla beraber İmralı adasına sessiz ve kimsesiz bir şekilde defnedilir.

Zorlu'nun ölümünden sonra üzerinde bir kâğıdın iki yüzene kendi yazısıyla yazılmış bir dua çıkar. Kendi el yazısıyla yazılmış kâğıdın bir yüzünde " Allahım hayırlısıyla selamete kavuşmamı yüz akıyla beraatımı nasip eyle" diye yazılıyordu.

Diğer yüzünde ise Araf süresi 79 ayetten alınmış bir dua yazılıdır. " Ey rabbimiz bizimle kavmimiz arasında **adaletle** hakiki ölçü olarak hükmünü ver. Sen hükümle sonuca varanların en hayırlısısın."[387]

İmralı'da infazlar gerçekleşirken dışarıda sanık yakınları idam mahkumlarının affedileceği ümidiyle beklediği bir sırada Zorlu'nun Eşi Emel Hanım Ankara'daki evlerinin kapısına iliştirilmiş bir kağıdı okumaya başlayınca bir anda merdivenlere yığılır.

Yassıada Başsavcısı Ömer Altay Egesel İmralı Adası'nda Fatin Rüştü'nün yüzüne karşı okuduğu idam kararının bir özetini de evinin kapısına astırır.

---

[386] Tarık Güryay, a.g.e., s.355.
[387] Bkz. *Ek 11*

"Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ihlalden maznun, İbrahim Rüştü'den olmuş, Hatice Güzide'den doğan, 1910 doğumlu Fatin Rüştü Zorlu'nun Yüksek Adalet Divanı'nda muhakemesi sonucunda verilen 19 Ağustos 1960 tarih 1960/1 sayılı kararla, TCK'nun 146/1 maddesine göre ölüm cezasına çarptırılmasına karar verilmiştir. 16/9/1961

Yüksek Adalet Divanı Başkanı

Salim Başol

Üyelerin imzaları ve MBK'ce tasdik edilmiştir notu."[388]

Eski dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'nın idamları 16 Eylül 1961 sabahı tamamlandıktan sonra sıra ölüm cezasını müebbet hapisle atlatan diğer sanıkların hücrelerinden alınarak müebbet hapse mahkum olanların yanına götürülmesine geçilir.

Görevliler doğruca hücrelerin bulunduğu binaya geçerler. Üst kata çıkarak akıbetlerini büyük bir heyecan ve korku ile bekleyen sanıklara idam cezalarının müebbet hapse çevrildiğini tebliğ ederler.

Bir anda ölümün eşiğinden dönen mahkûmların sevinci binayı bayram yerine çevirir. Hepsi birbirinin hücresine koşarak birbirleriyle sarılıp öpüşürler, yeniden hayata gelmenin sevinci ile yerlerinde duramazlar.

Hücrelerinden çıkarılan demokratlar tabura götürülerek orada müebbet hapisliklerle bir araya getirilirler. O gün ölümden dönenlerle müebbet hapis mahkûmları buluşurlar. Hazin bir karşılaşma olur.

Dışarıda toplanan herkes Celal Bayar'ın yanına gelerek "Geçmiş olsun beyefendi" demekteydiler. Görevli subaylar son bir kez daha tabura geçen sanıkları saymakla meşguldürler. Sıranın başında duran Celal Bayar arkadaşlarının hala devam eden bu sevinçli hallerine başını ağır ağır çevirerek bakar ve sonra gözlerinden boşalan sicim gibi gözyaşlarını cebinden çıkardığı mendili ile kurular. Bu yaşananların görgü şahitlerinden olan Binbaşı Faruk Erus o anı şöyle anlatıyordu: "O anda niçin ağladığını düşündüm. Ölümden kurtulanların çocuksu sevinçleri benimde gözlerimi yaşartmıştı.

[388] *Babıali Magazin Dergisi,* Nisan 2002.

Ama bu adam bütün mahkemeler boyunca hiçbir şekilde ağlamamış, eğilmemişti. Hâlbuki o şimdi sıraya geçmemiş iki arkadaşını fark ettiğinden ağlıyordu."[389]

İmralı Adasında yerine getirilen idam cezaları tarihimizde, hiç şüphe yok ki çok daha tartışılarak üzerinde durulacaktır. Kansız yapılmış olan ihtilalin gene kansız olarak sona ermesi memleket içinde ve dışında merakla beklenirken, infazlar Türk milletinin büyük çoğunluğu tarafından derin bir ızdırap ve şaşkınlıkla karşılanarak, Türk milletinin ekseriyetinde kedere neden olacaktır.

Bu idamlar için Erik Jan Zürcher şu değerlendirmede bulunur:

"Türk kamuoyu o tarihten beri, ne kendilerinden önceki ne de sonraki siyasetçilerden daha az meşruiyet içinde davranmayan bu siyasetçilerin öldürülmüş olmasından üzüntü duymuştur."

Yassıada mahkemesinin kararı ile idam edilen Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın mezarları İstanbul'a Topkapı'da yaptırılan anıt mezara 17 Eylül 1990 günü devlet töreni ile nakledilmiştir.

[389] Alb. Faruk Erus ile yapılan röportaj. 10. Eylül 1999

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

- **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**
- **Albay Faruk Erus'un Özel Arşivi**

Kitap Ve Makaleler

- Agaoğlu, Samet, **Arkadaşım Menderes**, Rek-Tur Kitap Servisi, İstanbul 1967
- Agaoğlu, Samet, **Marmara'da Bir Ada**, Baha Matbaası, 2.Baskı, İstanbul 1972
- Ahmed, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 -1980),** Kaynak Yayınları, 2.Basım, İstanbul 1996
- Ahmed, Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 2.Baskı, İstanbul 1999
- Akandere, Osman, **Milli Şef Dönemi**, İz Yayıncılık, İstanbul 1998
- Akbıyıkoğlu, Ali Rıza, **Demokrasi ve İsmet Paşa**, İstanbul, 1986
- Akşin, Aptülahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlişkileri Ve Diplomasi**, Ankara 1991
- Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi**, 2. Basım, İstanbul 1997
- Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, İş Bankası Yayınları, 2. Basım 1992
- Alaysa, Halil Fikret, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1977
- Alaysa, Halil Fikret, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara,1977
- Alpkaya, Gökçen; Alpkaya, Faruk, **20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002
- Apuhan, Recep Şükrü, **Menderes**, Timaş Yayınları, 2. Baskı İstanbul 2007
- Armaoğlu, Fahir, **Kıbrıs Meselesi**, Ankara, 1989

- Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası Yayınları, Ankara 1991
- Artvinli, Taner**, Yusufeli**, Yusufeli Kaymakamlığı Yayını, Ankara 2000
- Arslan, Ali**, Efendi ve Uşak**, İskenderiye Yayınları, İstanbul 2008
- Arslan, Ali**, Kısır Döngü**, Truva Yayınları, İstanbul 2004
- Arzık, Nimet, **Menderes'i İpe Götürenler**, Kurtuluş Matbaası, Ankara 1960
- Asal, Talat, **Güneş Batmadı**, Selis Kitaplar, İstanbul 2003
- Atalay, Mustafa, **Adnan Menderes Ve Hayatı**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1959
- Atatürk Araştırma Merkezi, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**,2.Cilt, Ankara 2002
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantığı**, 3. Baskı Remzi Kitapları, İstanbul 1985
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı,** Remzi Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul 1976
- Aytekin, M. Emin, **İhtilal Çıkmazı**, Dünya Matbaası, Ankara 1967
- Bağcı, Hüseyin, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Metu Press Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2001
- Bal, İdris, Editör, **21.Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Global Araştırmalar Merkezi, Ankara 2006
- Basın Yayın Ve Turizm Umum Müdürlüğü, İstanbul Radyosu, **27 Mayıs**, İstanbul 1960
- Başgil, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2006
- Bayar, Celal, **Bende Yazdım**, Sabah Yayınları, İstanbul
- Berksan, Nazım, **Başvekil**, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara 1958
- Bilginer, Recep, **Üç İktidar Üç Hayal Kırıklığı**, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005

- Birand, Mehmet Ali, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991
- Borak, Sadi, **İktidar Koltuğundan İdam Sehpasına**, İstanbul Kitapevi, İstanbul 1962
- Bozdağ, İsmet, Editör, **Başvekilim Adnan Menderes**, Tercüman aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1986
- Burçak, Rıfkı Salim, **Yassıada ve Öncesi**, Demokrat Kulübü Yayınları, Ankara 1976
- Çakmak Haydar, Editör, **Türk Dış Politikası**, platin Kitap ltd.şti Yayınlar, Ankara 2008
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900–1960),** İmge Kitapevi, Ankara2003
- Çetin, Mahmut**, Kart-Kurt Sesleri**, Biyografi.net/yayin, İstanbul 2005
- Çetiner, Yılmaz**, Nefes Nefese Bir Ömür**, Epsilon Yayınları, İstanbul 2006
- Çölaşan Emin, Unutulmayan Söyleşiler,
- Demirer Mehmet Arif, **Fatin Rüştü Zorlu Gerçeği**, Profil Yayıncılık, İstanbul 2009
- Dikerdem, Mahmut, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977
- Dursun, Davut, **27 Mayıs Darbesi**, Şehir Yayınları, İstanbul 2001
- Dursun, Davut, Editör, **Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi**, Şehir Yayınları, İstanbul 2001
- Dursun, Davut, **Ertesi Gün**, İşaret Yayınları, İstanbul 2000
- Ekinci, Necdet, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul 1977
- Ekşi, Rasim, **Yassıada Çığlığı**, Kızılelma Yayınları, İstanbul 2005
- Erer, Tekin, **Yassıada ve Sonrası**, Düşünen Adam Yayınları, 1. Cilt, İstanbul 1964
- Erim, Nihat, **Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1972
- Esirci, Şükrü, **Menderes Diyor ki**, Demokrasi Yayınları, İstanbul 1967

- Esin, Numan, **Devrim ve Demokrasi**, Doğan Kitap, İstanbul 2005
- Eroğulu, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi,** İmge Yayınları, Ankara 2001
- Erol, Cihangir-Yakan, Cumalıoğlu, **Rauf Denktaş'a Armağan**, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 2000
- Hüseyin Kutlu, **Türk Kültür Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi**, İstanbul Belediyesi Kültür A. Ş. İstanbul 2007
- Fersoy, O.Cemal, **F.Rüştü Zorlu**, Hun Yayınları, İstanbul 1979
- Fersoy, Orhan Cemal, **Başbakan Adnan Menderes**, Hun Yayınları, 2. Baskı, İstanbul1978
- Gazioğlu, C. Ahmet, **Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 2000
- Girgin, Kemal, **Diplomatik Anılarla Dış İlişkilerimiz**, İlgi Kültür Sanat, 2. Baskı, İstanbul 2007
- Girgin, Kemal, T**.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız (1923–1993),** Ankara 1993
- Girgin, Kemal, **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1975
- Gökmen, Oğuz, **Bir Zamanlar Hariciye**, İstanbul, 1999
- Günver, Semih, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1985
- Gürel, Şükrü Sina, **Kıbrıs Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1984
- Güryay Tarık, **Bir İktidar Yargılanıyor**, Cem Yayınevi, İstanbul 1971
- Güven, Dilek, **6 -7 Eylül Olayları**, Tarih Vakfı, 2.Baskı, İstanbul 2005
- Hekimoğlu, Müşerref, **27 Mayıs'ın Romanı**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1976
- Ilıcak, Nazlı, **27 Mayıs Yargılanıyor**, Kervan Yayınları, 2. Cilt İstanbul 1975
- İsmail Sabahattin, **Kıbrıs Üzerine Bildiriler**, Lefkoşa 1998
- İsmail Sabahattin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Lefkoşa 1999

- İpekçi, Abdi-Ömer Sami Çoşar, **İhtilalin İçyüzü**,1.Cilt, Uygun Yayınevi, İstanbul 1962
- İsen, Can Kaya, **Geliyorum Diyen İhtilal**, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1964
- Kaçmazoğlu, H.Bayram, **Demokrat Parti Dönemi**, Birey Yayıncılık, İstanbul 1988
- Karpat, Kemal H. , **Türk Demokrasi Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 1996
- Karakaya, Nihat, **Turhan Feyzioğlu Demokrasi, laiklik ve Cumhuriyete adanmış Bir Ömür**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2008
- Karluk, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım Yayın, İstanbul 2007
- Kaya İrfan, Efegil Ertan, **Avrupa Birliği Kıskacında Kıbrıs Meselesi**, Ahsen Yayıncılık, Ankara 2002
- Kazgan, Gülten, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002
- Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşü**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001
- Keser, Ulvi, **Türk Mukavemet Teşkilatı,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007
- Kılıç, Altemur, **Kılıç'tan Kılıç'a**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2005
- Kıvırcık, Emir, **Büyükelçi**, GOA Basım Yayın, İstanbul 2007
- Kirişçioğlu, Nusret, **Yassıada Kumandanına Cevap**, Baha Matbaası, İstanbul 1971
- Kissinger, Henry, **Diplomasi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002
- Kongar, Emre, **21.Yüzyılda Türkiye**, İstanbul 1998
- Kuneralp, Zeki, **Sadece Diplomat**, İstanbul Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1981
- Küçük, Sami, **Rumeli'den 27 Mayıs'a**, Mikado Yayınları, İstanbul 2008

- Lewis, Bernard, **Demokrasinin Türkiye Serüveni**, 3. Baskı YKB Yayınları, İstanbul, Ocak 2007
- Meray, Seha L. Olcay, Osman, **Montreux Boğazlar Konferansı**, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976
- Mert, Nuray, **Merkez Sağın Kısa Tarihi**, Selis Kitaplar, İstanbul 2007
- Mütercimler, Erol-Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar**, Alfa Yayınları, İstanbul 2004
- Nesimi, Abidin, **Yılların İçinden**, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977
- **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919 -1995)**, Ankara 1996
- Oran, Baskın, Editör, **Türk Dış Politikası**, 2.Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2002
- Öke, Mim Kemal, **Unutulan Savaş'ın Kronolojisi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000
- Özdağ, Ümit, **Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul 2004
- Öztuna, Yılmaz -Ayvaz Gökdemir, **Türkiye'de Askeri Müdahaleler**, Tercüman Yayınları, İstanbul 1987
- Perin, Mithat, **Yassıada İnfazlarının İçyüzü**, M. çevik Matbaası, İstanbul 1970
- Rona, Zeynep, Editör, **Bilanço 1923 -1999**, 2, İstanbul 1999
- Saray, Mehmet, **Türkiye'nin NATO'ya Girişi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara
- Sarol, Mükerrem, **Bilinmeyen Menderes**, 2.Cilt, Kervan Yayınları, İstanbul 1983
- Soysal, İsmail, **Türk Dış Politikası(1919 -1993),** Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul 1993
- Subaşı, Tevfik, **Bir Arpa Boyu**, Melisa Matbaası, İstanbul 2004
- Sungur, Hasan Halis, **Anayasayı İhlal Suçları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961
- Tansu, İsmail, **Aslında Hiç Kimse Uyumuyordu**, İstanbul, 2007

- Taşdelen, Mehmet N. , **Yassıada'da Menderes ve Muhafızları**, Bir Harf Yayınları,
  İstanbul 2005
  Temel Bilanço, 1923–1998, Tarih Vakfı Yayınları, 2.Cilt, İstanbul 1999

- Timur, Taner, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitapevi, Ankara 2003

- Toker, Metin, **Demokrasiden Darbeye (1957 -1960),** Bilgi Yayınevi, Ankara 1992

- Toker, Metin, **DP'nin Altın Yılları(1950 -1954)**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991

- Toker, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992

- Tuna, Taşkın, **Adnan Menderes'in Günlüğü**, Şule Yayınları, İstanbul 2002

- Turgut, Hulusi, **Yaptırılmayan Savunmalar**, ABC Ajans Yayınları, İstanbul 1988

- Turgut, Hulusi, **Şahinlerin Dansı**, ABC Ajans Yayınları, İstanbul 1995

- Tüsiad Büyüme Stratejileri Dizisi No:1, **Türkiye'de Büyüme Perspektifleri**, , Tüsiad Yayınları, İstanbul 2005

- Uçarol, Rıfat, **1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı- İngiliz Anlaşması**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978

- Ulay, Sıtkı, **Harbiye Silah Başına**, Ar Matbaası, İstanbul 1968

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988

- Velidedeoğlu, H.V. **İlk Meclis**, Çağdaş Yayınları, 2. Basım, İstanbul 1990

- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Türkiye'de Üç Devir**, Sinan Yayınları, 1. Cilt, İstanbul 1972

- Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim Ve Geçirdiklerim**, 2. Cilt, Pera Turizm ve Ticaret, İstanbul 1997

- Yeşil, Ahmet, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988

- Yetkin, Çetin, **Karşıdevrim (1945 -1950),** Otopsi Yayınevi, İstanbul 2002

- Yücel, M. Serhan, **Demokrat Parti,** Ülke Kitapları, İstanbul 2001
- **Yüksek Adalet Divanı Kararları İstanbul-Yassıada**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007
- Yükseliman, Nihan, **Parti Devlet Bütünleşmesi**, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2002
- Weingest, David E., **Komünizmin İç Yüzü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977

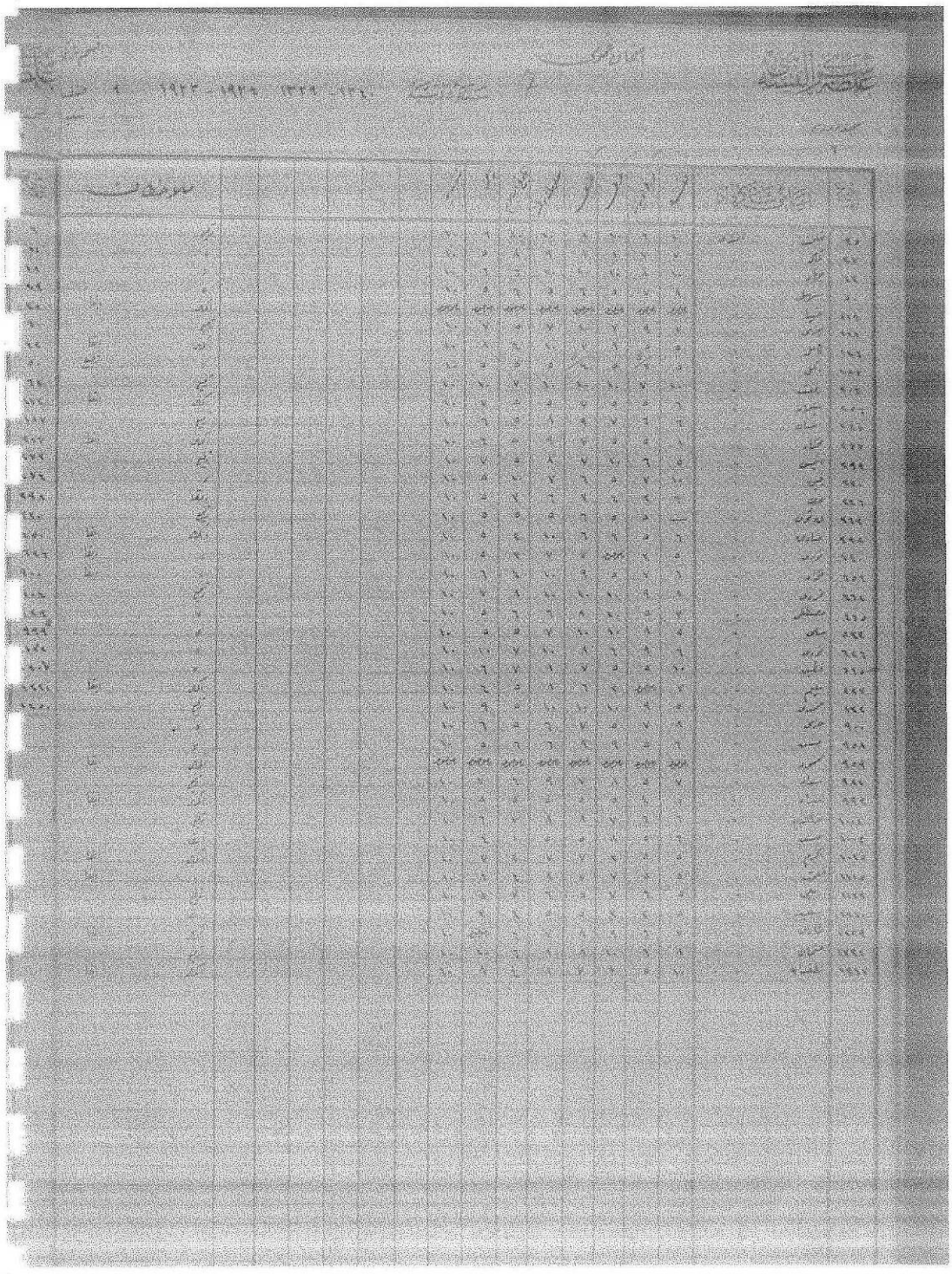
Süreli Yayınlar

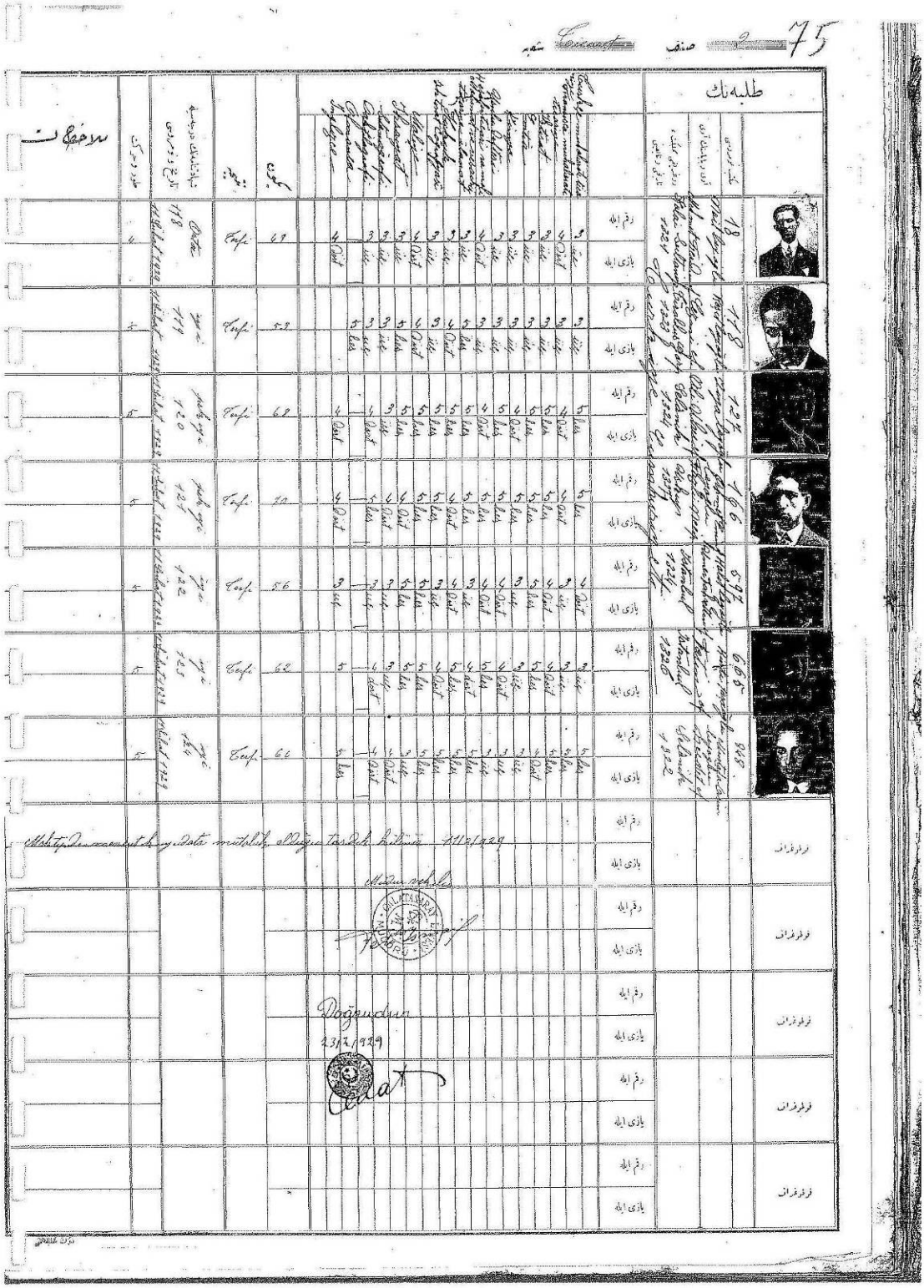
- **Akis dergisi**
- **Cumhuriyet Gazetesi**
- **DP Meclis Grup Tutanakları (25.09.1957–25.05.1960)**
- **Düstur**
- **Forum Dergisi**
- **Hürriyet Gazetesi**
- **Kim Dergisi**
- **Milliyet Gazetesi**
- **TBMM Tutanak Dergisi**
- **İstanbul Ekspres Gazetesi**

EKLER

EK 1: GALATASARAY LİSESİ ARŞİVİ, FATİN RÜŞTÜ ZORLU'YLA İLGİLİ BELGELER

استحامه عمومی
۱۳۲۹ — ۱۳۴۰

EK 2: ALBAY FARUK ERUS'UN ÖZEL ARŞİVİ, 27 MAYIS 1960 İHTİLALİNDE BAŞBAKANLIK KASASINDAN ÇIKAN NOTLAR VE IRAK İHTİLALİ İLE İLGİLİ BAZI BELGELER

T.C.
YÜKSEK SORUŞTURMA KURULU
BAŞKANLIĞI
Sayı: 493

Ek:

17.5.1961

T.C.
YÜKSEK ADALET DİVANI
BAŞKANLIĞI
2776 22.5.961

Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına

İstanbul

Irak İhtilâlinin başladığı günlerde yapılan kabine toplantılarına ait Çalışma x x x vekili Hayrettin Erkmen tarafından tutulan beş yaprak-tan ibaret kısmen eski kısmen yeni harflerle yazılmış noktalarda, devrilen iktidaeın devlet idaresindeki tehlikeli tutumunu açıklayan ve Anayasa Davasını ilgilendiren cihetler gqrüldüğünden vesikanın asılları ve suretleri bağlı olarak sunulmuştur. Bu mevzuda Hariciye Vekâletine, Millî Savunma Bakanlığına ve Genel Kurmay Başkanlığına yazılan yazıların cevaplarının gelmesi işin müstaceliyetine binaen beklenmemiştir. Geldiğinde gönderilecektir.

Hayrettin Erkmen antedli kâğıda eski harflerle yazılan notta ş öyle denilmekte: (Sulhun ve belki de dünyanın kaderi cenup hudutlarımızda oynanıyor. Memleketimizin yakın ve uzak geleceğine ait ciddî ve hatta vahim hadiseleri lâyık olduğu değer ve bütün cephe ve unsurlariyle mütalâa edeceğimiz yerde, sık sık kör noktalara saplanıp kalıyoruz. Baştakilerin İsmet İnqnüne karşı mahmul bulundukları karışık ve acaip hissiyat basiret lerini bağlama mertebesine varmıştır. En hayatî teklif ve teşebbüsler yapıldıktan sonra Hey'eti Vekileye bildirilmektedir. Irak üzerine bir hareket teklifi gibi.) diyor.

Bu satırları yazan kabinede Çalışma x x x vekilidir. Irak İhtilâlinin memleketimiz için arzettiği ehemmiyeti idrak etmiş gqrünüyor, ve dahil olduğu hükûmetin başvekilinin maceracı ve basiretsiz faaliyetinden m ahmul bulunduğu kin ve gayızla kqr noktalara saplanıp kaldığından bahse diyor. Fakat Anayasanın 46 ncı maddesindeki müşterek mes'uliyet hükmünü nazara almadığından kabineden çekilmeyi düşünm üyor.

19 Temmuz 1958 tarihli toplantıya ait notlarda:

Reisicumhurun da hazır bulunduğu bu içtimada: Konuşan Hariciye Vekili Fatin Rüştü Zorlu Irak'a karşı harekete geçmek hususunda Amerikalılara yaptıkları teklifin plânlar üzerinde muvaffakiyete kanaat getirilmeden bqyle bir harekete geçmek hususunda tavsiyede bulunmıyacakları şeklinde verilen cevapla reddedilmiş olduğundan bahsediyor.

20.7.1958 tarihinde Başvekâlette yapılan toplantıya ait notun bir numarasında:

1- Erkânıharbiye Umumiye Reisi: Irak'a giriş teklifinin hazırlıkları,

2- Amerika Ataşemiliterinin talebi.

Adanaya kuvvetler gelmeye devam ediyor. Tümen tamamlanmış..... denilmektedir.

Bağlı muhtıradan alınan bu satırlardan çıkan netice şu olabilir:

1- Hayrettin Erkmen ve o toplantıda bulunan kabine üyeleri memleketi bir harp felâketine sürükliyecek hareketlerde bulunan ve bu mevzuda müşterek siyasî mes'uliyeti derkâr olan kabine âzalarına hadiselerden haber ve bilgi vermeyen düşük Başvekilin kabinesinde kalmakta devamları

en az siyasî olgunluktan mahrumiyetin açık bir ifadesi mahiyetindedir.

2- Büşük Başvekil, Türkiye için harbi bir emrivaki haline getirecek teşebbüslere giriştiği aşikârdır. Bir millet ve devlet için bu kadar hayati bir tasarrufta bulunurken Büyük Millet Meclisine hatta kendi grubuna ve vekiller hey'etine haber ve malûmat vermemesi onun tehlikeli bir diktatqr yolunda olduğunu açıkça gqstermektedir. Amerikalıların menfi tutumu ile bu teşebbüs akim kaldıktan sonra bunun bir sondaj bir teşvik olduğunu sqylemek inanılması mümkün olmayan bir mügalâtadır. O günlerin yqvmi gazetelerinde Türkiyenin Birinci ve Üçüncü Ordudan Irak hududuna normal tedbirlerin üstünde kuvvet kaydırmaları yapması yolundaki neşriyat düşük Başvekilin askerî müdahalede ciddî şekilde hareket ettiğini gqstermeye kâfi delildir. (Millî Savunmaya ve Genel Kurmaya bu mevzuda yazılan yazıların cevabı geldiğinde sunulacaktır.)

3- O tarihlerde çıkan gazetelerde Halk Partisinin fevkalâde hal sebebiyle, tatile girmiş olan Büyük Millet Meclisini iç tüzük hükümleri dairesinde içtimaa davet ettiğini okumuştuk. Demokratlar Grup toplantılarında Anayasa ve iç tüzüğün açık hükümleri karşısında Halk Partisinin bu teklifini reddetmek yolunu bulamayınca içtimai haiz olduğu ekseriyete dayanarak müzakere açmamak suretiyle sabote etmek yolunu bulmuşlar ve fil hakika Meclis fevkalâde içtimaa davet edilmiş ve ilk toplantıda içtima teklifinin mucip sebepleri varit olmadığından müzakerenin açılmasına mahal olmadığına karar verilmek suretiyle tekrar tatile girmişlerdir.

Meclis, bu hadisede teşrîî murakabe vazifesini yapmamakta liderlerin arzusuna ve keyfine uymakta hayrete şayan bir uysallık gqstermiştir.

İşin bir an evvel ıttılaınıza arzı zarureti dolayısiyle bu mevzuda mütemmim bilgi ve vesikaları arzedeceğim. Saygılarımla.

Yüksek Soruşturma Kurulu
Başkanı
Fazlı Öztan
imza

NOT:

1- Hariciye Vekilinin askerî müdahaleye Amerika'nın muvafakat etmediği yolunda yaptığı konuşmada Celâl Bayar'ın da hazır bulunduğu böylece Adnan Menderes'le bu mevzuda müşterek hareket ettikleri kanaatı hasıl olmaktadır,

2- Birinci fevkalâde içtima teklifinin ne suretle akim bırakıldığını gqsteren Meclis Zaptının 26.7.1958 tarihli nüshası ile,

3- 8 nci ayda Halk partisi ve Demokratların müştereken talepleri üzerine yapılan fevkalade içtimaa ait nüsha (ki bu nüshada İsmet İnönü'nün şayanı dikkat konuşması vardır.)

4- Hariciye Vekâletinin yazımıza verdiği menfi cevap,

Bağlıdır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Dışişleri Bakanlığı

311.052-DI/1.1992

Ankara, 13 Mayıs 1961

Mevzuu: Irak hadiseleri konusunda istenen malûmat hakkında.

Ref: 6 Mayıs 1961 tarihli ve 440 sayılı yazıları karşılığıdır:

YÜKSEK SORUŞTURMA KURULU BAŞKANLIĞINA

Irak hadiseleri sırasında düşük hükûmetin askerî müdahalede bulunmak üzere tedbirler aldığı ve bu müdahale niyetlerinin Amerika'nın tasvip etmemesi üzerine kuvveden fiile çıkaramadığı yolunda Bakanlığımız dosyalarında herhangi bir yazışmaya rastlanamadığını saygılarımla arzederim.

Dışişleri Bakanı
Selim Sarper

HAYRETTİN ERKMEN

Fevkalâde günler yaşıyoruz ve sık sık Vekiller Hey'eti toplantıları yapıyoruz. Sulhun ve belki de dünyanın kaderi cenup hudutlarımızda oynanıyor. Memleketimizin yakın ve uzak geleceğine ait ciddî ve hatta vahim hadiseleri lâyık olduğu değer ve bütün cephe ve unsurları ile mütalâa edeceğimiz yerde, sık sık kqr noktalara saplanıp kalıyoruz. Başkalerin İsmet İnönü'ne karşı mahmul bulundukları karışık ve acaip hissiyat kanaatimce basiretlerini bağlama mertebesine varmıştır. Diğer taraftan, en hayati teklif ve teşebbüsler yapıldıktan sonra Hey'etimize bildirilmektedir. Irak üzerine bir hareket teklifi gibi,

18 Temmuz 1958 Cuma gecesi, Çankaya'da, saat 22 den itibaren başlayan toplantı, 24 e kadar, Başvekil ile Hariciye vekili arasında çekişme ile geçti. Başvekil, Hariciye Vekilini meseleleri lâyık olduğu ehemmiyetle izah etmediğini, hazırlıksız Hey'eti Vekile öğüne gelinemiyeceğini en asabi bir eda ile mükerreren söylüyor. Hariciye Vekili sualleri karşılamak ve muhazayı bertaraf etmek için son derece gayretle ve aynı nisbette isteksiz bir tarzda kesik, eksik beyanlarda bulunuyor. Bu halin sebebini, toplantı sonunda Hariciye vekilinden öğreniyorum. İsmet İnqnü'nün 20 Temmuz Pazar günü yapacağını bildirdiği konuşmanın qnlenmesi veya daha ön ce şiddetli bir ateşe tutulması hususunda Başvekilin düşüncesine, Fatin şu sırada bu mevzu üzerinde polemik açılmasının zararlı olacağı mütalâasını ileri sürdüğü için bu anlaşmazlık husule gelmiş. Başvekil, vekillerin polemikten kaçındıklarından şikâyette bulundu. İktidarımızın müdafaasız olduğunu, memleketin demokrasi suiistimallerine karşı korunması gerektiğini söyledi dağıldık.

19 Temmuz Cumartesi gecesi saat 22.30 da tekrar toplanıldı.

Fatin, Ortaşark meselesi ve son Lübnan ve Irak hadiseleri hakkında Mısır-Suriye Birliğine tekaddüm eden günlerden başlıyarak etraflı izahat verdi. Son hadiseler üzerindeki muhtelif memleketler davranışlarını anlattı. Rusların şimdilik bir müdahaleyi derpiş etmediği yolundaki Amerikan Reisicumhurunun Cumhurreisimize mesajı okundu. Bu izahat tatmin edici bulundu ve müzakere ve kararabağlanacak bir mevzu olmadığı neticesine varıldı. Tam bu sırada Başvekilin ikaz, işaret ve iz'anı (!) üzerine Fatin, Irak'a karşı harekete geçmek hususunda Amerikalılara yaptığımız teklifi ve alınan cevabı açıkladı. Hayretler.. Amerikalılar, planlar üzerinde muvaffakiyete kanaat getirmeden böyle bir harekete tevessülü tavsiye etmiyorlardı. Başvekil, teşebbüsün bir teşvik ve sondaj olduğunu, bizi ilzam etmediğini söylüyordu... Öyle olsa dahi, Hey'eti Vekile durumdan haberdar edilmemelimi idi?

İç politikada akislere geçildi: Başvekil, bu mevzuda da bazı gazetelerin tutum ve neşriyatından, muhalefetin bu neşriyatı destekleyip beslediğinden başlayarak ezeli davasını bir kere daha ikame etti. "Memleket idare edilir olmaktan" çıkıyor, demokrasiyi, millî bekayı ve iktidarımızı korumanın çareleri üzerinde müzakere açalım dedi. Mütalâa serdedilmeyince de kızdı. İleri geri söylenmeye başladı. Bir kaç kişinin (Sebati filân), onun istediği istikâmette konuşma gayretleri de kendisini tatmin etmedi. Reisicumhurun müdahalesi ile ertesi gün toplanmak üzere saat 2 de dağıldık

20 Temmuz Pazar günü saat 11 de Başvekâlette, Reisicumhurun başkanlığında Amerikan Ataşemiliteri, Erkanıharbiye Umumiye Reisine müracaatla, Irak hareket plânını istemiş. Verilmemiş. Adanaya inen Amerikan kuvvetleri bir tümene baliğ olmuş. Devam edecek. Kıbrısta asayişin muhafazası için asker gqnderme teklifimize cevap gelmiş. İngilizler kendilerine en müessir yardımın Kıbrıs türklerini teskin etmemiz olduğunu bildiriyorlar.

Muhalefet ve matbuatla münasebetlerimizde, Başvekil, kararlı ve devamlı taarruz halinde olmamız gerektiği fikrinde. Bu mücadelede herkes kendisine düşeni yapmalıdır, vesaire... "Demokrasiyi incitmemek için çekingen davranmak zararlıdır. Halk bizimle beraberdir. Pahalılık ve darlık şayanı kabul değildir. İlâh..." Hususundaki fikirlerinde bir değişiklik yok. Bu beyanlardan sonra Başvekil toplantıyı terketti. Hemen hemen herkes söz aldı. Ben şu esaslar dahilinde bir konuşma yaptım: Muhalefet sistemli bir propoganda faaliyeti içindedir. Bizim propogandamız, cevap, beyanat, neşriyat olarak dağınıktır. Parti teşkilâtımızdan ve diğer elemanlardan da faydalanmalıyız, faaliyetimiz, hedef şahıslar, müesseseler ve gayeler bakımından müstakar olmalıdır. Mücadeleden kaçındığımıza dair bir kanaata itibar olunmamalıdır.

Öğleden sonra saat 17 de toplanıyoruz. İktisadî ve malî müzakerelerin son safhaya ulaştığını ve Amerikan Hükûmetinin son görüşmeleri yapmağa hazır olduğunu bildirdiğini Hariciye vekili söylüyor.

İsmet İnönü'nün C.H.P. Eyüp İlçe Kongresinde yaptığı konuşmanın metnini Dahiliye Vekili okuyor. Millî Birlik talebi, Meclisin toplantıya çağrılması esaslarına müstenit makul ve mutedil bir konuşma...

Sabah celsesinde müzakere edilen mevzu hakkında, Başvekil yüzde yüz bir dönüşle telaş ve endişeyi mucip bir cihet bulunmadığını, herhangi bir harekete lüzum olmadığını, hadisatın seyrine intizar gerektiğini, Büyük Millet Meclisini C.H.P. Grubu toplantıya çağırır ise gerek li izahatı Meclise verileceğini söylüyor. Ekseriyet rahat bir nefes alıyor. Onun arzusuna uymak için konuşmalar yapmış olan (Sebati) hariç.

Başkanlık kasasında m ahfuz, arap harflerle
yazılı aslının aynıdır. 6.5.1961

Ba şkâtip

İmza mühür

20.7.958

S.17

Reisicumhur

Başvekâlet

Başvekil: mucipiendişe bir şey yoktur. Kuvvetliyiz?.. Meclisi toplantıya çağırmaya lüzum yoktur.

Hariciye Vekili: İktisadî ve malî anlaşma hususunda hazırlıkların son safhada bulunduğu, Amerikan Hükûmetinin son görüşmeleri yapmağa hazır olduğu

Başkanlık kasasında mahfuz kurşun kalemle
Yazılı aslının aynıdır. 6.5.1961

Başkâtip Mühür
İmza

Sayfa 654

19.7.1958
Çankaya

Rus teklifi: Konferans, Amerika, İngiltere, Fransa, Rusya, Hindistan ve Birleşmiş Milletler Katibi Umumisi.

-Hariciye Vekilinin izahatı: Mısır-Suriye Birliğinin kurulmasında Bağdat Paktı görüşüldü.

Temmuz

Garp blokunun orta şark politikasının koordine edilmesi (Kopenhag'da sqylüyoruz)

Lübnan hadiseleri, bidayette Amerikan kararlı gqründü. Amerikan, İngiliz ve Fransız sefirlerinin Şem'un a teklifleri Nasır'ın beyanatı (Amerikan Sefirinin Şem'un un tekrar namzetliğini koymıyacağını temin ediyor.)

Amerika'nın Ankara Elçisine verilen Menderes -N.Sait muhtırası (İstanbul)

Üç Devlet Reisleri mesajına Eisenhower cevap veriyor, endişelerimizi anlıyor, Rusların harekete geçiceğine dair malûmatım yok diyor, Politikasında devam edeceğini sqylüyor.

-Irak İhtilâl Hükûmetinin İngiliz Sefirine karşı davranışı-Sefaretimizin zorlanması teşebbüsümüz müsait karşılanıyor.

Diğer memleketlerin davranışı.

-Amerika; tereddüt m üşahade ediliyor.
Sebepten Rusların harekete geçmemesi: Almanya ve şimal memleketlerinin Natoda resemileri.

-Almanya; Irak'a girilmemesi
-Fransa: " "
-İngiliz maslahatgüzarı Moskova Elçiliğinden Irak'a girilmesi halinde Rusların harekete geçeceği.

-Kruşçef'in Menderes'e mesajı.

Başkanlık kasasında mahfuz, kurşun kalemle yazılı aslının aynıdır. 6.5.961
Başkâtip Mühür
imza

20.7.958
8.11,15

Başvekâlet

1- Erkanı Harbiye U.Reisi:

Irak'a giriş teklifinin hazırlıkları 4.Amerikan Ateşemiliterinin talebi.

Adana'ya kuvvetler gelmeye devam ediyor. Tümen tamamlanmış.

Atlantik filosu Orta Şark'a hareket etmiş.

İngilizlerin Libya'ya çıkarma yapmaları Kral Hüseyin Amerikan kuvvetleri istiyor.

2- Kıbrıs'ta: Asayişin temini için asker gönderme talebimize gelen cevap: Türkler daha fazla öldürmüş son hafta 15 rum 14 Türk. Türk cemaatine tasarruzu durdurmalarını telkin ediniz.

3- İç politika cephesi: (Başvekil kızdı, çıktı)

a) Muhalefet

b) Matbuat

Muhalif arkadaşlar söz aldılar. Ben de.

Başkanlık kasasında mahfuz, kurşun kalemle
yazılı yazının aynıdır. 6.5.961

Başkâtip mühür
imza

EK 3: ALBAY FARUK ERUS'UN ÖZEL ARŞİVİ, TBMM TAHKİKAT ENCÜMENİNİN ALMIŞ OLDUĞU BAZI KARARLAR

Sahife:230

T.C.
ESKİŞEHİR İLİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ

12-5-1960

Şube Büro Numara
I 1760

Öz: "Bizim Sakarya gazetesi"nde intişar eden yazılar Hk.

Sayın A.Hamdi Sancar
Denizli Mebusu

Zata Mahsus Mahrem

C.H.P.ile Bir kısım Basının faaliyetlerini Tahkike Memur Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkik Encümeni Reisi.

Vilâyetimizde günlük olarak 6/5/1960 tarihinden itibaren intişara başlayan "Bizim Sakarya gazetesi"nin bu güne kadar çıkan nüshalarından birer adedi ilişik olarak sunulmuştur.

Bunlardan;

I- 6/5/1960 tarihli ve I sayılı nüshasının 4.ncü sahifesi I.ci sütununda "Atatürk diyor ki",

2- 7/5/1960 tarih ve 2 sayılı nüshasının I.nci sahifesinde "Bir diktatör daha devrildi",

3- 9/5/1960 tarih ve 2 sayılı nüshasının I.nci sahifesinde I ve 2.nci sütunlarında "Sende bir gün yıkılacaksın Menderes" başlıkları altında yayınlanan yazıların muhtevaları itibariyle suç teşkil edeceği mütalâa olunduğundan birer nüshaları Eskişehir C.-Müddeiumumiliğine verilmiş isede; bir kerrede Yüksek Encümenine izce tetkik buyurulmasına müsaadelerinizi saygılarımla arzederim.

Eskişehir Valisi
İbrahim Tevfik Kutlar

ilişiği
5

KARAR : 24

Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle Eskişehir'de Bizim Sakarya Gazetesi; Dinar'da Dinar Sesi Gazetesi, Antalya'da Antalya Gazetesi ile Mersin'de Son Haber gazetesinin neşriyatının tatili ile bu gazetelerin basılmakta oldukları matbaaların kapatılmasına ittifakla karar verilmiştir.

20.5.1960

Tahkikat Encümeni Reisi
Denizli Mebusu
A.Hamdi Sancar
(İmza)

M.M.
Sakarya Mebusu
Nusret Kirişçioğlu

Azâ
Balıkesir
Vacid Asena
(İmza)

Azâ
Denizli
Turan Bahadır
(İmza)

Azâ
Sakarya
Selâmi Dinçer

Azâ
Samsun
Ekrem Anıt

Kominist Ajanlarının bu faaliyet ve hareketleri Memleketimize Kötülük yap
mak maksadı ile tevessül ettiklerinden Kimsenin Şüphesi Yoktur. Fakat bu g
gün Umumi Manzara o şekli almıştırki, artık kimin ne için ve ne maksatla
çalıştığınınteferrik imkan ve ihtimali ortadan kalkmış veya hiç olmassa zor-
lanmıştır işte bu vaziyet karşısında CHP liderlerine bir vazife düşmektedi
İnönü Türkiye BMM kürsüsünden veya bir bildiri ile Türk Milletine şu Cihet
leri açıklamak mevkiindedir .

1- Türk Hükümeti bir karış vatan Toprağını dahi ne amerikalılara
ne yabancılara satmamıştır. Memleketimizde korunmakta olan üsler yurdumuzu
selameti ve dünya sluunun korunması içinfaidelidir, CHP side ona taraftar
dır.

2- Türk Hükümeti hiç bir şekilde hiç bir yabancıya Türk Kadınlarını
peşkeş çekmemiştir bu şekilde yudurulan yalan haberler Milli vakarımız ve
Türk Kadınlığının iffeti ve dost ve müttefiklerimizin hüsnüniyeti ile asla
kabili telif olmayan mazur bir neşriyattır.

3- Türk Hükümeti Amerikalılara hiç bir Hususi imtiyaz tanımamıştır.
Türk Çocuklarının kasten çiğnenmesi veya öldürülmesi Türk kadınlarının
Zorlan kirletilmedi gibi vaka yoktur. Böyle bir vaka tahaddüs ettidahi bun
Türk Mahkemeleri bakar. Bununhilafına ne tatbikat ne anlaşma yoktur.

4- Vazife esnasında işlenen suçlara, Maznunun bağlı bulunduğu kuv-
vetler Mahkemesinde bakılması ve atlantik anlaşmasına taraf olan Devletler
arasında kuvvetler Statisüne dair sözleşme Hükümleri icnidır ve karşılıklı
r bu hükümden Nato Karargahında vazife alan Türk askeri Kuvvetleride ayner
faydalanmaktadır. Buna CHP de taraftardır.

5- Bizim radyo CHP nün radyosu değildir bir Kominist radyosudur dinle
mem memlekete zararlıdır tahrik ve keşiflerine itibar etmemek lazımdır.

6- Türkiye BMM lisi Meşru bir meclisitir çıkardığı kanunlara itaat et
mek vatandaşlık vazifesidir aksi halde müeyyidelerin tatbiki hak olur

7 Türkiye Büyük Millet Meclisi elseriyetinin kararı ademi itimat reyi a
madıkça muhalif muafık bütün vatandaşları ın hükümet karar ve emirlerine
riayet etmesi zaruridir.

8- Tahkikat encümeni kirmak TBMM lisinin selahiyeti Zümresindendir,

9- Tahkikat encümenmerinin vazife ve selahiyetleri hakkındaki kanunun
ve kurulan ve kurulacak olan tahkikat encümenlerine mahkeme selahiyetleri
verilmediği Kanunun metninden ve ruhundan ve tatbikatından anlaşılmıştır.

10- MBMM dahili nizamnamesi her şahıs hakkında mazisi ve ögeçmiş hizme
leri ne olursa olsun tatbik edilmek icap eder.

11- - İstanbul ve ankarada vuku bulan müessif hadiseler memleketin hayrı
dexildir . Derhal durdurulması lazımdır İstanbulda ölen bir talebe ile
Tank altıbda kalan bir şahıstan başka ne ankarada ve nede İstanbulda bu h
adiseler esnasında ölen başka bir şahıs yoktur. yaralananlar hastahaneden
çıkmışlardır ve iyi olmuşlardır.

12- Askerlerin siyasetle iştigali caiz değildir bu itibarla bazı aske
talebelerinin yaptıkları gösteri yürüyüşü memleketimizin atisi için tehli
li bir teşebbüsütür.

13- DP nin seçimleri yapmayacağı veya seçimi kaybetsede iktidarı bırak
yacağı yolundaki haberler asılsızdır.

14- Seçim günü reyler kullanılırken veya tasnif sırasında her hangi
bir hadise çıkarılmama ı Milli iradenin tecahürünün tek yoldur. bu sözler
İnönü tarafıbdan TBMM söylenmesi Bu memlekette yalan yalan haberlerin kök
den kurıması ve huzursuzluxun derhal ortadan kalkmasını teminedebilir yet
ki bu beyan ttan sonra tekrar aynı faaliyete başlamamış olsun .

Türk Milletinin bir muhalefet liderinden bu kadarını beklemek hakkı
dır . Çünki yukarda arzettikimiz kanunlara ve memleket şartlarına tamamen
uygun hakikatlerdir. Eğer İnönü üzerine düşen bu vazifeyi yapmaz ve açık
olarak çıkaçamağa sapmaksızın bu hareketleri birde kendi ağzı ile millete
bildirmezse artık hiç bir meçhile hüsnüniyet iddiasında bulunamayacağı gib
bu yalan haberlerin tasnifcisi teşvikçisi mevkiinden tarih ve millet indi
de asla kendini kurtaramaz.

281 TEDBİRLER :

Eğer inönü samimi olarak ve bütün açık kalpliliği ile üzerine düşen bu milli vazifeyi yapmaktan çakınırsa veyahut böyle bir açıklamayı yap kta beraber eski muhalefet usullerinde ısrar ederse teşrii , İcrai ve kazai bir çok tedbirlerinalınması. bu memleketin bekası için kat'i bir zaruret halini alır.

İCRAİ TEDBİRLER ŞUNLARDIR.

1- Milli Emniyet teşkilatını emniyet ve keyfiyet bakımından fevk lade takviye ve cihazlandırmak suretile yalan haber yuvalarını tesbit bu zehirli yalan yuvalarının bertaraf edip suçlul rın tecziyesi imkanla rını bir kaç teşkilata verilmesi .

2- Zabıta kuvvetlerinin tak viye ve terfii .

3- Memlekette bütün yıkıcı neşriyatı takip ve alakalının dikkat n zarını çekecek merkezde bir mütehassıs bir Hukuk Müşavir heyetinin kurı maası .

4- Devlet ve amme müesseselerinde daha müsmir ve daha disiplinli bir çalışma sistemi tesisi.

282 . TEŞRİ TEDBİRLER ŞUNLARDIR.

1- Basın yolu ile veya her hangi bir surette mücerret yalan haber ler yayılmasının veya yayınlanmasının cezai müeyyide altına alınması

2- Yalan haberi yayma suçunun asıl vazifesi görenler veya dost ve müttefiklerimiz aleyhine işlenmesi halinin Kanuni tecdit sebebi sayılma sı.

3- Hüküm ve infaz tarihi ne olursa olsun sabıkalı eşhasın seçim cemdik ve kurulllarında vazife almaları ve partilerin bu gibi eşhasa her ne surette olursa olsun vazife verilmemesini temin edecek bir hük mü seçim kanununa ilavesi,

4- Seçim ve tasnif devam ettiği müddetçe silah taşınyanlar için çok daha ağır ceza müeyyidesi tatbik olunması .

5- rey verme gününden en az 3 gün evvel ruhsatlı ve ruhsatsız bütün silahların odaca amirliklerinin veya adli merciilere veya seçim kurullar na makbuz mukabili teslim edilmesi içinseçim kanuna mecburiyet ve ağır müeyyide vaz olunması (Ruhsatsız olanl rın teslimi halinde ceza veril meyeceği tasrih edilmek kaydı ile)

6- Seçim kütükklerinin adli teminata bağlanması ve seçim kütükleri nin tanzimiinde ihlal ve suistimalleri görülen vazifeleiler için mevcut müeyyidelerin ağırlaştırılması .

7- Siyasi partilerin bütün kademe ve kongrelerini umumi meclis se cimlerinden iki ay sonra başlamak ve bir sene içinde ikmal edebilmek üzere yapmalarını teminen cemiyetler kanununda gerekli tadilin veya tes sin yapılması. (Muvakkat bir madde ile siyasi partilerin büyük Kongre rini bu Kanunun yerini takip eden 3 ay içinde yapabilmele inin temini muafık olur.)

8- Siyasi Partilerin Türk Bayrağından mada ayrı parti Bayrak, Fo s ve Filan ları kullanmamaları için bayrak Kanununda gerekli tadilin yapılması,

9- Türkiye Büyük Millet me olisi dahili nizamnamesinde tadilat yapılarak,

a) Gündem dışı söz talebinin sağlam esaslara bağlanması.

b) Zaptı sabık hakkında söz talebinin yazılı ve mucip sebepli bir takrir ile yapılabilmesi ve reisin taktir hakkı bulunması.

c) İnzibatı ceza müeyyidelerinin müessif hale getirilmesi ve b hasea toptan yapılan hareketlerle verilen cezanın infazına mümanaat veya hürmetsizlik halinde çok ağır ceza müeyyideleri konması

ç) Usul hakkındaki müzakerelerde yeni esasların tesbiti,

b) Sadet dışı konuşmakta israr hali için kuvvetli müeyyide vaz'ı

10- Ür Ceza Kanununda Hükümet kuvvetleri aleyhine işlenen suçlara ait müeyyidelerin tekrar gözden geçirilmesi ve amme müesseselerine tecavüz için ayrı sarih bir hüküm vaz edilmesi,

11- Ordunun siyasete alet edilmesine delalet edecek neşriyat ve teşe büsatın ve hareketin sıkı müeyyide altına alınması. siyasi partiler. başvurmaları halinde partinin kapatılması hususunda müeyyide var olunma sı.

12- Üniversite kanunu gözden geçirilerek.

a) Talebeleri ayaklanmaya ve nümayişlere teşvik edenler hakkında müessi ceza meclisi kurulması.

b) Prof. ve talebelerin siyasi partiler girmesinin men edilmesi.
Prof. ve talebelerin günlük politika ile iştigalinin yasak edilmesi,

c) Prof.lerin siyasetle iştigali halinde maarif vekiline müessir selahiyet tanınması.

Kazai tedbirlere gelince:

Eğer CHP probogandası bu gün tatbik etmekte olduxu muhalefet usullerin de ısrar ederlerse, bu parti selahiyetlerini ve hatta bizzat partinin manevi şahsiyeti hakkında bazı kazai tedbirlerin alınması icap eder.
Bütün bu hususların tatbik ve intacı Yüksek Umumi heyetin taktirlerine mevdu bir keyfiyettir. Saygı ile arz olunur.

SON

EK 4: ALBAY FARUK ERUS ARŞİVİ, FATİN RÜŞTÜ ZORLU'YA AİT SORUŞTURMA BELGELERİ VE TEVKİF MÜZEKKERESİ

Örnek : 62

Tevkif Müzekkeresi

Kararı veren mahkeme
ve dairenin adı : Yüksek Soruşturma Üçlü Kurulu
Esas kayıt numarası :
Tarihi :
1 — Sanığın :
Adı ve soyadı : Fatin Rüştü Zorlu
İşi : Çanakkale eski millet vekili
Doğum tarihi :
Hangi yaşta gözüktüğü :
İkametgâh ve meskeni :

Bulunduğu yer : Yassıada

2 — Eşkâli :
Cüssesi :
Boyu :
Sakal : Bıyık : Saçları :
Alâmeti farikası :
Yüz : Göz :
Alın : Burun :
Ağız : Diş :
3 — Aleyhine isnat olunan suç : T.C.K.nun 147/3, 146.maddeleri.
4 — Tevkifin sebebi : C.M.U.K.nun 104.maddesi

Müzekkereyi infaza memur
makamın adresi : Yassıada Garnizon Komutanlığına

Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 104 üncü maddesi hükmüne tevfikan yukarıda yazılı sebeplerden dolayı tevkifine karar verilmiş olan olduğundan gereği in tevkifi için müzekkeredir.

Kâtip / /195 Mühür ve İmza

(Sayfa 1)

Sıra No:	Adı ve Soyadı	İmza	
1	: Sakıt ReisicumhurCelal Bayar	: C. Bayar	(İstanbul)
2	: " Başvekil Adnan Menderes	: A. Menderes	(İstanbul)
3	: " Devlet Vekili Medeni Berk	:	(Niğde)
4	: " " " İzzet Akçal	: İ. Akçal	(Rize)
5	: " Adliye Vekili Celal Yardımcı		(Ağrı)
6	: " M.M.V. Etem Menderes	: E. Menderes	(Aydın)
7	: " Hariciye Vekili F.Rüştü Zorlu	:	(Çanakkale)
8	: " Maliye Vekili Hasan Polatkan	: H. Polatkan	(Eskişehir)
9	: " Maarif Vekili Atıf Benderlioğlu	:	(Yozgat)
10	: " Nafia Vekili Tevfik İleri	:	(Samsun)
	: " Ticaret Vekili Hayrettin Erkmen		(Giresun)
12	: " Sıh.ve İç.Mua.Vekili Lütfi Kırdar	: L. Kırdar	(İstanbul)
13	: " Güm.Ve İn.Vekili Hadi Hüsman	:	(İstanbul)
14	: " Ziraat Vekil Nedim Ökmen	:	(Gaziantep)
	: " Münakalât Vekili Şemi Ergin	: Ş. E.	(Manisa)
16	: " Çalışma Vekili Haluk Şaman	:	(Bursa)
17	: " Sanayi Vekili Sebati Ataman	: S. Ataman	(Zonguldak)
	: " Koordinasyon Vekili Abdullah Aker	:	(İzmir)
19	: " Meclis Reisi Refik Koraltan	: R. Koraltan	(İçel)
20	: " Reis Vekili Ağah Erozan	:	(Bursa)
21	: " Reis Vekili İbrahim Kirazoğlu	:	(Kayseri)
22	: " Reis Vekili İlhan Sipahioğlu	: İ. Sipahioğlu	(İzmir)
23	: " M.V. Ahmet Hamdi Sancar	:	(Denizli)
24	: " " Nusret Kirişçioğlu	:	(Sakarya)
25	: " " Nuhbet Ulusoy	:	(Samsun)
26	: " " Vacit Aşena	:	(Balıkesir)

No :	Adı Soyadı	:	İmza	:
:	Sıkıt M.V. Ömer Yüksel	:		(Urfa)
:	" " Talât Alpay	:		(Yozgat)
:	" " Mahmut Ataman	:		"
:	" " Ömer Lütfi Erzurumlüoğlu:			"
:	" " Numan Kurban	:		"
:	" " Fuat Nizamoğlu	:		"
:	" " Nazam Tanıl	:		"
:	" " Abdullah Akın	:		(Zonguldak)
:	" " Cemal Zühtü Aysan	:		"
:	" " Suat Başol	:		"
:	" " Ali Kaya	:		"
:	" " Tahir Öktem	:		"
:	" " Necati Tanyolaç	:		"
:	" " Hulusi Timur	:		"
:	" " Hüseyin Ulus	:		"
:	" " Osman Turan	:		"
:	" " Selim Ragıp Emeç	:		(İzmir)

Anayasayı ihlalden sanık olup yukarıda adları yazılı sanıklardan 46 sıra rasında Rıza ÇERÇEL,117 de Necdet AZAK,257,de Namık TAYŞİ, 319 da Muzaf- KURBANOĞLUNDAN mada diğer bütün sanıklara,2 sayılı Kanunun 12.nci maddesine ikan bu hususdaki son tahkikatı açılması kararğarı 7-10-960 gününde tebliğ di.

ek Adalet Divanı
Baş Katibi
MAN ÜSTÜNSÖZ

TEOMAN KOMAN
Top.Ütğm.

Yüksek Adalet Divanı
Sözcü Şefi
ŞAKİR DOĞATAY

T.C.
YÜKSEK SORUŞTURMA
KURULU

Esas No : 181
Karar No : 168

K A R A R

Sanık : Fatin Rüştü ZORLU (Sabık Hariciye Vekili)

Bugün 18.11.1960 Cuma günü saat 14.30 da Yüksek Soruşturma Kurulu, Mahsus Salonda Hayrettin Şakir Perk'in başkanlığında aşağıda adları yazılı üyelerin iştiraki ile toplandı. Nisabın mevcut olduğu anlaşılmakla 1 No.lu Soruşturma Kurulunun 14.11.1960 tarih ve 51 sayılı raporla birlikte takdim olunan 18 sayılı dosyası içindeki evrak okunarak gereği müzakere ve münakaşa olundu.

Sabık Hariciye Vekilinin, menkul eşya, mücevherat ve ziynet eşyasından bir kısmının da 1950 yılından evvel iktisap edildiği nazara alınmak suretiyle, 14.5.1950-27.5.1960 dönemi içinde gayrimeşru surette edindiği servetlerin kıymet tutarı 1.175.902,- liradır. Ve bu meblağın aynı devre içinde iktisap edilen umumi servetlerin kıymet tutarına yani 1.560.474,- liraya nisbeti % 75,3 dür. Binaenaleyh, 10 yıllık devre içinde iktisap edilen servetin % 75,3'ünün 1 Sayılı Kanunun 24 üncü maddesi hükmü gereğince müsadereye tabi tutulması; şu kadar ki, gayrimeşru surette iktisap edilen serveti ifade eden 1.175,902,- lira bu servetlerin iktisap tarihlerindeki kıymetlerini teşkil ettiğinden % 75;3 nisbetinin servetlerin bugünkü değerleri bulunmak suretiyle tatbiki gerektiği ve adı geçen sanık hakkında Yüksek Adalet Divanında son tahkikat açılmasına karar verilmiş bulunduğu cihetle 1 Sayılı Kanunun 24-2 inci fıkrası dairesinde muamele yapılmak üzere dosyanın Yüksek Adalet Divanına sevkine ittifakla karar verildi.

Ankara, 18.11.1960

BAŞKAN	ÜYE	ÜYE	ÜYE
Hayrettin Şakir Perk	İbrahim Senil	Orhan Akkaya	Sıtkı Akyazan
ÜYE	ÜYE	ÜYE	ÜYE
Hilmi Aydın	Naci Benli	Hakkı Kâmil Beşe	Mazhar Hiçsaşmaz
ÜYE	ÜYE	ÜYE	ÜYE
Sırrı Kalayoğlu	Mustafa Karaoğlu	Kâzım Kiziroğlu	Hikmet Kümbetlioğlu
ÜYE	ÜYE	ÜYE	ÜYE	ÜYE
Cevdet Menteş	Suphi Örs	Turgut Cemal Özdol	Fazlı Öztan	Cebbar Senel
ÜYE	ÜYE	ÜYE	ÜYE	ÜYE

Madde: 106 Maznunun tevkifi hâkim tarafından verilen bir tevkif müzekkeresiyle icra olunur. Tevkif müzekkeresinde maznun mümkün olduğu kadar açıkça kim olduğu ve şekil ve aleyhine isnat edilen suç ve tevkifin sebebi yazılır.

Tevkif müzekkeresi, maznun yakalanması anında ve bu mümkün olmazsa hangi suç için tevkif edildiği bildirilmekle beraber tevkifhaneye konulduğunun nihayet ertesi günü 33 üncü madde mucibince tebliğ edilir.

Madde: 118 Maznun tevkif müzekkeresi üzerine tutulduğundan derhal ve nihayet tutulduğu günü salâhiyetli hâkim huzuruna çıkarılır.

Hâkim hemen ve nihayet tutulduğunun ertesi günü maznunun zan altında bulunduğu hususlan dolayı sorguya çeker. Maznun sorgu sırasında aleyhindeki vaziyet ve hallerden haber verilir. Sorguya çekme maznunun kendi lehine meydana konacağı delillere mâni olmıyacak tarzda cereyan etmelidir.

Madde: 109 Maznun tutulduğu günü salâhiyetli hâkim huzuruna gönderilmezse, isterse hemen ve en geç tutulduğu aynı günde en yakın sulh hâkimi h- runa çıkarılır. 108 inci maddenin iki ve üçüncü fıkraları hükümleri burada da caridir.

Sorguya çekilmede tevkif müzekkeresinin geri alındığı veya tutulan kimsenin tevkif müzekkeresinde yazılan şahıs olmadığı anlaşılırsa tutulan kimse hemen salıverilir.

Madde: 110 Maznun bir cürümden dolayı verilmiş tevkif müzekkeresine istinaden mevkuf bulunuyorsa tevkif müzekkeresinin ipkası veya geri alınması yahut 117 inci madde hükümleri dairesinde muamele yapılması için maznunun talebiyle karar hâkimi huzurunda duruşma yapılır. Maznun razı olmadıkça talep tarihinden bir hafta sonraya duruşma için gün tâyin edilemez. Birinci ve ikinci fıkralara veya 112 inci maddeye göre evvelce duruşma yapılmış olsa bile maznunun talebi üzerine münasip görülürse duruşma icrasına karar verilir.

Madde: 111 Tevkifin tebliğinde tevkif kararına karşı itiraz olduğu maznuna bildirilir. Tevkif bir cürümden dolayı vukubulmuşsa itiraz yerine 110 uncu maddeye tevfikan duruşma yapılmasını talebe dahi mezun olduğu bildirilir.

Madde: 117 104 üncü maddenin ilk fıkrasının ikinci bendi hükmü haricindeki sebeplerden dolayı tevkifine karar verilen maznunun kefalet vermesi şartiy. tevkifinden vazgeçilebilir. Mükerrirler bu madde hükmünden istifade ettirilmez.

Madde: 118 Kefalet gerek para ve gerekse Devlet esham ve tahvilleri tevdii suretiyle olabileceği gibi muteber kimselerin malî kefalet vermesiyle de olabilir. Kefaletin miktar ve nev'inin takdiri hâkimindir.

Madde: 154 3 — Kanun tarafından kendilerine verilen veya kanun dairesinde kendilerinden istenilen adliyeye mütaallik vazife veya işlerde suiistimal veyahut ihmal ve terahileri görülen Devlet memurlariyle Cumhuriyet Müddeiumumisinin şifahi veya yazılı talep ve emirlerini yapmakta suiistimal veya ihmal ve terahileri görülen zabıta âmir ve memurları hakkında Müddeiumumilikçe doğrudan doğruya takibatta bulunulur.

Fatih Nöbetçi Zonl...

Vesika : 6

1 No

KÜRKLER

	Kıymeti Lira
1- Etal Gri Vizon	15.000
2- Kahverengi Etal Vizon	9.000
3- Vizon Pelerin Kap.	6.000
4- Çincila Eşal	10.000
5- Vizon Yakalı Siyah Astragon Afgan Malı	20.000
6- Kahvegengi Astragon manto	25.000
7- Siyah Afrika Astragonu	7.500
8- Ming (Vizon)	38.000
9- Naylon Kürk	1.500
10- " "	1.500
11- Branjvanj Siyah Kürk cekat Afkan malı	10.000
	143.500

Fiyat Tahmininde ve aramada bulunanlar.31-Mayıs-1960

Hakim Bnb. Halit Anılan	Hak.Yzb.Turgut Arnay	Bilirkişi Kürkçü Abdurrahman Başardı
Millî Emniyetten Kd.Bnb. Abdulkadir Akıner	Millî Emniyetten Akif Aytun	Millî Emniyetten Orhan Bayıhan

Ba.Tğm.
Bayan Muzaffer Sever

2 No.

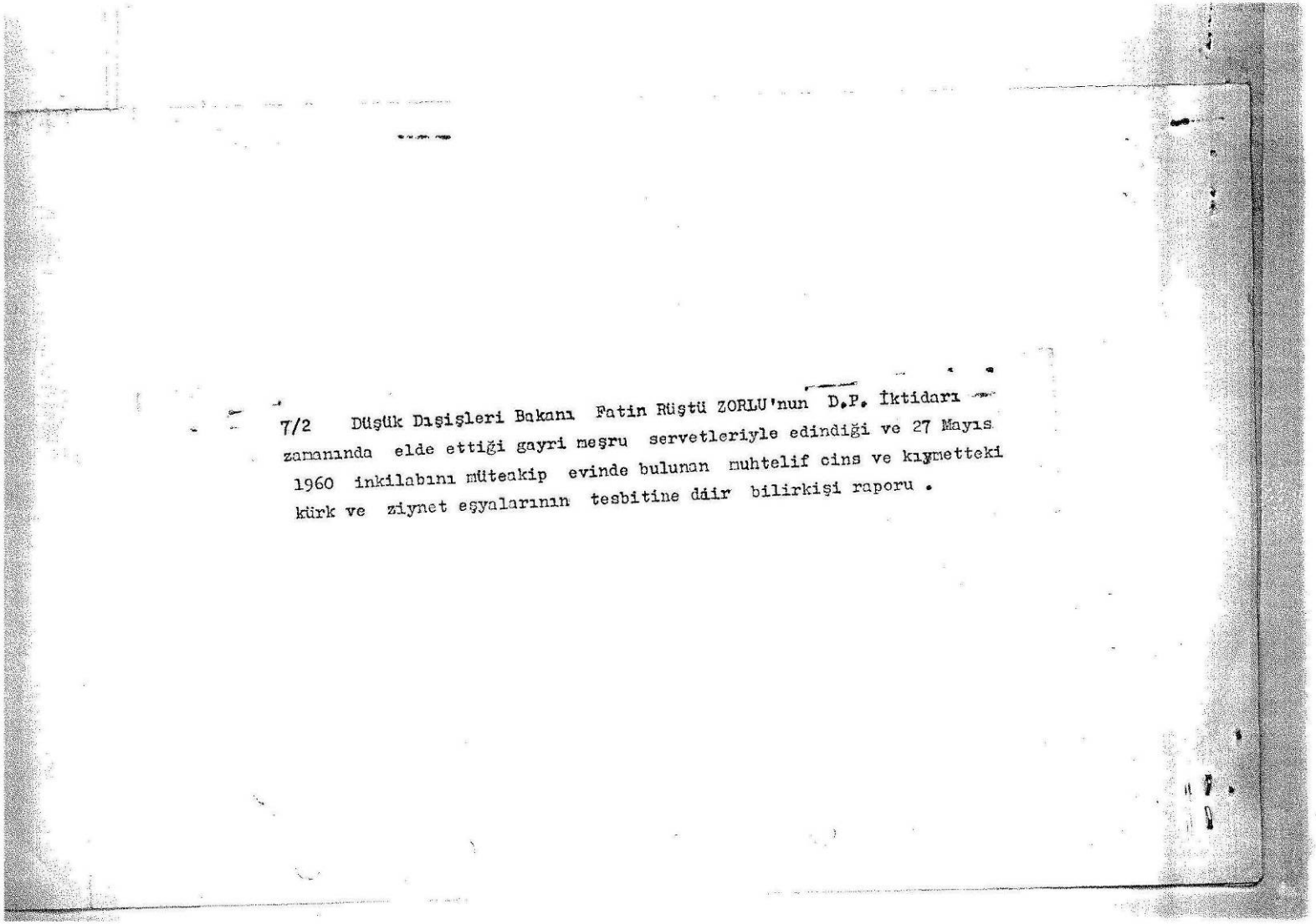
ZİYNET EŞYALARI

		Kıymeti Lira
1.	5 Parça ziynet	200 00
2.	2 Parça altın (İşbankası)	600 "
5.	5 Parça pırlantalı kol düğmesi takımı	1,000 "
6.	1 Taşlı altın yüzük	100 "
8	1 Pırlanta taşlı bayan saati (pilatine)	1,000 "
9.	1 Adet bayan kol saati ve iki bilezik	500 "
10.	1 Adet altın kadın çantası pırlanta taşlı	1,500 "
11.	5 Parça altın kol düğmesi takımı	50, "
12.	3 Parça elmas taşlı küpe ve yüzük	1,000 "
15.	Bir adet adet zümrüt elma taşlı yüzük	250 "
25.	Bir adet 18 ayar altın tabaka	1,000 "
26.	Sevin isimli taşlı altın plâka	50 "
29.	5 Parça kol düğmesi	200 "
30.	Elmas ve pırlanta taşlı kolye	200 "
31.	13 Pırlantalı pilatine bilezik	2,500 "
38.	Altın kelepçe saat kaplama	100 "
51,53	Gümüş kemer	50 "
59.	İki adet altın	450.00
		10,000.00

Yukarıda kıymeti tespit edilip kıymete bağlanan ziynet eşyaları 31 Mayıs 1960 günü huzurumuzda yapılmıştır.

7/2

Hakim Bnb. Hakim Yzb. Millî Emniyetten Bnb. Bilirkişi

7/2 Düşük Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü ZORLU'nun D.P. İktidarı zamanında elde ettiği gayri meşru servetleriyle edindiği ve 27 Mayıs 1960 inkilabını müteakip evinde bulunan muhtelif cins ve kıymetteki kürk ve ziynet eşyalarının tesbitine dair bilirkişi raporu .

M. B. K.
İrtibat Dürosu

Grup:7

F.Rişti Zorlu:o/o 1o

Önce bir koleksiyon

Bir gri vizon,bir kahverengi vizon,bir Çinçilâ,bir afgan astragan,bir kahverengi astragan,bir siyah afrika astragana,bir kanada mink'i,iki nylon ming,bir polerin mink,bir afgan siyah bramjfas'ı.

27 Mayıs devrimindon sonra yukarda sayılan kürkler,bir kürkçü dükkânın da değil F.R.Zorlu'nun evinde bulunmuştur.

1950 deki Zorlu:

Kendi beyanına göre 1950 de,Suadiyede ve Beyoğlunda iki arsanın üçte bir hissesine,3 ardiye,Annesi tarafından hediye edilmiş bir apartıman dairesi(Taksim Mete caddesinde),Ankara Tunalı Hilmi caddesinde bir apartıman,karısına ait bir ev ve 2o kalem mücevherden ibaret olan Zorlu'nun serveti,son on yılda şunlara sahip olmuştur:

1-Şişlide boş katlı bir apartımanın yarı hissesi.
2-Eminönünde bir dükkân
3-Şişlide başka bir gayrı menkul
4-Çankayada 4 katlı bir apartıman
5-Yenişehir'de 135.000 liraya alınmış bir apartıman dairesi
6-Çankaya Ayrancı'da 11o.ooo liraya satın alınmış 1863 metre kare arsa
7-Çankayada 2ßo.ooo liraya satın alınmış 1863 metre kare arsa
8-Kartal Samandırada 4o.ooo liraya satın alınmış 15.785 metre kare arazi
9-Ulus arsa alma ve yapı kooperatifinde 91.ooo liralık hisse
1o-Çanakkale seramik fabrikası TAŞ da 25.000 liralık hisse
11-66.1oo lira değerinde oda takımı
12-343 parça gümüş eşya,17 parça elbisolik İngiliz kumaşı
13-Değerleri 1oßßoo liralık 5 parça afgan halısı
14-16930 lira bedelle alınmış bir kristal avize
15-190675 liralık mücevherat
16-Banka kasasında saklanmış 177.3314 liralık mücevher
17- Yukarda belirtilen kürkler koleksiyonu

27 Mayıs sabahı yakalandığı zaman üzerinden 22.o55 Fransız frangı ile 2095 doları çıkmıştır.Bu döviz'in Türk parası olarak tutarı 66239.o5 liradır.

Dışardaki paralar:

Amerikan ve İngiliz bankalarında 3749 doları,169 Sterlingi,6422.18 yeni Fransız frangı ve 12.ooo İsviçre frangı olduğu tesbit edilebilen Zorlu ile ilgili olarak diğer düşüklerinkiler gibi İsviçre bankaları bir bilgi veremeyeceklerini söylemişlerdir.

Apartımanlarından birisini metresine tahsis eden Zorlu ,son zamanlarda bu apartımandaki daire döşensin diye aynı kadına 53.ooo,oo liralık eşya hediye etmişti.

Zorlu'nun 7.65 çapında bir tabancası, bir mavser tüfeği ve 9 çapta bir makinalı tabancası bulunmuştur.

F.R.Zorlu,memleket şartlarına uygun olmıyan Çelik silolaların Toprak Ofis tarafından alınması için zor kullanmış ve devletin 2o milyon lira zarara uğramasına sebeb olmuştur.Bu silolar inşaatını bir Danimarka şirketine verdirterek 753,ooo sterling tutarında bir döviz zararına devlete yüklemiştir.1957-196o yılları arasında yabancı devlet adamlarına ağırlama fonundan kendi adamlarına ve kayınarak istediklerini beslemesi,beslenen basına doyurmak için müsteşarlıktan resmi ilân kesmesi, Fairchildo firmasını geno zorlayarak T.H.Yollarına aldırdığı 7 adet F.27 uçağını, Hava Yollarına Fokker firmasının daha uygun şartlarla teklif ettiği fakat Zorlu ile Ulvi Yonal'ın bu teklifi hasıraltı ettikleri,Soruşturma Kurulunda da bu kararları için sebeb göstoremedikleri anlaşılmıştır.

Zorlu,Balıkesirde kurulması ekonomik sebebler ve hammadde yüzünden uygun görülen bir beyaz çimento fabrikasını Çanakkaleye naklettirerek,9 milyon liraya zarara uğramasına sebeb olmuştur.

İpar olayı ile ilgisi Yassıadada dava sırasında ortaya bütün çıplaklığı ile çıkmış olan Zorlu'nun ve yakınlarının Hilton otelindeki ikametlerinin ücretleri ve yiyecek masrafları Dış İşleri Bakanlığından ödetilmiştir.

Servetinin o/o 75.3'ünün (1.175.902)TL.sinin gayri meşru olduğu Yüksek Soruşturma Kurulunun 181-168 sayılı kararıyla anlaşılmıştır.

Oğuz Akal'ın kurmakta olduğu Demir ve Çelik fabrikasına Zorlu adı geçen tarafından yüzde on nisbetinde hisse sahibi yapılmış ve bu konuda Akal,Beşiktaş Noterliğinde resmi bir boyan düzenlenmiştir.

Hamdi Dulgurlu..

1950 yılında Çorum'da esnaf vergisine tabi bir küçük terzi olan Hamdi Dulgurlu'nun son on yılda 1.049.496,93 liralık servet sahibi olduğu anlaşılmıştır.Bu servetin o/o 65.4'ünün gayri meşru olduğu tesbit edilen Dulgurlu'nun Ankarada Tandoğan meydanında 295.500 lira değerinde üç katlı ve onüki daireli bir apartmanı,Maltepe Kubilay sokakta 517250 lira değerinde sekiz daireli kaloriferli bir apartmanı,Kazıl Sahasında bir bağı,Ankarada Uludanlarda arsası,Mercedes otomobili,65814.72 lira tutarında ticari serveti,Bankalarda 83522.21 lira nakti,16600 lira değerinde ev eşyası 18 bin lira tutarında alacağı vardır.Döviz furyasından hissesine 23 bin lira düşmüştür.

Rıza Karaca

Son on yılda 298.180 liralık servet toplayan Denizlinin düşük milletvekili A.R.Karaca'nın bu servetinin 10402o lirası gayri meşrudur.1950 den sonra edindikleri arasında Topkanedo ,214 bin lira değerinde bir apartmanı Ankarada bir apartman dairesi iki parça arsası vardır.

Dövizler..

İhsan Güleç(Zolu) 43.726.63 lira ve 553 dolar döviz almıştır Servetinin o/o 37 sini teşkil eden 127267 lirası gayri meşrudur.

Sinop sabık milletvekili Muharrem Tansel'in son on yılda topladığı servetin 585,216 lirasına tekabül eden o/o 53.95'i gayri meşrudur.1950 de iki arsa bir tarla bir bostan 225 bin lira sahibi olan Tansel,1960 da 1.084.687 liralık bir servet sahibi olmuştur.

Kanyon alabilecek şartları haiz acenta ve bayileri bırakarak D.P.li şahıslara düşük fiatlarla kanyon tevzii ettiren ve milletvekillerinin tavassutu ile ihdası lüzumlu olmayan yerlerde acentalıklar verdirten Abdullah Aker'in bu yüzden bakanlık görevini kötüye kullandığı,Ticaret Bakanı iken D.P.li Hamdi Dalaban'ın Tariş'e ayda 1250 lira ücretle müşavir tayin ettirdiği oysa,birlik bünyesinde böyle bir kadro olmadığı gobo Hamdi Dalaban'ın da milletvekili Muzaffer Dalaban'ın kardeşi olmaktan başka bir ihtisası bulunmadığı için Aker'in bu konuda da görevini kötüye kullandığı Güney sanayii TAŞ ye küsbe imal edecek tesisleri olmadığı halde varmışcasına kimyevi madde dövizi verdirdiği ve Oğuz Akal işinde rol oynadığı anlaşılmıştır.

N.Ş.Nabol.

Sakıt Amasya milletvekili Nabol'in son on yılda edindiği servetin yüzde 30'i gayri meşrudur.Adı geçenin 1950 de serveti sıfırdı.

Mitat Perin

232.892 liralık servetinin o/o 64.5 i gayri meşru olan Perin'in çeşitli arsaları,acem [illegible]ları vizon kürk,mücevher lüks ev eşyası vardır.27 Mayıs 1960 günü öz varlığı 241728.89 lira olan İstanbul Ekspres gazetesinden son on yılda 15 bin lira zarar ettiği de anlaşılmıştır.

Mondoros'in yakınlarından olan Şevki Hasırcı'nın son on yıldaki servetinin o/o 51.9'unun gayri meşru yoldan elde edildiği anlaşılmıştır.Gono Mondoros'in yakınlarından Selim Yatagan'ın servetinin o/o 62.1 'i gayri meşrudur. Çeşitli gayri menkul Perin sahibi ve bankalarda iştirak hissesi olan Yatagan yakalandığı zamanda üzerinde 4 bin liralık döviz bulunmuştur.

Gono Aydın milletvekillerinden Pirayo Levont'in son on yıldaki servetinin o/o 75.6 sı gayri meşrudur.

Mıgırdıç Şolofyan

Son on yılda 9.719.872 lira servet edinen Mıgırdıç Şolofyan'ın o/o83.17 sini karşılayan 8.083.436 lirasının gayri meşru olduğu anlaşılmıştır.

Şolofyanın serveti arasında:

1-Şişlide Halaskârgazi caddesinde 10 katlı asansör ve kaloriferli ap artıman

2-Çiftehavuzlarda 1614 metrekare üzerine yaptırılan apartmanın 20-loo hissesi

3-Etilerde 1239 metre kare üzerine yapılmış bir apartmanın 30-loo hissesi

Bulgurlu'nun son on yılda 1.049.496,93 liralık servet sahibi olduğu anlaşılmıştır. Bu servetin o/o 65.4'ünün gayri meşru olduğu tesbit edilen Bulgurlu'nun Ankarada Tando gan meydanında 295.500 lira değerinde üç katlı ve oniki daireli bir apartmanı, Malte po Kubilay sokakta 517250 lira değerinde sekiz daireli kaloriferli bir apartmanı, Kızıl cahammada bir bağı, Ankarada Ulucanlarda arsası, Morcedes otomobili, 65814.72 lira tutarında ticari serveti, Bankalarda 83532.21 lira nakti, 16600 lira değerinde ev eşyası 18 bin lira tutarında alacağı vardır. Döviz furyasından hissesine 23 bin lira düşmüş tür.

Rıza Karaca

Son on yılda 298.180 liralık servet toplayan Denizlinin düşük milletvekili A.R.Karaca'nın bu servetinin 10402o lirası gayrı meşrudur. 1950 den sonra edindikleri arasında Tophanede ,214 bin lira değerinde bir apartmanı Ankarada bir apar tman dairesi iki parça arsası vardır.

Dövizler...

İhsan Güleç(Bolu) 43.726.63 lira ve 553 dolar döviz almıştır Servetinin o/o 37 sini teşkil eden 127267 lirası gayri meşrudur.

Sinop sabık milletvekili Muharren Tansel'in son on yılda top ladığı servetin 585.216 lirasına tekabül eden o/o 53.95'i gayrı meşrudur. 1950 de iki arsa bir tarla bir bostan 225 bin lira sahibi olan Tansel, 1960 da 1.084.687 liralık bir servet sahibi olmuştur.

Kanyon alabilecek şartları haiz aconta ve bayileri bırakarak D.P.li şahıslara düşük fiatlarla kanyon tevzii ettiren ve milletvekillerinin tavassutu ile ihdası lüzumlu olmayan yerlerde acentalıklar verdirten Abdullah Akor'in bu yüzden bakanlık görevini kötüye kullandığı, Ticaret Bakanı iken D.P.li Hamdi Balaban'ın Tariş' o ayda 1250 lira ücretle müşavir tayin ettirdiği oysa, birlik bünyesinde böyle bir kade ro olmadığı gebe Hamdi Balaban'ın da milletvekili Muzaffer Balaban'ın kardeşi olmaktan başka bir ihtisası bulunmadığı için Akor'in bu konuda da görevini kötüye kullandığı Güney sanayii TAŞ ve küsbe imal edecek tesisleri olmadığı halde varmışcasına kimyevi madde dövizi verdirdiği ve Oğuz Akal işinde rol oynadığı anlaşılmıştır.

N.Ş.Nabol.

Sakat Amasya milletvekili Nabol'in son on yılda edindiği servetin üzde 50'i gayrı meşrudur. Ada geçenin 1950 de serveti sıfırdı.

Mitat Perin

232.892 liralık servetinin o/o 64.5 i gayrı meşru olan Perin'in çeşitli rsaları, acon lıkları vizon kürk, mücevher lüks ev eşyası vardır. 27 Mayıs 1960 günü z varlığı 241728.89 lira olan İstanbul Ekspres gazetesinden son on yılda 15 bin lira sarar ettiği de anlaşılmıştır.

Mondoros'in yakınlarından olan Şevki Hasırcı'nın son on yıldaki servoti in o/o 51.9'unun gayrı meşru yoldan elde edildiği anlaşılmıştır. Gono Mondoros'in yakın larından Selim Yatagan'ın servetinin o/o 62.1 'i gayri meşrudur. Çeşitli gayri menkul lerin sahibi ve bankalarda iştirak hissesi olan Yatagan yakalandığı zamanın üzerinde 4 bin liralık döviz bulunmuştur.

Gono Aydın milletvekillerinden Pirayo Levent'in son on yıldaki servoti nin o/o 75.6 sı gayrı meşrudur.

Mıgırdıç Şolofyan

Son on yılda 9.719.872 lira servet edinen Mıgırdıç Şolofyan'ın o/o83 .17 sini karşılayan 8.083.436 lirasının gayrı meşru olduğu anlaşılmıştır.

Şolofyanın serveti arasında:

1-Şişlide Halaskargazi caddesinde 10 katlı asansör ve kaloriferli ap artman

2-Çiftehavuzlarda 1614 metrekare üzerine yaptırılan apartmanın 20-loo hissesi

3-Etilerde 1239 metre kare üzerine yapılmış bir apartmanın 3o-loo hissesi

4-Asmalımescitte arsa, Kuruçeşmede, Arapcamiinde arsa.

5-Maktaş, Aybak, Tipa, Bakırsanayii, İmportoks, Hatel Kronotal, Alko, Dudin Eloktro san, Elsa, T olsan şirkotlerinde iştirak hissoleri.

İstanbul bankasında ollibin liralık iştirak hissesi. on bin liralık Emlak bankası tahvili. 4o bin lira değerinde menkul eşya, 1951 model otomobil. Kürkler On bin liralık seyahat dövizi 27104 liralık mevduat ve nakit.

EK 5: DEVLET RADYOSUNDAN YASSIADA DURUŞMALARI ESNASINDA YOLSUZLUKLARLA İLGİLİ YAPILAN HABERLER

Y E D İ N C İ G U R U P

I) Fetin Rüştü Zorlu 7
2) Abdullah Aker I7
3) Turhan Bahadır 3I
4) Şevki Hasırcı I85
5) Mithat Perin I89
6) Muharrem Tansel I84
7) Hamdi Bulgurlu 88
8) İhsan Gülez I93
9) Mağırdıç Şellefyan 200
I0) Pirayo Levent II4
II) Ali Rıza Karaca I55
I2) Selim Yatağan I45
I3) Nazifi Şerif Nabel 207
I4) Malik Yolaç 86

---

27. Kas. 1961

Radyo Konuşması

Muhterem Dinleyiciler,

Bir gri vizon,bir kahverengi vizon,bir boz vizon,bir Çinçila, bir Afgan astragamı,bir kahverengi astragan, bir siyah Afrika astragan, bir Kanada Mink'i, 2 naylon mink, bir pelerin mink, bir Afgan siyah Eranj fası...Hayır, bir kürkçü dükkânının tâdadını yapmıyoruz, saydığımız kürk yığınları, dügük Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu' nun 27 Mayıs'ta Türkiye'de tesbit edilen kolleksiyonundan ibarettir. Yalnız sahip olduğu kürkler,bu, şöhreti yurt sınırlarını aşarak milletler arası bir hırsız olduğu her tarafa yayılan bu adamın,bu sıfatı nekadar haklı olarak taşıdığını göstermeğe yeter.Utanıp sıkılmadan o tarihte ancak bir sefaret kâtibi olduğunu dahi unutarak "Türkiyeyi ikinci Dünya harbine ben sokmadım" diyebilen bu adam, yıllar boyunce aynı Türkiye'yi dışarda,komisyonculuğundan dolayı " Mr.yüzde on" adı ile temsil ederek,bütün Türk Milletinin yüzünü kızartmış olduğunu nedense bir an için dahi hatırlamamıştır.Hasan Polatkan Yurt içindeki hırsızların nasıl en azgını ise,muhakkak ki,Fatin Rüştü de Milletlerarası çapta bir hırsız olmak sıfatını taşıyordu.

Şimdi, bu hakikaten adı gibi Zorlu Haramînin,dosyaları üzerine iyilelim ve harbe sokmadığını söylediği Türk Milletinin kesesine uzun ellerini nasıl soktuğunu,birer birer gözden geçirelim :

1950 deki serveti,kendi beyanına göre, Suadiyedeki muhtelif arsaların 3 te biri,Beyoğlunda bir arsanın 3 te biri hissesi, 3 ardiye ve annesi tarafından hediye edilmiş Mete caddesinde bir apartman dairesi, ve sattığı bazı arsaların parasıyla alınmış Ankara Tunalı Hilmi Caddesinde bir apartman ile, karısına ait bi ev ve 20 kalem mücevherden ibaret.Doğrusu Zorlu'nun 1950 de hiç de azımsanmıyacak bir servete malik olduğu hemen anlaşılıyor.Ama hırsız için,mevcutla yetinmek kolay mıdır ?..Bilinen halk tâbiriyle "Devlet malı Deniz,yemiyen domuz" diye yola bir defa çıkılmıya görsün,hele bir de o Devletin başında şef mevkiinde bulunanlar aynı kafada oldu mu,hırsızın ne keyfine pâyân olur, ne de hırsına ve tamahına hudut.. İşte dügük Dış işleri Bakanı da bu hava içinde, devlet hizmeti yüklenmiş bir sorumlu gibi değil,tıpkı lebalep dolu bir yiyecek anbarına sokulabilmiş bir fare gibi bulduğunu kemirmiş, tuttuğunu yemiş ve doymak bilmez miğdesini bir balon gibi şişirdiğini asla farketmeden kemirmesine ve tıkınmasına devam etmiştir.

İşte hesabı: 1950-1960 arasında bakınız neler yüklenir :

1- Şişli'de 5 katlı bir apartmanın yarı hissesi,

2- Eminönün'de bir dükkân,

3- Şişli'de başka bir gayrimenkul,

4- Ankara Çankaya'da 4 katlı bir apartman,

5- Ankara Yenişehir'de 135.000 liraya alınmış bir apartman dairesi,

6- Ankara Çankaya Ayrancı'da 110.000 liraya satın alınmış bir apartman hissesi,

7- Ankara Çankaya'da 280.000 liraya satın alınmış 1863 metre kare arsa,

8- Kartal' Samandıra'da 40.000 liraya ~~asx~~ satın alınmış 15.185 metre kare arazi,

9- Ulus arsa alma ve ev yaptırma Kooperatifinde 91.000 liralık hisse,

10- Çanakkale Seramik Fabrikası T.A.Ş. de 25.000 liralık hisse,

11- Değeri 68.100 lira olan oda takımı,

12-343 parça gümüş eşya,17 elbiselik ingiliz kumaşı,

13- Değerleri 108.800 lira olan 5 parça afgan halısı,

14- 16.930 lira bedelle alınmış bir kristal avize,

15- 190.675 liralık mücevherat,

16- Ayrıca Banka kasasında saklanmış 177.331 liralık mücevherat,

Sahip olduğu kürk yığınını konuşmamızın başında saydığımız için,burada tekrarlamıyoruz.Ama Fatin Rüştü'nün varlığı bitti zannetmeyin aziz dinleyiciler, 27 Mayıs sabahı yakalandığı zaman üzerinden 22.055 yeni fransız frangı ile 2895 Amerikan doları çıkmıştır ki,Türk parası olarak tutarları 66.259.05 liradır.

Şüphesiz bu çapta bir hırsızın dışarıda parası olmaması kabil değildir. ~~Nitekim ihtilalcı mütenakip yıllarda Amerikan ve İngiliz Bankalarında, 3749 doları, 169 sterlingi,6422,18 yeni Fransız frangı ve 12,000 İsviçre frangı olduğu tesbit edilebilmiş,~~ bu tarz siyasi hırsızların para depo etmeleri usulden olan İsviçre Bankalarından ~~xxx~~, O Bankaların prensipleri dolayısile hiç bir bilgi alınamamıştır.

Bitmedi.Fatin Rüştü Zorlu'da lideri ve hamisi Menderes gibi metres meraklısıydı ve apartmanlarından birini tahsis ettiği metresine 53.089,50 liralık bir eşyayı son zamanlarda hediye etmiş bulunuyordu.Unutmadan hemen ilâve edelim,7,65 çapında bir tabancayı,bir mavzer tüfeğini ve 9 çapında makineli bir tabancayı o da arkadaşı Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes gibi nedense evinde bulundurmak âdetinde imiş.Besbelli muhalefetin en fazla sinirlendikleri iddiası o "Can ve mal emniyetinin kalmadığına için için hak veriyor ve sanki evlerine silâh ve cephane depo etmekle şahlanan bir milletin ateşine dayanabileceklerini sanıyorlardı.Evlerde silâhlar,cephelerde dövizler, ağızlarda küfürler ve tehditler, nedir bu ?.. Adına Demokrat parti denen bir soyguncular çetesinin yirminci asrın ikinci yarısında devlet idaresi olarak anlayışı ve yaptıkları...Böyle bir soysuzlar zümresinin elinden Türk Milletinin tam on yıl boyunca çektiği acılar,hiç şüphe yok,tarihin nesiller boyu üzerinde en fazla durulacak ibret tabloları-

nı teşkil edecektir.Kira evinde oturan sadrazamlar ve evine,has francala gönderildiği zaman "Milletin yediği ekmek bu değildir" diye reddeden devlet adamları görmüş ve çıkarmış bir millet,sırtlarında hecin devesinin hörgücü gibi gayrimeşru servet depolarıyla sallanıp giden bir hırsızlar katarını, tarihin koynuna sevkederken, elbette boyunlarına takılı çanların ve çıngırakların sesini de gelecek nesillere duyuracak kudrettedir.

Muhterem dinleyiciler,düşük dışişleri Bakanı Zorlu, yalnız saydıklarımızla da yetinmiş değildir.Menderes tarafından yalnız bir dış politika allâmesi değil,aynı zamanda döviz komitelerinden,Basın işlerini tedvire kadar,devletin bütün girdisini çıktısını bilen bir hârika gibi gösterilen bu şımarık, elbette keyfi gidişin icabı olarak da devletimize hudutsuz zararlara sokacaktı.Nitekim memleket şartlarına asla uygun olmayan meşhur çelik siloları Toprak Mahsulleri Ofisine kimbilir nekadarlık bir yüzdenin hatırı için bütün uzmanların direnmesine rağmen zorla aldırarak, tam 2o milyon liralık bir devlet zararına sebep olması, aynı siloların inşaatını gene keyfi olarak bir Danimarkalı Şirketine vererek tam, 753.000 yeni 2o milyon Türk lirası sterling tutarında bir döviz zararını devlete yükletmesi, I957,I958,I959 ve I960 yıllarında dışişleri Bakanlığının yabancı devlet adamlarını ağırlama fonundan, kendi adamlarına kayırmak istediklerini besletmesi,resmî ilânları mücadeleci Basından keserek, D.P. beslemeleri gazetelere bol keseden dağıtılması bunlar arasındadır.Milletler arası iş alanında yüzde on komisyonculuğu ile tanınmış bir Zorlu'nun yirmi milyonluk bir silo bahsinde sırf hiç bir menfaat gözetmeden sırf hamakat yüzünden ısrar edeceğine inanmak herhalde safdillikten de fazla olur.Ayni Fatin Rüştü,elbette Fairchilde (Feyrçayld) firmasından gene zorluyarak T.H.Yollarına aldırdığı 7 adet F.27 uçağını da merhum pederinin hayrınamına mubayaa ettirmiştir.Nitekim T.H.Yollarına Fokker firması aynı uçakları çok daha uygun şartlarla teklif etmiş bulunuyor,fakat bu teklif Zorlu'nun T.H.Yolları Umum Müdürü Ulvî Yenal ile birlikte gösterdiği ısrar sonunda derhal hasır altı ediliyordu.Yüksek Soruşturma Kurulu bu meselenin üzerine iyildiği zaman,sanıklar daha uygun şartlar teklif eden firmanın niçin reddedildiğine dair bir tek sebep zikredememişlerdir.

Bitmedi.Fatin Rüştü Zorlu,seçim bölgesi Çanakkale'de ham madelerinin mevcut olmamasına ve zarar eden mümasil bir fabrikanın Balıkesir'e nakledilmiş bulunmasına rağmen, birbeyaz çimento fabrikası kurulmasında ısrar etmiş ve [illegible] tam 9 milyon zarara girmesine sebep olmuştur.Yassıada'da duruşması biten Namlı İpar davasını burada tekrarlamayalım.Yalnız bunun dışında Fatin Rüştü Zorlu'nun pek iğrenç bir de ihtilâs dosyası var ki, onu hemen belirtmeden geçemiyeceğiz :

I957 ile I960 arasında yabancı devlet temsilcilerinin Hilton Otelinde misafir edilmeleri sırasında, Hilton oteline ödenen ikâmet masraflarını itâ âmiri sıfatiyla Dışişleri Bütçesinden tediye eden Zorlu'nun, bütçenin ağırlama faslındaki paradan büyük bir miktarını zimmetine geçirdiği Yüksek Soruşturma Kurulunca tesbit edilmiştir. ~~Söz~~ yabancı misafirler ağırlaması ~~bahse konusu olan~~ bu dosya üzerinde daha fazla açıklama yapmayışımızı anlayışla karşılayacağınız dan eminiz.

Ve nihayet aziz dinleyiciler, Fatin Rüştü'nün tam bir yüzde oncu olduğunu tescil eden vesikaya gelince; Kromit şirketi kurucusu ve sahibi Oğuz Akal'a ~~Ekrem~~ Sarol'la birlikte temin ettiği 70 milyonluk kredi üzerine, Akal Beşiktaş Noterliğin de tanzim ettiği bir taahhütname ile, kurulacak demir Fabrikasından Sarol'a %25, Zorlu'yada % IO hisse verivermiştir.

Evet Muhterem Dinleyiciler, yüzde on, bize göre " Bay yüzde on" yabancılar nazarında "Mister yüzde on" ve bu adam, ne hazindir ki, Türkiye Cumhuriyetinin yıllar yılı Dış İşleri Bakanı olabilmiştir...

Ama yalnız o ve yakınları mı ? Hangi düşük'ün dosyasını açarsanız açınız, ya bir suiistimal, yahir irtikap, irtişa ve yahut haksız iktisabına dair vesikalara tesadüf edersiniz. Meselâ işte Sabık Çorum milletvekili Hamdi Bulgurlu. I950 yılında Çorum'da esnaf vergisine tabi bir terzi dükkânının sahibi bulunan Bulgurlu, bu hânı yağmada üzerine düşen vezifeyi elbak yapmış. I950-I960 yıllarıxxxxxxx arasında tam I.049.496,93 liralık servet toplamıştır.

Yüksek Soruşturma Kurulunun 6.II.I960 tarih ve II2/97 sayılı kararına göre bu servetin % 65,4 ünü teşkil eden 686.344,11 lirası gayrimeşrudur.

Topladığı servet şu kalemlerden terekkip etmektedir:

I- Ankara'da Tandoğan Meydanında Kültür Sokakta 292.500 lira değerinde üç katlı ve beher katı 4 der daireli bir apartman,

2- Yine Ankara'da Maltepe'de Kubilay Sokakta 5I7.250 lira değerinde 4 katlı 8 daireli kaloriferli başka bir apartman,

3- Kızılcahamam da hisseli bir bağ, Ankara'da Ulucanlar'da hisseli bir arsa,

4- 68.8I4,72 lira tutarında ticari servet,

5- Mersedes marka bir otomobil,

6- I6,600 lira değerinde muhtelif menkul eşya,

7- Muhtelif Bankalar'da mevduatı ve nakti 83.532,2I lira,

8- I8.000 lira tutarında alacak,

Döviz furyasında ise, Hamdi Bulgurlu'nun hissesine 23.000 lira düşmüştür.

5- Beşiktaş Kuruçeşme'de 83-85 numaralı arsanın yarı hissesi Hissenin iktisap tarihindeki değeri 110.000 lira,

6- Beyoğlun'da Turna sokakta tapu kayıtlarına nazaran iktisap bedeli 100.000 lira olan iki arsa,

7- Mektaş Ticaret T.A.Ş. de 64.050 liralık hisse ve alacak,

8- Aybek Limitet şirketinde 283.353 liralık hisse ve alacak,

Bânlemektem yorulmadınızsa muhterem dinleyiciler,vesikaları okumaya devam edelim.

9-Bakır Sanayii T.A.Ş. de 1950 den sonraki hisse ve alacağı 332.360 lira,

10- İmerteks Sanayii ve Ticaret Limitet şirketinde 183.997 liralık hisse ve alacak,

11- Tipa M. Tinel müessesesinde 33.066 liralık hisse ve alacak.

12- Hatel Sınayı tesisler şirketinde 91.121 liralık hisse ve alacak,

13- Alko Kollektof şirketindeki hususi şerik hissesi ve alacağı 2.828.571 lira.

14- Budin Madencilik ve Ticaret Limitet şirketindeki hissesi ve alacağı 1.551.095 lira,

15- Elektorasan Limitet şirketinde 381.152 liralık hisse ve alacağı,

16- Elsa Elektrik Sanayiinde 312.392 liralık hisse ve alacak

17- Telsan Genel Sanayı şirketinde 496.672,06 liralık hisse ve alacağı,

Saymakla bitmiyor muhterem dinleyiciler,daha neler var neler otomobiller,seyyahat dövizleri,kürkler, halılar, ziynet eşyaları,kuyruklu kuyruksuz piyanolar.Banka hisse senetleri vesaire vesaire.. Evet bir rekor bu.8.083.436 lira ile Mağırdıç Şeliefyan adındaki bir bu düşük D.P. Milletvekilinin kardağa, hırsızlık ve ahlâksızlık rekoru.Büyük Millet Meclisinde sesini bir tek gün dahi çıkarmamış olan bu sefil,üç yıllık milletvekili idi.Ve kahraman Türk Ordusu yetişmeseydi, şüphesiz bu sessiz sedasız servet toplama hırsı içinde, daha neler çalacak ve kimbilir nasıl bir haram yağmanın tepesine tüneyecekti.Gerçekten iğrenç,hakikaten korkunç devlet malını denizlerden kadar engin ve beşi boş görerek durmadan yiyen böyle bir domuz sürüsünün eşini tarih tarih olalı asla kaydetmemiştir.

Geceniz hayırlı olsun muhterem dinleyiciler.

EK 6: ALBAY FARUK ERUS ARŞİVİ, FATİN RÜŞTÜ ZORLU'NUN YASSIADA'DAN KENDİ EL YAZISIYLA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI'NA YAZMIŞ OLDUĞU MEKTUP

Dışişleri Bakanlığına

Ekteki mahiyetteki hususatın Protokol Dairesi'ne ifade ettiği teklifinde ilgili Hükümetler nezdinde takibat edilerek bildirilmesine müsaadelerinizi saygılarımla rica ederim.

1- 1957 senesinde İtalya Cümhurreisi Gronchi ile Başbakan Segni'nin Pella'nın memleketimiz ziyaretlerinde

a- Bana İtalya Hükümeti tarafından verilen tabağın bir bir 1 çorba kaşığı

b- Refikama verilen ipek altın renkte taşlı kolye ve bileziği.

2- İtalyaya yapılan iadei ziyarette İtalya Cümhurreisi ve Hanımına verdikleri hediyelerden

a- Bana verilen 1 gümüş Hardaz tabağı

b- Refikama verilen ikişer gümüş yaldızlı üstübeye kahve takımı bir misafirde takdir.

3- Endonezya Devlet Reisinin Ankara, İstanbul ve Devlet Bakanlarile birlikte ziyaretlerinde

a- Bana verilen gümüş çay takımı

b- Hariciye vaziri tarafından verilen Gümüş Kalem takımı ve sigaralık.

4- Almanyaya yapılan Resmi Ziyaret esnasında.

a- Reis-i cumhur tarafından kıraa verilen imzalı Gümüş tepsi.

b- Alman Hariciye vaziri tarafından verilen vaza.

5- Tahiristan Cumhur Başkanı Yahseda Muhyaman Ankaraya ziyaretinde verilen Gümüş takımı ve ikili.

6- Bizim 1960 senesinde Tahiristan ziyaretimizde kıraa verilen: 1 gümüş çay takımı.

7- Yunan Başvekilinin Ankaraya ziyaretinde

a- Kıraa verilen 1 altın takımı

b- Zevcesine verilen mensucat altın emaye takı bilezik.

7- Afganistan ziyaretimizde. Afgan Hükumeti tarafından verilen mermer masa

8- 1 adet mineli Gümüş Kutu Iran Başvekili Ikbal'a hediye.

9- 1 adet Emaye Gümüş Kutu Iran Başvekilene hediye.

EK 7: ALBAY FARUK ERUS ARŞİVİ, İMRALI'DA İNFAZDA BULUNAN MİLLİ BİRLİK KOMİTESİ İRTİBAT BÜROSU PERSONELİ

6

İmralıda infaz edilecek ölüm cezasında bulunan M.B.K. irtibat Bürosu personeli

1. Tğn Alb. Faik Güryay
2. Dz. Kur. Alb. Bülent Türkün
3. Müh. Yb. Nusret Erasian
4. Lv. Bnb. Faruk Eruz
5. Kur. Bnb. Kemal Koçun
6. Kur. Bnb. Ziya Tüzün
7. Tğn. Bnb. Mehmet Esiç
8. Jdy. Bnb. Mahir Çakar
9. Üb. Yzb. Osman Tolga
10. Cv. Yzb. Avni Kelleciğlu
11. Tğn Yzb. Nihat Boddu
12. Tğn Yzb. Kemal Kılıç
13. Müh. Yzb. Nazım Ünlü
14. Müh. Yzb. Kemal Başmacı
15. Müh. Üstçvş Tuncay Uskun
16. Tğn Üstçvş Abdülkadir Kalaycıoğlu
17. Piyat Üstçvş Ayhan Tekin
18. Jdy. Üstçvş Hüseyin Yılmaz
19. Lv. Üstçvş Edip Tayfun
20. Hava Üstçvş Serhat Erasian
21.
22. Dz. Üstçvş ~~Yzb.~~ Sedat
23. Hv. Yzb. Remzi

EK 8: FATİN RÜŞTÜ ZORLU' NUN KENDİ KALEMİNDEN YAPTIRILMAYAN SON SAVUNMASINDAKİ MÜDAFAA ÖZETİ

Müdafaa özeti

Yönetimden ne suç aldığı iddia edilen vakıalarda suçlu değilim ve böyle bir duygum ve kompleksim olmadı. Menfaatim mevzubahis olamaz. Büyük Doğu'dan başka maaş alıyordum ve Demokrat parti iktidara geldiği zaman yatan sefirdim. İstanbul dolayısiyle yaranın ağrıdığı 12 dakikam oldu.

Suçlular duygusuna menfaat kaygısından dolayı idam seçimi tercih mevzudur. 1957 de 35 milletvekilinden seçimden sonra 180 oldu. Benim erken seçim istediğim Asım Özgenin Hürriyet gazetesinde şikayetlerinde yazılı olarak ayrı ayrı iki tarihde yazıldı. 25 mayısda da Turan Feyzioğlunu Hükümet namına seçimin yapılacağına dair aldanarak Özgen'e ek cevabı ile beraber kaydedildi.

4- Dış politikası demokrasisiz istikrarsızlığa sürüklediğimiz (müttefik Pazarsa) girme. Macaristan'a silah yolunu kapattığımız (Varşova anlaşması) Hrutşov mektubu (2 mayıs New York Times) Kızıldeniz Dış politikası (Hayrettin Erkmen'in katkısı) Hariçi proletarya kavramı (11 ayrıntı Erkmen'in katkısı) (Yönünüz) Yazılarım ediyorsunuz (26 Şubat 1960) Meclis Gafiletleri. Yönünüz Kuruluş Yönünüzde temas etmesini istemeye ediyorsunuz. (Grup Gafiletleri)

5- 7 nisanda 27 nisanda Bolsoma yidilecegini söylüyorsunuz. 27 nisandan 30 nisana kadar yurt dışına kaçışınızdan 30 nisandan 5 mayısa kadar İstanbul'daki temasların yakalanmaz) müzakerelerinden. Bütün bu tarihlerde grupu müzakerelerine iştirake etmiyorsunuz. Silahlı kuvvetlerin ne gurupta nede meclisde kabahatiniz olmuyor. (Ve Hürriyet gazetesi Asım Özgenin hatıratı.)

6- 1 mayısta Cemal'i gazetecilerle İstanbulda toplantı. Cemal'in olacak tedbir lazım (İstanbul olayları dosyası New York Times'in tercümesi). S. Yönünüz ve muhalefeti nortonperverlikle itham ediyorsunuz. Cemal gazetecilerin S. Yönünü ile kaymuzalıkla ilişkilendirmeye söylüyor ve bunun için onlara nasıl tavır edeceğini söylüyorsunuz.

7- 29 Nisanda Fahrun kaydıralı 30 Mayıs'ta 7 Mayıs'da Londra NATO nun İstanbuldaki toplanmasına iştirak edeceği gazetelerin yazdığı gibi 29 Mayıs'ta Başvekil ile yunanistana resmi ziyaret e Hazirandaki Reisicumhur ile Başvekil in Londra Paris e ziyaretleri için olaylar münasebetsinde bu aylarda bir dikta veya muhalefet uzun müddetsizine görüşülmesinin mümkünsüz.

8- Belgrafları ve dahi olamaz bir kaç sözlerin mütalaada gelmeden ben değilmedim. Sonra haberleri Başvekilin sözleri için ve gazetelerden, ki hakkı kendi hadisata karşı nasıl tutulduğu olmamış. Bu gibi düşünceleri olduğunu mümkün değil bir tahmin bir de kabul.

9- Bu. Hariciye Vekilinin ile yaptıkları konuşmada ve Londra da Başvekil Millet Meclisinde bir kaç konuşmaları yaptılar. Muhtar Meşrutiyetin ilanı profesör müdafaa etmiş ümidi kabarıyordu, ya gazetelerin yazdığı 29 uncu maddeyi değiş değişiklikler gündeme gelmeyecek değildi. Bu sözü hiç ilgi ve değişiklik olmuş için Muvafakatsizlik tahkikatı (6) maddeyi

10- İstifaya bile değişiklik gösterilmiş ve değişmeyen (Kastamonu) yüzünden söylediği gibi, Onu bu acil tahkikatı bulunduğunu ve bunu sağlamak için tahkikatı değiştirdiğini, Denildiği muhalefetin bir değişiklik değişmeyi istemesi için bir değişiklik için bir değişiklik yapılmış ve bir değişiklik için bir değişiklik. Kanunlarına göre değişiklik yapılmış değişiklik değişmeyi bir değişiklik için bir değişiklik.

4 sayfalık bir özet. Gide... edin.

صابته قطعه رستم زوجه لوئ ۹۶۷/۷/۲۶
کونلی بابلی مدافعه نامه سی قوزه تنده

۱ - ایلک سوزلکده لره وحوشه اولدیغی ادعا اولنانه داقدلوده صوجیلوکم و بویله بر دیلکوم وقوعیله کسیم اولمادی .

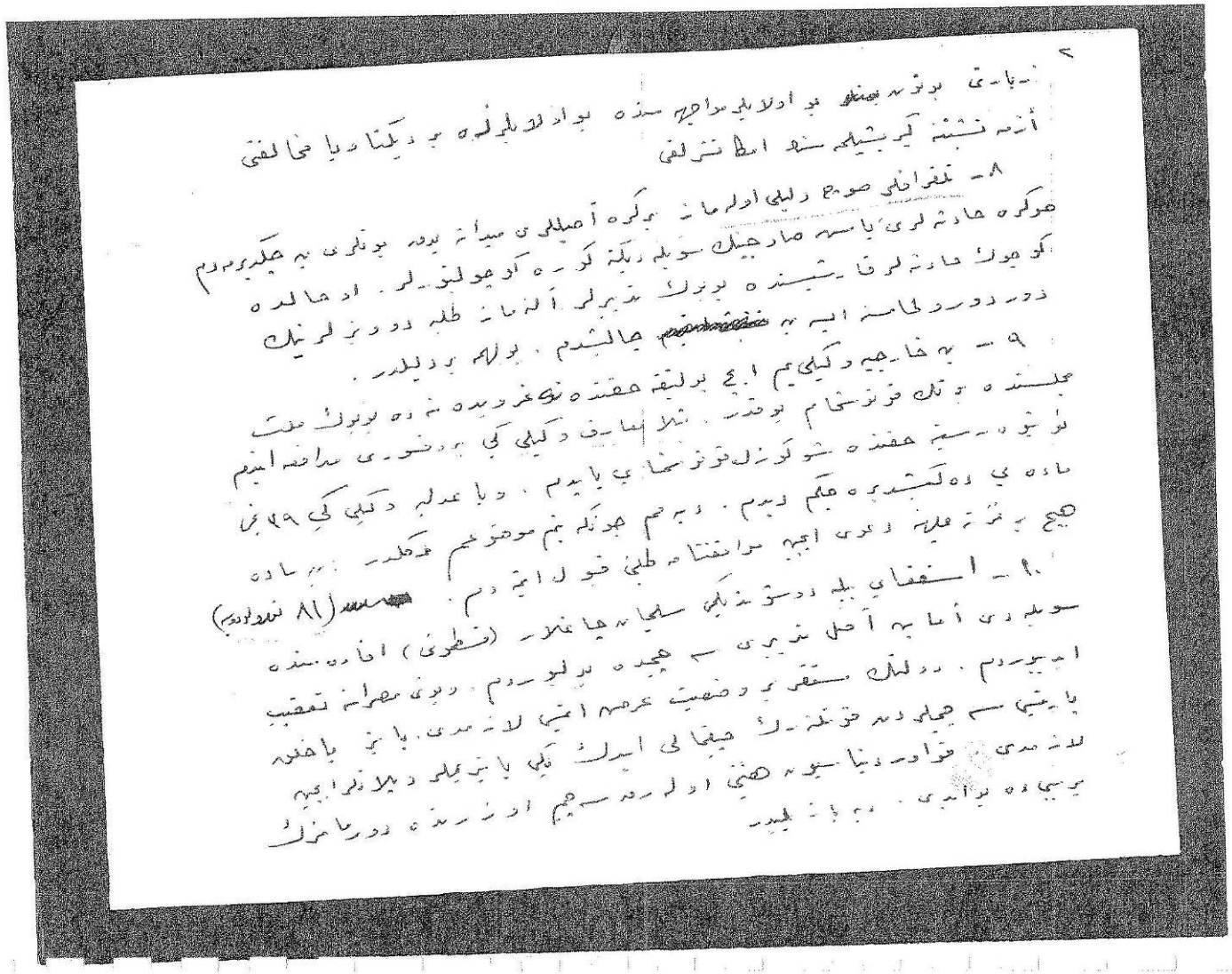
۲ - شمدیکم سوضوغی اولیات یوبورك ایچی انکیه اوچ شاهی رهاقطه اساسه آلیوردم وده بوقدانه یاری اقتداره کلدیکی زمانه دانا سفیردم . استانبول دولایسیله ایله ده ضروره کیردم . اوده ایلی دکانه ایلی عرضه مز کسلدی .

۳ - صوجیلوکم دونیوسی وشمدیکی خاتیوسنده اولمه ایدی سوچم ایکی یوز لیرا ۱۹۵۷ ده ۲۵ مخالف والیکه سوچیه دهوکره ۱۸۰ اولدی بنم ایرکیه سوچم ایکی دیکم عادی توزلوغه هیچ عنزته سنده چقانه خاطره لرنده ایدی ، ایری ایلی تاهیده یاپلی ۵ پاپلی ده ده توزلانه فیضی اوغلنه حکومت نامه سوچم یاپیلم حقنه رأی اولانه هوای عزت آنجالی ایله برابر حاضر اولدوم .

۴ - بدیعه یولقیجی ده موقراسیلی استفاده سوده ایدیوردم . مشرقلی یازار ، گوم ماهرا پیچی ده صلح یولنه سوده ایدیوردم (غربی آلمانیاسی اکونومی مکتوبی Hertern (Hamburg) نه مقاله سی بیشیه یولقیجی ایچ یولقه ده فایشدیریلیورمش (ضیالدین زکی توطاری) (ایه نوکی ده نشکلی ایدیوردم) (۲۶ شباط ۹۶۰ مجلس ضبطی : فاصل کوچوکه ایه نوکی ایله ده تماس ایچی توصیه ایتمشم . ایدیوردم (غزیب ضبطی ۹۶۰) - ۵ - ۷ شاهده ، ۲۷ شاهده طوراق گیدیلچکی سویلیوردم ۱۸ شاهده ۱۹ شاهده - ۲۷ شاهده ۲۰ عربانه قدر یوز دوشنده یم ۲۰ شاهده ۵ شاهیه قدر استانبولده یم خاطرلیه تماس یوقدی) مذاکره لری وایه یولنه یولنا چیلده غزیب مذاکره لرینه اشتراک ایتیوردم . صلاحیتی فائقه نه غزیده ده مجلسده قبولنه اوی دیمیوردم - (Hurriyet ده عزتی عادی توزلوغه خاطراتی)

۶ - اساسده اجنبی عزته جیلرله استانبوله طوبلانتی ، تشکیل دکل تنجیه لانردم (استانبول اولایلی دوسیه سی نویورده تیمسلك ترجمه سی) ایه نوکی ده مخالفتی وطنه یوردلقله توصیف ایدیوردم اجنبی عزته جیلرك ایه نوکی ایله قوتوشایله خطرینی سویلیوردم . ویرنه اجنبه اداره واسطه تأمینه ایدیوردم .

۷ - ۲۷ شاهده طوراق سیاقی ۲۰ شاهده ۷ شاهیه قدر فاصله استانبوله طوپلانتی یوقدی ایچی عزته جیلرك تماس ۲۶ شاهده باسه ویل ایله - بیرانستانه سوق یاپدی ۸ طوراقده وچی عجوزه ایله باسه ویللك سیاچه یاپیس .

EK 9: YASSIADA DURUŞMALARI ESNASINDA F. R. ZORLU'NUN ANNESİ, EŞİ VE KIZI TARAFINDAN KENDİSİNE GÖNDERİLEN TELGRAFLAR VE 1 ADET MEKTUP

Canım babacığım,

Hş mektubunu şimdi aldık, hemen cevap veriyorum. bir hoş hem yaşıyorum bunları ama her halde cevapları alamadın.

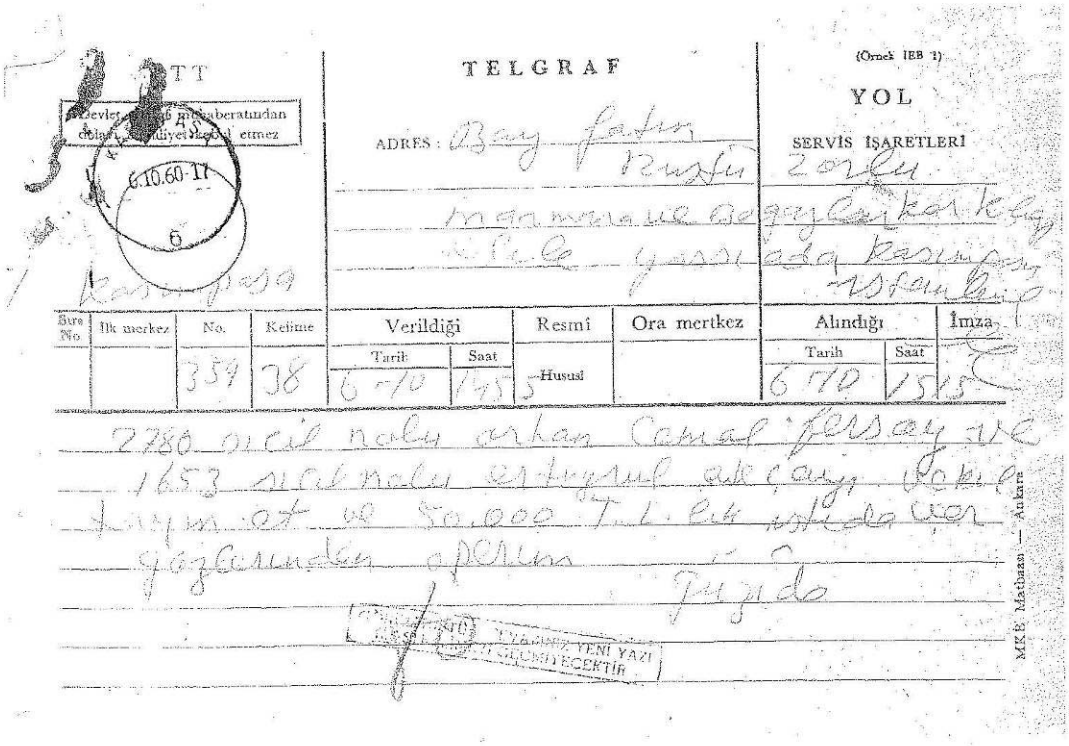
1- Ibolyan bana'nın ismi:

2- Canım Feyzi sokağındaki apartmanı kiralar:

Bodrum: 80 T.L.
1 mş su: 275. T.L: (antanlar, tadilat yapıldığından artt
2 " " : 25 T.L.
3 " " : 175 T.L
4 " " : 175 T.L
5 " " 120 "
6 " 350 T.L
7 " 150 T.L
8 " " : 350 T.L
9 " 300 T.L.
10 " 385 T.L

'54'ten beri kiralar böyle. Makbuzlara hiç yazılmıyor hepsi şaziye vasıtası ile ispat edilir, yine bunlardan eski dir, hepsi 20 senelik kirası.

3) Ardiyenin: senelik: 1800 5 mş.
13 mş: 1500. 9 mş: 1500 lira. Bunu ispat için hepsini

PTT

Devlet ... müracaatından dolayı ... ödeme yapılmaz etmez

6.10.60-17

6

Kasımpaşa

TELGRAF

(Örnek 1EB 1)

YOL

ADRES: Bay fatin Rüştü Zorlu nişanlısı ve Bay Cihat Kelp ... T.C. yazı adına Kasımpaşa İstanbul

SERVİS İŞARETLERİ

Büro No.	İlk merkez	No.	Kelime	Verildiği Tarih	Verildiği Saat	Resmi	Ora merkez	Alındığı Tarih	Alındığı Saat	İmza
		359	38	6-10	1455	5 Husus		6 10	1515	

2780 sicil nolu subay Cemal Persoy ve 1653 sicil nolu erbaşımız akçaay Hakkı kaymakat ve 50.000 T.L. ek ödeme için gözlerinden operasyon ... yapıldı

... YENİ YAZI GÖNDERİLECEKTİR

M.E. Matbaası — Ankara

PTT

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul etmez

TELGRAF

(Örnek 1EB 1)

YOL

SERVİS İŞARETLERİ

ADRES :

2

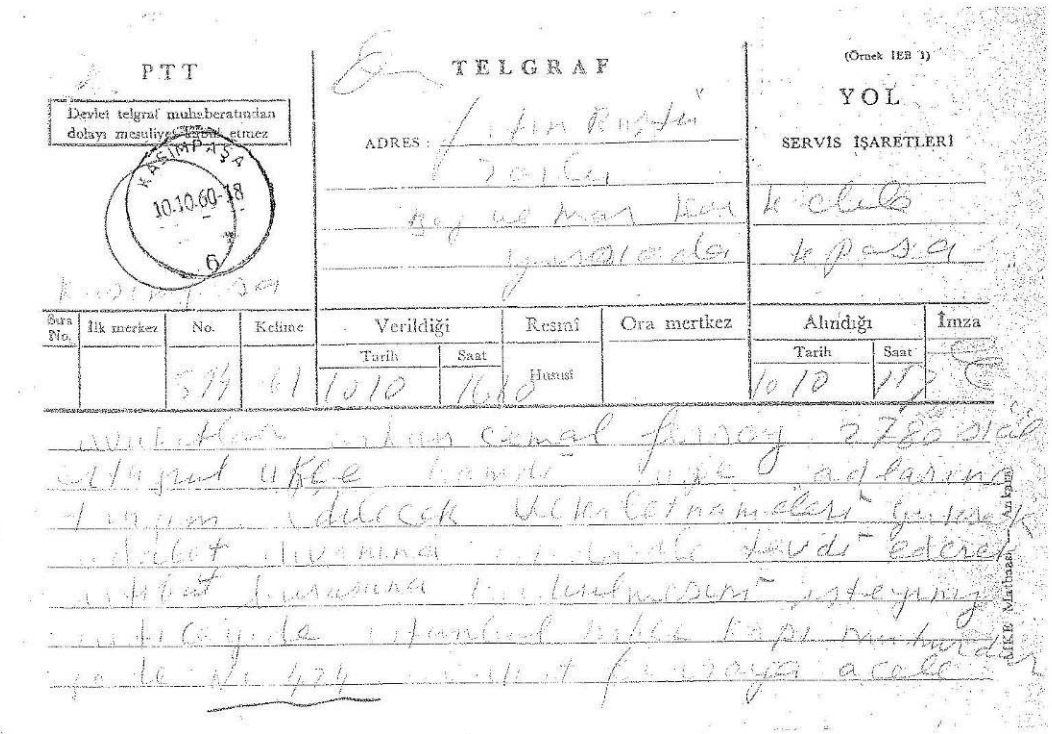
Sıra No.	İlk merkez	No.	Kelime	Verildiği Tarih	Verildiği Saat	Resmî Hususî	Ora mertkez	Alındığı Tarih	Alındığı Saat	İmza

Bildiriniz kısmı ekmal edilmeden avukatları görmek üzere adaya gelecekler selamlar

güzide zorlu

avukat forsa

MKE Matbaası — Ankara

PTT

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul etmez

KESİMPTA 10.10.60-18 6

TELGRAF

ADRES : Selim Rüştü Polat Beyaman Kan İşmaalar

(Örnek 1EB 1)

YOL

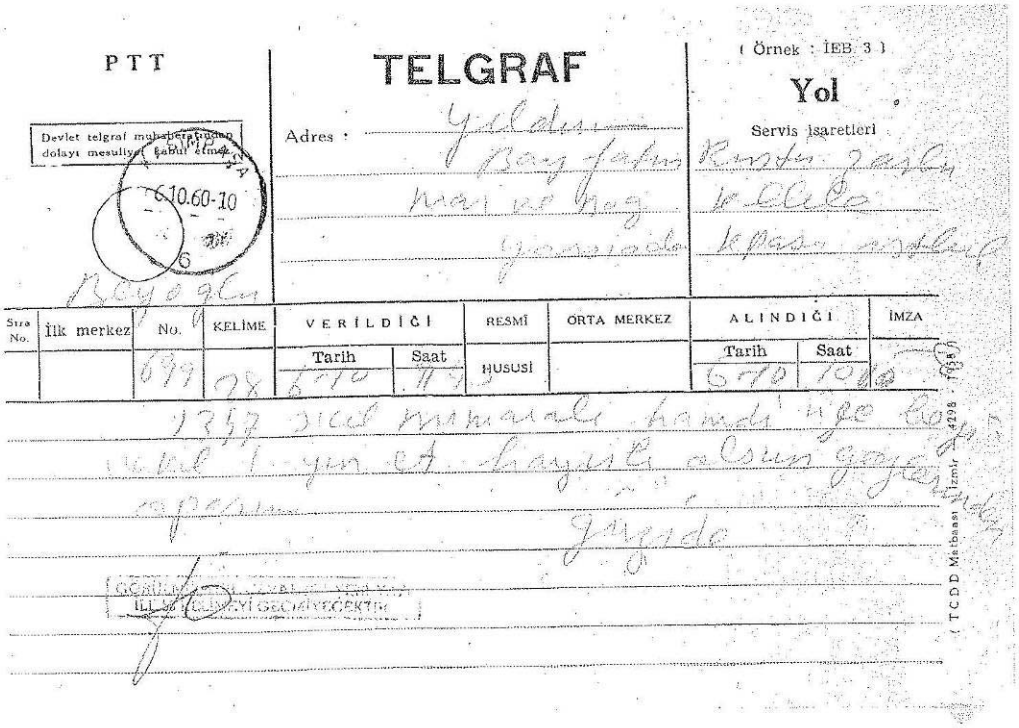
SERVİS İŞARETLERİ

k. elek k. pas. a

Sıra No.	İlk merkez	No.	Kelime	Verildiği Tarih	Verildiği Saat	Resmî / Hususî	Ora merkez	Alındığı Tarih	Alındığı Saat	İmza
		514	61	10/10	16.40			10/10	17	

muhterem amcam Cemal Poyraz 2780 sicil sayılı ücret kendi hesabına adlarına tanzim edilecek vekaletnameleri gönderip ibraz ettiğinde tevdi edecek ve kendisinin hesabına kaydettirmesini istediğimi mütaakip İstanbul Bakırköy kapı numaralı yeni No. 424 sicil sayıya acele

MKE Matbaası Ankara

PTT

TELGRAF

(Örnek : İEB 3)

Yol

Servis işaretleri

Devlet telgraf muhaberatından dolayı mesuliyet kabul edilmez

Adres :

Yeldan
Bay Jahn
mari ve hus
yanında

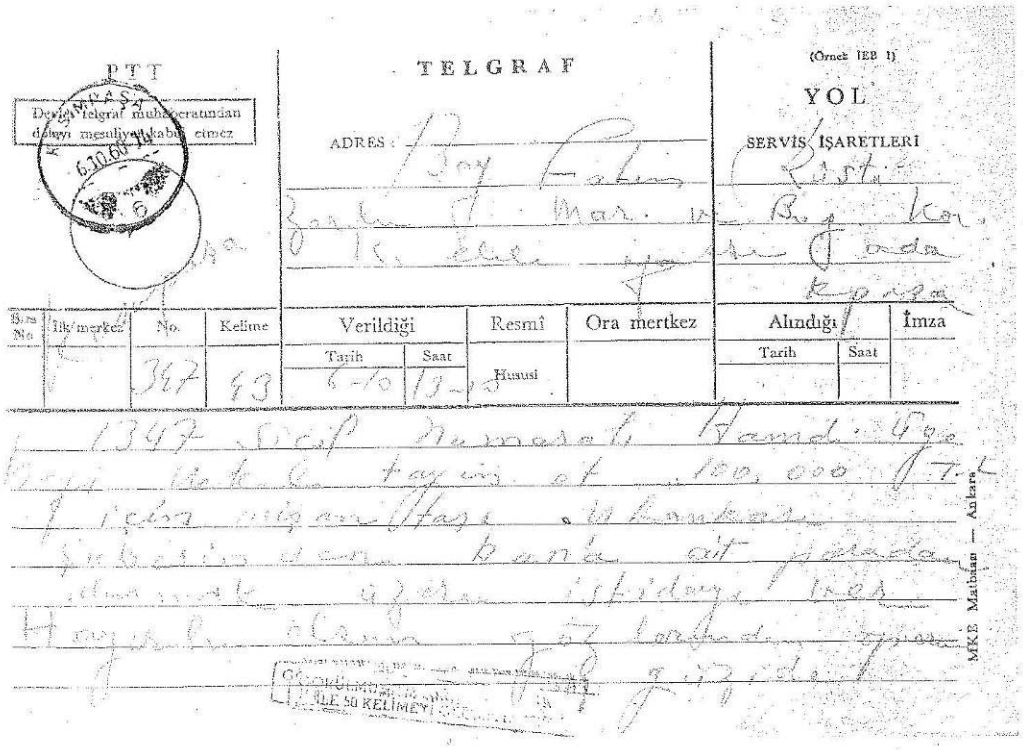
Rusya Zaptı
Kilis
kapası mühürlü

Sıra No.	İlk merkez	No.	KELİME	VERİLDİĞİ Tarih	VERİLDİĞİ Saat	RESMİ / HUSUSİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI Tarih	ALINDIĞI Saat	İMZA
		699	28	6-10	11			6-10	7	

1357 sicil numaralı hamdi oğlu Ali
nabi 1. yüz et. kayıtlı olsun gayrı
aşiret
yazıda

İLLİ [illegible] YAZILMAYACAKTIR

(TCDD Matbaası İzmir 4296 1955)

PTT

Devlet telgraf muhaberatından doğan mesuliyeti kabul etmez

TELGRAF

(Örnek 1EB 1)

YOL

ADRES : Bay Fahri Zarb. ve Mad. Mar. Ve Tic. Ltd. Şti. Ankara

SERVİS İŞARETLERİ Rist. Rep. Kon. Cevabı Ödenmiş

Sıra No	İlk merkez	No.	Kelime	Verildiği Tarih	Verildiği Saat	Resmî Hususi	Ora mertkez	Alındığı Tarih	Alındığı Saat	İmza
		347	43	6-10	13-45					

1347 Sevk Memuru Hamdi Göze

Kayıt ikide tayin et 100,000 T.L.

İçra müdürlüğü bankası

şubesine para banka ait yüzden

almak üzere istidaya hüs

Hayırlı olsun söz tarihten itibaren

15 gün içinde

ALE 50 KELİMEYİ

MKE Matbaası — Ankara

EK 10: F. R. ZORLU'NUN BMM' DEKİ 10. VE 11. DÖNEME AİT ÖZLÜK DOSYASINDAKİ BELGELER

T.C.
Resmî Gazete

Kuruluş tarihi: 7 Ekim 1336-1920

İdare ve yazı işleri için Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğüne müracaat olunur	16 OCAK 1956 PAZARTESİ	Sayı : 9208

T. B. M. M. KARARI

Eski İktisat ve Ticaret Vekili Sıtkı Yırcalı, Maliye Vekili Hasan Polatkan ve Devlet Vekili, Başvekil Yardımcısı ve Hariciye Vekâleti Vekili Fatin Rüştü Zorlu hakkarında tahkikat icrasına dair

Karar No : 1951

1 — Memleketimizin ihtiyacı olan teneke, kalay, lâstik, otomobil ve yedek parçaları ile nal ve mıhın vaktinde ithal edilememiş olması;

2 — Otomobil ve traktörlerin ithalâtı sırasında bunlara ait yedek parçaların ithalinin düşünülmemiş olması;

3 — Nüfusumuzun çoğunluğunu teşkil eden çiftçilerimizin ihtiyacı olan nal ve mıhın tevzi ve taksim usulünde yanlışlıklar ve yolsuzluklar bulunması hususlarında İktisat ve Ticaret eski Vekili Sıtkı Yırcalı;

4 — Doğu Almanya'dan ithal edilen kamyon ve lâstikler için döviz tahsisindeki yolsuzluk, ithalâtçının muayyen sebeplerle tercih edilmesi ve ithal edilen bu malların kalite bozukluğu hususunda Maliye eski Vekili Hasan Polatkan ile İktisat ve Ticaret eski Vekili Sıtkı Yırcalı;

5 — İthalât yapmak istiyenlere döviz tahsisi muamelelerindeki usul ve prensipte istisnalar ve aykırılıklar hususunda eski Devlet Vekili, Başvekil Yardımcısı ve Hariciye Vekâleti Vekili Fatin Rüştü Zorlu ile Maliye eski Vekili Hasan Polatkan ve İktisat ve Ticaret eski Vekili Sıtkı Yırcalı;

Haklarında tahkikat icrasına ve bu tahkikatın Teşkilâtı Esasiye ve Adliye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen tarafından yapılmasına,

Ve icabında müddetin uzatılması için Umumi Heyete müracaat edilmesi kaydiyle bu Encümenin (2) ay zarfında vazifesini bitirmesine,

Ve Encümenin veya teşkil edeceği tâli Encümenin icabında başka bir mahalle gidebilmesine,

Umumi Heyetin 11/1/1956 tarihli inikadında karar verilmiştir.

11/1/1956

Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları

E. No : 1955/101
K. No : 1955/113

ÖZETİ : Liman inşaatı sırasında gayrimenkulüne iras olunan zararın tazmini talebiyle Ayşe Sıpcık tarafından Nafıa Vekâleti aleyhine açılan dâvaya bakmağa Adliye mahkemesinin vazifeli olduğu hakkında Uyuşmazlık Mahkemesi Kararı.

Ayşe Sıpcık tarafından Nafıa Vekâleti aleyhine Giresun Asliye Hukuk Mahkemesine açılan dâvanın rüyeti sırasında dâvalı İdare vekilinin ileri sürdüğü vazife itirazı reddedilmiş ve vazife konusunun tetkiki Başkanun Sözcülüğünden istenilmiş bulunmakla Uyuşmazlık Mahkemesinin 26/11/1955 tarihli oturumunda dosyadaki bütün kâğıtlar okunduktan ve müracaatın şekline uygun olarak müddetinde yapıldığı anlaşıldıktan ve Başkanun Sözcüsünün dâvanın görülmesi Devlet Şûrasının vazifesi içinde bulunduğuna dair mütalâası dinlendikten sonra gereği görüşülüp düşünüldü :

Dâvanın konusu : İdarece yaptırılmakta olan liman inşaatı sırasında atılan lâğımların gayrimenkulünü hasara uğrattığından bahisiyle tazminat talebinden ibaret olup Devletce hazırlanan projesi gereğince yapılan liman inşaatı ameliyesi idari bir tasarruf bulunmasına ve bu gibi idari fiil ve tasarruflardan hakkı muhtel olanlar tarafından açılacak dâvaların rüyet mercii Devlet Şûrası bulunduğuna binaen Giresun Asliye Hukuk Mahkemesinin vazifeli olduğuna dair kararının kaldırılmasına 26/11/1955 tarihinde ekseriyetle karar verildi.

E. No : 1955/102
K. No : 1955/115

ÖZETİ . Bir askeri vasıtanın ika eylediği zararın tazmini talebiyle Güldane Köstekçi ve çocukları tarafından Millî Müdafaa Vekâleti aleyhine açılan dâvaya bakmağa Adliye mahkemesinin vazifeli olduğu hakkında Uyuşmazlık Mahkemesi Kararı.

Güldane Köstekçi ve çocukları tarafından Millî Müdafaa Vekâleti aleyhine Ankara Beşinci Asliye Hukuk Mahkemesine açılan dâvanın

Defter No. 243

Sicil No. 1983

T. B. M. M.

Âzasına Mahsus

Zat ve Sicil Dosyası

Devre : X

Adı ve Soyadı : Fahir Küçük Zorlu

Intihap Dairesi : Çanakkale

Defter No. 281

Sicil No. 1983

T. B. M. M.

Âzasına Mahsus

Zat ve Sicil Dosyası

Devre : XI

Adı ve Soyadı : F. Rüştü Korlu

İntihap Dairesi : Çanakkale

Çanakkale **Mebusu** Fatin Rüştü Zorlu

Sınıfı :	Şube Kayıt No. : Yedek Subay Sicil No. :

SAĞLIK DURUMU	
Sağlam veya sakat	
Geri hizmet raporlu ise Bakanlığın tasdik emrinin	Tarihi : No. sı :
Geri ve sabit hizmet raporu almışsa Bakanlığın tasdik emrinin	Tarihi No. sı
Celbinde muayenesi kaydiyle rapor almışsa Bakanlığın tasdik emrinin	Tarihi : No. sı :
Mâlûl ise derecesi	

Adı, Soyadı	Ahmet Fatin Zorlu
Babasının adı	İbrahim Rüştü Paşa
Anasının adı	Hatice Gürüde
Doğduğu yer ve tarih	İstanbul 1928 1926
Nüfusa kaydedildiği yer	İstanbul

(Foto)

SEFERÎ DURUMU	
Seferî celpten tecilli ise Bakanlık emrinin	Tarihi No sı :
Hazar celbinde tehirli ise Bakanlık emrinin	Tarihi : No. sı :
Seferde bulunduğu yerde üniforma ile çalışacak ise Bakanlık emrinin	Tarihi : No. sı
Emekli olmuş ise kanun maddesi, fıkrası ve Bakanlık emrinin tarih ve numarası	Madde . . . . . Fıkra Ta / / No. :
Daimî irtibatta bulunduğu adres	
Yabancı memlekette ise bulunduğu yer ve ne sebeple gittiği	

SİVİL DURUMU		
Liseden itibaren diplomasını aldığı okullar		
Meslekî memuriyeti	Ticaret	
İhtisası		
İhtisas diplomasının tarih ve numarası		
İş ve ev adresi		
Tercüme ve konuşmaya muktedir olduğu yabancı diller	İngilizce ( )	Almanca ( )
	Fransızca ( )	İtalyanca ( )
	( )	( )

NASP TARİHLERİ	
A. Tğm. S. 8	
Tğm. S. 7	
Üstğm. S. 6	
Yzb. S. 5	
Ö. Yzb. S. 4	
Bnb. S. 3	
Yb. S. 2	
Alb. S. 1	
Tğg.	
Tümg.	
Korg.	
Org.	

Çanakkale İli

Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK

Örnek No. : VI
Mad. 66 - 8 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya san'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Fatin Rüştü Zorlu	İstanbul 1910	Büyükelçi	80744	Seksen bin yedi yüz kırk dört	148741	131869		

Milletvekili seçimi kanunu gereğince İlimizde yapılan seçim sonunda Seksenbinyediyüzkırkdört oy ile Büyükelçi Fatin Rüştü Zorlu İlimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verilir.

5/6/1954

Başkan
Hâmid Macid Selekler

Üye
Hamid Angın

Üye
Raci Aybay

Üye
Ali Bağlan

Üye
Emin Baysal

Üye
Müzdad Bingül

Üye
Halil Dilmaç

Üye
Arif Erensoy

Üye
Ömer Önder

Üye
Saim Özen

Üye
Ali Niyazi Sarıdal

NOT: Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne ayrı ayrı adlariyle soyadları yazılacaktır.

Çanakkale İli

Milletvekili Seçilmiş Olanlara Ait
TUTANAK

Örnek No. : VI
Mad. 66-8 117/son. FK

Adı ve Soyadı	Doğum yeri ve tarihi	Meslek veya San'atı	ALDIĞI OYLAR		Seçmenlerin Sayısı	Oylarını kullananların sayısı	Seçimi hakkında itiraz ve şikâyet olup olmadığı	Düşünceler
			Rakamla	Yazı ile				
Fatin Rüştü Zorlu		Çanakkale Milletvekili Devlet Bakanı	75705	Yetmişbeşbin Yedi yüzbeş	162287	136266		

Milletvekili seçimi kanunu gereğince İlimizde yapılan seçim sonunda Yetmişbeşbin yedi yüz beş oy ile Fatin Rüştü Zorlu'nun İlimiz Milletvekilliğine seçilmiş olduğunu gösterir bu tutanak kurulumuz tarafından kendisine verildi. 29 / 10 / 957

Başkan — Hâmit Selekler

Üye — Mehmet Yiğit

Üye — Necati Büyükaksoy

Üye — Abdullah Ergen

Üye — Hüsamettin Eriç

Üye — Ali Saraç

Üye — Adem Ersümer

Üye — Ömer Görgüler

Üye — Kâzım Kervan

Üye — Necati Oğuz

Üye — Ali Nüyazi Sarıdal

NOT : Başkan ve üyelerin imza edecekleri yerlerin üstüne ayrı ayrı adlarıyle soyadları yazılacaktır.

Çanakkale

Emin Kalafat
Servet Sezgin
Fatin Rüştü Zorlu
Nuri Togay
Bedii Enüstün
Nurettin Fuat Alpkartal
Safaeddin Karanakçı
İhsan Karesioğlu

No : 201 — Neşir yoliyle veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında Kanun

9 Mart 1954

[Resmî Gazete ile neşir ve ilânı : 17 Mart 1954 — Sayı : 8660]

Kanun No : 6334

Madde 1 — Matbuat vasıtasiyle her ne suretle olursa olsun :

1 - Namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarette bulunulması,

2 - İtibar kıracak veya şöhret veya servete zarar verebilecek bir hususun isnat edilmesi,

3 - Rıza hilâfına hususi veya ailevi ahvalin teşhir olunması,

4 - Yukardaki hal ve suretlerle tecavüz, hakaret, isnat veya teşhire mâruz bırakılacağından bahisle tehditte bulunulması,

---

Kanun lâyihasının tevdii tarihi : 15 Şubat 1954
Müzakere tarihi : 9 Mart 1954

hallerinde fail (6) aydan (3) seneye kadar hapis ve (1 000) liradan (10 000) liraya kadar ağır para cezasiyle cezalandırılır.

Yukarda yazılı cürümler resmî sıfatı haiz olanlar aleyhinde sıfat veya hizmetlerinden dolayı işlendiğinde cürme mürettep olan ceza üçte birden yarıya kadar artırılarak hükmolunur.

Madde 2 — 1 inci maddede yazılı cürümlerden dolayı takibat icrası şikâyete bağlı değildir.

Ancak cumhuriyet müddeiumumisi tahkikata başlamazdan evvel mağdurun yazılı muvafakatini alır.

Hüküm katileşinceye kadar bu muvafakatin geri alınması halinde hukuku âmme dâvası sukut eder.

Re'sen takibi müstelzim olan veya takibi, izin, muvafakat, talep veya müracaata tabi bulunan hakaret, sövme, tezlil, tezyif veya edep ve hürmete münafi hareket suçları hakkında bu maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları tatbik edilmez.

Madde 3 — Devletin siyasi veya malî itibarını sarsacak veya âmmenin telâş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenler 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve (2 500) liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 4 — Bu kanunun birinci ve üçüncü maddelerinde yazılı cürümlerin tekerrürü halinde cezalar bir misli artırılarak hükmolunur.

Madde 5 — Bu kanunda yazılı cürümlerden dolayı suçlular hakkında tâyin olunacak ağır para cezasının beş mislinin, ister hakikî, ister hükmi şahıs olsun mevkute sahibinden veya cezaen mesul edilemiyen hallerde naşirden tahsiline de mahkemece hükmolunur.

Bu para cezası, Âmme Alacaklarının Tahsil Usulü hakkındaki 6183 sayılı kanun hükümlerine tevfikan tahsil ve infaz edilir ve tekerrüre de esas olamaz.

Madde 6 — Birinci ve üçüncü maddelerde yazılı cürümlerin radyo ile işlenmesi veya nakledilmesi hallerinde failler hakkında bu kanun hükümleri tatbik edilir.

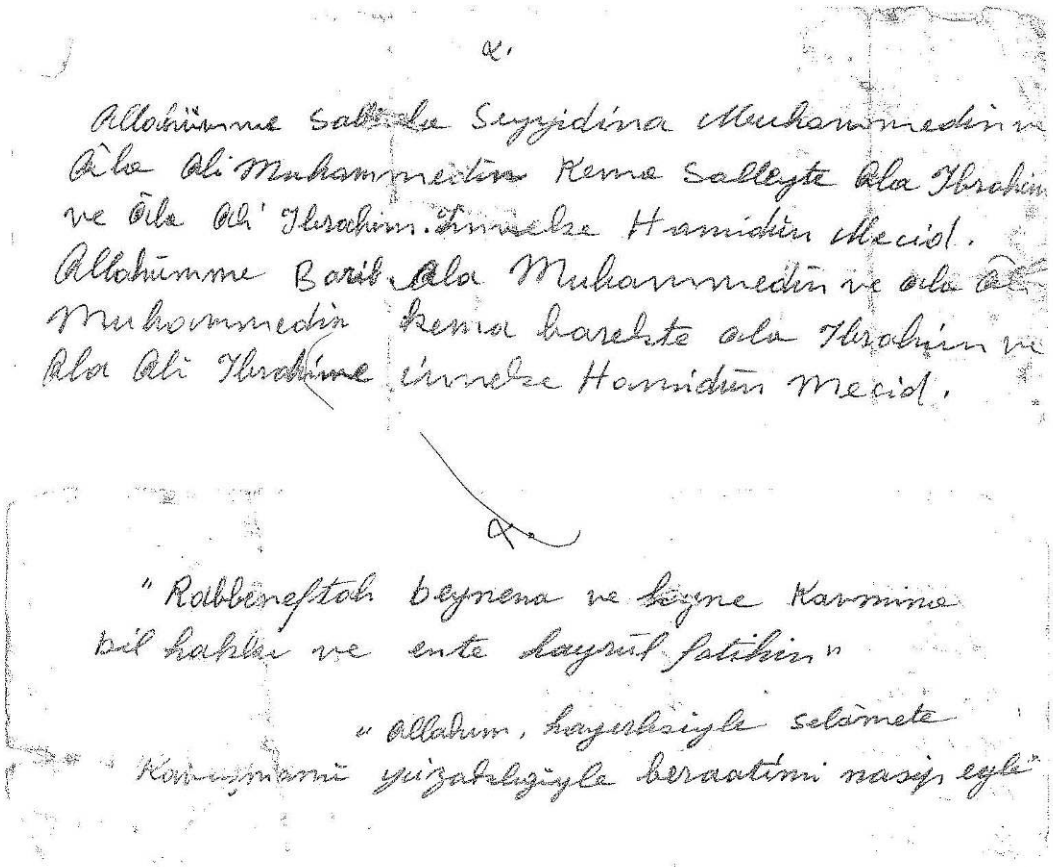
Madde 7 — Bu kanun neşri tarihinde mer'iyete girer.

Madde 8 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

9/3/1954

No.	Başlığı	Düstur Tertip	Cilt	Sahife	Resmî Gazete Sayı
	İlgili Kanun :				
6183	Âmme Alacaklarının Tahsil Usulü hakkında Kanun 28/7/1953	3	34	1658	8469

EK 11: F. R. ZORLU' NUN İDAMINDAN SONRA ÜZERİNDEN ÇIKAN KENDİ EL YAZISIYLA YAZILMIŞ BİR DUA YAZISI

Allâhümme Salli Sayyidina Muhammedin ve
âle Ali Muhammedin Kema Sallayte Ala Ibrahim
ve âle Ali Ibrahim. Innake Hamidun Mecid.
Allahümme Barik Ala Muhammedin ve ala âle
Muhammedin Kema barakte ala Ibrahim ve
Ala Ali Ibrahime innake Hamidun Mecid.

" Rabbenefteh beynena ve beyne Kavmina
bil hakkı ve ente hayrul fatihin "

" Allahım, hayırlısıyla selâmete
Kavmimizi yüzsuyuyla beraatimi nasip eyle "

EK 12: İSMET İNÖNÜ'NÜN CEMAL GÜRSEL'E 13 EYLÜL 1961 DE GÖNDERMİŞ OLDUĞU MEKTUP

Orgeneral Cemal Gürsel,

Salın Silâhlı Kuvvetler Başkumandanı ve Milli Birlik Komitesi Başkanı,

Yassıada kararları tebliğ ve ilân edilmek üzeredir. Kararlar arasında ölüm cezaları bulunursa, bunların infazı Anayasaya göre Milli Birlik komitesinin tasdikine bağlı olacaktır.

Kararın tebliğinden iki gün evvel yüksek makamınıza müracaat ederek ölüm cezalarının infazı hususundaki ciddi endişelerimin Milli Birlik Komitesine duyurulmasına tavassut buyrulmasını istirham ediyorum.

Memleketin siyasi hayatında mesuliyet sahibi olarak idam cezalarının tasdikindeki büyük zararları arzetmek için başka bir vasıtamız ve çaremiz olmadığından, müracaatımın zaruri görülmesini saygılarla rica ederim.

Mahkemenin her tesirden uzak olarak tam bağımsızlıkla karar vereceğine ve mahkemenin vereceği kararların âdil olacağına şüphe yoktur. Ancak, milli Birlik Komitesi üyeleri, ölüm cezalarının infazı için son söz sahibi olmak selâhiyetiyle teçhiz edilmişlerdir. Bu hususta Milli Birlik komitesi üyeleri hakimlerin kararlarına mesnet teşkil eden hukuki ve kanuni unsurlar dışındaki bazı gerçekleri ve zaruretleri göz önünde bulundurmak mevkiindedirler. Ben bu müracaatımla, memleketin selâmeti bakımından hayati ehemmiyette saydığım bu gerçekleri ve zaruretleri ortaya koymak istiyorum.

Sayın Orgeneralim,

Memleketimizin bugünkü halinde ne kadar az sayıda olursa olsun,ölüm kararlarının tasdik ve infazı yüksek milli menfaatlere her suretle aykırıdır. Kansız bir ihtilâl yapıldı. Böyle bir ihtilâlden bir buçuk sene sonra, geçmiş bir iktidar erkânının siyasi suçlardan dolayı idam edilmeleri, siyasi idamların bünyesinde zaten mevcut olan hak tereddüdünü azami ölçüde arttırmış olacaktır.

Suçluların en ziyade kahrını çekmiş vatandaşlar bile bu infazı aşırı bulacak ve müteessir olacaklardır. İhtilâlden bir buçuk sene seçimlere gidiyoruz. Eski, yeni siyasi parti mensupları arasında yaklaşma ve anlaşma çareleri arıyoruz. Bu çabalama içinde artık eskimiş olan siyasi suçlardan dolayı idam cezası tatbik etmek siyasi partiler arasında ve memlekette manen huzur teessüsünü imkânsız kılacaktır. Unutmamalı ki, yarın sezime gidecek ve seçimlerden sonra idareye katılacak siyasi partilerin çoğu, geçmiş iktidar partisinin mensuplarına büyük mikyasta istinat etmektedir. Bunlar yalnız seçim esnasında değil, seçimden sonra da ruhlardaki daimi bir yarayı işletmekten geri kalmayacaklardır. Ceza tatbikinin bünyesinde taşıdığı ibret ve tenbih hassaları, şimdi infaz yapılmamasında daha ziyade mevcuttur. Memleket huzurunun ve vatandaş münasebetlerinin iyi yola girmesi için ümitlerin bağlanabileceği tek çare bundan ibarettir. Suçluların idam olunmaması, ayaklanma

teşebbüsünde olacakların cüretini arttıracağı endişesi mübalâğa edilmemelidir. Ayaklanma teşebbüsünün maddi kuvveti hiçbir zaman devlet ve hükümetin kuvvetiyle başa çıkamaz. Bu teşebbüslerin dikkate alınacak tarafları daha ziyade ruhi ve manevi kuvvetleridir. Bu kuvvetler ise, idam cezasının infaz olunmasıyla artmak ve infaz olunmamasıyla zayıflamak istidadındadır. İnsanların tecrübesinin bir değeri varsa, bizim her yerde gördüğümüz sonuç budur.

Sayın Orgeneral,

Biraz da infaz meselesinin bir diğer önemli tarafına temas etmek isterim.

Mahkemenin vereceği kararlara tesir edilmemesi ve mahkemece verilen kararların tatbik edilmesi Ordunun isteği olduğundan bahsedilmektedir. Mahkeme kararlarına tesir edilmemesi arzusu Ordu için tabii bir ihtiyaçtır. En büyük milli müessesemiz olan Ordumuzun adalet bağımsızlığı fikri ile dolu olmasını, millet anlayışının bir yankısı saymak lazımdır. Bu arzu takdire ve saygıya layıktır. Yalnız, ölüm cezasının infazı ayrı bir meseledir. Nitekim anayasa bunu, Milli Birlik Komitesinin hususi kararına bağlayarak kayıt ve şart altına almıştır. Eğer varit ise, Ordu adına Milli Birlik Komitesinin idam kararının tasdikine icbar edilmesi haksız ve kanunsuzdur. Ordu adının böyle bir mevzuda kullanılması, Türk Ordusunun ebedi şerefine karşı saygı duygusu ile telif olunamaz. Ordu tesiriyle bir infaz muamelesi millette. Orduya karşı deva bulmaz bir kırgınlık yaratacaktır. Milletle Ordu arasına girecek böyle. bir hatıranın tepkisini düşünmek insana dehşet veriyor.

Hülasa, infaz kararınnda Ordunun tesirini Milli Birlik Komitesince yerine getirmek, akla gelebilecek mahzurların en büyüğünü taşır ve tarih önünde, karar verenlere de verdirenlere de hesapsız vebal Yükler. Ordunun böyle bir tesir yaptığına ve yapacağına asla inanmıyorum. Milli Birlik Komitesinin, ağır ve şerefli vazifesini tamamlarken, memleketin selameti 'bakımından duyduğum endişelerin üzerinde duracağını ümit ediyorum.

Sayın Orgeneral,

Türkiye bugün bir ittifak manzumesi içindedir. Her meselenin önünde, milli savunma için müttefikler arasında haysiyetli ve itibarlı bir mevkide bulunmamızın büyük ehemmiyeti vardır. Bu bizim için öyle bir ihtiyaçtır ki, bunda kusurlu olmak, hatta ittifak manzumesi içinde bizden daha kusurlu üyelerin bulunması ihtimalinde bile bizim için mazeret teşkil edemez.

Siyasi suçlardan dolayı ölüm cezası, bu gün yer yüzünde hemen hiç bir medeni ülkede kalmamış gibidir. Türlü tehlike karşısında bulunan memleketimizin bekçileri ve koruyucuları olan Milli Birlik Komitesi üyelerinin ellerindeki aziz emaneti vahim bir itibar buhranına maruz bırakmayacaklarını hulüs ile ümit ediyorum.

Sayın Orgeneral,

İnfaz meselesinde düşündüklerimi şimdiye kadar muhtelif vesilelerle size ve temas edebildiğim Milli Birlik Komitesi üyelerine tam bir açıklık ve kesinlikle söylemekte kusur etmedim. Şimdi resmi vazife olarak son karan vereceğiniz anda Milli Birlik Komitesine bu konudaki düşüncelerimin resmen bildirilmesini sizden niyaz ediyorum.

Üstün saygılarımın kabulünü istirham ederim Sayın Orgeneralim. 13 Eylül 1961

İsmet İnönü

EK 13: ALPARSLAN TÜRKEŞ'İN CEMAL GÜRSEL'E YENİ DELHİ' DEN GÖNDERDİĞİ MEKTUP

Yeni Delhi, 7 Eylül 1961

Orgeneralim,

Size asla yazmak niyetinde değil idim. Fakat bugün Memleketin menfaatleri bakımından bazı hususların dikkatinize sunulması zaruri oldu. Şöyle ki:

Yüksek Adalet Divanı birkaç güne kadar eski iktidar mensupları hakkında hükmünü verecektir. Adaletin hükmüne müdahale etmemek ve daima. hürmetkar bulunmak şarttır. Ancak, hükümlerin infazı Yurtta mevcut durumun nezaketi gözönüne getirilince, ayrıca incelenmeye değer görülmüştür.

Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği cezalar içinde idam hükümleri mevcut bulunduğu takdirde, bunların tadil edilerek hafifletilmek cehetine gidilmesi çok faydalı olacaktır. Çünkü:

a) idam cezalarının infazı, 13 .Kasım'dan beri atılan çok hatalı adımlar dolayısıyla memlekette meydana gelmiş olan huzursuzluğu daha çok arttıracaktır.

b) Ölüm cezalarının infazı, Yurt dışında da Milletimiz ve Devletimiz aleyhinde tepkilere yol açacaktır.

c) Ölüm cezalarının infazı halinde, Milletimizi bölen kin ve gara'z duyguları şiddetlenecek ve 27 Mayıs'ın amacı olan Milli Birlik ruhunun geliştirilmesini güçleştirecektir.

ç) Yukarıda sıralanan mahzurlarına karşılık, cezaların infazı ile memlekete sağlanacak hiçbir fayda yoktur.

Esasen siyasi suçlardan dolayı, ölüm cezaları verilmesi, bu günün insanlık duygularına uymamaktadır.

Buraya kadar sıralanan mütalaalara ilaveten, hukuk bakımından da şu hususların incelenmesi lüzumludur.

İ-Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği idam kararlarının nihai incelenmesi, bununla ilgili kanunun yürürlüğe girdiği tarihte tek meşru yasama organı bulunan 27 Mayıs Milli Birlik Komitesi'ne ait idi.

II- Bugün ise, yasama organı yalnız başına 13 Kasım Komitesi değil, Temsilciler Meclisi ile birlikte. komiteden meydana gelen Kurucu- Meclis'dir.

III- Türk Anayasası'na göre, idam hükümlerinin nihai incelenmesi, yasama organlarına aittir. Şu halde, bugün Yüksek Adalet Divanı'nın vereceği idam kararlarının yalnız 13 .Kasım Komitesi'nce incelenmesi hukuki ve meşru olamaz.

Aksi halde, Millet ve tarih önünde sorumlu olacağınızı hatırlatırım.
Saygılarımla,

Alparslan Türkeş

EK 14: DP DÖNEMİNDE İMZALANMIŞ BAZI ULUSLAR ARASI ANLAŞMALAR VE ÇIKAN KANUNLAR

No : 140 — 6/7 Eylûl 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vukubulan hâdiselerde zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkında Kanun

Kabul tarihi : 28 Şubat 1956

[Resmî Gazete ile neşir ve ilân : 1 Mart 1956 — Sayı : 9347]

Kanun No : 6684

Madde 1 — 6/7 Eylûl 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vukubulan hâdiselerde zarar gören hakikî ve hükmî şahısların İcra Vekil-

---

Kanun lâyihasının tevdii tarihi : 26 Aralık 1955
Müzakere tarihi : 28 Şubat 1956

leri Heyetince kabul edilecek esaslar dairesinde tesbit edilecek zararlarını ödemeye Hükümet mezun kılınmıştır. Ancak bu miktar 60 milyon lirayı geçemez.

Madde 2 — Birinci maddede yazılı ödemeler Maliye Vekâletince verilecek bir sene vâdeli ve faizsiz Hazine bonolariyle de yapılabilir.

Madde 3 — Vâdesi geldiği tarihten itibaren bir sene zarfında tediyeye ibraz edilmiyen bonolar Hazine lehine müruruzamana uğrar.

Madde 4 — Bu kanun neşri tarihinden itibaren mer'iyete girer.

Madde 5— Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

29/2/1956

No : 141 — 6/7 Eylûl hâdiselerinden zarar görenlere yapılacak yardımların vergi muafiyeti ve bu zararlar dolayısiyle 5432 sayılı kanunun 260 ve 299 uncu maddelerinin tatbiki hakkında Kanun

Kabul tarihi : 28 Şubat 1956

[Resmî Gazete ile neşir ve ilân : 1 Mart 1956 — Sayı : 9247]

Kanun No : 6685

Madde 1 — Gelir veya Kurumlar Vergisi mükellefleri tarafından 7/9/1955 tarihinden 31/12/1955 tarihine kadar makbuz karşılığında «6 Eylûl hâdiselerinde zarar görenlere Yardım Komitesi» ne yapılmış ve yapılacak bağış ve yardımlar yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden ve kurum kazançlarından indirilebilir.

Madde 2 — 6/7 Eylûl hâdiseleri sırasında zayi olan veya hasar gören emtia ve amortismana tabi iktisadi kıymetler hakkında, 5432 sayılı Vergi Usul Kanununun 260 ve 299 uncu maddeleri hükümleri tatbik olunur.

Mükellefler temin ettikleri yardımları, uğradıkları hasar ve zarar karşılığı olarak, Vergi Usul Kanununa göre tutmaya mecbur oldukları defterlerinde gösterirler.

Madde 3 — Birinci maddede yazılı Komiteye hakikî ve hükmi şahıslar tarafından vâkı olacak bilûmum bağışlar ile mezkûr Komitenin 6/7 Eylûl hâdiselerinde zarar görenlere yapacağı yardımlar Veraset ve İntikâl Vergisi ile resim ve harclardan müstesnadır.

Kanun lâyihasının tevdii tarihi : 17 Aralık 1955
Müzakere tarihi : 28 Şubat 1956

996

No : 135 — Cumhuriyet Halk Partisinin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu tahkik, tesbit ve memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, matbuat meselesi ile adlî ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere Meclis tahkikatı açılmasına dair

18 Nisan 1960

[Resmî Gazete ile neşir ve ilânı : 19 Nisan 1960 — Sayı : 10484]

Karar No : 2247

Cumhuriyet Halk Partisinin :

A — Meşru iktidarı, alelûmum Devlet vazifelilerini, Türk kadınlarını, dost ve müttefiklerimizi en iğrenç isnatlarla kötüleme usulleri de dâhil olmak üzere, çeşitli gayrimeşru ve kanun dışı yollarla halkı kanunları ihlâle, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, Hükümete, idari ve adlî mercilere karşı galeyana ve fiilî tecavüzlere teşvik ve tahrik etmek,

B — Müsait telâkki ettikleri mahallerde kendi partilerine mensup bazı şahısları silâhlandırmak suretiyle iktidar partisinin mensup ve taraftarları aleyhine münferit veya toplu şekilde baskı yapmağa ve suç işletmeye teşvik suretiyle memlekette kanlı kardeş kavgalarına müncer olan tertiplere başvurmak,

C — Orduyu siyasete karıştırma teşebbüsleri de dâhil olmak üzere, memleketin emniyet ve asayişini korumakla vazifeli olanları çeşitli pro-

paganda, baskı ve vaitler yolu ile vazifelerini ifadan alıkoymağa cüret ve teşebbüs etmek,

Ç — Bizim radyo namındaki komünist radyosunu Halk Partisine ait bir radyo olarak göstermek suretiyle halkı bu yayınları dinlemeğe sevketmek ve umumi efkârı bu vahim neşriyatın zararlı tesirlerine maruz bırakmak,

D — Bütün bu kanun dışı faaliyetlerini umumi efkâra karşı haklı gösterebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisinin, onun itimadına mazhar Hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürecek ve bundan da ileri olarak, gelecek seçimlerin de meşruiyetini şimdiden mu'allel imiş gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak iktidarlar aleyhine vatandaşları gayrimeşru yollarla tahrik etmek suretiyle itimatsızlığa ve huzursuzluğa sevketmek,

E — Hücre teşkilâtı ile işliyen gizli kollar kurmağa çalışarak, yukarda maruz faaliyetleri daha müessir bir hale getirmek,

Suretleriyle giriştiği yıkıcı, kanun dışı ve gayrimeşru faaliyetleriyle;

F — Aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak, Cumhuriyetimizin ve genç demokrasimizin fikrî ve mânevi temellerini tahrip eden, Devletin ve cemiyetin ana müesseselerini şantaj, baskı ve tehdit suretiyle işlemez bir hale getirmek, hakikatleri tahrif etmek, yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin siyasi, iktisadi, malî içtimai hayatını tehlikeye maruz bırakan bir kısım basının;

Bünyesini, çalışma tarz ve metodlarını ve kanunlar muvacehesindeki tutumunu ve bu kanunları işlemez hale getirmek hususundaki gayrimeşru faaliyetlerinin ve yukardanberi tafsilâtı ile arzedilen ahvalin önlenmesini gayrimümkün kılmakta olan sebeplerin mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek üzere, Dahilî Nizamnamenin 177 nci maddesi hükümlerine göre 15 kişilik bir Tahkikat Encümeni kurulmasına; bu Encümenin Türkiye Büyük Millet Meclisinden veya adli mercilerden ayrıca karar istihsaline lüzum olmaksızın, Dahilî Nizamnamenin 16 ncı babında yer almış bütün salâhiyetlerle teçhiz olunmasına; tahkikatın selâmetle cereyanını temin bakımından ve tahkikatın devamı müddetine maksur ve münhasır olmak üzere Türkiye'deki her türlü siyasi hareket ve faaliyetleri durdurma kararı da dâhil olmak üzere lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları da ittihaz etmeğe ve icabında Meclis dışında da faaliyette bulunmağa yetkili kılınmasına ve ayrıca mesaisini üç ayda ikmal etmesine,

Umumi Heyetin 18/4/1960 tarihli İnikadında karar verilmiştir.

18/4/1960

No : 136 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salâhiyetleri hakkında Kanun

Kabul tarihi : 27 Nisan 1960

[Resmî Gazete ile neşir ve ilânı : 28 Nisan 1960 — Sayı : 10491]

Kanun No : 7468

Vazife ve salâhiyet

Madde 1 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tâli Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askerî Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet müddeiumumisine, sorgu hâkimine, sulh hâkimine ve askerî adlî âmirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salâhiyetleri haizdir.

Madde 2 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri :

a) Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadiyle her türlü neşriyatın yasak edilmesine,

b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabı veya tevziinin men'ine,

c) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına,

ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına,

d) Siyasi mahiyet arzeden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya,

e) Tahkikatın selâmetle ihtacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye,

dahi salâhiyetlidir.

Ceza hükümleri

Madde 3 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 4 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan tedbir ve kararların icra ve infazında ihmal veya suiistimali görülen vazifeliler, ihmal halinde altı aydan iki seneye, suiistimal halinde bir seneden üç seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Kanunun teklif tarihi : 22 Nisan 1960
Müzakere tarihi : 27 Nisan 1960

Madde 5 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin yaptığı tahkikat gizlidir. Bu gizliliğe riayet etmiyenler veya malûmatlarına müracaat suretiyle yahut sair suretlerle muttali oldukları tahkikatla ilgili hususları veya hâdiseleri ifşa edenler altı aydan bir seneye kadar hapis cezası ile cezalandırılırlar.

Madde 6 — Türk Ceza Kanununda yazılı yalan şahitliği ve yalan yere yemin faslındaki suçları işliyenler hakkında mahsus maddelerinde zikredilen cezalar iki kat olarak hükmolunur.

Usul hükümleri

Madde 7 — Bu Kanun hükümlerine muhalefet Meşhut Suçların Muhakeme Usulüne dair olan Kanunun birinci maddesinin (A) bendinde yazılı mahal dışında vukubulsa dahi failleri hakkında mezkûr 3005 sayılı Kanun hükümlerine göre tahkikat ve takibat icra olunur.

Cumhuriyet müddeiumumileri 3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulüne dair Kanunun 3 üncü maddesinin 4 üncü fıkrasında yazılı müddetle bağlı olmaksızın vazifeli mahkemede âmme dâvası ikame eder.

Madde 8 — Bu Kanunun tatbikatında Hâkimler Kanunu ile Memurin Muhakematı Kanunu hükümleri uygulanmaz. Ancak salâhiyet hakkındaki hükümler mahfuzdur.

Madde 9 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerince ittihaz olunan karar veya tedbirler kati olup aleyhine itiraz olunamaz.

Madde 10 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri tarafından yapılmış olan tahkikat ilk tahkikat mahiyetindedir.

Madde 11 — Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri, tahkikatın ikmalinde nihai bir mazbata tanzim ve dosyası ile birlikte Heyeti Umumiyeye tevdi eder.

Madde 12 — Bu Kanun neşri tarihinde mer'idir.

Madde 13 — Bu Kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

27/4/1960

No : 137 — İstanbul ve Ankara'da Örfi İdare ilân edilmesi hakkında İcra Vekilleri Heyeti Kararı

28 Nisan 1960 — No : 12979

[Resmî Gazete ile neşir ve ilânı : 29 Nisan 1960 — Sayı : 10492]

Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vukubulmuş olan müessif hâdiselerin yatıştırılması sırasında, Devlet Kuvvetlerine karşı vâkı mukavemet hareketinin âmme huzur ve âsa-

1000

yişini ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfikan, İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde saat 15 den itibaren Örfi İdare ilânı; İcra Vekilleri Heyetince 28/4/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURREİSİ
C. BAYAR

Başvekil	Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili
A. MENDERES	*M. BERK*	*İ. AKÇAL*		

Adliye Vekili	Millî Mü. Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye V. V.	Maliye Vekili
C. YARDIMCI	*E. MENDERES*	*Dr. N. GEDİK*	*Dr. N. GEDİK*	*H. POLATKAN*

Maarif Vekili	Nafıa Vekili	Ticaret Vekili	Sıh. ve İç. Mu. V. V.
A.BENDERLİOĞLU	*T. İLERİ*	*H. ERKMEN*	*N. ÖKMEN*

Gün. ve İnh. Vekili	Ziraat Vekili	Münakalât Vekili	Çalışma Vekili
H. HÜSMAN	*N. ÖKMEN*	*Ş. ERGİN*	*H. ŞAMAN*

Sanayi Vekili	Basın-Yayın ve T. V. V.	İmar ve İskân V. V.	Koordinasyon Vekili
S. ATAMAN	*H. ŞAMAN*	*H. ERKMEN*	*A. AKER*

No : 138 — İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde Örfi İdare ilânına dair

29 Nisan 1960

[Resmî Gazete ile neşir ve ilânı : 30 Nisan 1960 — Sayı : 10493]

Karar No : 2248

28 Nisan 1960 günü İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vukubulmuş olan müessif hâdiselerin yatıştırılması sırasında Devlet kuvvetlerine karşı vâkı mukavemet hareketinin âmme huzur ve asayişini ihlâl edecek istidat göstermesi muvacehesinde, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfikan, İstanbul ve Ankara Vilâyetlerinde saat 15 ten itibaren Örfi İdare ilân olunmasına dair 28 Nisan 1960 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince ittihaz olunan Karar tasdik edilmiş ve Örfi İdarenin ilân tarihinden itibaren üç ay müddetle devamına karar verilmiştir.

29/4/1960

No : 151 — Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında İş Birliği Anlaşmasının tasdikına dair Kanun

Kabul tarihi : 9 Mayıs 1960

[Resmi Gazete ile neşir ve ilânı : 16 Mayıs 1960 — Sayı : 10506]

Kanun No : 7480

Madde 1 — 5 Mart 1959 tarihinde Ankara'da imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında İş Birliği Anlaşması kabul ve tasdik edilmiştir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinde mer'iyete girer.

Madde 3 — Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

11/5/1960

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında İş Birliği Anlaşması

Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti,

Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları Beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek;

24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanan Karşılıklı İş Birliği Paktının 1 inci maddesi gereğince bu Anlaşmayı imzalayan Tarafların emniyet ve müdafaaları için İş Birliği yapmayı kararlaştırdıklarını ve yine aynı şekilde yukarıda zikri geçen Beyannamede ifade olunduğu üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin dünya sulhu nef'ine, emniyet ve müdafaaları için işbu Beyannameye katılan hükümetlerle İş Birliğinde bulunmayı kabul ettiğini nazarı itibara alarak;

Karşılıklı İş Birliği Paktı âzalarının yukarıda zikri geçen Beyannamede müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak;

Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanmış olan Karşılıklı İş Birliği Paktının başlıca komitelerinin çalışmasına iştirak ettiğini de kaydederek;

Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleri gereğince sulhün takviyesini arzu ederek;

Kanun lâyihasının tevdii tarihi : 6 Haziran 1959
Müzakere tarihi : 9 Mayıs 1960

Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 inci maddesi gereğince emniyet ve müdafaaları için iş birliği yapma haklarını teyidederek;

Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, Türkiye'nin istiklâl ve tamamiyetini kendi millî menfaati ve dünya sulhu için hayati telâkki ettiğini nazarı itibara alarak;

1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu ve Orta-Doğu'da Sulh ve İstikrarın İdamesine Mütedair Müşterek Karar Suretine tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanına verilen gerekli yardımda bulunma salâhiyetini gözönünde tutarak; ve

İran ve Pakistan Hükümetleri ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak aynı mahiyette anlaşmalara girişildiğini nazarı itibara alarak aşağıdaki hususlarda Anlaşmaya varmışlardır :

Madde 1 — Türkiye Hükümeti tecavüze mukavemet etmeye azimlidir. Türkiye'ye karşı tecavüz vukuunda, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, talebi üzerine Türkiye Hükümetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde ve Orta-Doğu'da Sulh ve İstikrarı İdameyi İstihdaf Eden Müşterek Karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silâhlı kuvvetlerin kullanılması da dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

Madde 2 — Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti 1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu, Amerika Birleşik Devletlerinin alâkalı kanunları ve Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak bu hususta kabili tatbik anlaşmalar gereğince, millî istiklâl ve tamamiyetinin muhafazasında ve iktisadi gelişmesinin müessir şekilde idamesinde Türkiye Hükümetine yardım etmek maksadiyle Türkiye Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askeri ve iktisadi yardımda bulunmaya devam edeceğini teyideyler.

Madde 3 — Türkiye Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından temin edilecek askeri ve iktisadi yardımı, 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imza edilen Beyannameye katılan hükümetler tarafından tesbit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde ve Türkiye'nin iktisadi kalkınmasını müessir tarzda teşvik ve millî istiklâl ve tamamiyetini muhafaza maksadı için kullanmayı taahhüt eder.

Madde 4 — Türkiye Hükümeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bu Anlaşmanın kabili tatbik diğer ahkâmına tabi olmak üzere mütekabilen şayanı kabul olduğu hususunda anlaşmaya varılabilecek tedafüi tertipleri hazırlamak ve bunlara iştirak etmek maksadiyle 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imzalanmış olan Beyannameye katılan diğer hükümetlerle iş birliği yapacaklardır.

Madde 5 — İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü diğer milletlerarası Anlaşma ve tertiplerde derpiş edilmiş olan iki Hükümet arasındaki iş birliğine tesir etmez.

Madde 6 — Bu Anlaşma imza tarihinden itibaren mer'iyete girecek ve iki Hükümetten birinin diğerine, Anlaşmaya son vermek hususundaki niyetini bildiren yazılı ihbarın alınmasından itibaren bir yıl daha mer'iyette kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki nüsha olarak yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına	Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti adına
Fatin Rüştü Zorlu	*Fletcher Warren*

EK 15: FUAT KÖPRÜLÜ' NÜN YENİ SABAH GAZETESİNDE YAYINLANAN 6/7 EYLÜL OLAYLARIYLA İLGİLİ AÇIKLAMASI

Haziran 1960 Pazar

Yeni Sabah

GÜNLÜK TARAFSIZ SİYASİ GAZETE

23 üncü Yıl No. 7628 — Kurucusu: SAFA KILIÇLIOĞLU — Sayısı: 25 Kuruş

Yabancı Dil Kitapları

Fuat Köprülü 6-7 Eylûl olaylarını açıkladı

Köprülü "Hâdiseler Fatin Rüştü Zorlunun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiştir,, diyor

ATA'nın Selânik'deki evini Menderes bombalatmış

Köprülü "Daha sonra münakaşa ettiğim Gedik'in beni öldürmek istediğini Menderes söyledi,, diyor

(Genel Kurgeri Sahifemiz) Ankara, 4 — D.P. nin dört kurucusundan biri ve yıllarca Hariciye Vekâleti ve Başvekil Yardımcısı olan Köprülü, bugün kendisini evinde ziyaret ettiğim zaman, sabık Hükümet Reisini, 6-7 Eylül hâdisesini tertip etmek ve Atatürkün Selânikteki evini bombalattırmakla itham etti. 6-7 Eylül hâdiselerinde Başvekil Yardımcısı olan Köprülü, o zaman cereyan eden olayları bana şu şekilde anlattı:

6-7 Eylül tarihinde, İstanbul'da idim. Ankaraya dönecektim. Tren saatini öğrenmek için Sirkeci Garına gittim. O sırada Ekrem Kaya, yanıma gelerek, bana bir mesaj verdi. Hemen gazeteci olmuştum ki, Bayar ve Menderes, Florak Otelde geldiler. Münasebetleri bahsedildi. Bu sırada Menderes dedim.

«Ehemmiyetsiz bir şey. Gençler kalbur için küçük bir münasebet yaptılar. Ben de onlara bir mesaj gönderdim.»

ACELE TELEFON

Bu sırada Menderes, Başvekil Yardımcısı olan Fatin Rüştü Zorlu'nun Florak Otelden Ankara'ya acele telefon ettiğini, Zorlu'nun da Başvekil Adnan Menderes'e telefon ettiğini, Menderes'in de Florak Otele gelerek Bayar ile görüştüğünü, Bayar'ın da Menderes'e «Bu gençler bizim için küçük bir münasebet yaptılar, onları ziyaret edin» dediğini söyledi.

Köprülü, Menderes'in bu sözlerinden sonra Florak Otelden ayrıldığını, Menderes'in de Bayar'ın yanında kaldığını, Bayar'ın Menderes'e «Bu gençler bizim için küçük bir münasebet yaptılar, onları ziyaret edin» dediğini söyledi.

Bayar Köşkü, başbakan ve M.M.V. Başkanı Cemal Gürsel, ölen Başvekilleriyle birlikte cumhuriyetin kabul ettiği bir heykeli seyrediyor. (Sonra) İnönü, Menderes ve Gürsel (Foto: YENİ SABAH — Ankara)

Fuat Köprülü, arkadaşlarının 6-7 Eylül hâdiselerinin tertibinde adlarının (Foto: YENİ SABAH — ARŞİV RESİMİ)

Maarif Vekili «Ankarada Üniversiteli ölmedi» dedi

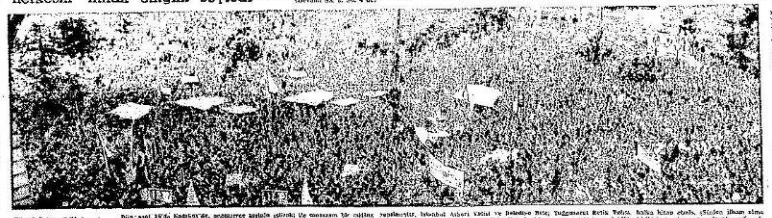
F. Yavuz, İstanbuldaki olaylarda 11 gencin öldüğüne dair rivayetlerde herkesin ittifak ettiğini söyledi

(Hususi Muhabirlerimizden)

Ankara, 4 — Yeni Milletvekili Maarif Vekili Fahri Yavuz, bu sabah öğle üzeri Ankara'ya gelmiştir. Bugün Vekâletteki temaslarından sonra Üniversiteli gençlerden bazılarını kabul etmiştir. Bu arada Fahri Yavuz, Ankara Üniversitesi ve Yüksek Mühendislik Okulunda bazı talebelerle görüşmüştür. Fahri Yavuz, İstanbuldaki olaylarda 11 gencin öldüğüne dair rivayetlerde herkesin ittifak ettiğini söylemiştir.

Fahri Yavuz, 1946 dan bir yana Milli Eğitim Bakanlığı ve Üniversite hocalığı yapmıştır. Bir müddet Gedik Lisesinde de müdürlük etmiştir. Fahri Yavuz, Gedik Lisesinin kapatılmasından sonra Ankara'ya gelmiştir.

(Devamı Sa. 5, Sü. 3 de)

Kadıköy Mitingi

İstanbulda gece sokağa çıkma yasağı kaldırıldı

Devlet Reisi Orgeneral Cemal Gürsel bugün Başvekâlette tebrikleri kabul edecek. Generali dün gazeteciler ziyaret etti

Bugün muhtelif Kurtuluş Bayramı münasebetleri dolayısiyle, Devlet Reisi Orgeneral Cemal Gürsel, Başvekil Adnan Menderes ve Orduların başkumandanı Cevdet Sunay'a tebrikte bulunacaklardır. Bayramlarını tebrik etmek üzere Cumhurbaşkanlığına gelecek olan Devlet Reisi Orgeneral Cemal Gürsel, Başvekâlette Adnan Menderes ve Orduların başkumandanı Cevdet Sunay'a tebrikte bulunacaklardır. Bayramlarını tebrik etmek üzere Cumhurbaşkanlığına gelecek olan Devlet Reisi Orgeneral Cemal Gürsel, Başvekâlette Adnan Menderes ve Orduların başkumandanı Cevdet Sunay'a tebrikte bulunacaklardır.

(Devamı Sa. 5, Sü. 3 de)

Yeni bir af kararı

Ankara, 4 — Dünkü Bakanlar Kurulu toplantısında, Başbakan Adnan Menderes'in başkanlığında, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin hazırladığı af tasarısı görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Bu af tasarısı, Cumhurbaşkanlığına sunulacaktır. Bu af tasarısı, Cumhurbaşkanlığına sunulacaktır. Bu af tasarısı, Cumhurbaşkanlığına sunulacaktır.

(Devamı Sa. 5, Sü. 3 de)

Rivayetler...

Ahmet Meter'in Kaatili kim

Polisin bir tarafı eğlenceli olduğu kadar da ciddi olan bir rivayet, Ahmet Meter'in kaatili kim olduğu hakkında dedikodulara sebep olmuştur.

(Devamı Sa. 5, Sü. 3 de)

Bepsi Resuldür

Dün gün kalepçe yerine dönüşe taş bağlamak Bağdatçıyı sevdiklerini ve Türkün bildiklerini cesaretini meşher ülkü Uşak ili, bu beer dile gelerek, Kamuzu kana Gedik verdiğini nasıl iqnat edeceğini. Herkes bütün eserlerini ve sorumluların bütün silahı olarak kullanacaklarını bu ilf, bu yerden başka bir şey değil. Bu cahiller öyle zannediyorlar ki, Gestapo Şefi Müttefikli Gedik ile bu silahı her şey halledilir ve bütün suçlar onu bulabilecektir. Bildiğimiz gibi Gedik bütün hesabını ödemek, mevkiinde oturmuş, Sosyal Amiyana ve Umumi Müfettişlerinin gözü önünde, Ankara'ya ve Umumi Müfettişlerinin gözü önünde, Ankara'ya ve Umumi Müfettişlerinin gözü önünde bu-

(Devamı Sa. 5, Sü. 4 de)

YENİ SABAH

Partiler radyolardan müsavi faydalanacak

Radyonun düzenlenmesi için bir heyet çalışmalara başladı

İstanbul Radyosu Müdürü Kurumuş Bürosu Nesrin Kenar, dün sabah saat 10.00 da Radyosevinde bütün radyo gazetecilerini bir basın toplantısına çağırmış ve radyonun çalışma programını ve neşriyatı hakkında geniş bilgiler vermiştir.

Radyonun bütün eğitimi hususunda daha fazlası bir hata yapılmamalıdır. (Devamı Sa. 5 Sü. 2 de)

Itidalli olmak lâzım

Bu gündüz terörün etkisiyle sağa sağa, sendeleyen ve ümit kaybına kapılan memleketimizde bir iddianın kuvvetlidir, kuvvetli değil ve kuvvetli olduğu için de kuvvetlidir. Bu iddia, bütün bu milletin içten gelen temsilcisi sıfatlar olmuş bu cesaretle söylenebilir, her bakımdan gözümüzü gibi sahiplenmiş, inançlı bakışlarımız ve hürriyetlerimiz için mücadele edilmiş yüzlerin meydanlarda, sendeli ve kaçınılmaz. Mücadele sahibi, bu güçlü ve asil insanlara ait ve ait olan bağlılarını kaçınılmaz bilmek, her Türk için bir borçtur.

Bunu düşünürken ve asil bir haberlerden silkiyet ve inançlık. Hemen peşin bakılmayı düşünmeli. Bugün de bir üçüncü nokta üzerinde durmak lâzımdır.

Gelecekte yeni seçimlerde muhabbetler. Yapılacak iş inançlı sanatçı ve kâfi efe çağınış başarısını. Başarısız (Devamı Sa. 6, Sü. 4 de)

Subayların terfii için yeni esas

(Hususi Muhabirlerimizden)

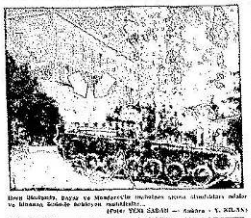
Ankara, 4 — Subayların meslek terfilerinde değişiklik sebebiyle terfilerinde meydana gelen sıkıntıyı önlemek için Millî Savunma ile Genel Kurmay Başkanlığı temsilcileri arasında bir toplantı yapılmıştır.

(Devamı Sa. 5, Sü. 4 de)

Sanayi Bankası için tahkikat

Şeker sanayi sahibi bankası tarafından kurulmuş olan Sanayi Bankası hakkında Devlet Denetleme Kurulu tarafından tahkikat yapılmaktadır.

(Devamı Sa. 6, Sü. 1 de)

İzmir Ekonomik Kongre ve konferanslar salonuna gelen delegelerin adalar ve binanın önünde bekleyen resimleridir. (Foto: YENİ SABAH — Ankara — Y. KOLAY)

Fotoğraflar, ve Ekonomi salonuna gelen delegelerin adalar ve bir bak etkisinde bırakılan, Ankara'da dönecektir görüşme görülmüştür. (Foto: YENİ SABAH — Ankara — Y. KOLAY)

Menfaat düşkünü şantajcılar türedi

Şehrimizde dün de eşi ki D.P. Mebusu, sakladıkları evlerde yakalanarak, tutuklanmışlar dur

İstanbul Millî Birlik Komitesi tarafından yayınlanan (3) numaralı bebeş bülteninde şöyle denilmektedir:

Bazı siyasî durumsal ve hırsa dayanan sanıların bir kısım vatandaşları sıkıntı, meydana çıkarmıştır.

(Devamı Sa. 5, Sü. 5 de)

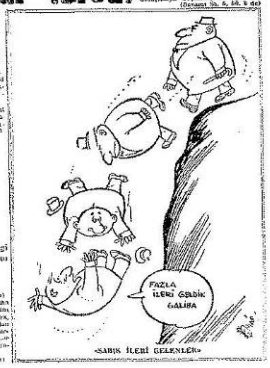
Menderes eşinin Aydına gitmesine razı olmadı

Sabık Başvekil, hakikî vergi meydana olma sebebini Harp Okulu berberine kestirdi

(Hususi Muhabirlerimizden)

Ankara, 4 — Bazı Gazetede, bugünkü ülkede bulunan bütününe erbaine ile mebusluğa yeni adaylar ve yeni siyasi ile kurucu arkadaşlarda bulunmuş için verilmiştir. Kaynaklarımızın öğrendiğine göre, merkezyonuk sözcülüğü görülmüştür.

(Devamı Sa. 5, Sü. 2 de)

Yosmanın bütün meseleleri ele alınıyor

Yeni ve Basın - Yayın Vekili, basın mensuplarıyla görüştüler

Yeni Vekil Abdullah Pekel, dünkü ile Basın-Yayın ve Turizm Vekili Turhan Feyzioğlu ile görüşmüş bulunmuştur. Basın mensuplarından Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Emin Yalman, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Kabaklı, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Ağaoğlu gibi gazetecilerle Basın-Yayın ve Turizm Vekili Turhan Feyzioğlu ile görüşmüş bulunmuştur.

(Devamı Sa. 5, Sü. 4 de)

Depsi Nesulde...

(Devamı 1. sayfada)

...nin müdafiinden: Ko... ...yazılı — yazılı ...ı — tatbik edilme... ...ilmiyor mu?yeti...

...ün Otâsının gerekli Kar... ...Bulunanlara ve yine ...ceği. Ordunun eski bir ...ünkü ilmî ihtiyaçlara ...ihtiyaçlara ...ihtiyaçlara ...

EK 16: F. R. ZORLU' NUN YABANCI DEVLET VE HÜKÜMET BAŞKANLARI TARAFINDAN KENDİSİNE VERİLEN NİŞANLARIN KENDİ EL YAZISIYLA DÖKÜMÜ

Kişiler

1- Almanya
2- Hollanda
3- İtalya
4- Papa
5- İspanya
6- Yunanistan
7- İran
8- Libya
9- Afganistan
10- Japonya
11- Çin.
12- Yugoslavya.
13- Fransa
14- İsviçre
15- Romanya

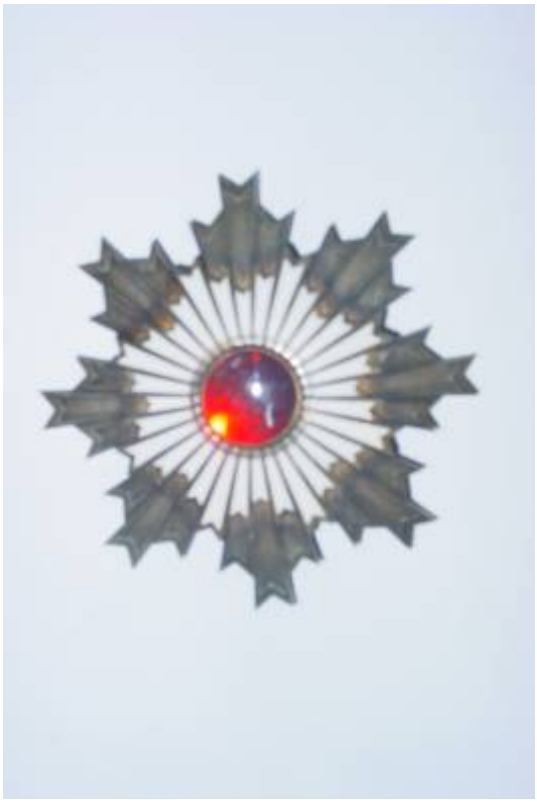

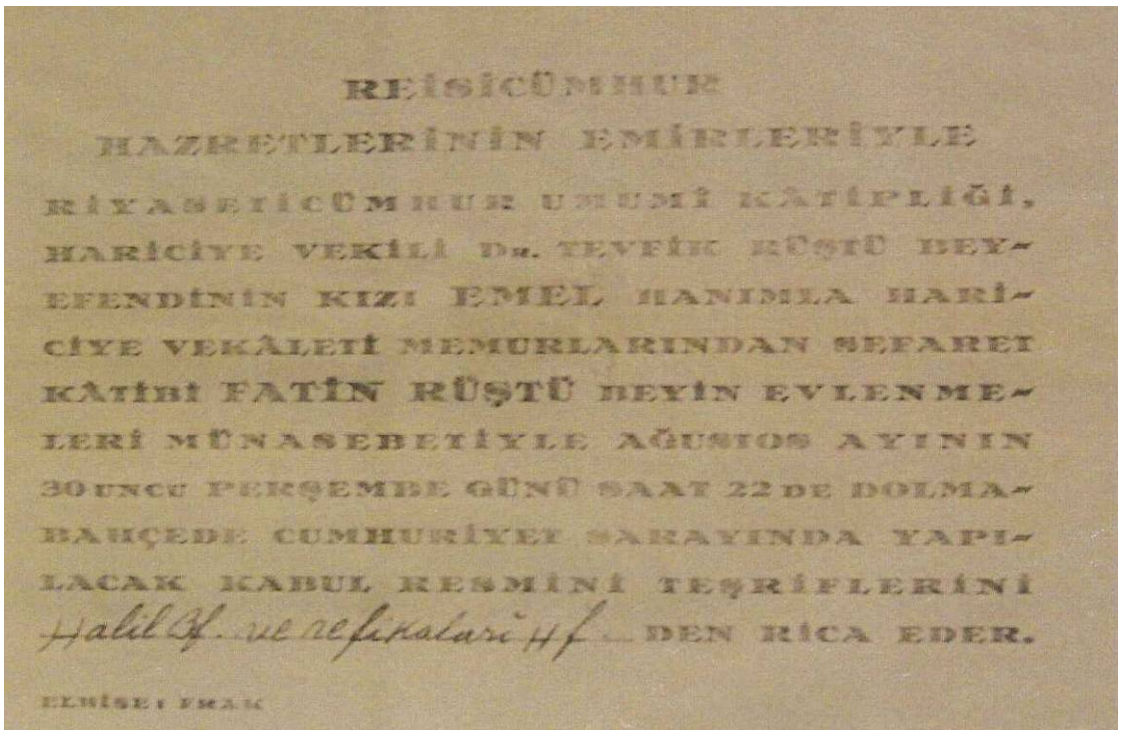

EK 17: F. R. ZORLU' YA AİT ÖZEL ARŞİVLERDE VE BASINDA ÇIKAN RESİMLER

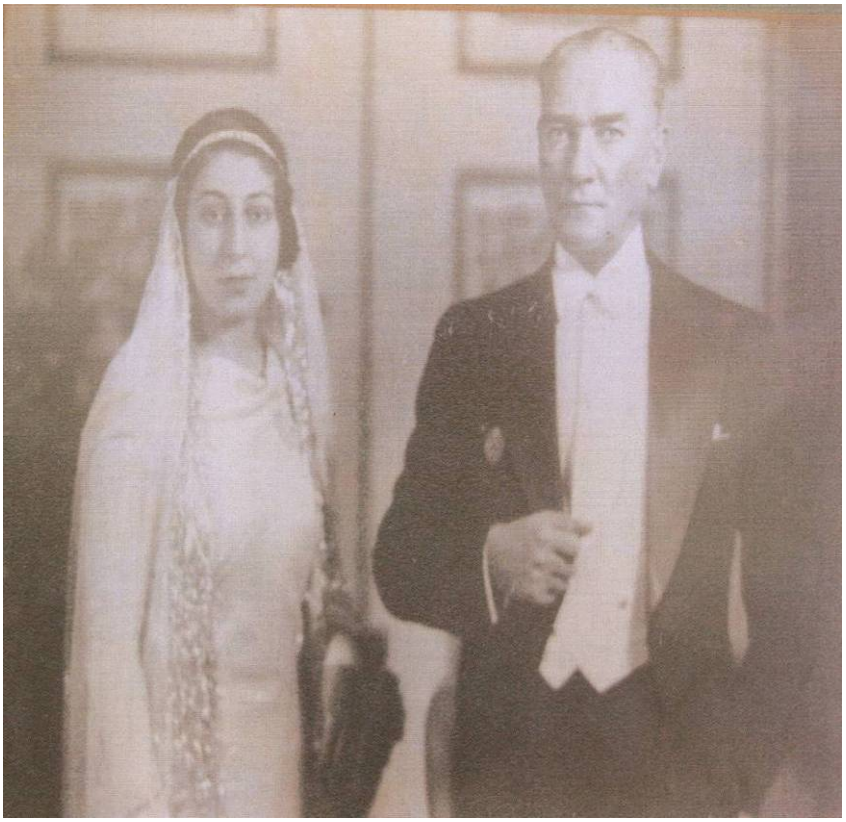
Zorlu'nun Doğduğu Yer ve Yetiştiği Çevre
Zorlu'nun doğduğu konak Anne tarafından dedesi Hacı Hüseyin Rıfkı Paşa'ya aittir.

REİSİCÜMHUR
HAZRETLERİNİN EMİRLERİYLE
RİYASETİCÜMHUR UMUMÎ KÂTİPLİĞİ,
HARİCİYE VEKİLİ Dr. TEVFİK RÜŞTÜ BEY-
EFENDİNİN KIZI EMEL HANIMLA HARİ-
CİYE VEKÂLETİ MEMURLARINDAN SEFARET
KÂTİBİ FATİN RÜŞTÜ BEYİN EVLENME-
LERİ MÜNASEBETİYLE AĞUSTOS AYININ
30 UNCU PERŞEMBE GÜNÜ SAAT 22 DE DOLMA-
BAHÇEDE CUMHURİYET SARAYINDA YAPI-
LACAK KABUL RESMİNİ TEŞRİFLERİNİ
Halil Hf. ve refikaları Hf. DEN RİCA EDER.
ELÇİSEL FRAK

Zorlu'nun Düğün Davetiyesi

Güzide Zorlu, Tevfik Rüştü Aras, Emel Aras, **Atatürk**, Makbule Aras, Fatin Rüştü Zorlu

Atatürk ve Emel Aras (Dolmabahçe Sarayı)

Fatin Rüştü Zorlu ve Vesamet Hanım Ankara Palas Otelinde

1954 seçimlerinden sonra kurulan II. Menderes Hükümeti'nin üyelerinden bazıları

1954 seçimlerinden sonra kurulan II. Menderes Hükümeti'nin üyeleri
Anıtkabir'deki Saygı Duruşunda

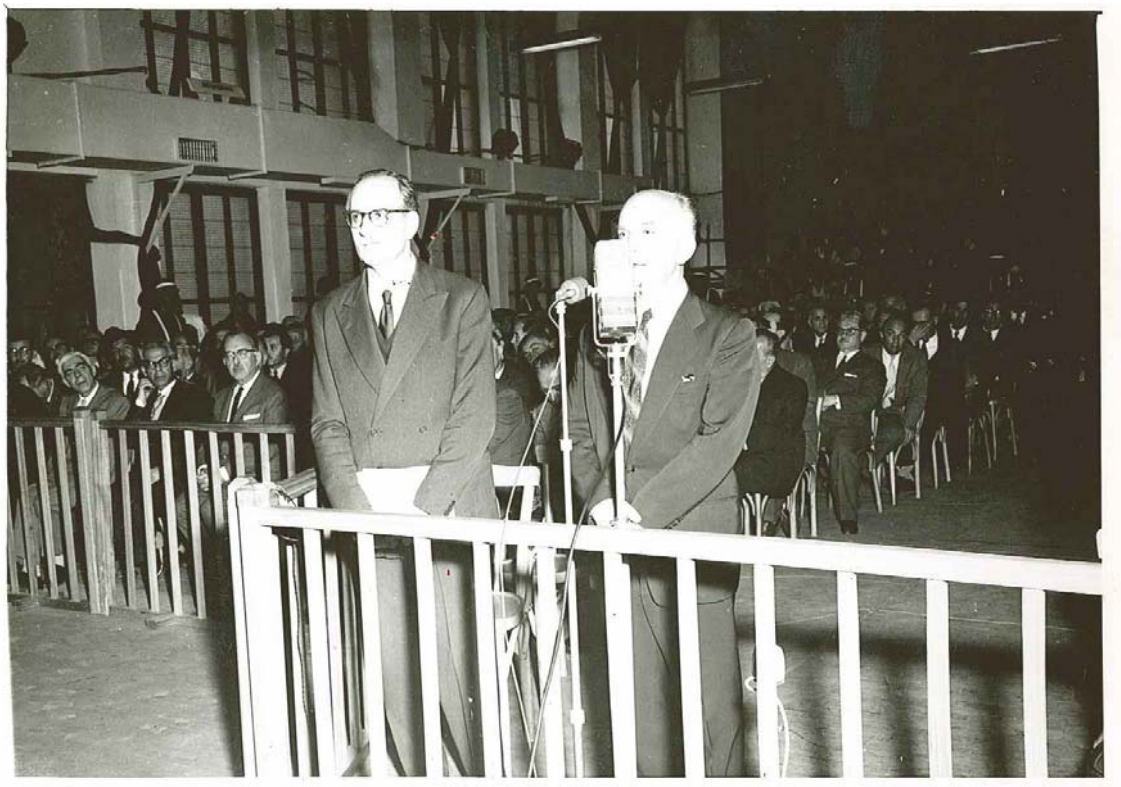
6–7 Eylül Davası Duruşması

6–7 Eylül Davası Duruşması

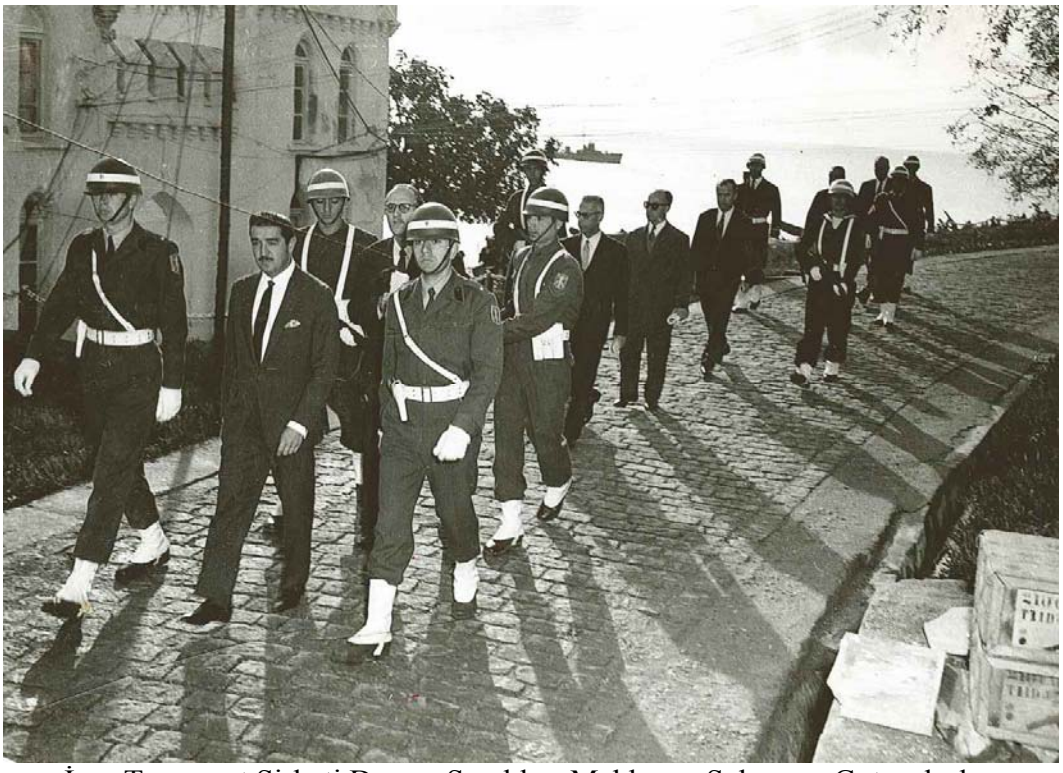
6–7 Eylül Davasında Patrik Athenogords Şahit Olarak Dinlenirken

Radyo Davası Duruşması (Ayakta Sol Başta Fatin Rüştü Zorlu)

Radyo Davası Duruşması

İpar Transport Şirketi Davası Sanıkları Mahkeme Salonuna Götürülürken

İpar Transport Davası Duruşması ve Duruşmaları Kendisine Ayrılan
Özel Bir Masadan İzleyen Ada Komutanı Albay Tarık Güryay

İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları Duruşması

İstanbul-Ankara Öğrenci Olayları Duruşması

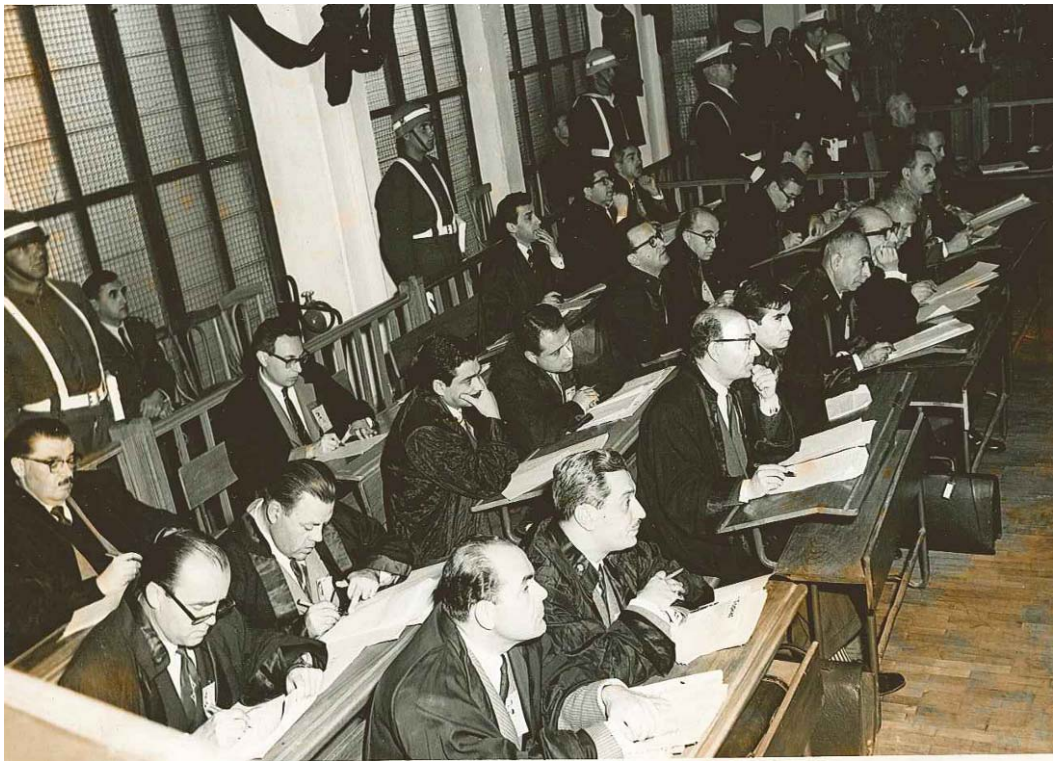
Duruşma Salonu

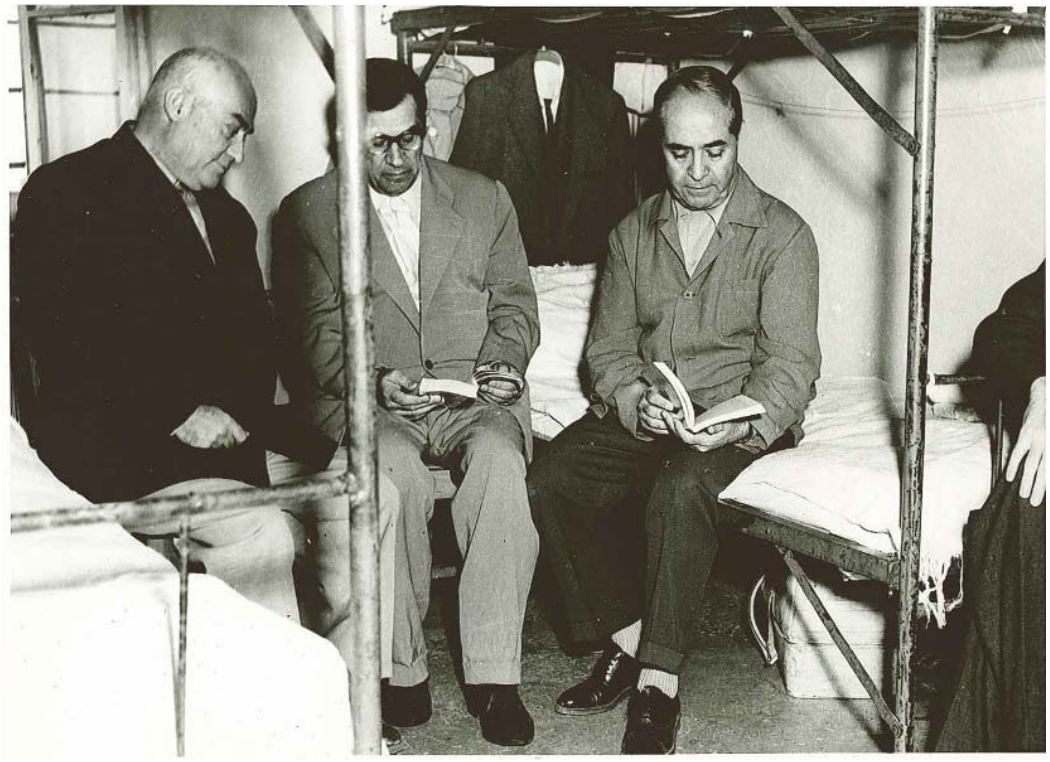
Duruşmaları İzlemeye Gelen Ziyaretçilerin Oturduğu Alan
(Duruşmaları Gizli Oturumlar Hariç 150.000 Kişi İzlemiştir.)

Duruşma Salonu

Sanık Avukatları

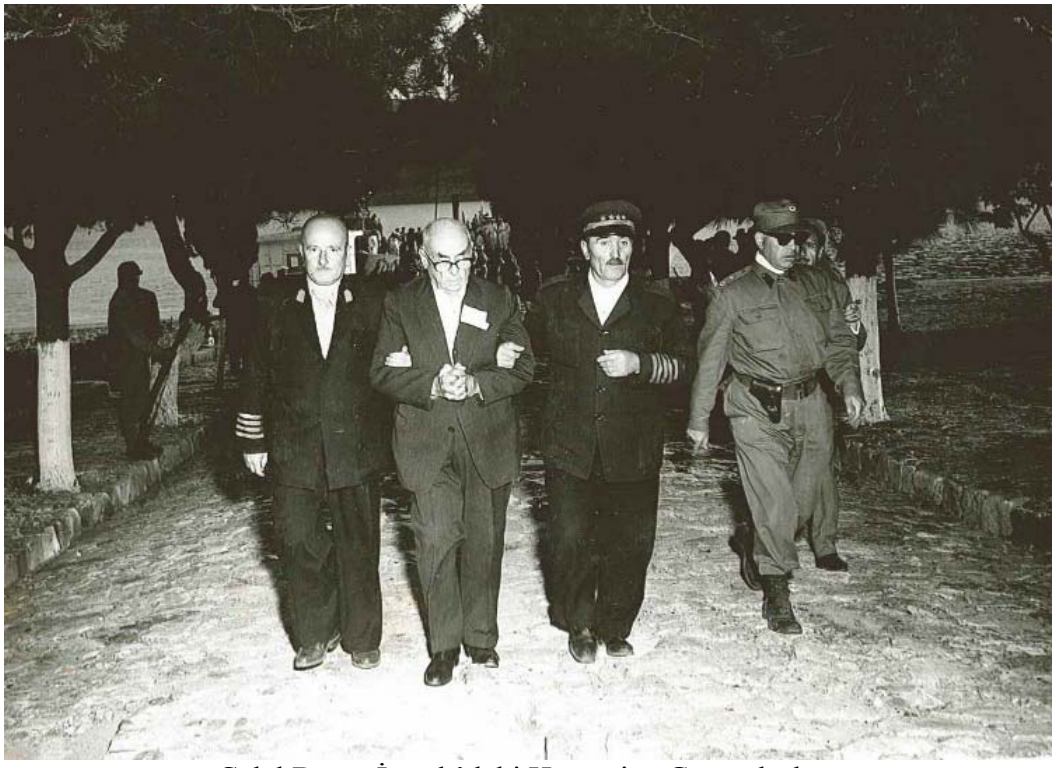
Namık Argüç, Cemal Göktan, Celal Yardımcı ve Resimde Elleri
Gözüken Fatin Rüştü Zorlu Kaldıkları Koğuşta

Namık Argüç, Celal Göktan, Fatin Rüştü Zorlu, Celal Yardımcı
(arkası dönük)

Celal Bayar'ın İmralı'ya Getirilişi

Celal Bayar İmralı'daki Hücresine Götürülürken

Fatin Rüştü Zorlu İmralı Adasındaki Hücresinde İdamını Beklerken

BASINDA FATİN RÜŞTÜ ZORLU

1) BASINDA FATİN RÜŞTÜ ZORLU (1954–1960)

Türkiye'nin Amerika'daki hukuk müşaviri Dewy Türkiye'nin Dünya Bankasından kredi temini için Türkiye'ye gelerek Dışişleri Bakanı Zorlu ile görüştü. (Akis Dergisi, 5.10.1957)

Seçimler sonrasında hükümetin ilan edilememesinin sebebi seçimlerden evvel, seçimler sırasında ve seçimlerden sonraki tutumları beğenilmeyen üç bakanın birçok DP grubu mensubu tarafından istenilmemesiydi. Bunlar Emin Kalafat, F. R. Zorlu ve Namık Gedik'di. Bu gecikmeyi CHP "Hükümet Buhranı" olarak niteler. (Akis Dergisi, 5.10.1957)

1958 yılında bozulan ödemeler dengesi ithalatı durma noktasına getirmişti. Bunun sonucu olarak fabrikalar çalışmaz hale gelmişti. Acil ödeme dengesinin tekrar sağlanması için gerekli olan dış yardımın temini için Zorlu: OECE çerçevesinde Almanya'dan alınacak bir dış yardım peşine düşerek Ankara, Bonn ve Paris arasında mekik dokur. Zorlu'nun üstün gayretleri neticesinde Almanya ve OECE Türk talebini olumlu karşıladı. (Hürriyet, 22.06.1953)

Yeni kurulan hükümette F. R. Zorlu Devlet Bakanı ve Başkan yardımcısı görevine getirildi. (Hürriyet, 25.01.1954)

Menderes askeri ve ekonomik bakımdan önemli bir yardım elde etmek için Zorlu'nun dahil olduğu bir heyet ile Amerika'ya gitti. Bu ziyaret sonunda Amerika Türkiye'ye askeri yardımda bulunurken, ekonomik yardımı pek de fazla olmaması hükümetle hayal kırıklığı yaşanmasına neden oldu. (Akis Dergisi, 31.05.1954)

Başbakan yardımcısı ve devlet bakanı F. R. Zorlu'nun aynı zamanda NATO'da Türk daimi delegesi olarak vazife göstermesi TBMM bütçe komisyonunda tenkit konusu oldu. (Hürriyet, 25.12.1954)

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Zorlu Bağdat'ta bulunan Başbakan tarafından ani olarak Bağdat'a davet edildi. (Hürriyet, 28.12.1954)

Başbakan yardımcısı Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakanlığına vekâlet eden F.R. Zorlu'nun ağabeyi Rıfkı Rüştü Zorlu büyükelçi olarak Mısır'da itimatnamesini sundu. (Hürriyet, 03.01.1955)

"Fuat Köprülü'nün dışişleri bakanlığı görevini geçici olarak Menderes kendisi üstlendi. Oysa bu bakanlığın işlerini Zorlu yürütmekteydi. (Hürriyet, 18.01.1955)

Türkiye dahil 30 Asya ve Afrika devletinin iştirak edeceği Bandung Konferansı 23 Nisan'da başlayacak. Türkiye Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı F. R. Zorlu'nun başbakanlığında bir heyetle katılıyordu. (Hürriyet, 05.04.1955)

Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti Bandung'da kızıl faaliyetlerin takibini istedi. (Hürriyet, 22.04.1955)

Amerika'dan alınacak 300 milyon dolarlık kredide pürüzler ortaya çıkması üzerine zorlu Amerika'ya gitti. Amerika'da yaptığı görüşmeler sonucunda ilk olarak 100 milyon dolarlık bir kısmın Amerikan hükümeti tarafından Türkiye'ye ödenmesi kararlaştırıldı. (Hürriyet, 26.04.1955)

29 Nisan'da Bandung Konferansı'ndan dönen Zorlu "Türkiye, Irak, Pakistan, Lübnan, İran ve Libya heyetleri arasında teessüs eden sıkı işbirliğine" dikkat çekti. (Cumhuriyet, 30.04.1955)

Zorlu'nun Washington'daki temasları neticesinde Amerikan hükümeti Türkiye'ye 30 milyon dolarlık ek yardım yapma kararı aldı. (Hürriyet, 30.05.1955)

Amerika'dan dönen Zorlu'nun katılımıyla Başbakanın başkanlığında gece üst üste iki toplantı yapıldı. Bu toplantıda Dış ticaret ve döviz işleri görüşüldü. (Hürriyet, 12.06.1955)

Zorlu Kıbrıs statüsünde en ufak bir değişiklik kabul etmeyiz dedi. (Hürriyet, 28.06.1955)

Amerika'ya kredi müzakereleri yapmaya giden F. R. Zorlu'yu havaalanında karşılamaya Başbakan Menderes geldi." (Hürriyet, 10.07.1955)

Zorlu vekaleten dışişleri bakanlığına tayin edilirken Fuat Köprülü başbakan yardımcılığı ve devlet bakanlığına getirildi. (Hürriyet, 28.07.1955)

Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın katıldığı Londra Konferansı toplandı. Zorlu başkanlığındaki heyet üç general, milli savunma bakanı Ethem Menderes ve büyükelçilerden oluşuyordu. (Hürriyet, 25.08.1955)

Zorlu Kıbrıs statüsünde en ufak bir değişiklik kabul etmeyeceğiz, aksi takdirde Lozan mübadelesinin tadilini isteyeceğiz. Böylelikle Batı Trakya ve 12 ada ile İstanbul Rumlarının vaziyeti tekrar gözden geçirilebilir dedi. (Hürriyet, 28.08.1955)

Kıbrıs Konferansı dün başladı. Zorlu Türk görüşünü İngiliz ve Yunan görüşünden sonra Perşembe günü açıklaması beklenmektedir." (30.08.1955)

Zorlu Londra konferansı'nda Kıbrıs'a dair Türk görüşünü açıkladı. (Hürriyet, 02.09.1955)

Zorlu Kıbrıs'taki tedhiş hareketleri için Yunanlılara ihtarda bulundu. Zorlu İngiltere Başkanı Eden'le dün bir görüşme yaptı. (Hürriyet, 04.09.1955)

Londra Konferansı'na katılan Zorlu Konferans'ta Türk görüşünü anlattı. Zorlu'nun bu görüşü büyük yankılar uyandırdı. (Hürriyet, 05.09.1955)

Zorlu Londra Konferansı sırasında gazetecilerin Makarios ile ilgili bir sorusuna şöyle cevaplandırır: "Biz laik bir hükümet olmamız itibariyle din işlerine karışmayız. Ancak şunu söyleyelim ki, siyaset yapan ve ihtilalci gibi hareket eden din adamları, artık din adamı olmaktan çıkmışlardır." (Hürriyet, 06.09.1955)

1957 seçimleri sırasında CHP radyonun seçim sonuçlarını ilanı sırasında yasa dışı usulsüzlük yaptığı gerekçesiyle radyodan sorumlu Devlet Bakanı Zorlu hakkında meclis tahkikatı yapılması için teklif hazırladığını duyurdu. (Hürriyet, 04.11.1955)

DP meclis grubu kabineyi devirdi. Bazı bakanlar şiddetle eleştirilerek bunlar hakkında meclis araştırması açılmasına karar verildi. İstifalar sırasında komik olaylar da yaşandı. En komik hadise F. R. Zorlu'nun istifası sırasında yaşandı. (Hürriyet, 30.11.1955)

Zorlu Kıbrıs meselesini başından sonuna yaşamış bir diplomattı. Zorlu 1957 yılında New York'ta düzenlediği basın toplantısında Türk tezini anlattı." (Akis dergisi, 16.02.1957)

Zorlu, Menderes'in ve Bayar'ın bütün dış temaslarında yanında yer alıyordu. (Akis, 25.05.1957)

Menderes kabinede değişiklik yaparak yaklaşık 20 aydır kabine dışında bırakılan Zorlu devlet bakanlığına getirildi. (Cumhuriyet, 29.07.1957)

F. R. Zorlu'nun bakanlıktan istifasından 20 ay sonra tekrar kabineye girmesi beklenmekte ve bu gecikme çeşitli söylentilere yol açmaktaydı. Dolaşan rivayetlerin başında Zorlu'nun kabineye girmesinin Cumhurbaşkanı Bayar tarafından arzu edilmediği geliyordu. (Akis, 03.08.1957)

Londra'da Bağdat Paktı üyesi ülkeler arasında yapılan iktisadi müzakereler toplantısında Amerika'nın temsilci gönderdiği İngiltere maliye bakanının da katıldığı bu toplantıya Türkiye adına F. R. Zorlu katıldı. Zorlu müşterek pazarın bir benzerinin Bağdat Paktı üyesi ülkeler arasında kurulabileceği fikrini söyledi. Türkiye, Irak, İran ve Pakistan gümrük tarifelerini peyderpey indirilebileceklerini ticari sorunlarının ortadan kaldırılarak Ortadoğu müşterek pazarı teşekkül edebilir demekteydi. (Akis, 28.09.1957)

1948 senesi Nisanında dış yardım kanununun kabulünden sonra Türkiye'ye sağlanan iktisadi yardımlar sayesinde sulama usulleri genişletilmiş, et ve balık sanayi geliştirilmiş, Zonguldak maden kömürü işletmesi modernleşmiş, tuz ve çimento üretimi artırılmıştı. Bu yardımların sağlanmasındaki anlaşmaların altında Zorlu'nun imzası bulunmaktadır. Seyhan Barajı'nın inşası için kaynak da Zorlu'nun gayretleriyle Dünya Bankasından temin edilmiştir. (Akis Dergisi, 12.10.1957)

Suriye krizi ile ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Tahran'da bulunan Zorlu dün İstanbul'a geldi. Suudi Arabistan'ın Dahran şehrinde Melik Suud ile Zorlu arasında yapılan görüşmeler sonucunda ortak bir tebliğ yayınlandı. (Hürriyet, 26.10.1957)

CHP 1957 seçimleri sırasında radyonun seçim neticelerini ilanından Zorlu'yu sorumlu tutarak Zorlu hakkında tahkikat açılması istemektedir. (Hürriyet, 04.11.1957)

1957 seçimleri sonucunda kurulan kabinede F. R. Zorlu dışişleri bakanlığına getirildi. (Hürriyet, 25.11.1957)

Zorlu verdiği demeçte Kıbrıs Türkiye için milli davadır dedi. (Hürriyet, 05.01.1958)

Resmi ziyaretler için Paris'te bulunan Dışişleri Bakanı Zorlu yurda döndüğünde ayağının tozuyla yaptığı basın açıklamasında Avrupa Müşterek Pazarı'na hususi rejimle gireceğimizi söyledi. (Hürriyet, 20.01.1958)

Zorlu dışişleri bakanlığı teşkilat yapısında değişikliğe giderek bir planlama dairesi kurdu. (Akis Dergisi, 18.02.1958)

Ekonominin bozulması Türk ordusunun ihtiyaçlarının temininde zorlaştırılmıştı. Almanya'nın Türkiye'ye verdiği büyük ölçüdeki cephane siparişinin ifasında bazı güçlükler ortaya çıkmıştı. Bunun için de Zorlu askeri bir uçağa atlayarak Almanya'ya giderek Alman başbakan yardımcısı ve ticaret bakanı. Ludwig Erhar'da ile uzun bir görüşme yaptı. Bu görüşmede her türlü yeni kredi imkânları ticari münasebetler ve borçlar gözden geçirildi. (Akis Dergisi, 20.02.1958)

Zorlu Paris'e gitti. Avrupa iktisadi işbirliği bakanlar konseyi, serbest pazar meselesini konuşmaktaydı. Zorlu OECD Bakanlar Konseyinin Ortak Pazar ile ilgili görüşmeler sırasında Türkiye'nin uzun müddet gümrüklerini sıkı sıkıya kapamak

şartıyla Serbest Pazar'a girmek arzusunda olduğunu toplantıda dile getirdi. (Akis, 22.02.1958)

BMM'de yapılan görüşmeler sırasında CHP sözcüleri alınan dış yardımlara değinerek bu yardımların iyi kullanılmadığını söyledi bu iddiaları reddeden F. R. Zorlu dün mecliste 5 saatten fazla konuşarak rekor kırdı. (Hürriyet, 26.02.1958)

Zorlu BMM'de yaptığı konuşma sırasında Bandung konferansı sırasında Nasır'la baş başa yaptığı 2,5 saatlik görüşmeye değindi. (Akis Dergisi, 08.03.1958)

Dışişleri Bakanı Zorlu'nun TBMM dışişleri komisyonu görüşmelerine katılmaması DP ve CHP milletvekilleri tarafından tenkit edildi. Ayrıca komisyonda yapılan görüşmeler sırasında bazı DP milletvekilleri Amerika'yla yapılan ekonomik anlaşmaları bir nevi kapitülasyonlara benzeterek dışişleri bakanının komisyona katılarak bu konuyla ilgili izahat vermesini istedi." (Hürriyet, 06.04.1958)

TBMM'de Kıbrıs konusuyla ilgili yapılan gizli celsede Dışişleri Bakanı Zorlu milletvekillerine hükümetin Kıbrıs siyaseti hakkında bilgi verdi. Hükümetin Kıbrıs siyaseti tasvip edildi. İnönü taksim meselesinde verilen takriri destekledi. Kıbrıs Türklerinin adada karşı karşıya kaldığı açlık tehlikesi karşısında dışişleri bakanlığının girişimleriyle hükümet tarafından Kıbrıs Türkü'ne yiyecek maddesi olarak 100 ton bakliyat, şeker ve un motorlarla Mersin'den yola çıkarıldı." (Hürriyet, 17.04.1958)

Celal Bayar ve Zorlu'nun Almanya ziyareti esnasında Alman Bakan Dr. Ludwig Erhard Türkiye'nin yatırım politikasını hafiften tenkit etti. (Akis, 17.05.1958)

Dışişleri bakanı Zorlu, Sovyet büyükelçisi Nikita Semonaviç Rijoy ile yaklaşık 1,5 saatlik bir görüşme yaptı. (Hürriyet, 22.05.1958)

1958 yılında hükümetin en büyük ümidi serbest pazara girmektir. Bu iş için Zorlu sık sık Paris'e gider. OECD'de yapılan konuşmalara katılarak Türkiye'nin yatırım ihtiyaçları hakkında işbirliği teşkilatına izahat verir. Zorlu Bakanlar Kurulu toplantısında artık sadece dış politikayla ilgili değil ekonomik durumlarla da ilgili sık sık açıklamalarda bulunarak hükümet üyelerini bilgilendirmeye başlamıştı. (Akis, 31.05.1958)

Zorlu SSCB büyükelçisiyle 1 saatlik bir görüşme daha yaptı. Haziran ayı içinde Menderes ve Zorlu Büyükelçi Rijov'la yaptığı bu dördüncü görüşmeydi. (Hürriyet, 27.06.1958)

Zorlu uzağı göremeyen, kısa vadeli düşünen bir bakandı. Resmi hayatının dışında mütecaviz olmayan nazik, kibar, çelebi bir adam hissi veriyordu. Umumi yerlerde görünmekten hoşlanır. Dansı sever. Tek kızı Sevin Zorlu'ya düşkünlüğüyle bilinirdi. (Akis, 28.06.1958)

"OECE 1958 yılında Türkiye'ye yardım yapmadan evvel alınmasını şart koştuğu tedbirleri vardır. Bu tedbirlerin alınması için 1,5 aydır ekonomi bürokratlar Zorlu'nun başkanlığında dışişleri bakanlığında toplanarak kredinin temini için istenilen tedbirleri almak için çalıştı. Bu çalışmalar sonucunda 359$ milyon dolarlık kredi temini sağlanarak Türk ekonomisi bir nefes aldı." (Akis, 28.06.1958)

5 Temmuz günü İstanbul'da bulunan Irak başbakanı Nuri Sait Paşa, Menderes ve Zorlu'nun valilikte yaptığı görüşmeye Amerikan büyükelçisi de Ankara'dan çağrılır. (Akis Dergisi, 12.07.1958)

İstanbul'da düzenlenmekte olan Bağdat Paktı toplantısı katılmak üzere havaalanında beklenen Irak Kralı ve başbakanın öldürüldüğü haberi havaalanında beklemekte olan Zorlu'yu çok etkiledi. (Akis Dergisi, 19.07.1958)

Kıbrıs'ta Türklere yönelik şiddetin artması üzerine Dışişleri Bakanı Zorlu İngiliz büyükelçisine Ada'da asayişin sağlanması için Türkiye'nin yardıma hazır olduğunu bildirdi. (Milliyet, 22.07.1958)

Dışişleri Bakanı Zorlu Irak ve Lübnan'da yaşanan son gelişmeler karşısında hükümetin takip ettiği siyaset hakkında BMM'de bilgi verdi. (Milliyet, 27.07.1958)

Zorlu ve Polatkan OECE, IMF, Almanya ve ABD ile yapılmakta olan müzakerelerin başarıyla neticelendiğini duyurdu. (Milliyet, 28.07.1958)

Zorlu ve ekibinin Amerika ve Almanya'dan sağlamaya çalıştıkları yardımın Irak olayları sonrasında gelen günlerde serbest bırakılması çok manidardı." (Akis, 02.08.1958)

F. R. Zorlu dün yapılan DP meclis grubu toplantısında dış politika ve orta doğu hakkında milletvekillerine bilgi verdi. (Hürriyet, 09.08.1958)

1950'li yılların başında Yugoslavya ve özellikle Bulgaristan'dan gönderilerek çadırlarda, barakalarda yaşayan onbinlerce Türk'ün insan gibi yaşayacakları konutların yapılması için Zorlu OECE'den kredi temin etti. BMM Irak'ta yaşanan son gelişmeleri görüşmek üzere yapılacak toplantıda DP namına "meydan muharebesine" Zorlu katılacak. (Akis, 18.08.1958)

TBMM'de dün yapılan görüşmeler gece yarısına kadar devam ederken bu önemli toplantıda zaman zaman gürültüler çıktı. Menderes ve Zorlu ile İnönü ve Aksal dış politika ve krediler için aralarında söz düellosu yaptılar. Konuşmalar daha çok Zorlu ve İnönü arasında geçti. İnönü ve Zorlu karşılıklı 3 er kez kürsüden konuştu. (Hürriyet, 22.08.1958)

Zorlu 359 milyon dolarlık yardımın temininden sonra Paris dönüşü hava alanında gazetecilere "nasıl aldığımız yardımlar sizi memnun etti mi?" diye soruyordu. (Akis, 23.08.1958)

Zorlu TBMM'de dış politika ve dış yardımlar hakkında hükümet adına izahat verdi. Hükümetin dış politikasını eleştiren İnönü'ye cevap vermek için tekrar söz alan Zorlu İnönü'yü hedef alarak 2.Dünya Savaşı'nda kendisinin oynadığı rolü anlattı. (Akis, 30.08.1958)

Menderes'in talimatıyla kurulan iktisadi koordinasyon kurulu üyeleri açıklandı. Bu kurul şu bakanlardan oluştu: Sebati Ataman, Fatin Rüştü Zorlu, Hayrettin Erkmen, Hasan Polatkan, Medeni Berk ve Sıtkı Yırcalı'dan oluşuyordu. (Cumhuriyet, 14.09.1958)

Amerikalılara göre, Zorlu bir dışişleri bakanının uğraşmaması gereken işlerle uğraşıyordu. (Kim Dergisi, 10.10.1958)

Menderes'in Tahran ziyareti sırasında Dışişleri Bakanı Zorlu da hazır bulundu. İran'daki görüşmeler sırasında Zorlu ve İranlı meslektaşı Asgar Hikmet arasında imzalanan Türkiye ile İran arasında kültür antlaşmasının imza töreninde Zorlu'nun Mevlana'yı, Ali Şir Nevai'yi zikretmesi bu kıymetlerini İran tarihine kaptırmaya niyeti olmadığını diplomatik bir dille anlattı. (Kim, 06.02.1959)

TBMM'de dışişleri bütçesi dolayısıyla konuşan İsmet İnönü "Türkiye'nin hür dünya safında ve müdafaa sisteminde yer alışını tasvip etmiş Amerika ile Türkiye'nin dostane münasebetlerini övmüştür" Bu konuşma karşısında söz alan Zorlu hükümetin takip ettiği bu politikayı tasvip ettiği için İnönü'ye teşekkür etti.(Hürriyet, 17.02.1960)

Kıbrıs mevzuunda hükümete ve Zorlu'ya karşı gerçekçi olmayan haber ve yorumlarla zalimane davranıldığını düşünüyordu. (Akis Dergisi, 21.02.1959)

Zürih ve Londra antlaşmalarından dolayı İnönü'nün bu antlaşmaların taksim tezini hukuken ve fiilen önlemesine rağmen, Enosis tehlikelerinin hala mevcut olduğu fikrini savunuyordu. Zorlu İnönü'nün bu açıklaması için "Vatanperverlik duygularından mülhem olarak gösterdiği hassasiyeti" över." (Akis, 07.03.1959)

Zorlu Alman yetkililerle yaptığı görüşmeler sonucunda Almanya'dan 50 milyon dolarlık bir kredi sağlandığını açıkladı.(Hürriyet, 10.03.1960)

Zorlu NATO toplantısına katılmak üzere gittiği Amerika'da verdiği çeşitli konferanslarda Türkiye'nin hür dünyanın yanında yer alarak hızla kalkınmakta olduğunu bölgesel istikrarın sağlanması yolunda komünizme karşı yaptığı mücadeleyi dile getirdi. (Akis, 04.04.1959)

"Zorlu Atlantik Paktı konseyine katılmak üzere Amerika'ya ayak basar basmaz Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles'in iktisadi meselelerdeki yardımcısı Dillon ile görüştü. Öncelikli meseleleri dış yardımların devamını sağlamaktı. Zorlu burada ithalat ve ihracat arasında 200 milyon dolarlık farkın giderilmesi için harekete geçer. Normal Amerikan yardımı yılda 100 milyon doları aşmamaktadır. Geriye kalan 100 milyon doları temin için dış yardımı elde etmek için önceden çalışır. Atlantik Paktı Konseyi'nin Washington toplantısı vesilesiyle Zorlu 859 milyon dolarlık dış yardımdan 8 ay sonra bu yolda ilk sondajları yaptı. (Akis Dergisi, 11.04.1959)

Menderes'in Moskova seyahati için önceden dost devletlere bilgi verildi. (Hürriyet, 13.04.1960)

Zorlu Tahran'da bir konuşma yaptı. (Hürriyet, 30.04.1960)

NATO konseyine katılacak dışişleri bakanları İstanbul'a geldi. (Hürriyet, 01.05.1960)

Türkiye'nin Müşterek Pazar'a girme fikri konunun Avrupa'da konuşulmaya başlandığı andan itibaren Zorlu'nun gündeminde vardır. Türkiye'de bulunan Almanya başbakan yardımcısı ve ekonomi bakanı Ludwig Erhard'ın başbakan Menderes ile Şale Köşkünde yaptığı görüşmeye Zorlu'da katıldı. (Kim Dergisi, 22.08.1959)

Zorlu'nun 1959 yazından beri İtalya'yla yürüttüğü diplomatik müzakereler neticesinde İtalya Başbakanı'nın Türkiye'yi ziyaret etti. Türkiye'yi NATO bakanlar konseyinde temsilen Paris'te bulunan Zorlu, konseyin bundan sonraki toplantısının (1 Mayıs 1960) Türkiye'de yapılmasını teklif ederek üyelere kabul ettirdi. (Kim Dergisi, 19.09.1959)

Türkiye'de ziyarette bulunan Almanya Dışişleri Başbakan Yardımcısı Ludwig Erhard ile Zorlu arasında yapılan konuşmaların en önemli maddelerinden biri de Türkiye'nin Müşterek Pazar'a katılması konusu olmuştu. (Forum Dergisi, 20.09.1959)

Kabine içinde yaşanan anlaşmazlıkların başında Zorlu Polatkan anlaşmazlığı gelmekteydi. (Kim Dergisi, 26.09.1959)

Zorlu'nun İstanbul'da para fonu temsilcilerini Polatkan'ın yerine kabul etmesiyle doğan ihtilaf kabineye kadar yansır. (Kim, 17.10.1959)

Kim dergisi o sayısının kapağını F. R. Zorlu'ya ayırarak başbakanla 1959 yılında Amerika'ya yaptığı ziyarete detaylı bir şekilde yer vererek Menderes ve Zorlu bu ziyaret esnasında yanlarındaki heyetle birlikte Lüks ve Debdebe içinde yaşamaktadırlar diyordu. (Kim, 24.10.1959)

Zorlu'nun dış yardım ve kredi arayışları için "borç bulabildiği müddetçe borçlanmaktan çekinmeyen Osmanlı Padişahlarından farkı hemen hemen yoktur" benzetmesi yapıldı. (Kim, 24.10.1959)

Zorlu'nun İran seyahati dönüşüne yaptığı açıklamada İran petrolünün İskenderun'a aktarması için görüşmelerin yapıldığını, kurulacak olan boru hattının maliyetinin 500 milyon dolar olacak olduğunu söyledi. (Hürriyet, 28.10.1959)

BM bağlı gıda ve tarım teşkilatının (FAO) toplantısına ziraat bakanın yerine Zorlu'nun katılması esprili bir şekilde eleştirildi. (Akis Dergisi, 14.11.1959)

Amerika Birleşik Devletleri Başbakanı Eisenhower'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında havaalanında ayaküstü Zorlu'yla yaptığı konuşma görenleri şaşırttı. (Akis Dergisi, 16.12.1959)

Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmanın Zorlu'nun "Dolardan sonra Türkiye'ye girecek rublelerde de bir hissesi bulunması" gayretleri olarak görüldü. (Kim Dergisi, 23.12.1959)

Zorlu TBMM dışişleri bütçesinde yaptığı konuşmada Batı ve Doğu blokları arasındaki yakınlaşmalar üzerinde durur. Sovyetlerle başlatılan dostluk politikasından Türkiye'nin memnuniyet duyduğunu söyledi. Ayrıca ekonomik gelişmeler hakkında da milletvekillerine bilgi verir. Zorlu bütçe görüşmeleri sırasında CHP lideri İnönü'nün hükümetin dış politikasını tasvip hususunda gösterdiği iyi niyetli yaklaşımdan dolayı kendisine teşekkür etti. (Milliyet, 26.02.1960)

F. R. Zorlu Başbakanla beraber gittiği Ticaret ve Sanayi Odasında Tüccar ve Sanayicilerle yapılan toplantıda işadamlarına Ortak Pazarı anlatarak "Müşterek Pazar'dan zarar değil fayda göreceğimizi" söyledi. (Milliyet, 08.04.1960)

Temeli 10 gün içinde atılacak 231 milyon liralık İzmit rafinerisini işletecek olan Coltex şirketinin başkanı Mr. Singelton şerefine bu akşam Hariciye Köşkünde Zorlu bir yemek verdi. Dışişleri Bakanı bu yemekte yaptığı konuşmada Türkiye'nin 1960 yılındaki ihracatı 1958'e göre 140 milyon dolara yakın bir artış gösterdiğini bu artışın böyle devam etmesi halinde 40 yıllık uzun vadeli borçların 10 yıl içinde ödenebileceğini söyledi. (Hürriyet, 11.04.1960)

Dışişleri Bakanlığı dün gece yayınladığı bir tebliğ ile Menderes'in Rusya'ya gideceğini resmen duyurdu. (Milliyet, 12.04.1960)

Amerika ile imzalanan Eisenhower doktriniyle, Amerikan hükümetine verilen salahiyetler konusunda TBMM dışişleri komisyonunda Zorlu'yla CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit arasında Endirekt Tecavüz konusunda karşılıklı konuşmalar yapıldı. (Akis, 13.04.1960)

CHP'nin 1957 seçimleri sırasında basın yoluyla seçimlere gölge düşürdükleri iddiasıyla ilgili gördüğü adalet bakanı Hüseyin Avni Göktürk, içişleri bakanı Namık

Gedik ve radyodan sorumlu devlet bakanı Zorlu için meclis tahkikatı açılması yönünde verdiği önerge dün gece yapılan görüşmelerde reddedildi. Zorlu bu görüşmeler sırasında yurt dışında olduğundan müdafaasını yazılı olarak gönderdi. (Milliyet, 17.04.1960)

Dışişleri bakanı Zorlu dün gece yarısı Tahran'a hareket etti. (Hürriyet, 28.04.1960)

Cento toplantısı için İran'da bulunan Zorlu İran Şah'ı tarafından kabul edildi. (Hürriyet, 29.04.1960)

"NATO ülkeleri dışişleri bakanları konferansı İstanbul'da başladı. Toplantının yapıldığı İstanbul Belediye Sarayı'nın önünde gösteri yapan kalabalık polisçe dağıtıldı. Dışişleri Bakanı Zorlu konferansa katılan delegelere olayın önemsiz bir şey olduğunu söyledi." (Milliyet, 03.05.1960)

"Zorlu'nun NATO Konseyi toplantısıyla ilgili yaptığı basın toplantısı için de neşir yasağı kondu. İstanbul sıkıyönetim komutanlığı NATO Hariciye vekilleri dün çalışmalarına başladı. Zorlu'nun açış konuşmasından sonra delegeler iki gizli oturum yaptı." (Milliyet, 25.05.1960)

RÖPORTAJLAR

1) BÜYÜKELÇİ GÜNDÜZ AKTAN (10. 08. 2008)

Rasim Koç: Efendim Demokrat Parti döneminin politikalarıyla ilgili genel olarak söyleyebileceğiniz şeyler nelerdir?

Gündüz Aktan: Genel söylemek tabi çok zor ben 1958 yılında siyasal bililere başladım mülkiye yani o dönemde mülkiye tamamen cumhuriyet halk partisinin etkisindeydi. Ve tabi genel akıma uygun olarak hepimiz demokrat partiyi çok şiddetle eleştiriyorduk. O tarihlerde e tabi demokrasi tecrübesi çok yeni Türkiye'de neyin demokrasi olduğunu neyin olmadığını pek bilecek halimiz yoktu bugün dahi tartışılan konular var. Tabi ismet paşanın büyük ağırlığı vardı Türk iç politikasında bu şartlar altında yani mülkiyeliler 27 Mayıs sürecine etkin katkıda bulundular. Ondan sonrada 1961 de askeri yönetimin bitmesi içinde ayrıca etkin katkıda bulundular. Demokrat parti liderliği eleştirilerin başlıca konusuydu. Tabi Adnan menderese özel… Adnan menderes işte bizim o tarihlerde yapılan bütün mümaişlerin başlıca hedefiydi. Ama ne zaman ki çarpık bir adalet siyasi nitelikli suçlardan dolayı 3 kişiyi ölüme mahkûm etti (idam etti) bu tabi bendede kişisel olarak ve bütün toplum dada çok büyük sarsıntı yarattı. Hepimiz yani o güne kadar şiddetle eleştirdiğimiz insanı öldürülmesine karşı inanılmaz üzüntü duyduk hep birlikte. Benim aslında söyleyeceğim yani genel olarak söyleyeceğim bu ayrıntılı eleştirisi yapılabilir mi demokrat partinin e tabi yapılabilir. Demokrat parti her şeye rağmen 14 Mayısla büyük bir demokratik atılım yaptı Türkiye de halkın katıldığı desteklediği bir parti iktidara geldi o yönüyle büyük bir demokrasi devrimiydi 14 Mayıs. Fakat özellikle hukuki alt yapı hazır değildi. Yani ana yasa tek parti dönemindeki gibi aynen devam etti seçim kanunu çok hatalı bir seçim kanunuydu olduğu gibi devam etti yüzde 40 oy alan bir parti 50 milletvekilini zor sokuyu şeye dimi. Yargı bağımsızlığını sağlayacak yasal alt yapı yoktu basın özgürlüğünü sağlayacak yasal alp yapı yoktu. Bunlarının önemini anlayacak bir siyasi zihniyette yoktu hiç birimiz bunu tam olarak biliyor değildik. Başlangıçta 1950 54 arasında büyük bir ekonomik kalkınma olduğu onunda verdiği şevkle daha da güçlü geldi 54'te fakat 57'den sonra ekonomik politikalarda dünya konjonktüründe değişmesiyle başarısızlıklar başladı enflasyonlar başladı milli koruma kanunları çıktı o tarihlerde kuyruklar başladı fiyatları merkezi yönetim tayin edince kara borsa başladı. Ekonomik nedenler aslında siyasi nedenler kadar tabi halk arayan orası ilgilendiriyor. Demokrat partinin sonunu hazırladı. Demokrat parti bir erken seçim yapıp kurtarabilirdi bundan erken seçim yerine muhalefeti susturmaya kalkınca işte tahkikat konusunda meşhur vatan cephesi şeyleri Türkiye'nin bölünmesi filan bundan dolayı sonunu da hazırlamış oldu. 27 Mayıs devrimi yapıldı tabi ona devrim diyoruz tırnak içinde olmasaydı belki Türk demokrasisi şimdi çok daha sağlıklı olacaktı bir anayasa mahkemesi olabilseydi yeni o zaman demokrasiye uygun bir anayasa olsaydı belki Türkiye çok daha sağlıklı bir demokrasi olacaktı e tabi keşke ile bu işler yürümüyor tabi.

Rasim Koç: Efendim çok uzun yıllar hariciyede dışişleri bakanlığında görevler yaptınız en üst düzey görevlerde bulundunuz. Meslek hayatına başladığınızda Fatin Rüştü Zorlu'yla ilgili Dışişlerinde neler konuşuluyordu?

Gündüz Aktan: Şimdi ben mezuniyetimden 5 yıl sonra girdim dışişlerine evvela içişlerinde çalıştım 1967'de girdim 27 Mayıs'tan 7 yıl sonra girdim. Ama diyebilirim ki bu bakanlıkta ölü evi kokusu vardı. Yani Fatin Rüştü bey'in idam edilmiş olması

dışişleri bakanlığının adeta bu çerçevede cezalandırılıyormuş gibi olması, bizden önceki kuşak için çok ciddi bir travma oluşturmuştu. Mesela biz biraz önce söylediğim gibi mülkiyeliler olarak demokrat partiye karşıydık. Fakat Dışişleri bakanlığına girdiğimiz andan itibaren demokrat partiyi eleştiremezsiniz. Gayet settiler çünkü ölüm var arkasında anlatabiliyor muyum? Bu ilginç bir yapı birinci sınıf insanlar görüyorsun çok iyi yetişmiş insanlar diyebilirim ki bizden daha yetişmiş insanlar bizim amirlerimiz toz kondurmazlardı. Onlar için Fatin Bey büyük liderdi çok önemli bir insandı böyle bir bakan gelip geçmiş bakanlar arasında yoktu onlara göre. Hâlbuki tabi Numan melemen çok hakikaten katiyen küçümsenmeyecek başka bakanlar var Atatürk zamanında'da buna rağmen onlar için Fatin Bey önemliydi. Hep onun hikâyeleri anlatılırdı yani efemdim şu toplantıda şöyle sert çıkmış Amerika'ya Avrupa'ya Fransa'ya Alman'a şöyle sert çıkmış lafını hiç esirgemezmiş filan. Öyle bir kendine güven vermiş ki bakanlığa sanki büyük devletin dışişleri bakanı böyle bir şey var. Tabi bunda çeşitli nedenleri var bu hassasiyetin bunlardan biriside şimdi artık unutuldu hazine müsteşarlığı ki onun genel sekreterliği dışişleri bakanlığına bağlıydı 1960 devriminde 13 sayı kanunla maliyeye verildi. Yani normal yerine gitti. Ama o normal yerine gitmesi bu bakanlık için inanılmaz bir travma olmuştu. Şimdi onu bizim büyüklerimiz bize anlatırdı o dosyaları tek tek vermek kamyonlara yüklenmesi böyle çok acıklı bir şey çok büyük bir yetkinizi alıyorlarmış gibi ve bunların birçoğu emekliliklerine kadar biz hazineyi daha iyi yapardık. Şimdi bize mesela bu hiçbir zaman öyle gelmedi niye hazineyi biz yapalım ki. Bizim işimiz değil hazine bunu söylemek dahi zordu o dönemde. Yani efendim bırakalım hazine bizim işimiz değil diyemezdik. Aynı demokrat partiyi eleştiremeyeceğimiz veya Fatin beye laf söylememiz mümkün değildi. Ve mesela bir kusuru yok muydu sorsanız fatin beye hiç tabi herkesin kusuru var der belki biraz daha fazla olabilir mi? Fatin bey asla. Yani Diyebilirim ki yarı tapınmaya benzeyen bir şey var Fatin beye. Neyse ki arkasından ihsan Sabri Çağlayangil geldi çok farklı bir karakter ama güçlü ve renkli bir karakter. Eh adalet partisi demokrat partinin devamı bu uşak hemen ona sempati gösterdi. Oda çok ilginçtir yani ve ben zannediyordum ki mesela işte ihsan Sabri Bey gelecek bunlar işte ilerici laik Cumhuriyetçi bilmem batıcı filan ona karşı hani bir soğukluk filan, ne demek bir soğukluk öyle bir yakın ilişkiler kurdular ki şaşarsın yani ve bunu da sanıyorum ki DP geleneğinden gelmiş olmalarından dolayı.

Rasim Koç: Efendim Fatin Rüştü Zorlu ile ilgili hatırladığınız veya söyleyebileceğiniz bir şey var mı?

Gündüz Aktan: Yani özel bir şey doğrusu hatırlayamıyorum çok özel bir şey hatırlayamıyorum. Tabi Fatin beyin bu cesur müdahaleleri uluslar arası toplantılarda önemli bir konuydu bize anlatılan onun dışında tabi bir takın garip durumlarda vardı. Şimdi NATO'nun karargâhı Fatin beyin bakanlığı sırasında Fransa'daydı sonradan Degol iktidara geldikten kısa bir süre sonra NATO'yu attı. Belçika'ya gitti malum. Fatin beyin benim duyduğum şeyi söylüyorum bakanlığı yanında aynı zamanda NATO daimi temsilciliğini de devam ediyordu eski bir hariciyeci malum Fatin Bey sanıyorum ki bakan olmadan evvelde orda görev yapıyordu. Tabi bu hukuken nasıl çözümlendi bilemiyorum ama bir sorun bu yani Hem devlet memurusunuz hem siyasisiniz bakansınız. Zaman zaman şeye gidermiş NATO toplantılarına katılmak için Paris'e gidermiş. Şimdi bu bir yönü birde ilginçtir yani 1960'a kadar Türkiye'de siyasetçilerin özelliklede üst düzel siyasetçilerin çapkın olması sanki cumhuriyetin bir geleneği gibi

karşılanırdı anlatabiliyor muyum yani bu müspet bir şey. Bu demokrat parti döneminde epeyce ayyuka cıkmış hikâyeler vardı rahmetli menderesin olduğu gibi, Fatin beyinde böyle hikâyeleri bakanlık içerisinde anlatılırdı. Tabi zaman geçtiği için birçok ismi hatırlayamıyorum. Fatin bey işte NATO'ya gidiş gelişleri şimdi adını unuttuğum metresi ile (Vesamet Hanım) olabilir ama isim olarak çıkarmama imkân yok. İşte buluşma vesilesi olaraktan kullanıyor denirdi. Bunlar dedikodu yani bunun gerçek yüzünü bilemem ama bu bakanlıkta tabi öyle olması gerekir şeklinde karşılanıyordu. Böyle şey olur mu diyen hiç yoktu. Bunu İlter beyden daha iyi alacaksın görüştüğünde. Yani böyle bir durum vardı adam bir senyör tabi idamındaki o cesaret ayrıca onu çok yüceltti cesur atılgan mücadeleci aynı zamanda da çapkın.

Rasim Koç: Sayın Milletvekilim Zorlu'nun Türkiye adına başlatmış olduğu AET ile ilişkilerde belirleyici faktör öncelikli ne olmuştur?

Gündüz Aktan: Bu konuda dışişleri bakanı Zorlu'nun kafasındaki Ortak Pazar üyeliği daha çok ülkenin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan bir çıkış yolu bulmak ve Yunanistan'ın içinde bulunduğu uluslar arası her kuruluşun içinde Türkiye'nin de bulunması gerektiğine inanıyor olmasıydı.

Rasim Koç: Yassıada yargılamaları sırasında yüzde 10'cu Fatin diye anılıyordu, kamuoyuna da bunlar çok yansıdı acaba dışişleri bakanlığında görev yaptığınız yıllarda bu konular hiç konuşuldu mu?

Gündüz Aktan: Tabi bunu ben hepimiz cesaretimizi topladığımız zaman amirlere bunu soruyorduk. Tabi çok sert karşılanıyordu çünkü mahkemelerin hiçbirinde bu ispatlanamamıştı ama nerden geliyor bu hazinenin bize ait olmasından geliyor. Hani dünya bankası IMF filan dışişlerine bağlı o tarihlerde onun için bu suçlamalar ile karşılaşıldı. Ama unutmayalım evet DP'nin çok büyük günahları var fakat bunlara ilişkin olarak halk arasındaki söylentiler arasında da çok büyük mübalağa vardı. Sanıyorum ki mübalağalardan biride bu adamın bir şey çaldığını veya bir komisyon aldığına dair bizim büyüklerimiz amirlerimiz bunu şiddetle nefretle reddederlerdi ve kendileri de zaten onun emrinde çalışıyorlardı. Mesela hasan Esat ışık zaten bu hazinede çalışıyordu bende ekonomi dairesinde çalıştığım için orda başladığım için eski hazinenin bağlı olduğu yerdi bu benim çalıştığım yer. O tarihlerde onlar hepsi çok dürüst insanlardı üstekiler ve hepsi Fatin beyde en ufak bir şey olmuş olsa dışişleri bakanlığında bunun suyu çıkardı. Onun için bende doğrusu yüzde 10 yüzde 5 filan aldığına inanmıyorum.

Rasim Koç: Son olarak benim sormayı unuttuğum sizin söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Gündüz Aktan: Hayır yok.

2) BÜYÜKELÇİ İLTER TÜRKMEN (25. 07. 2008)

İlter Türkmen: Kendisiyle temasım azdı çünkü Ben Siyasi dairedeydim. Fakat….. Ayrıldıktan sonra

Kendisi delegasyonunu seçti. 5 kişi seçti bu 5 kişiden biride bendim. Bir konferans sırasında beni tanımıştı eksik olmasın. ee beni de seçti bizde Paris'e gittik o zaman NATO Paris'teydi trepedora daki sarayın bahçesindeki birtakım barakalardaydı. Tabi Fatin beyi o zaman daha yakından tanıma imkânım oldu. Çok temasımız oldu. Bir sebebi de çok basit bir sebep.hanımıyla gelmemişti şeye.. ee biliyorsunuz onun bir metresi vardı Vesamet hanım o Cenevre'deydi hafta sonu hep Cenevre ye gider fakat hafta içinde sıkılırdı. Delegasyondaki tek bekârda bendim her akşam da beni yemeğe götürürdü. Onun sayesinde Paris'in en sık en iyi restoranlarını da keşfettim. Cömertti tabi ben sıkılıyordum her akşam böle listeye bakıp ucuz yemek seçiyordum hemen anlıyordu bırak şimdi ucuz yemek seçmeyi de canın ne istiyorsa onu seç derdi. çok çok iyi bir insandı bir kere onu belirteyim. Ondan sonra NATO bizim için büyük bir sınav gibi oldu çünkü çok bilmediğimiz şeyler vardı başka bir dünyaya girmiş gibi olduk. Özellikle askerler çünkü bizim delegasyona sık sık askerler geliyordu. Türk ordusu o zaman tabi bunları anlatayım mı anlatmayım mı? Türk ordusu o zaman tabi çok şey lakayt bir orduydu. Bir örnek vermek gerekirse Tümenlerin de hala atlı arabalar topçu atla çekiliyor.

Rasim Koç: MESELA NATONUN ASKERİ YARDIMLAR KAMSAMINDA BU TİP HAYVANLARDA KULLANILMAK ÜZERE ARAÇ GEREÇLERDE İSTENMİŞ

İlter Türkmen: Tabi şaşırıyorlardı ondan sonra bir sistem kurulmuştu senelik gözden geçirme denen bir sistem burada her NATO ülkesi kuvvet hedeflerini belirtiyor. Kuvvet hedefleri sonra konsey tarafından kabul ediliyor. Bu kuvvet hedeflerine varmak için gerekli modernizasyonu da zengin ülkeler kendileri yapıyorlar. Bizim gibi Yunanistan gibi fakir ülkelere de Amerikan yardımı hibe olarak geliyordu bir gurup yardım ayrı geliyordu birde askeri yardım geliyordu. Tabi ama fatin bey hemen şunu gördü biz bu hedeflere bu günkü kuvvetlerimizi bildirirsek hangi yardım gelecek onun için çok enteresandır bir sivil olarak askeri işleri çok karıştırıldı. Sonra biraz sonunda cezasını çekti ama derhal ilk yaptığı şey bu tümenlerin kadro kuruluşlarını değiştirmek oldu. Düşünüyor musunuz Türk tümenlerinin kadro kuruluşlarını değiştirilmesi Paris'te gerçekleşti. Bizler sabahlara kadar askerle tabi çalıştık işte Türk ordusu nasıl modernize olur diye yeni kadro kuruluşlarını tespit etmekte oldukça tabi heyecanlı bir süreçti. Tabi sade şey değil Kara Kuvvetleri değil Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri de hiç unutamam burada anlatıyorum çünkü enteresan bir hikâyedir. Deniz kuvvetlerinin kuvvet hedeflerini tespit ettik gittik bir komitede bunlar inceleniyor işte İngiliz subayları var Fransız subayları var Türk subayları var. ee bizim Deniz Kuvvetlerinde de bir şey

Gözüküyor drekton beta ship gözüküyor buda tam karşımdaydı İngiliz kurmay subayı dedi ki Türk donanmasında beta ship imkânsız dedi aman Allah'ım göbel mi yoksa? Tabi çıkarttılar. Kömürle işleyen gemi tabi tamamen demode fakat paşalar kızdılar, üzüldüler işte yavuz geliyor denizi yara yara diye şarkılar söylemeye başladılar. Böyle bir atmosferdi değişik bir diplomasidir NATO o zaman çok değişik bir diplomasiydi.

Rasim Koç: Daha yeni kurulmuştu

İlter Türkmen: Tabi Fatin beyi de o vizyonunu gösteriyor yani hemen orda meseleye derhal el koydu anladı. Tabi biraz bazen ileri gitti mesela kuvvet hedeflerine 4 tane zırhlı tümen koydu birkaç gün sonra dediler ki işte Avrupa Müttefik Kuvvetleri Komutanı General krantses sizi ziyaret etmek istiyor anlamadım ben(Fatin bey) bizi almadı yani sonra çağırdı bizi rezil olduk dedi. Demiş ki general valla çok iyide Amerikanın bile 4 tane tümeni yok demiş. Tabi sonra bu 1 tugayımı ne indi.

Tabi fatin bey şunu da söylemek gerekir ki o zaman tabi Avrupa ve Amerika diplomatları müthiş diplomatlardı. Yani size ilk katıldığım NATO toplantısından bahsedeyim biraz. Amerikan dışişleri bakanı… İngilizlerinki Eden Fransızlarınki Mourice ondan sonra Kanada Pearson İtalya De Gasperi şimdi bunlar efsane olmuş isimler Ondan sonra Belçika Spaak inanılmaz bir şey tabi bir daha böle bir şey görmedik yani o kadar yeteneğin bir araya geldiği o zamanki dışişleri bakanımız Fuat Köprülü'ydü.

Rasim Koç: Sayın bakanımı Fuat köprülü demişken! Köprülü ile Fatin Rüştü Zorlu'nun arası açık mıydı?

İlter Türkmen: Efendim Fatin bey dışişleri bakanı olmak istiyordu. Köprülüyü pek şey etmiyordu tabi önem vermiyordu Köprülü'de bu işlerden anlamıyordu açıkçası çok iyi bir tarihçi falan ama

Rasim Koç: Sayın bakanım Zorlu'nun İngilizcesi nasıldı?

İlter Türkmen: Her şey Fransızcaydı bizim hariciye daha İngilizceye yeni yeni adapte oluyordu. Zorlu'nun da İngilizcesi işte şöyle böleydi ama şey adam her zaman bir vizyonu vardı müthiş dinamikti çok cesurdu ama hep böle bir problemi vardı Ankara'da tabi bir süre sonra ama misyonu da olan bir adamdı hem devlet bakanı oldu hem NATO daimi temsilcisi olarak kaldı tabi işler karıştı biraz. Ondan sonra tabi o Menderes ile ilişkiler bir aşağı bir yukarı cereyan ederdi. Yani bir keresinde Fuat köprülü geldi biz şaşırdık şimdi Fuat Köprülü çekingen bir adamdı.

Fatin bey Menderes'e çok yakın bir adamdı. Çok işine yarıyordu daha sonra dışişleri bakanı oldu o zamanda ben yanında hep çalışmadım ama onla birçok seyahate katıldım. Her zaman böle bir şeyi vardı normal bir diplomat değil hep böle zorlayan bir diplomattı.

Rasim Koç: Yani sınırları zorlayan bir diplomattı.

İlter Türkmen: Evet zorlayan bir diplomattı işte 4 Zırhlı Tümende en güzel örneği yani. Çok kendine güvenirdi.

Rasim Koç: Sayın bakanım dışişleri bakanlığının bütün görevlerinde bulunmuş biri olarak o günkü şartlarda bir devlet bakanının NATO daimi temsilciliği unvanını da üzerinde bulundurması normal miydi. Yani nasıl karşılanıyordu?

İlter Türkmen: Normal değildi tabi

Rasim Koç: Peki sizce bunun sebebi ne olabilirdi acaba?

İlter Türkmen: Fatin bey istiyordu. İşte öle bir adamdı yani onu da yaparım bunu da yaparım diye tabi o zaman hem daha az geliyordu Paris'e devlet bakanıyken. Ondan sonra işte bir müddet kaldı. Öle şeyler oluyor anlaşılmıyor. NATO'yu seviyordu elinde tutmak istiyordu. NATO onun bebeği gibiydi.

Rasim Koç: Fatin bey ile çalıştığınız dönemde Vesamet hanımı tanıma imkânınız oldu mu?

İlter Türkmen: Tabi gayet, Zorlu dışişleri bakanı olduktan sonra ben onunla beraber Amerika'lara falan gittim. Hatta ilk defa jet uçağına binişimdir. Ondan sonra Vesamet hanımla beraber gittik. Günlük bakanlık hayatının içindeydi… Dışişleri bakanlığı da değişikti çok boşanma evlenme olurdu yani böle başka bir hariciyeciyle evlenirsin boşanırsan başka bir hariciyeciyle evlenirsin tam anlaşılmıyor işte. Bitti onlar artık Müslüman oldular.

Rasim Koç: Sayın bakanım Londra konferansı sırasında 6/7 Eylül olayları cereyan eder. Bu olaylarla ilgili olarak Zorlu Yassıada Mahkemesi'nde yargılanarak suçlu bulunur. Coşkun Kırca'nın bu davayla ilgili şahit olarak dinlenirken bahsetmiş olduğu bir telgraf Zorlu'nun mahkûmiyetine neden olur. Bu telgraf hakkında bir bilginiz var mı?

İlter Türkmen: O meseleyi telgrafı sonra araştırmadım ben onu ama yani Fatin bey o tip bir adam değildi. Belki bir gösteri falan istediler kontrolden çıktı. Bu nasıl oldu hala anlaşılmış değil… fatin beyi… Menderes'te değildi bu doğrudan doğruya belki bir gösteri tertip etmek istediler kontrolden çıktı yani ki o işi organize ettiyse nasıl organize ettilerse şeyde uydurma tabi ki Atatürk'ün evine bomba konması bir şeyler olmuş olsa da ne olduysa da ve tabi ki Türkiye için çok çok acıklı bir sonuç doğdu. Fatin bey o tip bir adam değildi yani öyle olmasına ihtimal vermiyorum. fatin bey Yunanlılarla iyi geçinmek isterdi. Aveorof aldı. Sonra ben Atina büyük elçisi oldum. Aveorof'un şeyine gittim Yanya'da evine beni misafir etti gittik uzun uzun anlattı biz dedi onunda metresi varmış. Metreslerle beraber her akşam yemeğe çıkıyorlar. O zamanki diploması daha enteresandı. Yani onlar pişirdiler çok güzel bir antlaşmadır Zürich ve Londra antlaşmaları Fatin beyin büyük başarısıydı o zaman garanti antlaşması orda kuvvet bulundurulması bunlar ne kadar işimize yaradı sonra

Rasim Koç: Özellikle 74 Barış Harekâtı Sırasında

İlter Türkmen: Tabi yani 74 nasılsa müdahale ederdi garanti antlaşması olmuş olmamış yoksa çaresi tabi edecektik ama ilk başta savunma seyisi vardı yakalandı bir gemi yani hemen de silahlandırmaya başladı. Türk toplumunu orda yani gördü yani böyle şeyleri gayet iyi görürdü. Yani Fatin beyin tabi kredisine yazılacak bir şeydir

Londra antlaşmaları hiç şüphe yok. Bugün dahi işimize yarıyor. Bugün dahi herkes şunu bunu olmaz böyle antlaşma diyor ama bu antlaşmanın mevcudiyetini kabul ediyor

İlter Türkmen: … fatin bey başka şeylerde de onun dış politika vizyonunda Rusya vardı. Bana anlatmıştı bir kere dedi ki şimdi bak dedi benim dedi bütün politikam nedir dedi Amerika'yı Türkiye'ye karşı sıkı sıkıya bağlamak. Ondan sonrada Rusya'yla politika yapacağım dedi. Nite kimde bir Moskova seyahati hazırlanıyordu.

Rasim Koç: 27 Mayıs ihtilali öncesinde sağlık bakanın Moskova ziyareti vardı

İlter Türkmen: işte öyle bir seyahat hazırlıyordu yani böyle. Çokta ekzantirik bir adamdı. Biliyorsunuz o Emel güçlü hanım bakanlıktan ayrıldıktan sonra tabi buda biraz ekarte etmişler bunu da tekrar meydana çıkmak istiyor. Hastaymış hastanede Kuybişef şimdiki ismi değişti gene ne oldu hani Sovyet hükümeti o zaman Moskova'dan oraya kaçmıştı. Sonrada… Şimdiki ismi değişti. Kuybişef'ti o zaman. İyice doğusunda… Ondan sonra oraya maslahatgüzar oldu.

Rasim Koç: Bu göreve Fatin Rüştü talip oluyor.

İlter Türkmen: Gidiyor oraya gidiyor ondan sonra ve çok etkileniyor. Bana anlattı bir ara dedi ki yani ben dedi müthiş dedi etkilendim dedi o fabrikaları gördüm o komünizmin işleyişini falan bir ara orda Sovyet sistemi onu etkilemiş. Birde Rus kızıyla birtakım ilişkileri olmuş belki o tesiri olmuştur bilmiyorum fakat yani öyle çok şey bir adamdı açık görüşlüydü yani hiçbir tabusu mabusu yoktu tabi.

Rasim Koç: Sayın bakanım Fatin Rüştü Zorlu Amerikan yardımının Türkiye'ye az gelmesiyle beraber bir çıkış noktası olarak Rusya ile ilişkilerimizi geliştirmek istiyordu bu yaklaşım doğrumudur?

İlter Türkmen: Rusya'nın… Sonra yaptık iki üç tane iş alüminyum fabrikaları demir çelik. Hayır, o doğrudan doğruya yani Türkiye'nin kendi politik çaba alanını genişletmek için yani birçok insanın yaptığı gibi zaten herkeste yaptı sonrada dimi bu işi oydu yani. Yoksa Amerikalardan kopmak mokmak Amerikalılar bugünkünden çok daha güçlüydü onu unutmamak lazım çok daha zengindi çok daha güçlüydü

Rasim Koç: Yani bütün bir Avrupa'yı ayağa kaldıran tek dinamik güçtü. 2.dünya savaşında yıkılmış yerle bir olmuş Avrupa'yı

İlter Türkmen: Evet biz Amerika'yı anlayamıyoruz… Avrupalıların fotoğrafını çok beğeniyorum yani Amerika'ya kızıyor deli oluyor Bush'a kızıyorlar Amerika'ya kızmıyor. Hiçbir Fransız görmedim ki evet ne olursa olsun Amerika bizi kurtarmıştır der ve kurtardı…

Rasim Koç: Sayın Bakanım Zorlu'nun Kıbrıs meselesiyle ilgili Türk Mukavemet Teşkilatı'nın TMT'nın kurulmasıyla ilgili girişimlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

İlter Türkmen: O şey neydi bizim genelkurmaydaki bir daire

Rasim Koç: Özel Harp

İlter Türkmen: Özel harp dairesi böyle birisini gönderdi deli birisi vardı orda tanıdım ben onu

Rasim Koç: Yarbay Rıza Vuruşkan

İlter Türkmen: Sonra onu geri gönderdiler.

Rasim Koç: Demokrat partinin Amerika ekseninde bir dış politika benimsemesinin bir amacının da Amerika'dan fazla yardım almak olabilir mi?

İlter Türkmen: Hepsini para meselesine bağlamak doğru değil tabi hepsi yani. Bu politika görüşleri vardı onların yani. birkere bunlar çok antikomünist insanlardı tabi Yugoslav yayla işte iş birliğini geliştiriyorlardı. Yugoslavya isyan etmişti Sovyetler birliğine karşı yani balkanlarla Türkiye Yunanistan yani o şey değildi mutlaka paraya bağlı bir politika olduğunu kabul etmemek lazım… Bağdat paktı mantığı bugünde var ya orta doğuda rol oynamak. O zaman işte bazen biz sanki Amerikalılardan ve İngilizlerden bile daha fazla işgüzarlık yapıyorduk o Bağdat paktında yani orası da muhakkak yanlış… Yanlıştı çünkü nedir esasında Bağdat paktı Nasır'ın temsil ettiği Arap milliyetçiliğine karşı gelmekti… Arap milliyetçiliği adam bir kere İsrail meselesi var şu var bu var adam o dönem Mısır'da bir devrim yapmak istedi, iyi yaptı kötü yaptı ama bir devrim yapmak istedi üstelikte Türkiye'nin çok dostu… Nasır daha şeyken 2.adamken tek gittiği sefaret Türk sefareti olmuştur ve Atatürk hayranıydı ama biz adamı tersledik oradaki sefirimiz tugay bey karısının mallarına el kondu diye adamı tersledi

Rasim Koç: Tabi istenmeyen diplomat ilk defa cumhuriyet tarihinde Mısır tarafından…

İlter Türkmen: Ama bakın şimdi ihtilali yaptıkları zaman şeyde Mısırlılar bir tek Türk ateşe militaristinin haberi vardı ihtilaldan o kadar yakındılar… İsmini unuttum şimdi son milli birlikteydi şimdi o biliyordu bu işi yani biliyordu bizimkilerin haberi vardı o herhalde genelkurmaya haberdar etmişti. Ondan sonra zaten onla yakın ilişkilerini devam ettirdiler ve sefiri artık sefere tahammül edemeyecek bir durum ortaya çıktığında yine onu çağırdılar Sıtkı Ulay (ulaştırma bakanlığı) sonra onu çağırdılar dedilerdi maalesef öyle bir şey yok 24 de gitsin dediler. Ama… Turgay'ında yaptığı da affedilecek gibi değil adamın elini sıkmıyor adam geliyor hürmetlerini sunmak istiyor ben diyor ancak centilmenlerin elini sıkarım senin elini sıkmam. Sefaretteki yemeğe çağırıyor ondan sonra orda Adama hakaret ediyor. Bunun zaptını okudum ben bir ara kara denizde çalıştım. Yanlış bir politika şimdi milliyetçiliğe karşı… Arap milliyetçiğine karşı cephe almak için bir sebep yoktu. İşte gittik herkese Bağdat paktı almaya çalıştık Suriye'yi Ürdün'ü onu da bunu da öyle şey olmazdı. İşte şeyle Nuri Sait'le çok yakın işbirliği, ben o zaman Ortadoğu şubesi müdürüydüm. Onun için bu işlerin içindeydim yani Irak'a gidip geliyordum yani gidiyorduk orda böyle bahçelerden yemekler yeniyor işte Nuri Sait kral falan böyle en sonunda da 1958 -14 Temmuzunda da İstanbul'a gelecek onu bekliyorduk kralı haber geldi ki kral sizlere ömür gitmiş Nuri Sait' de ölmüş. Öyleydi ondan sonra hala devam ettik işte Bağdat paktı Seato haline getirildi şu oldu bu oldu. Yani Nuri Sait'te dinlemedi Nuri Sait'te üstelik… Benim babam o zaman Badat'ta büyük elçiydi, o ihtilal olduğu zaman ordaydı. Ve ben bunu şeyden duydum menderesin kendisinden duydum. Bir toplantı oldu Ankara'da gizli bir toplantı şey gelmişti İsrail başbakanıyla Goldave'ya gelmişti. Evet, çok ufak bir toplantı

oldu. Bende ordaydım Menderes kendisi anlattı Bengulyona dedi ki bu dedi Nuri Sait'te işlerin farkında değil dedi bana Dakka başında oradaki sefirimiz Reşat paşadan şikâyet ediyordu nerden buldun bu sefiri her gün gelip bana ihtilal olacak dikkat et diyormuş babam bu dinlemiyormuş. Valla kendisi Menderes'in ağzından duydum. Ya o tabi asker olduğu için babam generallikten büyük elçiliğine geçti mit başkanlığını da yapmıştı biraz anlı yo tabi durumu anlamış orda bir kaynaşma olduğunu ortada bir hareket tabi kan gövdeyi götürdü ırakta. O politika doğru bir politika değildi.

Rasim Koç: Efendim Zorlu'nun son zamanlarda konuşulan Selanik dönmesi sabetaist olduğu hakkında yayınlar çıkıyor bu konu hakkında neler söylemek stersiniz?

İlter Türkmen: Yani şey Tevfik Rüştü Aras'ın da… Dönmeydi kendisi

Rasim Koç: Aras'ın damadı olması Fatin Rüştü Zorlu'nun da sabetaist olmasının en büyük delili olduğunu söyleyenler var.

İlter Türkmen: Allah Allah yani dışişleri bakanının kızıyla evlenmek için dönme olmak şart mı? Olsa ne olur ama. O ihtirası… Dışişleri bakanının kızıyla evlenmiş. Emel hanım tabi fevkalade bir hanım kültürlü bilgili, nefis lisanlar biliyordu hülasa bir kadındı tabi. Araları iyi değildi o başka ayrı bir hesaba kat… Tabi olsa ne olur. Ne alakası var. Beğenmiş kızı bide üstelik bakanın kızı işime yarar demiş terfi ederim demiş. Dönme dedikleri içinde Türkiye ye birçok hizmet etmiş insanlar var. Bizim kaç tane dışişleri bakanımız var.3–4 tane var. İsmail cem, coşkun kırca, Osman… Bilakis onlar hatta aşırı milliyetçi oluyorlar. Çok iyi yetişmişler genellikle çok iyi lisan biliyorlar hepsi genellikle öle… Beraber gittiğim arkadaşlardan Paris'te beraber gittik sonra losencilis'ta öldürüldü fevkalade yani milliyetçi vatansever bir adamdı. Bu Türkiye de kimse birbirine tahammül edemiyor. Ne demek dönme?

Rasim Koç: Zorlu hakkında yassıada duruşmaları sırasında ve daha öncesinde gazetelerde çıkan bir takım haberler var. Yüzde 10 cu Fatin gibi Amerika'da times dergisine de konu olmuş

İlter Türkmen: Türkiye'den çıkmıştır. Bütün bu haberler buradan gidiyor.

Rasim Koç: Bu yargılanma sürecinde kendisi hakkında çıkan bu haberlere nasıl değerlendirdiniz o zaman

İlter Türkmen: Bir kere Fatin bey zengin bir adamdı karısı da zengindi paraları vardı. Böyle şeylerde komisyon alınmaz zaten devletlerarası müzakerelerde böyle bir komisyon momisyon o yok. Sonra şey oldu ekonomik işbirliği müsteşarlığı kuruldu öyle bir şey kuruldu şimdi ismini hatırlamıyorum. Aynı zamanda ordaydı hep böyle bütün fonksiyonları da isterdi yani. Oradan geldiği için işte şey Amerika da… Daha fazla Yardım almak için şu iş için bu iş için ekonomik işlere çok karışırdı çok karışırdı bu doğrudur dışişleri bakanıyken de karışırdı. Ondan sonra Biraz şeydi yani böyle istatistikleri şişirirdi.

Rasim Koç: Meclis konuşmalarında da var öyle bir tane

İlter Türkmen: e var istatistiklerle bizim arkadaşların hikâyeleri vardı bir gün gitmişler Fatin bey yazdırıyormuş Türkiye'nin şu ihracatı var şu kadar, efendim öyle değil diyormuş sana ne diyormuş. O tarafları da vardı ama Yani hep bir şey Türkiye süratle ekonomik açıdan kalkınsın yani o Menderes'in yarattığı hava öyleydi tabi talihsizlikti Menderes'inde çok büyük hataları vardı ama öyle para mara söz konusu değildi. Yoktu böyle şeyler çok zor siz kiminle müzakere ediyorsunuz bakanlarla bakanlar arasında böyle şey olmaz.

Rasim Koç: Paris'te evlerinin, şatolarının olduğu hakkında haberler çıkıyordu

İlter Türkmen: Ne alakası var yok öyle şey kiralık evde kalıyordu.

Rasim Koç: Hatta orda atları özel arabaları olduğu

İlter Türkmen: Ne atları vardı nede arabası vardı gelmiyordu ki zaten

Rasim Koç: Bakanlığı döneminde daha çok dış politikadan ziyade bir ekonomi bakanı gibi çalıştığı…

İlter Türkmen: Fatin bey öyleydi

Rasim Koç: Sanki bir siyasi parti lideri gibi yani bir başbakan gibi çalışıyordu

İlter Türkmen: Duruma göre mesela rahmetli Turgut Özal zamanında da Özal dışişleri bakanlığını'da çok kullanıyordu ama şey oydu… Oydu yani işte bizim ekonomist arkadaşlarla çok yakın işbirliği yapıyordu biz beraber bakanlık yaptık o başbakan yardımcısıydı bende dışişleri bakanıydım hep böyle bizim bakanlığa el atardı çünkü iyi elemanlarımız vardı. İyide iş yapardı yani Özal'da dünyayı Türkiye'ye açan adam nazarıyla bakardı. Örnekti yani Biraz Özal'da Fatin beyde vardı yani hep böyle imajinasyonunu işletsin şunu da yapalım bunu da yapalım tabi..

Rasim Koç: Menderes hükümetten ayrılmış olsaydı acaba Fatin bey partinin başına geçip…

İlter Türkmen: O tip değil o tip yapamazdı. Maalesef yani kaldıramazdı onun işi değildi.

Rasim Koç: İç politikadan çok fazla anlamıyordu yani?

İlter Türkmen: İç politikadan anlamazdı tabi

Rasim Koç: Sayın Bakanım son olarak Zorlu ile ilgili benim sormaya unuttuğum sizin söylemek istediğiniz bir şey var mı?

İlter Türkmen: Bir kere zorlu kendisine hayranlığımı bir daha ifade etmek isterim. Birde çok iyi bir insandı pırlanta gibi bir insandı kimseye kötülük yapmamıştır yapmak istememiştir. Bakın bir şey anlatayım bana çok dokunmuştur çünkü şimdi onun etrafında bir takım şımarık genel müdürler vardı. Genç böyle bir kere gençleri ön plana çıkarırdı beni de o almıştı. Tabi gece yarılarına kadar çalışıyoruz. Birde Pakistan'a bir seyahate gideceğiz. Aşağıda bakan toplamış genel müdürlerini onun favorileri vardı.

Beni çağırdı dedi ki sende bu siyasi kısmın brifingini yap bize. Konuşmaya başladım baktım kötü bir hava yani artık hiç uyumamış sululaşmış herkes böyle beni kimsenin dinlediği yok böyle banada… Sustum ondan sonra peki tamam sen git dedi. Gittim… Ertesi gün bakanlığa gittim ondan sonra öğleden uğradım sabahleyin gitmedim kıyamet kopuyor. Tabi o zaman telefonda yok evde beni arayamamışlar. Nerdesin bakan seni arıyor. Allah Allah bakan beni neden arasın gittim bakanın yanına peki sen dedi kaçıncı derecesin dedi. Ben o zaman 8. Derecedeydim orta eksik başkâtip büyük elçilik başkâtibine terfimizi bekliyoruz. Yapmıyorlar bir türlü. Sen dedi utanmıyor musun bu derecede olmaya dedi ben senin yaşındayken ben bilmem neydim. Ben ne yapayım terfi ettiren yoksa bizde kaldık çıkmıyor yukarı. Sen o akşam disiplin kurulunu topla beni 2 derece birden terfi ettirdi. Yani bu büyük bir jest baktı orda üzüldüğümü gördü zaten terfi zamanımız gelmişti ama bir derece daha atlattı. Yani çok iyi bir insandı. O kardeşim Güler öldüğü zaman uçakta öldü benim kardeşim Menderes'in uçağında ne kadar üzüldü anlatamam size yani. Kızdı da çünkü dedi ne diye zaten Ankara'ya götürdüler tekrar getirdiler dedi Londra daydı işime de yarıyordu dedi. Yani çok çok kimseye kötülük etmedi Coşkun Kırca'yla arası çok bozuldu Coşkun da bizim delegasyondaydı kızdı Coşkun'a kızdı da ne yaptı NATO daimi temsilciğinden Paris'te Paris büyük elçiliğine tayin etti. Bundan ibaret verdiği ceza bu yani 2 km öteye göndermekti.

Rasim Koç: Sebebi bellimiydi efendim

İlter Türkmen: Coşkun onun hakkında bir takım şeyler aralarında bir kavgalar oldu neyse ne olduysa. Coşkun ondan sonra istifa etti zaten gitti lüzumsuz bir istifaydı neyse sonra toparladı milletvekili oldu falan ama yani o zaman çok önemli bir şey oldu coşkunu çağırttı. Bana bunu coşkun anlattı sonra ya demiş sen benim yüzüm den mi istifa ediyorsun evet demiş sana yazık değil mi demiş benim ne kadar siyasi ömrüm kaldı demiş bekle Paris'te demiş. Yani çok çok kimseyi şey etmezdi herkese iyilik yapardı herkese kendi şeyine göre davranırdı. Kimseyi şey etmezdi atmadı etmedi böle memnun olmadığı insanları bile idare ederdi yani fevkalade insani vasıfları çok üstündü orası muhakkak. Bizim haricide o zaman çok iyiydi kabul etmek lazım ki birinci sınıf insanlar vardı.

Rasim Koç: İdamı nasıl karşıladınız?

İlter Türkmen: Tabi perişan olduk yani bu kadarda büyük haksızlık olur mu yassıadanın haksızlıkları bir tane değildi ki Menderes'in idamı şey.

Rasim Koç: 27 Mayıs olmalımıydı yani? Yassıada'yı bir kenara koyarsak.

İlter Türkmen: 27 Mayıs bakın ben 27 Mayısı şimdi bir kısmı diyor ki başka çaresi yoktu. Seçim olsaydı bu iş halledilirdi tabi. Ben şimdi askerlerle konuşuyorum o devirde olan Askerlerle. Yani onlarda bu işi nasıl yaptıklarını hayret ediyorlar yani genç subaylar çılgınlık tecrübesiz kimseler. Kendilerini hukukçulara teslim ettiler hukukçular onlara bunları asmaz sanız meşrutiyetiniz kaybolur dedi. Yanındaki müşavirlerde… çok lüzumsuz şeyler yaptılar iyi bir anayasa yaptılar tesadüf. Ama orda tabi mecliste olanların danışma meclisinde olanların büyük rolü var Coşkun başta Coşkun O ana yasanın… Olması için çok çalıştı. Çok zararı da dokundu şey sonra şey bile daha sonra tabi 12 Eylül bakanıydım yani Enver paşayla konuşurduk lüzumsuz bu dedi seçim

yapsalardı bu iş halledilirdi dedi. Bizimki öyle değil dedi seçim yapılıyor netice alınmıyor, kan gövdeyi götürüyor yani kendi görüşleri böle. Ama yani o bile yani bütün askerler öyle aynı şekilde 27 Mayıs'ın doğru bir şey olduğunu söyleyen bir askere rast gelmedim. Bir kere kaç bin kişiyi tasfiye ettiler kendi içlerinde tasfiye ettiler generalleri tasfiye ettiler ordunun bütün hiyerarşisini bozdular.

Rasim Koç: Seçimin olmama gibi bir ihtimal var mıydı? Yani Menderes'in seçime gitmeme gibi bir niyeti gözüküyor muydu?

İlter Türkmen: Gidecekti kaybedecekti tabi kaybedecekti. Menderes'in hatalarını affettirmez yani son anda oda işte tahkikat komisyonlarının kurulması. O da işte son kendini şey görmeye başladı bizde oluyor zaten demokrat olarak geliyorsun sonra bambaşka bir şey.

Rasim Koç: Sayın bakanım her şey için teşekkür ederim.